

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

1200-1450 SEYAHATNAMELERİNDE
ANADOLU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Doç. Dr. Yahya BAŞKAN

Hazırlayan
Elif AKDAĞ

MALATYA 2019

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

1200-1450 SEYAHATNAMELERİNDE ANADOLU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Elif AKDAĞ

Danışman

Doç. Dr. Yahya BAŞKAN

MALATYA 2019

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**1200-1450 SEYAHATNAMELERİNDE
ANADOLU**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Doç. Dr. Yahya BAŞKAN

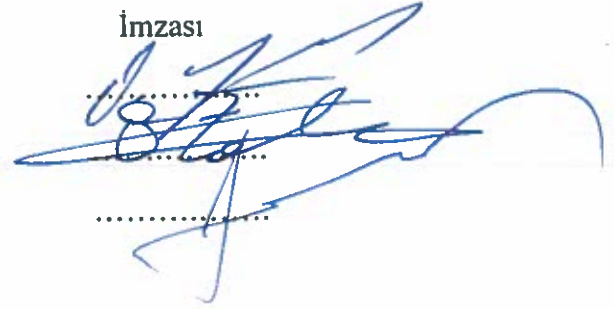
HAZIRLAYAN
Elif AKDAĞ

Jürimiz tarafından 13 Eylül 2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda bu yüksek lisans tezi oybirliği ile başarılı bulunarak Tarih Ana Bilim Dalında yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyelerinin Unvan Ad Soyadı

1. Prof. Dr. Orhan YAZICI
2. Dr. Öğrt. Üy. Özcan TATAR
3. Doç. Dr. Yahya BAŞKAN(Danışman)

İmzası

İNönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun tarih vesayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

Prof. Dr. Mehmet KUBAT
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ONUR SÖZÜ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “**1200-1450 Seyahatnamelerinde Anadolu**” başlıklı bu çalışmanın bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım bütün kaynakların, hem metin içinde hem de kaynakçada yöntemine uygun biçimde gösterilenlerden oluştuğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.

Elif AKDAĞ

ÖNSÖZ

Anadolu, İlk Çağlardan günümüze kadar önemli yerleşim birimlerinden biri olmasının yanında kültürel bakımdan zengin ve geniş bir coğrafyadır. Asya ve Avrupa arasında bir köprü konumunda olan söz konusu coğrafya, diğer dönemlerde olduğu gibi 1200-1450 tarihlerinde de önemini korumuştur. Birçok Türk Devlet ve Beyliklerinin varlığını devam ettirdiği Anadolu toprakları aynı zamanda birçok devletin de ilgisini çekmiştir. Bu ilginin bir sonucu olarak Anadolu'ya yapılan seyahatlerin ve Anadolu ile ilgili yazılan seyahatnamelerin sayısının da artmış olduğu ifade edilebilir.

Seyahat amaçları farklı olan ve farklı milletlere mensup söz konusu seyyahlar, Anadolu'da gördüklerini kendi çerçevelerinden yansıtmışlardır. Kendilerini çoğu kez farklı bir olayın ve kültürün içerisinde bulan seyyahlar anlattıklarıyla kendi ülkelerinde ilgi görmeye başlamışlardır. Ancak seyahatnamelerin çoğunluğu seyyahın bizzat kendisi tarafından kaleme alındığı gibi seyyahın ölümünden sonra dostları tarafından kitap haline getirilmiş olabilmektedir. Bu eserlerin içerdiği bilgiler bazen seyyaha aitmiş gibi aktarılabilmektedir. Bu nedenle tarihin en temel ilkelerinden biri olan kaynakların değerlendirilmesi meselesine istinaden, başta seyahatnameler olmak üzere, diğer yazılı eserlerin bir kısmının sahip olduğu tarafsız olmama sorunu, bu konuda da mevcudiyetini göstermektedir. Zira seyyahlar da gittikleri, gördükleri ve duydukları yerleri, içinde yetiştikleri toplumdan aldıkları değer yargılarına göre anlatmış veya olayları bilinçli olarak bu yönde yorumlamışlardır. Bütün bu oluşum sebeplerden ötürü söz konusu çalışmada seyahatnamelerde seyyahların üzerinde durdukları konular incelenirken birtakım açıklanmaya ihtiyacı olan bilgilere de yer verilmiş olduğundan söz konusu bilgiler gerek dipnotlar ve gerekse diğer kaynaklardaki aynı konular ile karşılaştırılarak incelenmeye çalışılmıştır.

Konu ve kaynak tespitinden kaynakların teminine kadar araştırmanın her aşamasında değerli bilgi ve metotlarıyla katkılarını sunan ve emeği geçen değerli danışman hocam Doç. Dr. Yahya BAŞKAN' a teşekkür ederim.

Elif AKDAĞ

ÖZET

Yüksek Lisans tezi olarak hazırlanan bu çalışmada 1200 ve 1450 tarihleri arasında Anadolu'yu ziyaret etmiş seyyahlar tarafından kaleme alınmış seyahatnamelerde Anadolu ve söz konusu topraklarda yaşayan Türkler hakkında seyyahların vermiş olduğu bilgiler incelenmeye çalışılmıştır. Çalışma altı bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde 1200 ve 1450 tarihleri arasında Anadolu'yu ziyaret etmiş seyyahlar ve seyahatnameleri, seyyahların Anadolu'ya seyahat etme sebepleri ve seyyahların seyahatleri esnasında kullandıkları güzergâhlar incelenmiştir. İkinci bölümde Anadolu şehirleri hakkında bilgi verilmiştir. Üçüncü bölümün 1200 ve 1450 tarihler arasındaki seyahatnamelere göre Anadolu'da dini kültür öğeleri adlı ana başlık altında seyyahların dini kültür öğeleri hakkında vermiş olduğu bilgiler değerlendirilerek incelenmeye çalışılmıştır. Dördüncü bölümün 1200 ve 1450 tarihleri arasındaki seyahatnamelere göre Anadolu'da sosyal hayat adlı ana başlık altında ise Anadolu'da kadının toplum hayatındaki konumu, Türklerin yaylak ve kışlak hayatı, Türk yemek kültürü gibi konular seyyahların seyahatnamelerinde vermiş olduğu bilgiler değerlendirilmeye çalışılmıştır. Beşinci bölümün 1200 ve 1450 tarihleri arasındaki seyahatnamelere göre Anadolu'da iktisadi hayat adlı ana başlık altında dokumacılık, madencilik, ziraat ve hayvancılık konuları alt başlıklarında seyahatnamelerde verilmiş olan bilgiler değerlendirilerek incelenmeye çalışılmıştır. Altıncı bölümde ise söz konusu tarihler arasında Anadolu'nun kültürel hayat konusu seyyahların seyahatnamelerinde vermiş olduğu bilgiler değerlendirilerek ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Anadolu, Seyyah, Seyahat, Gezgin.

ABSTRACT

In this study, which was prepared as a master thesis, it was tried to examine the information given by the travelers about Anatolia and the Turks living in these lands in the travelogues written by travelers who visited Anatolia between 1200 and 1450. The study consists of six chapters. In the first part of the study, travelers who visited Anatolia between 1200 and 1450 and their travelogues, reasons for traveling to Anatolia and the routes used by travelers during their travels were examined. In the second part, information about Anatolian cities is given. According to the travel chapters of the third chapter between 1200 and 1450, the information given by the travelers about religious cultural elements under the main title of religious culture elements in Anatolia was evaluated and examined. According to the travel chapters of the fourth chapter, between 1200 and 1450, social life in Anatolia the position of women in the life of society in Anatolia, the life of the Turks, plateau and barracks in Turkish travel culture, the information given in the travelogues of the traveler. According to the travel chapters of the fifth chapter between 1200 and 1450, the information given in the travel chapters under the headings of weaving, mining, agriculture and animal husbandry under the main title of economic life in Anatolia was evaluated and examined. In the sixth chapter, chapter, the cultural life of Anatolia between these dates is discussed and evaluated.

Key Words: Anatolia, Itinerant, Itinerary, Traveler.

İÇİNDEKİLER

KABUL ONAY SAYFASI	iii
ONUR SÖZÜ	iv
ÖNSÖZ	v
ÖZET	vi
ABSTRACT.....	vii
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	x
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1200 VE 1450 TARİHLERİNDE ANADOLU'YU ZİYARET EDEN SEYYAHLAR VE SEYYAHLARIN KULLANDIKLARI GÜZERGÂHLAR

1.1. Anadolu'yu Ziyaret Eden Seyyahlar ve Seyahatnameleri	8
1.2. Seyyahların Anadolu'ya Seyahat Etme Nedenleri.....	17
1.3. Seyyahların Kullandıkları Güzergâhlar	21

İKİNCİ BÖLÜM

1200-1450 TARİHLERİNDEKİ SEYAHATNAMELERE GÖRE ANADOLU ŞEHİRLERİ

2.1. 1200-1300 Seyahatnamelerinde Anadolu Şehirleri.....	29
2.2. 1300-1400 Seyahatnamelerinde Anadolu Şehirleri.....	32
2.3. 1400-1450 Seyahatnamelerinde Anadolu Şehirleri.....	50

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1200 Ve 1450 TARİHLERİNDEKİ SEYAHATNAMELERE GÖRE ANADOLU'DA DİNİ KÜLTÜR ÖĞELERİ

3.1. Anadolu'da Mezhepler ve Tarikatlar	61
3.2. Cenaze Törenleri ve Matem	70
3.3. Mübarek Gün ve Gecelerde Yapılan Merasimler	73
3.4. Ulu Câmiler	79
3.5. Anadolu'da Tekke ve Zaviyeler.....	85

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

1200 Ve 1450 TARİHLERİNDEKİ SEYAHATNAMELERE GÖRE

ANADOLU'DA SOSYAL HAYAT

4.1. Anadolu'da Kadının Devlet ve Toplum Hayatındaki Konumu.....	91
4.2. Anadolu'da Müslim ve Gayri Müslimler Arasındaki Münasebetler	96
4.3. Anadolu'da Yaylak Kışlak Hayatı	99
4.4. Anadolu'da Hamam Âdeti Ve Kaplıcalar	103
4.5. Yemek Yeme Âdeti ve Yemekler	107
4.6. Anadolu'da Halk ve Yerleşimi.....	113

BEŞİNCİ BÖLÜM

1200 Ve 1450 TARİHLERİNDEKİ SEYAHATNAMELERE GÖRE

ANADOLU'DA İKTİSADİ HAYAT

5.1. Anadolu'da Dokumacılık ve Dokuma Sanayileri	119
5.2. Anadolu'da Yer Altı Kaynakları ve Madencilik.....	124
5.3. Anadolu'da Ziraat	131
5.4. Anadolu'da Hayvancılık.....	135
5.5. Anadolu'da Cariye ve Köle Ticareti	137
5.6. Anadolu'da İhracat ve İhracat Ürünleri	143

ALTINCI BÖLÜM

1200 Ve 1450 TARİHLERİNDEKİ SEYAHATNAMELERE GÖRE

ANADOLU'DA KÜLTÜREL HAYAT

6.1. Anadolu'da Misafirperverlik.....	147
6.2. Anadolu'da Resm-i Kabul ve Selamlaşma	152
6.3. Hediyelerin Takdimi ve İkram Hizmetleri.....	155
6.4. Anadolu'da Giyim.....	158
6.5. Medreseler ve İlim Adamlarına Verilen Önem	165
SONUÇ	166
KAYNAKÇA.....	169
EKLER	179

KISALTMALAR

Bkz.	: Bakınız
DİA	: Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.
Haz.	: Hazırlayan
öl.	: ölümü
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
TTK	: Türk Tarih Kurumu
vd.	: Ve diğerleri, ve devamı.
Ed.	: Editör
çev.	: Çeviren
İA	: İslam Ansiklopedisi
İÜEF	: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
OTAM	: Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi

GİRİŞ

İnsanlar tarihi süreçte yaşadıkları çevreye ve coğrafyalara bazı isimler vermişlerdir. İnsanların yaşadıkları coğrafyaya bazı adlar vermesi o coğrafyanın coğrafi konumundan ileri geldiği de görülmektedir. İnsanların yaşadıkları coğrafyalara verdiği adlar zaman içinde o insanların dışındakiler de bu coğrafyalara gelmiş olmalarına rağmen yaşamaya devam etmiştir. Günümüzde Türkiye'nin Asya kesimindeki topraklarına verilen Anadolu ismi Orta Çağ'dan beri çeşitli büyüklüklerdeki birimleri ifade etmek için kullanılmıştır. Bu ad bazen bir idari bölge, bazen de memleket için kullanılırken söz konusu adın içine aldığı alan ise zamanla değişikliğe uğrayarak bazen doğuya ve güneye doğru genişleme göstermiştir.¹ İlk olarak Grekler tarafından Küçük Asya ya da bir diğer adı ile "Asia Minör" olarak isimlendirilen bu bölge,² Bizans dönemine gelindiğinde Grekçe "Doğu" yani "güneşin doğduğu yer" anlamına gelen Anadolu "Anatoli" kelimesi ile ifade edilmeye başlanmıştır. Bu anlamda belki de Bizans döneminde yarımadanın konumu itibarıyla "İstanbul'un" söz konusu dönemdeki adıyla Konstantinopolis'in doğusunda yer alması Anadolu isminin benimsenmesinde ve kullanılmasında belirleyici bir unsur olmuş olabilir.³

Bizans hâkimiyetinde idari bir bölge statüsünde olan Anadolu önceleri şimdiki İç Anadolu'nun batı kesimi ile sınırlı idi. Ancak Bizans İmparatoru VII. Konstantinos döneminde (912-959) batıda Eskişehir civarında başlayarak Güneyde Batı Toroslara ve Konya'ya kadar uzanan bölgeyi kapsamaktaydı. Türkler ise sonradan Anadolu diyecekleri topraklara önceleri selefleri olan Müslümanların verdikleri Rum, Yunan, Ermen, Şam, Efrenc ve Diyar-ı Bekr gibi adları kullanmışlardır. Bu türden bir adlandırma, Selçuklu döneminde etkili olmuş, Türkiye Selçuklularının Sultanları ve Melikleri hükmettikleri toprakları ifade etmek istediklerinde bu adları, kullanmışlardır. Türklerin bu topraklara Anadolu adını vermesi ise XIV. yüzyıl ortalarından sonra gerçekleşmiştir. Osmanlı Devleti hâkimiyetinde 1393'te Beylerbeylik olarak

¹ Metin Tuncel, "Anadolu", **DİA III**, İstanbul 1991, s. 106.

² Tuncer Baykara, **Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I Anadolu'nun İdari Taksimatı**, Ankara 1988, s. 28; Veli Sevin, **Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2001, s. 2.

³ Tuncer Baykara, **Türkiye Selçuklularının Sosyal ve Ekonomik Tarihi**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2004, s. 384.

teşkilatlandırılan Anadolu, Kızılırmak'ın denize döküldüğü yer ile Antalya Körfezi'nin doğusunu birleştiren çizginin batısında kalan tüm alanı kapsamaktaydı. Ancak Anadolu Eyaleti, XVI. Yüzyılın sonlarına kadar on yedi sancaktan, bu tarihten sonra ise on dört sancaktan oluşmakta idi. XIX. Yüzyılın ikinci yarısında ise eyaletlerin yerini büyük vilayetler almıştır. Böylelikle Anadolu kelimesi bir idari bölüm adı olmaktan çıkarak coğrafi bir terim olmuştur. XIX. Yüzyılın sonu ile XX. Yüzyılın başlarında Anadolu kelimesinin ifade ettiği alan Trabzon'dan veya Çoruh Nehri ağzından İskenderun körfezi arasına çekilen bir çizgi ile sınırlandırılmıştır. Cumhuriyet dönemine gelindiğinde ise Anadolu kelimesi Türkiye'nin Asya kıtası üzerindeki bütün toprakları içine alan bir coğrafi bölgeyi ifade etmek için kullanılmaya başlanmıştır.⁴ Böylece Anadolu adı, anlamı ve coğrafi isim olarak tarihi gelişimini inceleyebildiğimiz kadarıyla bilgi verebilmeye çalıştıktan sonra Anadolu'nun iklim özellikleri ve stratejik konumunu da dikkate alarak açıklayabilme ve söz konusu coğrafyaya seyahat eden seyyahlara ve seyahatnamelerinde işledikleri konulara değinmek yerinde olacaktır.

Bu anlamda Anadolu coğrafyasının kuzeyinde Karadeniz, batısında üzerindeki çok sayıda adanın olmasından dolayı eskiden beri verilen adıyla Adalar Denizi yani "Ege Denizi" bulunmaktadır. Güneyde, batı yarısında Akdeniz bulunur ve Doğu yarısında ise İskenderun Körfezi doğusundaki alçak yarı çöl sahası sınırı teşkil etmektedir. Anadolu, doğuda dağlık bir kısım ile Azerbaycan ve Kafkasya'ya ulaşır. Buradan da Çoruh Nehrinin Karadeniz'e döküldüğü noktanın yakınlarında kuzeye ulaşır.

Anadolu coğrafyasında kıyıların büyük bir yer tutmasına rağmen kuzey ve güneyde deniz ile ilişkisini neredeyse kesen yüksek dağ sıraları denize paralel olarak uzandığından denizin yeri sınırlı olmaktadır. Çünkü bu dağ sıraları sadece nehirlerin oyduğu gediklerden ve eşiklerden geçit vermektedirler. Dolayısıyla nehirler kıyıda dünyanın diğer yörelerine göre büyük olmayan ovalar teşkil etmişlerdir.

Deniz sadece batıda dağların denize dik inmelerinden dolayı, Adalar Denizi kıyılarında etkisini içerele kadar ulaştırmaktadır. Denize dik uzanan bu dağların

⁴ Tuncer Baykara, **Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I Anadolu'nun İdari Taksimatı**, Ankara 1988, s. 22, 23; M. Tuncel, s. 106, 107; T. Baykara, *Türkiye Selçuklularının*, s. 384 - 387.

aralarında vadiler ve ovalar yani Gediz ve Menderesler uzanır. Bu dağ sıraları ayrıca kıyının girintili olmasını da sağlamıştır.

Anadolu coğrafyası bütünü ile yüksek bir memleketdir. Bu yükseklik ortalama 1162 m.dir. Batısı daha alçak iken doğusu daha yüksektir. Yine Anadolu'nun bütününde ne büyük ovalar ne de nehirler vardır.

Anadolu iklim bakımından ise çeşitlilik göstermektedir. Yıllık ortalama sıcaklık Adana, Antalya ve Urfa'da yüksek iken Kars, Erzurum ve Van'da ise düşüktür. Anadolu'da yağışlar genelde kışın olup yaz mevsimi genelde kurak geçer. Bundan dolayıdır ki yaz mevsimi eskiden beri yayla veya yazlıklarda geçirilirdi.⁵

Anadolu, tarihin en eski zamanlarından itibaren doğu ile batı arasında bir köprü vazifesi görmektedir. Bu nedenle batı ile mücadelelerde devletler Anadolu'yu üs olarak kullanmışlardır.⁶ Bu anlamda Anadolu'nun doğu ile batı arasında bir köprü vazifesi görmesi bir diğer ifadeyle Asya ile Avrupa arasında bir geçiş noktasında olması Anadolu'yu her çağda bir merkez olmasını sağlamıştır. Ayrıca Anadolu'nun gerek ilk çağlardan itibaren hem bir yerleşim alanı olması hem de kara ve deniz ticaret yollarının Anadolu'dan geçmesi nedeniyle ticaret kervanlarının güzergâhında olması Anadolu'yu ticari açısından da önemli kılmıştır. Bundan dolayı Anadolu tarihi süreçte birçok seyyahı ağırlayabilmesine ve Anadolu'yu tarihi çağlar boyunca her devlet tarafından ilgi duyulmasına neden oluştururken⁷ Avrupa'nın Doğu ile ilgisi XIII. ve XIV. yüzyılda artış göstermiştir. XV. yüzyıldan sonra ise söz konusu ilgi siyasî ve ticari alanda gelişmiştir. Rubruk(1254), Marco Polo(1271-1295), Odoric Pordenone, Tancalı Araplardan İbn Battuta gibi gezginler Doğu'da bazen de Anadolu'da bulunarak gördüklerini yazmışlardır. Böylelikle bize, bu devir için oldukça kıt kaynaklara zenginlik kazandırmışlardır.⁸

Anadolu'nun coğrafi ve idarî mahiyeti bu çerçeveler içinde belirlenmeye çalışıldıktan sonra 1200 ve 1450 tarihleri arasında Anadolu ile ilgili seyahatnamelerden

⁵ M. Tuncel, s. 106, 107; T. Baykara, **Anadolu'nun Tarihi**, s. 9 - 12.

⁶ W. M. Ramsay, **Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası**, (çev. Mihri Pektaş), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1960, s. 23.

⁷ Veli Ünsal, "*Doğu Karadeniz'in Tarihi Coğrafyası*", **Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi VIII/2**, (2008), s. 129 -144; Özgür Yılmaz, "*Yabancı Seyahatnamelerde Anadolu Şehri*", **Disiplinlerarası Turizm Araştırmaları Kongresi III**, Detay Yayınları, Ankara 2014, s. 772-783.

⁸ Enver Konukçu, "*Clavijo'nun Doğu Anadolu (Erzincan-Doğu Bayezid) Yolculuğu (1404-1405)*", **XI. Türk Tarihi Kongresi II**, (Ankara 5-9 Eylül 1990), TTK, Ankara 1958, s. 795-803.

istifade edebildiğimiz kadarıyla tezin bölümlendirilmesinde istifade edilmeye çalışılan bilgilerin nasıl ana başlık ve alt başlıkları belirlemeye çalıştığımıza dair bilgi vermenin fayda sağlayacağını düşünmekteyiz. Bu bağlamda yukarıda da bilgi vermeye çalıştığımız Anadolu, Asya ve Avrupa arasında bir köprü görevi görmesi ve önemli ticaret yollarına sahip olması münasebetiyle tarihin her döneminde bir geçiş bölgesi de olmuş ve bu nedenle birçok seyyahı ağırlayabilmiştir.⁹

Şehir tarihi açısından bakıldığında seyahatnameler, şehirdeki ekonomik faaliyetler,¹⁰ şehrin fiziki yapısı ve yerleşimi,¹¹ şehirlerin nüfusları,¹² etnik ve dini yapısı,¹³ ulaşım imkânları,¹⁴ iklimi,¹⁵ tarihi yapıları¹⁶ ve bölgenin ekonomik potansiyeli hakkında önemli bilgiler sunmaktadırlar.¹⁷

1200 ve 1450 tarihleri arasında Anadolu'ya seyahat eden seyahatçıların seyahatnamelerinin çoğunda yolculuğun başladığı ve bittiği yere kadar olan şehirler veya bölgeler hakkında tasvirleri içeren genel bir anlatım tarzının hâkim olduğu öğrenilebilmektedir. Bu bağlamda Marco Polo'nun,¹⁸ Clavijo'nun,¹⁹ Bertrandon'un²⁰ ve Pero Tafur'un²¹ seyahatnameleri örnek verilebilir.

Söz konusu tarihler arasındaki bazı seyahatnamelerde ise özellikle yol güzergâhları ve iki şehir arasındaki bağlantılar üzerinde durulmaktadır. Çünkü sosyal hayatın en iyi gözlemlenebileceği yerler olarak şehirler ve şehirlerin değişik özellikleri, seyahatçıların peşinde oldukları farklılıkları da bulabilecekleri yegâne yerlerdir. Bu

⁹ Ö. Yılmaz, s. 772-783.

¹⁰ **İbn Battûta Seyahatnâmesi I**, (çev. Sait Aykut), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2004, s. 408; Ö. Yılmaz, s. 772-783.

¹¹ İbn Battûta Seyahatnâmesi I, s. 405; Ö. Yılmaz, s. 772-783.

¹² **Pero Tafur Seyahatnamesi 9 Mayıs 1437-22 Mayıs 1438**, (çev. Hakan Kılınc), Kitap Yayınevi, İstanbul 2016, s. 46, 49.

¹³ Marco Polo, **Dünyanın Hikaye Edilişi Harikalar Kitabı I**, (çev. Işık Ergüden), İthaki Yayınları, İstanbul 2003, s. 75; Ö. Yılmaz, s. 772-783.

¹⁴ Pero Tafur Seyahatnamesi, s. 152; Ö. Yılmaz, s. 772-783.

¹⁵ Songja Lee, **Odoric Pordenone Seyahatnamesi (1318-1330)**, (basılmamış yüksek tezi), Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2015, s. 9, 10; Pero Tafur Seyahatnamesi, s. 150; Ö. Yılmaz, s. 772-783.

¹⁶ İbn Battûta Seyahatnâmesi I, s. 424, 425; Ö. Yılmaz, s. 772-783.

¹⁷ Wilhelm Von Rubruk, **Moğolların Büyük Hanına Seyahat**, (çev. Ergin Ayan), Ayışığı Kitapları, İstanbul 2012, s. 140; Ö. Yılmaz, s. 772-783.

¹⁸ Marco Polo, s. 45 - 90.

¹⁹ Ruy Gonz lez de Clavijo, **Timur Devrinde Kadis'ten Semerkant'a Seyahat**, (çev. Ömer Rıza Doğrul), Köprü Kitapları, İstanbul 2016, s. 19-238.

²⁰ **Bertrandon de La Broqui re'in Deniz sırı Seyahati**, (çev. İlhan Arda), Eren Yayınları, İstanbul 2000, s. 103-265.

²¹ Pero Tafur Seyahatnamesi, s. 59-181.

nedenle belirli bir yol güzergâhını izleyerek bir gezi programı takip eden bir seyyahın kaleme aldığı notlarının büyük bir kısmını da yol güzergâhı üzerinde bulunan şehirler ile ilgili tasvirler oluşturmaktadır.²²

Seyyahların şehrin fiziki yapısıyla ilgili izlenimlerinde yüzey şekilleri,²³ şehrin iklim ve bitki örtüsü,²⁴ yerleşim alanı ve görünümü,²⁵ sosyal hayatın merkezi olarak çarşı, pazar ve meydanlar,²⁶ şehrin kalesi ve limanı,²⁷ mahalleler,²⁸ dini,²⁹ askeri,³⁰ sosyal ve ticari amaçlı yapılar³¹ hakkında da bilgi elde edebilmemizi sağlamaktadırlar.

Seyahatnamelerde şehirlerin fiziki yapılarına dair tasvirlerin ardından genellikle şehri diğer bölgelere bağlayan ana yolların tasvirinin de yapıldığı görülmektedir. Seyyahların izledikleri bu güzergâh ise aynı zamanda Anadolu'da yaygın ulaşım ağını ve bunların koşullarını anlamamız hakkında da bilgiler vermektedirler.³² Yeterli karayolu ulaşım ağına sahip olmayan sahil şehirleri için ise en önemli ulaşım vasıtası deniz yolu ulaşımı idi. Böylece seyyahların şehir hakkındaki tasvirlerinden başlangıç noktasını bu iki yol ile şehrin silüetinin karşılarında belirlediği andan itibaren başlamaktadır.³³

Seyahatnamelerdeki şehir tarifleri zaman zaman şehrin denizden görünüşü ve şehre hâkim olan bir tepeden şehrin manzarasının veya şehrin ana giriş yollarının tarifi ile başlamaktadır.³⁴

²² Ö. Yılmaz, s. 772-783; Broquiére, s. 101-311.

²³ Rubruk, s. 135, 136; Ö. Yılmaz, s. 772-783.

²⁴ S. Lee, **Odoric Pordenone Seyahatnamesi**, s. 10; Pero Tafur seyahatnamesi, s. 150; Ö. Yılmaz, s. 772-783.

²⁵ Broquiére, s. 195; Ö. Yılmaz, s. 772-783.

²⁶ Broquiére, s. 199, 203; Ö. Yılmaz, s. 772-783,

²⁷ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. xxxvi, 425; Pero Tafur Seyahatnamesi, s. 173.

²⁸ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 403.

²⁹ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 402.

³⁰ **Çalışmada el-Ömeri'nin Mesâlikü'l Ebsâr adlı eserinin Ahsen Batur ve Yaşar Yücel tarafından Türkçe'ye kazandırılan çevirilerinden istifade edilmeye çalışılmıştır. Dipnotlarda Ahsen Batur tarafından Türkçe'ye kazandırılan eseri “, Şihabeddin el-Ömeri, Mesâlikü'l Ebsâr” olarak verilmiş olup Yaşar Yücel tarafından Türkçe'ye kazandırılan eseri ise “Ömeri” olarak verilmiştir. Şihabeddin el-Ömeri, “Mesalikü'l-Ebsar'ın Anadolu Beylikleri Kısımının Çevirisi”, XIII-XV. Yüzyıllar Kuzey-Batı Anadolu Tarihi Çoban-Oğulları Candar-Oğulları Beylikleri, (çev. Yaşar Yücel), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1980, s. 183, 184; Şihabeddin b. Fazlullah el- Ömeri, **Mesâlikü'l-Ebsâr**, (çev. Ahsen Batur), Selenge Yayınları, İstanbul 2014, s. 147, 148.**

³¹ Broquiére, s. 197-199; Ö. Yılmaz, s. 772-783.

³² Broquiére, s. 177, 180; Ö. Yılmaz, s. 772-783.

³³ Clavijo, s. 33-39, 73-75; Ö. Yılmaz, s. 772-783.

³⁴ Pero Tafur Seyahatnamesi, s. 39, 137; Ö. Yılmaz, s. 772-783.

Seyyahlar, şehirlerin hayat koşullarını daha iyi ifade edebilmek için olsa gerek iklim ve bitki örtüsünden de bahsetmektedirler.³⁵ Örneğin seyyahlar Erzurum'dan bahsederken iklimin sert ve soğuk olduğundan bahsetmektedirler.³⁶

Şehirlerin hayat koşullarına yönelik olarak, şehirde yetişen ve iktisadi bir önem arz eden meyve,³⁷ sebze ve tahıl üretiminden³⁸ de bahsetmektedirler. Bu durum aynı zamanda şehirlerin iktisadi potansiyelleri hakkındaki önemli unsurlardan birini teşkil etmektedir. Seyyahların seyahatleri döneminde şehirlerin ticari gözlemlerini yaptıkları konulardan biri de şehirlerin ihracat ve ithalatıdır.³⁹

Seyyahlar, şehirlerin tasvirlerini daha canlı hale getirmek için olsa gerek şehirde yaptıkları gözlemleri aktarırken şehirde dolaşabilecek kadar geniş vakit bulduklarında veya seyahatnamelerinde söz konusu konuya değinmek istediklerinde, şehrin büyüklüğü ve buradaki iktisadi faaliyetlerin niteliğinin bir göstergesi olarak çarşı ve pazarlardan da bahsetmişlerdir. Şehrin çarşısında gezen seyyahlar, çarşılarda hangi ticaret ile meşgul olduğuna ve bu çarşılarda satılan ürünlerin çeşitliliğine dair bilgiler vermektedirler.⁴⁰

Seyyahlar, hemen hemen ziyaret ettikleri her Anadolu şehrinde temel mimari unsurların başında gelen kalelerden özellikle bahsetmiş olup kalelerin konumu, sağlamlığı kale içi ve dışı yerleşimler arasındaki farklar ise üzerinde durdukları konulardır.⁴¹ Ayrıca şehir yerleşiminin önemli bir belirleyicisi olarak kale, Müslim ve gayr-i Müslim yerleşim için doğal bir sınır oluşturmaktaydı.⁴²

Kale gibi sahil şehirleri için önemli olan bir diğer unsur ise ulaşımın temel vasıtası olan limandı. Şehre deniz yolu ile gelen seyyahların notlarında limana ilişkin izlenimlerinde limanın demirleme olanakları, limandaki alt yapı unsurları, yaz ve kış mevsiminde kullanılabilirliği, limanın İmparatorluğun başkentine veya diğer merkezler

³⁵ Ö. Yılmaz, s. 772-783.

³⁶ S. Lee, **Odoric Pordenone Seyahatnamesi**, s. 10.

³⁷ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 412; Ö. Yılmaz, s. 772-783.

³⁸ Broquière, s. 177; İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 440; Şihabeddin el-Ömeri, **Mesâlikü'l Ebsâr**, s. 144, 145.

³⁹ Rubruk, s. 140; İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 412, 414; Ö. Yılmaz, s. 772-783.

⁴⁰ Broquière, s. 201, 202; İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 416, 417; Ö. Yılmaz, s. 772-783.

⁴¹ Broquière, s. 195; Ö. Yılmaz, s. 772-783.

⁴² İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 403; Ö. Yılmaz, s. 772-783.

ile olan ilişkisine ve limanın şehir için önemi gibi temel noktalarından da bahsedilmektedir.⁴³

Seyyahların bir şehirde kalma süreleri sınırlı olduğundan⁴⁴seyyahların bilgi kaynaklarının da kısıtlı olduğu ifade edilebilir. Zira seyyahların çok azı Anadolu'daki toplum ile Türkçe iletişim kurabiliyorlardı. Bu durumda seyyah ile iletişim kuran gayri Müslimin yegâne bilgi kaynağı olmasından dolayı seyyahların verdikleri birtakım bilgilerin doğruluğunun da başka kaynaklar ile tespitinin gerekliliği hâsıl olmaktadır.⁴⁵

Ayrıca seyyahlar halkın hayatına ilişkin misafir olunan evdeki gündelik hayat,⁴⁶ giyim,⁴⁷ bayram⁴⁸ ve cenaze merasimlerinde yapılanlar⁴⁹ ile ilgili gözlemlerde bulunmuşlardır.

Seyahatnameler, Anadolu şehirlerini veya bölgelerini etkileyen siyasi⁵⁰ ve ekonomik gelişmeler⁵¹ hakkında da önemli bilgileri ihtiva etmektedirler.

Seyahatnamelerde verilen bütün bu birleşim bilgilerinden özelde Anadolu şehirleri, genelde ise seyyahların gezdikleri Anadolu'ya dair gözlemlerinin önemini vurgulayan giriş mahiyetinde bir genelleme yapılmaya çalışılmıştır. Zira seyyahların kaleme aldıkları seyahatnamelerde giriş bilgileri mahiyetinde sunmaya çalıştığımız konuların ayrıntılarını konular ile alakalı bölümlerde işlemek yerinde olacaktır.

⁴³ Clavijo, s. 33-39, 73,75; Johannes Schiltberger, **Türkler ve Tatarlar Arasında (1394-1427)**, (çev. Turgut Akpınar), İletişim Yayınları, İstanbul 1997, s. 212, 213; İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. xxxvi; Ö. Yılmaz, s. 772-783.

⁴⁴ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 418.

⁴⁵ Broquière, s. 183; Ö. Yılmaz, s. 772-783.

⁴⁶ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 419.

⁴⁷ Broquière, s. 264.

⁴⁸ Macaristanlı György, **Türkler, Türklerin Gelenekleri, Göreneklere ve Hinlikleri Üzerine Bir İnceleme**, (çev. Lale Aslan Özcan), Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2009, s. 82.

⁴⁹ Çalışmada Schiltberger Seyahatnamesinin Turgut Akpınar ve Fadime Okay tarafından Türkçe'ye kazandırılan çevirilerinden istifade edilmeye çalışılmıştır. Dipnotlarda Turgut Akpınar tarafından Türkçe'ye kazandırılan seyahatnamesi "Schiltberger" olarak verilmiş olup Fadime Okay tarafından Türkçe'ye kazandırılan seyahatnamesi ise "Schiltberger'in Hatıratı" olarak verilmiştir. Fadime Okay, **Schiltberger'in Hatıratı(Çevirisi ve Kitiği)**, (basılmamış yüksek lisans tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar 2009, s. 86.

⁵⁰ Clavijo, s. 96; İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. xxviii.

⁵¹ Rubruk, s. 140; İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. xxviii.

BİRİNCİ BÖLÜM

1200 VE 1450 TARİHLERİNDE ANADOLU'YU ZİYARET EDEN SEYYAHLAR VE SEYYAHLARIN KULLANDIKLARI GÜZERGÂHLAR

1.1. Anadolu'yu Ziyaret Eden Seyyahlar ve Seyahatnameleri

1200 ve 1450 tarihleri arasında Anadolu'yu ziyaret eden seyyahlar Anadolu'nun insanları, kültürü ve şehirlerin coğrafi özellikleri hakkında bilgi veren ve Türklerin bu dönemdeki hayat şekli hakkında önemli bilgiler aktaran isimler arasında öne çıkan seyyahlardan biri olan Simon de Saint Quentin'in hayatı hakkındaki bilgiler sınırlıdır. Simon de Saint Quentin, Papa IV. Innocent tarafından doğuya gönderilen bir grup keşişin arasında yer alan Fransız asıllı Dominikan keşişiydi. Moğolların yaptıkları kıyım son vermeleri ve Hristiyanlığı kabul etmelerini tavsiye eden Papalık mektubunu Moğol hakanına ulaştırmakla görevli heyetin içinde yer alan Saint Quentin, uzun süre kaldığı Anadolu'daki gözlemlerini eserinde toplamıştır. Keşişin günümüzdeki eseri, müellifin Moğollara gitmesinden sonraki yüzyıllar içinde, pek çok yazarın Saint Quentin'in yazdıklarından yaptığı alıntılardan meydana gelmiştir.⁵²1245'te kendisine verilen söz konusu görev nedeniyle çıktığı seyahatte Anadolu'ya da gelen seyyah, Antakya, Adıyaman, Malatya ve Konya, Akşehir, Sivas olmak üzere Anadolu'da bir süre gözlemlerde bulunur. Buraya gelmeden birkaç yıl önce meydana gelen Babai Ayaklanması, Köseadağ Savaşı ve Moğolların Anadolu'da yaptıkları tahribatla ilgili bilgiler verir. 1240'taki Baba İshak İsyanını, XIII. yüzyılda Türkiye Selçuklu Devleti'nin genel durumunu anlatır. Bu isyan ve savaşlar Türk devletlerini de ilgilendirdiğinden Türklerden de bahsetmektedir.⁵³

XIII. yüzyılın keşiş seyyahlarından ve Fransa Kralı'nın emriyle yola çıkmış olan seyyah Wilhelm Von Rubruk'un hayatı hakkındaki bilgiler azdır. Rubruk ise Fransa kralı emriyle Moğollara gönderilen elçi sıfatıyla yola çıkmıştır.⁵⁴ Rubruk seyahatnamesi, Moğolların Erzurum ve diğer Doğu Anadolu şehirlerinin istilâsına şahit olanların anlattıkları ve Köseadağ Savaşı sonrasında Türkiye Selçuklu Sultanı ile ilgili

⁵² Simon De Saint Quentin, **Bir Keşiş'in Anılarında Tatarlar Ve Anadolu 1245-1248**, (çev. Erendiz Özbayoğlu), Doğu Akdeniz Kültür ve Tarih Araştırmaları Vakfı, Antalya 2006, s. 5.

⁵³ Quentin, s. 43.

⁵⁴ Rubruk, s. 7.

bilgiler vermesinden dolayı Doğu Anadolu tarihî açısından başvurulabilecek bir Ortaçağ kaynağıdır.⁵⁵

Marco Polo'nun ise doğum tarihine dair kesin bir bilgiye ulaşılammakla birlikte babası 1269 yılında Venedik'e döndüğü zaman Marco Polo'nun on beş yaşında olduğu bilinmektedir.⁵⁶

Marco Polo, ticaretle uğraşan Venedikli bir ailenin çocuğudur. Marco Polo'nun ailesi ticaretle uğraştığı için çeşitli ülkelere seyahatlerde bulunmakla birlikte 1260 yılına doğru Venedik'ten çıktıkları seyahatlerinde 1265 yılında Çin'e kadar gitmişlerdir. 1266'da ise Kubilay Han'ın başkentine varmışlar ve Kubilay Han ile görüşmelerinden sonra ülkelerine dönerken yanlarında Kubilay Han'ın Hristiyanlıkla alakalı bilgi edinmek istediği için Papa'ya gönderdiği mektubunu da almışlardır.⁵⁷

Cuzzola savaşlarında Cenevizlilere esir düşen Marco Polo, bu esâreti süresinde yattığı hapishânedeyse seyahat gözlemlerini arkadaşı Pisalı Rustichello'ya yazdırmıştır.⁵⁸

Marco Polo hapisten çıktıktan sonraki hayatı “zengin bir evlilik ve üç kız, 1324 yılında cumhuriyetin şeref törenleriyle sona eren mesut bir hayattır.”⁵⁹ Marco Polo seyahatnamesi Işık Ergüden tarafından Fransızca'dan Türkçe'ye kazandırılmıştır.⁶⁰

1240'larda Tiflis'te faaliyete başlayıp Ortadoğu'yu kendine faaliyet alanı olarak belirleyen Dominikan Tarikatı'nın Anadolu ve Ortadoğu toprakları hakkında bilgi almak ve misyonerlik faaliyetlerinde bulunmak üzere görevlendirdiği keşişlerden biri olan Ricoldus de Monte Crucis, 1243 yılında Floransa'da doğmuştur. Crucis, çeşitli üniversitelerde ilahiyat tahsil ettikten sonra 1267 yılında Dominikan Tarikatına girdi. Ricoldus, aynı zamanda dönemin önemli eğitim merkezlerinden Santa Maria Novella Manastırı'nda ve Pisa Üniversitesi'nde hocalık yapmıştır. 1286 yılında Papa'nın emriyle Doğu Hristiyan Kiliseleri ve İlhanlı Sarayı nezdinde misyonerlik çalışmaları yapmak ve diplomatik ilişkiler kurmak üzere Kutsal topraklara seyahate çıkan Ricoldus, misyonerlik çalışması kapsamında Levant, Anadolu, İran ve Irak'ı ziyaret ederek Moğol Han'ı Argun'un sarayına da misafir olur. 1290 yılında ise Bağdat'a giderek Nasturi Kilisesi'nin, Roma Kilisesi ile birleşmesi için girişimler başlattıysa da başarılı

⁵⁵ Rubruk, s. 135-142.

⁵⁶ Marco Polo, s. 13.

⁵⁷ Marco Polo, s. 11, 12.

⁵⁸ Marco Polo, s. 15.

⁵⁹ Marco Polo, s. 16.

⁶⁰ Marco Polo, s. 73-79.

olamamıştır. Bağdat'ta bulunduğu yıllarda Arapça öğrenerek, İslam inancını yakından inceleyen Ricoldus de Monte Crucis, "Liber Peregrinationis" adıyla seyahatnamesini kaleme almıştır. Ayrıca İslam teolojisi üzerine kapsamlı eserler vererek, oryantizmin temellerinin atılmasına katkı sağlayan Ricoldus, 1300 yılında İtalya'ya dönerek, seyahatine dair gözlemlerini Papa'ya sunar. Keşiş Ricoldus 1320 tarihindeki vefatına dek tarikatı bünyesinde görevlerini sürdürdü. Ricoldus'un aslı Latince "Liber Peregrinationis in Partibus Orientis" adlı eseri Ahmet Deniz Altunbaş⁶¹ tarafından Türkçeye kazandırılmıştır. Seyahatnamede eseri Türkçeye kazandıran Ahmet Deniz Altunbaş'ın belirttiği gibi "Müslüman inancına fazla müsmahakar bakmasa da İslam'ın sapkınlık değil apayrı bir din olduğu gerçeğini ortaya çıkarmakta," Türkiye "Toroslar, Sivas, Erzurum, Ağrı" ve Türkiye'deki Türkmenler hakkında bilgi vermektedir.⁶²

Korykoslu Hayton ise Kilikya Ermeni kralı I. Hetum'un kardeşi Oşin'in oğludur. Ne zaman doğduğu bilinmemekle birlikte 1240 yılının içinde doğduğu tahmin edilmektedir.

Hayton 1280'de ağabeyi Toros ve Gregory'nin ölümünün ardından Mersin'in Kızkulesi İlçesine tekabül eden "Korykos" şehrinin idareciliğini üstlenmiştir. 1290'larda ise Kilikya Ermeni Krallığı'nın önemli şahsiyetlerinden biri olmuş ve Kıbrıs Haçlı Guyd'ibelin'in kızı İsaabel ile evlenmesi ise onun bölgedeki etkinliğini arttırmıştır. Hayton 1293'te Ermeni Kralı II. Hetum'a karşı bazı prensler ile nedeni bilinmeyen ve yenildiği bir mücadeleye girmiştir.

Hayton, "Premonstratesian" tarikatına katıldıktan sonra 1306'da Papa tarafından S. Maria de Episcopia Manastırının "canon regularlığı"na getirildi. Aynı yıl Kıbrıs'tan ayrılarak Fransa'daki Poitiers'e gelip Papa V. Clement'in huzuruna çıkmıştır.1307 yılının Ağustos ayında ise Papa'nın emri üzerine hazırladığı eserini takdim etmiştir.

1308'de Kilikya'ya dönen Hayton'un 1316'daki Adana konsili görevine kadarki faaliyetleri hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Muhtemelen 1320'den önce ölmüştür.⁶³

⁶¹ Ricoldus de Monte Crucis, **Bir Dominikan Keşişin Anadolu ve Ortadoğu Yolculuğu 1289-1291**, (çev. Ahmet Deniz Altunbaş), Kronik Kitap, İstanbul 2018, s. 4.

⁶² Ricoldus de Monte Crucis, s. 10-14, 17.

⁶³ Korykoslu Hayton, **Doğu Ülkeleri Tarihinin Altın Çağı**, (çev. Altay Tayfun Özcan), Selenge Yayınları, İstanbul 2015, s. 9, 10, 12.

Hayton'un seyahatnamesi 1307'de Fransa'nın Poitiers kentinde Nicolaus Falconi'ye Papa V. Clement'e sunulmak üzere Latince'ye tercüme edilmiştir. Hayton'un eseri bir Haçlı seferi tasarısı olmasının yanı sıra Doğu'nun coğrafya ve tarihine ilişkin bilgiler içermektedir.⁶⁴

Hayton'un kitabını Latince'den Türkçe'ye kazandıran Altay Tayfun Özcan'ın tercümesinde Türkiye "VIII. Kısım"daki bölümünden Türkiye şehirleri, Türkiye'de yaşayan halkları, Türkiye ekonomisini oluşturan unsurlar ve Köseadağ Savaşı ile ilgili bilgi bulmak mümkündür.⁶⁵

1318 yılında Venedik'ten yola çıkarak seyahate başlayan Odoric Pordenone ise inzivaya çekilip sade bir hayat yaşama yemini etmiş bir keşiştir. Bu nedenle Keşiş Odoric'in hayatı hakkında ayrıntılı ve net bir bilgiye ulaşabilmek zor olmakla beraber Odoric Seyahatnamesi sayesinde ancak onun dinî bakış açısı, dünya görüşü ve hayat tarzına dair bir takım tahminlerde bulunabilmektedirler. Odoric'in hayatı ile ilgili en fazla bilgiye seyahatnamesinin İngilizce tercümesinin giriş kısmından, Ha Gaoji'nin Çince tercümesinden ve ufak tefek ilgili kaynaklardan toplanmış bilgilerden ulaştıklarını belirten ve Odoric'in seyahatnamesini Türkçe'ye kazandıran Songja Lee'nin vermiş olduğu bilgilere göre Odoric, İtalya'nın kuzey bölgesindeki Saint Anthony Eyaleti'nin Pordenone Kasabası'nın Friuli Köyü'nde dünyaya gelmiştir. Adı geçen yer o dönemde Bohemia kraliyetinin yönetimi altındaydı. Odoric'in babası, onun dünyaya geldiği sıralarda Saint Anthony Eyaleti'ni yöneten Bohemia kralı II. Otakar'ın refakatçilerinden birisi idi. Daha sonra Saint Anthony Eyaleti'nin başkanı Keşiş Guidotto, Odoric'in ruhanî babası olmuştur. Odoric'in 1265 ile 1285 yılları arasında bir tarihte veya 1286 yılında doğduğuna dair doğum tarihi hakkında iki görüş mevcuttur. Çocukluk dönemi hakkındaysa herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Gençliğinin erken dönemlerinden itibaren münzevî bir hayatı tercih ederek, kendini Tanrı'ya adanmıştır. Odoric, Fransisken cemaati bünyesinde Küçük Kardeşler Topluluğu'na mensup keşiş olmuştur.

Keşiş Odoric, 1318 yılında Venedik'ten kadırgaya binip yola çıkarak başladığı on iki yıllık Doğu seyahati boyunca Anadolu'da Trabzon ve Erzurum bölgelerinden de

⁶⁴ Korykoslu Hayton, s. 14.

⁶⁵ Korykoslu Hayton, s. 51, 52, 89.

geçmiştir. Seyahatinin altı yılını Çin’de geçirmiş (1322-1328) ve dönüşünde Tibet, Orta Asya ve İran’dan geçerek 1330 yılında memleketine dönmüştür. Odoric, söz konusu bu seyahatinden sonra da tekrar elli kişi ile Doğu seyahatine çıkmayı planlamıştır. Ancak Papa’dan izin almak için Avignon’a giderken Pisa’da çok ağır hastalanmış ve memleketine geri dönmüştür. Odoric, 4 Ocak 1331 tarihinde hayatını kaybetmiştir.

Keşiş Odoric, Papa XIV. Benedict tarafından 1755 yılında aziz ilan edilmiştir. Günümüzde Odoric’in cesedinin gömülü olduğu Udine’deki “Kutsal Anamız Katolik Kilisesi”, Katolik Hristiyanların kutsal mekânı olarak birçok insan tarafından ziyaret edilmektedir.⁶⁶

Rihlet-ü İbn Battuta adı ile bilinen seyahatnamenin sahibi olan İbn Battuta; 25 Şubat 1304’te Fas’ın Tanca şehrinde doğmuştur. 1368 ‘de Tamesna- Merrakeş kadısı iken vefat etmiştir. Yirmi iki yaşına kadar Tanca’da bulunan İbn-i Battûtâ memleketinin medresesinde din ilimleri ve hukuk alanında tahsil görmüştür. İbn Battuta üçüncü defa Hac’a gittikten sonra 1332’de de Anadolu’yu ziyaret etmiştir.⁶⁷

İbn Battuta’nın seyahatnamesi Anadolu için önemli bir kaynak olma hüviyetindedir. Zira seyyah güzergâhı üzerindeki yerleşimler ve buradaki halkın kültürü ile ilgili önemli bilgiler vermekle yetinmemiş; devlet adamları, beyler ve ilim adamları gibi dönemin önde gelen kişileriyle bizzat görüşmüş ve gözlemlerine dayanarak edindiği bilgileri kaleme almıştır.⁶⁸

Johannes Schiltberger 1381’de Münih’le Freising arasında Lohof yakınında Hollers Köyü’nde doğmuştur. Henüz 16 yaşında iken, Macaristan Kralı Sigismund’un hizmetinde 1396’daki Niğbolu Muharebesi’ne katılmış ve esir olmuştur. Bayezid’in huzuruna getirilen Schiltberger, muhtemelen çocuk denecek kadar küçük yaşta olmasından dikkat çekmiş ve öldürülmemiştir. Osmanlı ve Timurlu Devleti arasında 1402’de yapılan Ankara Savaşı’ndan sonra Timur’un tutsakları arasına katılmış, Timur’dan sonra da önce onun dördüncü oğlu Şahruh’un, sonra da Miran Şah’ın mülkiyetine geçmiştir. 1408’de Miran Şah’ın Karakoyunlulardan Kara Yusuf ile yaptığı savaşta şehit olması üzerine, bu sefer de Miran Şah’ın ikinci oğlu olan Ebubekir’in

⁶⁶ S. Lee, **Odoric Pordenone Seyahatnamesi**, s. 2, 3.

⁶⁷ İbn Battûtâ Seyahatnamesi I, s. xxı, xxvii.

⁶⁸ İbn Battûtâ Seyahatnamesi I, s. 400- 444.

kölesi olmuş ve Ebubekir ile Sibiryaya kadar gitmiştir. Çerkez ülkesindeyken beyinin yanından kaçarak “Batum, Amasra, Sinop, İstanbul, Akkirman, Limburg Krakau, Breslau, Eger, Regensburg ve Landshut üzerinden doğduğu yer olan Münih civarındaki Freising’e” ulaşmıştır. Netice itibariyle yaklaşık otuz yıldan sonra vatanına dönebilmiş ve döndüğünde Türkçe, Farsça, Ermenice ve Yunancayı öğrenmiş olması sayesinde hemen Dük III. Albrecht’in hizmetine girmiş ve hayatının geri kalanını Dük III. Albrecht’in yanında geçirmiştir.⁶⁹ Schiltberger’in kitabında tutsak olarak gezdiği geniş coğrafyalarda gördüğü, duyduğu özel yerler, büyük şehirler, bazı tarihsel kişilikler ile ilgili inanışlar, mezarlar, ölü gömme, evlenme, yeme içme adetleri ve halk tababeti gibi konular ile ilgili bilgiler verilmiştir. Schiltberger, tutsak bulunduğu Müslümanların inançları ile ilgilenirken notlarında özellikle dindışı olduğu Ermenilerin adetlerine ve dinsel geleneklerine özel bir yer ayırdığı söylenebilir. Schiltberger’in seyahatnamesini oluşturan esaret notlarının yirmi dokuzuncu bölümü “Tuna İle Deniz Arasında Gördüğüm Memleketler” başlığı altında Tuna nehrinden itibaren İstanbul boğazına kadar olan Trakya yarımadasında bulunan şehirleri adı ve haklarında kaç hane olduğu, milliyeti ve varsa bazı efsanevi ve dini özellikleri ile anlatmaktadır. Schiltberger’in hakkında bilgi vermiş olduğu bu bölgeler Osmanlı Sultanının hâkimiyet bölgesidir. Schiltberger’in Anadolu’da tutsak olduğu tarihlerde Osmanlı Devleti’nin başkenti Bursa’dır. Bursa şehrinde Hristiyan, Müslüman ve Yahudi olduğuna bakılmaksızın fakirlerin tedavi edildiği sekiz hastane olduğu bilgisini vermiştir. Bursa dışında Aydın, Manisa, Denizli, Saruhan, Germiyan, Kütahya ve Ankara’yı da yerleşim yerleri olarak bilgi vermiştir. Konya ve Karaman hakkında ise Osmanlı Karamanoğulları mücadelesine ilişkin bilgiler vermiştir. Konya’dan sonra Türklere ait olduğu bilgisini verdiği Kayseri ve Sivas hakkında bilgiler ve Karadeniz kıyısındaki şehirler hakkında da bilgi vermiştir.

Schiltberger’in tutsaklık notlarından oluşan eserinde 1402 Ankara Savaşı ve Osmanlı Devleti’nin Karamanoğulları ile mücadelesi gibi siyasi konularda vermiş olduğu bilgilerin yanında Anadolu şehirlerinden Bursa, Ankara, Aydın, Manisa, Denizli, Sivas, Kayseri, Konya ve Müslümanların Ramazan ve Kurban Bayramları hakkında bilgiler vermiştir. Ancak Schiltberger’in eserinde yazdıklarını “pek noksansız sayılmasa da” diye belirtmiş olduğu gibi Schiltberger anlattığı olaylarda içinde yaşadığı

⁶⁹ Schiltberger, s. 11,12, 14, vd.

dönemi destansı, efsanevi atmosferi içinde efsane ve masal motiflerinin etkisinde kaldığı görülebilmektedir.⁷⁰

Bir İspanyol asilzadesi olan Ruy Gonzales de Clavijo'nun doğum tarihi bilinmemektedir. Bir İspanyol asilzadesi olan Ruy Gonzales de Clavijo, Kastilya Kralı III. Henry'nin Timur'a gönderdiği elçi heyeti içerisinde bulunmuştur. Clavijo, Semarkant'a kadar Timur'un maiyetiyle birlikte seyahat etmiştir.⁷¹

Eser, Timurlular tarihi için önemli bilgiler ihtiva etmektedir. Clavijo seyahatnamesinde seyahati esnasında uğramış olduğu yerlere hangi tarihte uğradığını ve hangi tarihte ayrıldığını günü gününe tarihi ile birlikte kaydetmiştir. Devleti'nin sınırlarını Marmara denizi kıyılarından Çin sınırlarına kadar genişleten Timur'a gönderilen İspanyol elçi Clavijo, izlenimlerini seyahat notlarında toplamıştır. Bu nedenle Clavijo'nun seyahatnamesi genel olarak Timurlular tarihi için önemli bilgiler ihtiva ettiği gibi seyahat güzergâhı olan Karadeniz kıyılarında Bizanslılar, Türkler, Ceneviz ve Venediklilerin birbirleriyle mücadelelerine ilişkin bilgileri de ihtiva etmektedir. XV. yüzyılın Anadolu tarihi açısından da vermiş olduğu bilgiler nedeniyle değerli bir eser hüviyetindedir. Clavijo'nun gezi notlarında coğrafi tasvirler, kale ve saray tasvirleri, farklı Hristiyan gelenek ve görenekleriyle birlikte ibadet şekilleri ve siyasî olaylar ile ilgili bilgiler verilmiştir. Eserde, ticaret ve ticaret yolları hakkında verilmiş bilgilerin ise daha az olduğu görülmektedir.⁷²

Clavijo, vatanına döndükten sonra eserini yazmıştır. O zaman eserin değişik nüshaları yayımlanmış ve bunların biri Madrit'in Milli Kütüphanesinde korunmuştur. Argon Omolina bu nüshayı 1582'de kopyalamış ve yayımlamıştır.1782'de ise eser ikinci defa basılmış ve sonra bu nüsha esas alınarak eser İngilizceye tercüme edilmiştir.1859 yılında "Narrative of the Embassy of Ruy Gonzales de Clavijo to the Court of Timour at Samarcand AD. 1403" adı ile İngilizce yayımlanmıştır. 1582 yılında ise "Embajada a Tamar Lân" ismi ile İspanyolca yayımlanmıştır. Eser, Rus Serezinoski tarafından Rusçaya tercüme edilmiş ve yayımlanmıştır. Daha sonra eser yine aslından tercüme edilmiş ve diğer basımlarından faydalanılarak diğer içerdiği bütün isimler ayrı

⁷⁰ Schiltberger, s. 11-21, 27.

⁷¹ Clavijo, s. 14-16.

⁷² Salim Cöhce, "*Ruy Gonzales de Klaviyo'nun Gezi Notlarına Göre Gümüşhane ve Çevresi,*" **Geçmişten Günümüze Gümüşhane Sempozyumu (13-17 Haziran 1990)**, (Haz. Nasuhi Ünal Karaarslan), Gümüşhane Valiliği, Ankara 1991, s. 85-92.

ayrı tashih edilmiş ve haritalar eklenerek belgelendirilmiştir.⁷³Ruy Gonz lez de Clavijo seyahatnamesinin “Timur Devrinde Kadis’ten Semerkant’a Seyahat” adı ile  mer Rıza Doğrul tarafından Türkçeye neşredilmiştir.⁷⁴

Bertrandon de La Broquiere, Fransa’da Toulouse yakınında La Broquiere⁷⁵ arazisinin sahibi olan Guyenne’li bir asilzadedir. La Broquiere’lerin soy kütüğü tam olarak bilinmemektedir. XIII. ve XIV. yüzyıllarda bu soydan bazı adlara rastlanılmakta ve Bertrandon ise birdenbire 1421’de tarih sahnesine çıkmaktadır. Bu tarihte Bertandon de La Broquiere, Bourgogne d kası Philippe Le Bon’nın yanında bulunmaktadır. 1423’te Philippe onu özel görevle Jean comte de Foix ve Navarre kralı III. Charles’ın yanına göndermiştir. 1428’de ona Vieil-Chastel şatosu ve arazisini ömür boyu bağışlamıştır. Philippe le Bon, Bertrandon de La Broquiere’i 1432 yılında Doğu’da bir “gizli” seyahat ile görevlendirmesi  zerine Bertandon de La Broquiere, 1432 yılında Venedik’ten bir gemi ile Akdeniz’e açılarak Yafa’ya çıkmış, sonra Kudüs’e, buradan da  vredeki kutsal yerlere gitmiştir. Fakat Bertandon de La Broquiere’in Hristiyanlığın kutsal yerlerine ziyaret görüntüsündeki hac seyahatinin devamı, tamamen diplomatik bir mahiyet almıştır. Seyyah,  nce Suriye’ye oradan da Anadolu’ya çıkar. Anadolu’da Ramazanoğulları, Karamanoğulları ve Osmanoğulları beyliklerinin topraklarından geçtikten sonra nihayet, henüz Bizans İmparatorluğu elinde olan İstanbul’a gelir. Burada biraz kaldıktan sonra 23 Ocak 1433’te tekrar yola çıkar. Edirne ve  vresini de dolaştıktan sonra, Filibe, Belgrad, Buda ve Viyana’ya uğrayarak yurduna döner. Bundan sonra Philippe Le Bon, ona birçok diplomatik görevlerle daha yakın seyahatler yaptırmıştır. 1455’te d k ondan, vaktiyle yaptığı Doğu seyahatini kaleme almasını istemesi  zerine Bertrandon eserini kaleme almıştır. Bertandon 1457’de d kaya eserini takdim etmiştir. Kısa bir süre sonra da 9 Mayıs 1459’da ölmüştür. Bertrandon de La Broquiere bir ajandır. Bertrandon bir hacı gibi doğuya gitmiş, fakat gizli ajan olarak görevlendirildiğinden İslam devleti ve beyliklerinin başılcalarını dolaşarak karayolundan geri dönmüştür. O  ağda son derece güç olan bu uzun seyahatin esas gayesi, Türklerin politik durumlarını yerinde incelemek, Philippe Le Bon’un yapmayı

⁷³ Clavijo, s. 16, 17.

⁷⁴ Clavijo, s. 17.

⁷⁵ Bu yerin adı eski kayıt ve kaynaklarda değişik olarak; La Brequere, La Broquere, La Brocquiere, hatta La Blouquerie biçimlerinde yazılmakla beraber La Broquiere artık kabul edilmiş olan yazılma şeklidir denilebilir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Broquiere, s. 11.

tasarladığı bir Haçlı Seferi için zemini yoklamaktır. Bertandon de la Broquiere diğer tüm seyyahlardan farklı olarak aslen bir ajan olması hasebiyle, gittiği yerlerde oldukça dikkatli gözlemlerde bulunmuştur. Hem mevcut siyasi ilişkiler hem de güzergâhındaki şehirler, buraların halkları ve nasıl bir hayat tarzına sahip oldukları hakkında bilgiler vermektedir. Seyahatnamesinde özellikle Türklerin savaşlarda nasıl savaştıkları, kullandıkları silahlar ve savaş taktikleri hakkında ayrı bir başlık olarak ayrıntılı bilgiler vermiş olması Broquiere'in bir ajan olarak esas amacına uygun bir tavrın neticesi olmalıdır.⁷⁶

Pero Tafur, Juan Diaz Tafur'un oğludur. Seyahatinin ardından, Doña Juana de Horozco ile evlenmiştir. Daha sonra hem oğlu hem de kendisi, kent meclisinde bir süre görev yapmıştır. Tafur bu görevi sırasında Kordoba'nın ileri gelenlerinden biri olarak şehrin soyluları arasındaki iktidar mücadelelerin sonucunda meydana gelen isyan hareketinde ve İspanya kralının bu mücadeleye müdahale etmesinin ardından yapılan görüşmelerde aktif olarak yer almıştır. Doğum ve ölüm tarihleri kesin olmamakla birlikte 1410'dan önce doğmuş olabileceği ve 1490'da vefat etmiş olabileceğine dair bilgiler mevcuttur.⁷⁷ Pero Tafur seyahatnamesi, Anadolu ve Doğu Akdeniz tarihi açısından bilgiler ihtiva etmektedir. Anadolu'da özellikle Bursa ile ilgili ihtiva ettiği bilgiler açısından önemlidir. Seyahatinde Edirne'yi de ziyaret eden Tafur, Cenevizlilerin aracılığıyla Sultan II. Murat ile görüşmüş olduğunu ve sultanın görünüşünü, ordusunu, Osmanlı halkının yaşayışını ve giyim kuşamını ayrıntılı bir şekilde anlatmaktadır. Pero Tafur Sultan Murat'ın av merasimine Cenevizliler aracılığıyla katılmıştır. Bu nedenle Pero Tafur seyahatnamesi, Osmanlı ve Ceneviz ilişkilerinin düzeyini göstermesi bakımından da bazı önemli bilgileri vermektedir.⁷⁸

Macaristanlı György, Romanya Sebeş'te öğrenim görmek için çok genç yaşta aile ocağından ayrılmıştır. Ancak 1438'de Macaristan'a sefere çıkan Sultan II. Murat ve ordusuyla karşılaşmış ve Osmanlı ordusuna esir olmuştur. Daha sonra Osmanlı Devleti'nin başkenti Edirne'ye getirilen György köle olarak alınıp, satılmıştır. György'nin yirmi yıl Türklerin elinde esir kaldığı sanılmaktadır. György'nin incelemede anlattığı hayat öyküsündeki olayların tarihsel sıralaması incelendiğindeyse

⁷⁶ Broquiere, s. 11-13.

⁷⁷ Pero Tafur Seyahatnamesi, s. 11- 54.

⁷⁸ Pero Tafur Seyahatnamesi, s. 15 - 49.

arada beş yıllık bir sürenin karanlıkta kaldığı görülmektedir. Daha sonrasında ise György, tutsaklığının son on beş yılını iyi bir efendinin yanında geçirdiğini yazmıştır. Ayrıca son efendisiyle bir özgürlük sözleşmesi yapmış olduğunu ve bu sözleşme uyarınca, söz konusu kişinin hizmetinde geçirdiği uzun yıllar karşılığında özgürlüğüne kavuşmuş olduğunu belirtmiştir. Macaristanlı György'nin ülkesine döndükten sonraki hayatı hakkında ayrıntılı bilgi yoktur. Tutsaklık yıllarından sonra Dominiken tarikatına katılmış ve daha sonra Roma'da, Papa IV. Sixtus (1471-1484)'un hizmetinde tercüman olarak görev yapmıştır.⁷⁹

György, “Türkler, Türklerin Gelenekleri, Görenekleri ve Hinlikleri Üzerine Bir İnceleme” adlı eserinde, Osmanlı'nın birçok şehrini gördüğünü anlatmıştır. Bu ziyaretinin tamamen zorunluluk olduğunu belirten György Türkler hakkında birçok şeyden bahsetmiş, özellikle İslam dinini ve Hristiyanlık dinini kıyaslamıştır. Bir ara, Müslüman olduğunu açıklamış ama ilerleyen sayfalarda kendi deyimiyle “doğru yolu bularak” tekrar Hristiyan olduğunu belirtmiştir. Seyyah, kendi ifadesiyle “Türklerin gelenek ve göreneklerine, âdetlerine ve hainliklerine dair ne öğrendiyse, hepsini yazıya geçirmek, kayda almak istediği için, bu eseri meydana getirdiğini” belirtmiştir. Yaklaşık yirmi yıl boyunca Türkiye'de tutsak olduğunu ve birçok kez alınıp satıldığını, her türlü insanla karşılaştığını anlatmıştır.⁸⁰

1.2. Seyyahların Anadolu'ya Seyahat Etme Nedenleri

1200 ve 1450 tarihlerindeki seyahatnamelerden Papa veya krallar tarafından Anadolu'ya ve dönemin siyaseti gereği Moğollar Hanına çeşitli görevlerle gönderilmiş gönüllü ve özel görevli kişilerin seyahatnameleri olduğu gibi bunlar arasında kendine göre amaçlarla veya ticaretleri münasebetiyle de Anadolu'ya gelen seyyahlar da vardır. Özellikle Moğol istilâsının Avrupa'yı daha az etkilemesi için Moğol hanına ve bunlardan başka devletin değil de kendi şahsi işi adına veya ticaret ve ziyaret gibi nedenlerle de yola çıkanlar olmaktadır.

1200 ve 1300 tarihleri arasında Anadolu'ya gelmiş olan Carpini, Simon de Saint Quentin ve Rubruk özel görevlendirmeler ile yola çıkmışlardır. Çünkü bu dönemde Moğol istilâsı İslam doğu dünyasını olduğu kadar Moğol ordularının Macaristan'ı geçip

⁷⁹ Macaristanlı György, s. 11-13.

⁸⁰ Macaristanlı György, s. 11- 14.

Adriyatik kıyılarına dayandıkları vakit başta Papa olmak üzere Hristiyan batı dünyasını da telaş içinde bırakmıştı. Bu nedenle Papa tarafından Moğollarla dostane münasebetler oluşturmak için elçiler gönderilmiştir.⁸¹Papa IV. İnnocentius “1243-1254” tarafından elçi olarak görevlendirilen Carpini 16 Nisan 1245 tarihinde Lyon’dan yola çıktı. Seyahatine İtalya, Sibiryaya, Polonya ve Rusya üzerinden devam eden Carpini 22 Temmuz 1246’da Moğol imparatorluk sarayına ulaşmış ve burada hakan seçimi yapılarak Güyük Han tahta çıktıktan sonra 13 Kasım 1246’da da görevini tamamlayarak Lyon’daki Papa’nın yanına dönmüştür.⁸² Moğollara elçi olarak gönderilen Simon de Saint Quentin ise Papa IV. Innocent tarafından doğuya gönderilen bir grup keşişin arasında yer alan Fransız asıllı Dominikan keşişiydi.⁸³ Rubruk da Fransa kralının emri ile Moğollara elçi olarak gönderilmiştir.⁸⁴ Bahsi geçen tarihlerde mensup olduğu Dominikan Tarikatı için misyonerlik faaliyetlerinde bulunmak üzere görevlendirilen bir diğer seyyah olan Ricoldus Monte Crucis ise bu amaçla Anadolu’yu ziyaret etmiştir.⁸⁵ Marco Polo ise ticaretle uğraşan bir aileye mensup olarak seyahate başlamış, kimi elçilik görevlerinde de bulunmuş ve seyahat güzergâhında yer alan Anadolu topraklarında da seyahat etmiştir.⁸⁶ Dolayısıyla bu dönemde Anadolu coğrafyasına gelen seyyahların birçoğu Moğol istilâsı nedeniyle görevleri icabı seyahate ve elçilik görevlerine başlayan seyyahlardır denilebilir.

1300 ve 1400 tarihlerinde Anadolu’ya seyahat etmiş ve Anadolu ile ilgili bilgi vermiş olan seyyahların seyahat etme sebepleri ise 1200 ve 1300 tarihlerindeki seyyahların seyahat etme nedenlerinden farklıdır. Anadolu’yu ziyaret etmiş seyyahlardan bir diğeri ise Odoric Pordenone’dır. İtalyan kökenli Fransisken Cemaati’ne mensup olan Odoric Pordenone Hristiyanlığı yayma amaçlı Doğu ülkelerine seyahatini 1318 ve 1330 tarihleri arasında yapmış olup bu seyahati esnasında Anadolu’da Erzurum ve Trabzon’u da ziyaret etmiştir.⁸⁷Anadolu’yu ziyaret etmiş seyyahlardan bir diğeri ise seyahatnamesinden öğrendiğimize göre Mağrib Sultanı Ebû

⁸¹ Rubruk, s. 7; Quentin, s. 5; **Plano Carpini’nin Moğolistan Seyahatnamesi(1245- 1247)**, (çev. Ergin Ayan), Gece Kitaplığı, Ankara 2015, s. 8, 9.

⁸² Plano Carpini, s. 13.

⁸³ Quentin, s. 5.

⁸⁴ Rubruk, s. 7.

⁸⁵ Ricoldus de Monte Crucis, **Bir Dominikan Keşişin Anadolu ve Ortadoğu Yolculuğu 1289-1291**, (çev. Ahmet Deniz Altunbaş), Kronik Kitap, İstanbul 2018, s. 7, 14.

⁸⁶ Marco Polo’nun seyahati hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Marco Polo, s. 10-79.

⁸⁷ S, Lee, **Odoric Pordenone Seyahatnamesi**, s. 1- 3.

Saîd Merinî döneminde 14 Haziran 1325'te Tanca'dan Hacca gitmek için yirmi iki yaşında yola çıkmış olan İbn Battûta'dır. Kuzey Afrika sahillerinden İskenderiye'ye vardktan sonra burada Şeyh Burhâneddîn'in telkini ile Hint, Sint ve Çin gibi memleketleri görmek için seyahat etmiştir.⁸⁸İbn Battûta 1332 yılında dördüncü haccını müteakip Mekke'den çıkarak Hindistan'a gitmek için Cidde limanına giden seyyah, Kızıldeniz'deki fırtınalar nedeniyle Ayzab yakınlarındaki Re'südevair burnunda karaya çıkar. Buradan Nil nehri boyunca ilerleyerek Kahire'ye varmıştır. Kahire'den sonra Gazze'ye giderek Beyt-i Makdis, Remle ve Akka yoluyla Lazkiye'ye ulaştıktan sonra bir Ceneviz gemisine binerek kendi söyleyişle "Türkiye"ye açılmıştır. Alanya'da karaya çıkan seyyah 1332'de Anadolu'da seyahat etmeye başlar.⁸⁹

İbn Fazlullah el-Ömerî ise Mesâlikü'l -Ebsar fî Memâlik'ül-Emsâr adlı Anadolu ile ilgili bilgiler ihtiva eden eserini doğrudan Anadolu'ya gelmemekle birlikte Anadolu'yu ziyaret etmiş Şeyh Haydar Uryan ve Cenevizli Balaban'dan naklederek vermiş oldukları bilgiyi kullanarak eserini vücuda getirmiştir.⁹⁰

1300 ve 1400 tarihleri arasında Anadolu'yu ziyaret etmiş diğer seyyahlar ise Kudüs'e gitmek için yola çıkmış olan hacılardır. Kudüs yolculuğunda çok az sayıda hacı adayları karaya çıkıp vaktiyle Hristiyanlık için önemli olan Efes gibi yerleri ziyaret edebiliyordu. Bu ziyareti yapanlardan biri Dominikan kilisesinden ayrılıp adını Wilhelm von Boldensele olarak değiştiren Saksonyalı asilzade Otto von Neuhaus'dır. Bundan kısa bir süre sonra 1336-1341 yılları arasında bu ziyareti yapmış olan Ludolf von Suchem ve bir diğeri de John Mandeville idi. John Mandeville, 1322 tarihlerindeki hac yolculuğu nedeniyle 1360 yılında Efes'e uğramıştır.⁹¹

Anadolu'yu ziyaret etmiş seyyahların bir kısmı ise Schiltberger ve György gibi Osmanlı Devleti ile yapılan savaşta, savaşın Osmanlı Devleti'nin zaferiyle neticelenmesinden sonra esir olanların yanında Palamas gibi yolculukları esnasında farklı sebeplerle Osmanlı Devleti'ne yani "Türlere" esir olmuş seyyahlar da vardır. Bunlardan ilki Gregory Palamas'tır. Palamas 1355 yılında Kantakuzenos ile Ioannes Paleolog'un arasındaki mücadelede arabuluculuk yapması ve çıkabilecek muhtemel bir

⁸⁸ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. xxiv - xxv.

⁸⁹ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. xxvii - xxviii.

⁹⁰ T. Baykara, **Anadolu'nun Tarihi**, s. 71; A. Batur, **Mesâlikü'l-Ebsâr**, s. 131-170.

⁹¹ Wilfred Buch, "14./15. Yüzyılda Kudüs'e Giden Alman Hacıların Türkiye İzlenimleri", (çev. Yüksel Baypınar), **Bellefen XLVI/183**, (Temmuz 1982), s. 509-534.

iç savaşı engellemek için Kantakuzenos tarafından İstanbul'a davet edilmiştir. Ancak Palamas'ın bindiği gemi Gelibolu'da Türklerin eline geçince Palamas da esir olmuştur.

Bu esaret Palamas'a Osmanlı topraklarını görme fırsatını vermesinin yanında Anadolu'ya getirildiği zaman, burada Hristiyan ahali ile Müslümanların barış içinde yaşadıklarına tanık olmuş ve Müslüman din adamları ile çeşitli dini tartışmalar yapmıştır. Palamas, bu tartışmaları ve Anadolu'daki hayatı kilisesine mektup olarak yazmıştır. Bu mektuplarda Osmanlı topraklarında yaşayan gayri Müslimlere ne denli bir hoşgörü gösterildiğini belirtmenin yanında Orhan Gazi ve Osmanlı toplumunun yaşayışı hakkında bilgiler vermektedir.⁹²

Anadolu'yu ziyaret eden bir diğer esir ise Johannes Schiltberger'dir. Macar Kralı Sigismund'un Balkanlardan Avrupa'ya doğru ilerleyen Türkleri durdurmak için muhtelif devletlerin gönderdiği Haçlı ordusunda bulunan Bavyeralı Schiltberger ise Niğbolu Savaşı'nın Türklerin zaferi ile neticelenmesinden sonra diğer birçok esirle birlikte Gelibolu üzerinden o zamanki Başkent Bursa'ya gönderilmiştir. Dolayısıyla Schiltberger, seyahatnamesinde Anadolu'da bir esir olarak kaldığı dönemde tanık olduklarını kaleme almıştır.⁹³

1400 ve 1450 tarihlerinde Anadolu'ya uğramış seyyahların seyahat etme sebepleri ise bir önceki tarihlerde Anadolu hakkında bilgi vermiş olan seyyahların seyahat etme sebeplerinden farklıdır. 1400 ve 1450 tarihlerinde Anadolu hakkında bilgi vermiş olan seyyahlardan ilki Clavijo'dur. Clavijo'nun yaşadığı dönem Timur'un Osmanlı Devleti'ni mağlup ettiği ve devletinin sınırlarını Marmara Denizi kıyılarından Çin sınırlarına kadar genişletmiş olduğu bir dönemdir. Clavijo ise bu dönemde İspanya'da Kastilya ve Leon hükümdarı olan III. Henry tarafından bir heyet ile 1402'de Timur'a elçi gönderilmiştir.⁹⁴ Anadolu'yu ziyaret etmiş bir diğer seyyah ise 1432 yılında ise Philippe le Bon, tarafından Doğu'da bir "gizli" seyahat ile görevlendirilen Bertrandon de La Broquière'dir. Bertrandon de La Broquière seyahatinin asıl amacı ise Türklerin politik durumlarını yerinde incelemek ve Philippe Le Bon'un yapmayı tasarladığı bir Haçlı Seferi için Türk ordusunun kullandıkları askeri teçhizatlar ve savaş yöntemleri

⁹²H. Demircan, **Orhan Gazi Ve Gregory Palamas**, (basılmamış yüksek lisans tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1993, s. 3, 4.

⁹³ Schiltberger, s. 11, 12.

⁹⁴ Clavijo, s. 12, 13.

hakkında bilgi elde etmektir.⁹⁵1436 ve 1437 tarihleri arasında Anadolu'ya seyahat etmiş olan bir diğer seyyah olan Pero Tafur ise yolculuğu sırasında Batı'da toprağa dayalı ekonomiyi temsil eden Roma'nın yerini Venedik ve Ceneviz gibi denizci devletlere bıraktığına, Doğu'da ise İslam ve Bizans'tan sonra Osmanlıların bölgede hâkim olmaya başladığı bir sürece tanık olmuştur. Bir Hristiyan, bir tüccar ve bir Akdenizli gözüyle gözlemlerini seyahatnamesinde yazmıştır.⁹⁶

Macaristanlı György, 1438'de Macaristan'a sefere çıkan Sultan II. Murat ve ordusuyla karşılaşmış ve Osmanlı ordusuna esir olmuştur. Daha sonra Osmanlı Devleti'nin başkenti Edirne'ye getirilmiştir. 1438'den ve 1458'e kadar Anadolu'da köle olarak alınıp satıldığını belirten György, "Türkler, Türklerin Gelenekleri, Görenekleri ve Hinlikleri Üzerine Bir İnceleme" adlı eserinde, Osmanlı'nın birçok şehrini gördüğünü anlatmıştır. Bu ziyaretinin ise tamamen zorunluluk olduğunu yazmıştır.⁹⁷

1.3. Seyyahların Kullandıkları Güzergâhlar

Asya ile Avrupa arasında doğal bir köprü durumunda olan Anadolu, coğrafi ve jeopolitik konumunun doğal bir sonucu olarak, tarihin ilk döneminden itibaren uluslararası ulaşımda önemli bir rol üstlenmiştir. Önemli ticaret yollarının geçtiği bir merkez konumunda olan ve aynı zamanda birçok kültür ve uygarlığa da ev sahipliği yapan Anadolu, Türkiye Selçuklularından önce de zaman içinde gelişen tarihin en eski ticari yollarına sahipti.⁹⁸ Orta Çağ'da doğu ile batıyı birleştiren dünya ticareti Baharat Yolu ve İpek Yolu olmak üzere iki yol üzerinden yapılmaktaydı. "İpek Yolu" Çin'den başlayarak bütün Asya'yı geçip Anadolu ve Akdeniz aracılığıyla Avrupa'ya kadar uzanan ve dünyaca ünlü bir ticaret yoluydu.

Söz konusu yollardan Hitit, Asur ticaret kolonilerinin yolları, Pers Kral Yolu, Roma Yolu ve Bizans yol ağı olarak bilinen askeri ve ticaret yolu⁹⁹ daha sonra İpek Yolu adını almıştır. Anadolu'da binlerce yıl boyunca uygarlıklar arasındaki ilişkileri sağlayan bağlantılar olan Anadolu'nun söz konusu bu yolları; ticaret kervanları ve

⁹⁵ Broquière, s. 12.

⁹⁶ Pero Tafur Seyahatnamesi, s. 9-19.

⁹⁷ Macaristanlı György, s. 11-14.

⁹⁸ Gökçe Günel, "Anadolu Selçuklu Dönemi'nde Anadolu'da İpek Yolu - Kervansaraylar – Köprüler", **Kebikeç** / (29), (2010), s.133-146; Adnan Eskikurt, "Ortaçağ Anadolu Ticaret Yolları", **Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 33, (2014 Güz), s. 15-40.

⁹⁹ G. Günel, s. 133-146.

ordular kullanmıştır. Anadolu'daki adı geçen bu yollar, geçtiği bölgenin coğrafi koşullarının imkânları nispetinde doğal güzergâhları ve geçitleri izlemiştir.

İpek Yolu, “Anadolu’ya; Güney’de Cizre-Hasankeyf, ortada Doğubayazıt-Erzurum, Erzincan, Sivas, kuzeyde de Kars-Trabzon yolu” ile olmak üzere üç güzergâhtan ulaşılabiliyordu. Türkiye Selçukluları döneminde Anadolu’ya kuzeyden giden güzergâh, Erzurum, Erzincan, Tokat, Amasya, Sinop ve Kastamonu yönünden Karadeniz’de limanlara; güneyden giden güzergâh ise Bitlis, Malatya, Kayseri, Kırşehir, Konya, Isparta, Antalya üzerinden Akdeniz limanlarına ulaşmaktaydı. Güney güzergâhının en uç noktası ise günümüzde Denizli ilinin sınırları içerisinde bulunan Akhan’dan çıkan kervanlar 20 -30 kilometreden sonra Menderes Nehri’ne, buradan da Ege limanlarına ulaşırdı. İpek Yolu, “Anadolu Selçuklu” döneminde doğu-batı, kuzey-güney yönünde Anadolu’yu bir ağ gibi dolaşır, doğuda Erzurum, Sivas, Kayseri ve Konya’da düğüm oluşturan bu yollar kuzeyde Sinop, güneyde Antalya’ya kadar uzanmaktaydı. XIII. yüzyılda Anadolu kervan yolları, önemli ticaret merkezlerini birbirine bağlarken, başkent Konya’da düğümleniyor, böylece başkentten her yöne olan ulaşımını sağlıyordu. XI. yüzyıldan itibaren Anadolu’yu ziyaret eden Marco Polo (1271-95), William of Rubruck, (1255), Ermeni Kralı Hayton I (1254-1255), Rahip Odoric (1318), Fas-Tanca’lı gezgin İbn Battuta (1325-1354), Francesco Balducci Pegolotti (1330- 40), Ruy Gonzales de Clavijo (1404), gibi yabancı gezginlerden Anadolu’nun İpek Yolu güzergâhını öğrenmekteyiz.¹⁰⁰

Odoric Pordenone’nin ise seyahatinin bazı karışıklıklar göz önünde bulundurularak takriben yol güzergâhının gidiş ve dönüş yolu seyahatnameyi Türkçeye kazandıran Songja Lee tarafından şu şekilde belirlenmeye çalışılmıştır:

Gidiş yolu Nisan 1318 yılında Venedik’ten hareket ile başlamakta ve Büyük Deniz (Karadeniz)→Trebizond(Türkiye’deTrabzon)→ (3 gün) Zigana→Büyük Ermenistan’daki Arziron (Erzurum) →Sarbisakalo Dağı (Ağrı Dağı, başka bir görüşe göre Süphan Dağı) → Tarius (İran’da Tebriz) → (Güneydoğu’ya doğru 10 gün) → Soldania (Sultaniyye) → (Güneydoğu’ya doğru) →Kâşân (Tahran ile İsfahan arasında)→ (Güneydoğu’ya doğru) İest (Yezd) → (10 gün) Kum Denizi (Lut Çölü) → (Güneybatı’ya doğru) Komerum (Persepolis)→ (Batı’ya doğru) Huz (Ahvaz’ın kuzeydoğusunda Veys) → (Kuzeybatı’ya doğru) Kaldea (ya Irak’ın güney bölgesi ya da Bağdat) → (Dicle Nehri’nden güneye) Okyanus Denizi (Basra Körfezi) → Ormes (Hürmüz)’ten 1321 yılı yazında hareket eder → (Doğu’ya doğru 28 gün) Hindistan kıyılarında Tana (Hindistan’ın bir adadaki liman şehri) → (Güney’e doğru) Minibar

¹⁰⁰ G. Günel, s. 133-146.

1328 yılında Hanbalık'tan yola çıkış → (Batı'ya doğru 50 gün) Prester John'un Hristiyan İmparatorluğu'nun önemli bir şehri olan Tozan (İç Moğolistan'a bağlı bir yer) → (bir kaç gün) Kansan (Gansu) → (Güney'e doğru) Tibet → "Zevki Nehri" kıyısında bulunan bir vadi → Milestorte (İran'ın bir bölgesi) → (Gidiş yolundan geçerek) 1330 yılında Venedik'e varış ile sona ermektedir.¹⁰¹

1200 ve 1450 tarihlerinde Anadolu'ya seyahat etmiş seyyahların kullandıkları Anadolu yol güzergâhlarını incelediğimizde seyyahların bazen esir olmalarından kaynaklı mecburi bir seyahat olmasının yanında bazen de amaçları doğrultusunda seyahatlere çıkmışlardır. Söz konusu seyahatlerde, seyyahların seyahatlerini gerçekleştirebilmeleri için maddi imkânlar da gereksinim duymaktaydılar. Sahip oldukları maddi imkân ve şartlar bazen belirli sınırlar dâhilinde olabilmekte idi. Dolayısıyla seyyahların seyahat masrafları bir başkası tarafından maddi açıdan desteklenmeyebiliyordu. Türklere karşı olası bir Haçlı seferinin altyapısını araştırmak amacıyla Fransa Bourçoqne dükü Philippe le Bon tarafından ajan olarak görevlendirilen Bertrandon, görevini yerine getirmek için çıktığı yolculukta dük tarafından maddi açıdan desteklenmektedir. Dolayısıyla elde edilecek bilginin önemi de göz önüne alınca seyyahlara verilen destek ve ödüller de o denli büyük olmuştur. Bu anlamda Fransa Bourçoqne dükü Philippe le Bon seyahatini tamamlayıp ülkesine dönen Bertrandon'a başarılarından dolayı ödül olarak önemli bir makam olan Rupelmonde şatosunun başkanlığını vermiştir. Ayrıca en soylu ailelerden biri olan Bernieulles'in kızıyla evlendirir.¹⁰²

Seyyahlar seyahatlerinde kullandıkları güzergâhları ise yapacakları araştırmalara göre belirlemişlerdir. Kimi deniz yoluyla seyahat etmeyi seçmiş kimi ise yolculuğuna başladığı ülkenin de konumunu göz önüne alarak karayolu ile seyahat etmeyi tercih etmiştir. Bazen de şartlar nasıl olursa olsun seyyahlar belki merak duygularının ağır basması belki de görevlerini yerine getirme mecburiyeti ile olsa gerek yol güzergâhlarını tüm olumsuzluklara rağmen değiştirmemişlerdir. Seyyahlar bazen de Fransız ajanı olan Bertrandon de la Broquiére gibi tüm tehlikeleri göze alarak ve canlarını dahi ortaya koyarak güzergâhlarını kendileri belirlemişlerdir. Bertrandon de la Broquiére, Anadolu'da bulunduğu bir sırada Karaman'da Kıbrıslı Lyanchin Castrico ve Lyon Maschere adlarında iki Hristiyan ile karşılaşmıştır. Fransızca iyi derecede konuşan

¹⁰¹ S. Lee, **Odoric Pordenone Seyahatnamesi**, s. 3, 4.

¹⁰² Broquiére, s. 55.

bu Hristiyanlar Bertrandon'a oraya nasıl geldiğini ve nereye gideceğini sorarlar. Karadan memleketine dönmek istediğini öğrendiklerinde ona bunun imkânsız olduğunu, eğer bin canı da olsa bunların hepsini yolda kaybedeceğini söylerler. Bertrandon'a kendileri ile Kıbrıs üzerinden dönmesini teklif ederler. Fakat bunun üzerine Bertrandon "Allah'ın yardımı ile buralara kadar gelebildiğime göre yoluma devam edebilirim" cevabını verir.¹⁰³

Avrupa'nın, Fransa, İngiltere ve Almanya'dan yola çıkıp Anadolu üzerinden Kudüs'e bir yolculuk yapılacak ise seyyahların büyük çoğunluğu Münih, Budin, Belgrad, Niş, Sofya, Filibe, Edirne, İstanbul üzerinden Anadolu'ya gelmişlerdir. Buradan da boğazı gemilerle geçtikten sonra Bursa, Kütahya, Konya, Adana, Antakya, Suriye üzerinden de Hama, Şam üzerinden Kudüs'e ve Kutsal topraklara ulaşmışlardır. Bertrandon'un Denizaşırı seyahatinde de takip ettiği bu yol güzergâhı karayolu ile seyahat eden seyyahların büyük çoğunluğunun takip ettiği ortak bir yol durumundaydı.¹⁰⁴

Deniz yolunu tercih eden seyyahlar arasında Bertrandon De La Broquiere de bulunmaktadır. Seyahatnamesinin yazıldığı 1457'den ilk yayınlandığı 1804'e kadar unutulmuş bir el yazması halinde kalan "Denizaşırı Seyahati" yazmış olan Bertrandon De La Broquiere 1432 yılında Bourgogne dukası Philippe le Bon tarafından Doğuda bir "gizli" seyahat ile görevlendirilmiştir.¹⁰⁵ Bertrandon De La Broquiere, 1432 yılında Venedik'ten bir gemi ile Akdeniz'e açılarak Yafa'ya çıkar, Kudüs'e buradan da çevredeki kutsal yerlere gider. Fakat Hristiyanlığın kutsal yerlerine ziyaret görüntüsündeki Bertrandon De La Broquiere'in hac seyahatinin devamı, tamamen diplomatik bir mahiyet alır. Bertrandon Venedik'ten gemi yolculuğu ile başladığı seyahatine ajan olarak devam edince kara yolunu kullanarak gezisine devam etmiştir. Ülkesine de yine bu kara yolunu kullanarak dönmüştür. Bertrandon'un Venedik'ten başladığı denizaşırı seyahati Parenzo, Zara, Modon, Girit Adası, Rodos Adası, Kıbrıs Bafa limanlarından geçerek Kudüs'e doğru gitmek için Yafa limanına gelmesiyle ilk bölümünü tamamlar. Kudüs'ü ziyaretinden sonra ise seyahatine kara yolu ile devam eden Bertrandon güzergâh olarak da Anadolu toprakları üzerinden döner. Bertrandon,

¹⁰³ Broquiere, s. 22, 23.

¹⁰⁴ Broquiere, s. 24, 25.

¹⁰⁵ Broquiere, s. 11.

Kudüs, Şam, Hama, Antakya üzerinden Adana, Misis, Konya, Kütahya, Bursa, İstanbul, Edirne şehirlerini geçerek Belgrad, Budin, Viyana üzerinden tekrar Venedik'e ulaşır.¹⁰⁶

Bertrandon'un haricinde Kudüs'e varmak için denizyolunu kullanan başka seyyahlar da vardır. Bunlar arasında Pero Tafur da maddi durumunun iyi olmasından dolayı günümüzde İspanya toprakları üzerinde kurulmuş olan Kastilya krallığından yola çıkarak deniz yolu ile Kudüs'e ulaşmış dönüş yolunda Anadolu üzerinden Trabzon ve İstanbul şehirlerini ziyaret ederek yolculuğuna devam etmiştir. Tafur seyahati sırasında Anadolu ve insanları hakkında övgüyle bahsetmiştir.¹⁰⁷

Anadolu'ya seyahat etmiş seyyahların kullandıkları yol güzergâhlarını incelediğimizde Johannes Schiltberger gibi seyyahların bazen esir olmalarından kaynaklı mecburi bir seyahat yaptıkları da görülmektedir. Eseri 1427'de yazılmış ve 1460'da Augsburg'da basılmış ve beş defa yayımlanmış olan¹⁰⁸ Johannes Schiltberger, 1396'daki Niğbolu Muharebesi'ne katılmış ve esir olmuştur. Daha sonra Osmanlıların Yeniçeri Ocağına alınan Bavyeralı Schiltberger, Osmanlı ve Timurlu Devleti arasında 1402'de yapılan Ankara Savaşı'ndan sonra Timur'un tutsakları arasına katılmış, Timur'dan sonra da Miran Şah'ın ikinci oğlu olan Ebubekir'in kölesi olmuş ve Ebubekir ile Sibiryaya kadar gitmiştir. Çerkez ülkesindeyken beyinin yanından kaçarak Batum, Amasra, Sinop, İstanbul, Akkirman, Limburg Krakau, Breslau, Eger, Regensburg ve Landshut üzerinden doğduğu yer olan Münih civarındaki Freising'e ulaşmıştır. Netice itibariyle yaklaşık otuz yıldan sonra vatanına dönebilmiştir. Vatanına döndüğünde ise Türkçe, Farsça, Ermenice ve Yunancayı öğrenmiş olması sayesinde hemen Dük III. Albrecht'in hizmetine girmiş ve hayatının geri kalanını Dük III. Albrecht'in yanında geçirmiştir.¹⁰⁹

Schiltberger'in seyahatnamesini oluşturan esaret notlarının yirmi dokuzuncu bölümü "Tuna İle Deniz Arasında Gördüğüm Memleketler" başlığı altında Tuna nehrinden itibaren İstanbul boğazına kadar olan Trakya yarımadasında bulunan şehirleri adı ve haklarında kaç hane olduğu, milliyeti ve varsa bazı efsanevi ve dini özellikleri ile anlatmaktadır. Schiltberger'in hakkında bilgi vermiş olduğu bu bölgeler Osmanlı

¹⁰⁶ Broquière, s. 24.

¹⁰⁷ Pero Tafur Seyahatnamesi, s. 26.

¹⁰⁸ Schiltberger, s. 14.

¹⁰⁹ Schiltberger, s. 11-12, 14, vd.

Sultanının hâkimiyet bölgesidir. Schiltberger Gelibolu'dan "Büyük Türkiye" diye isimlendirdiği Anadolu'ya ve İstanbul'a Marmara Deniz yolundan gidildiğini yazmıştır. Schiltberger'in hakkında bilgi vermiş olduğu bu bölgeler Osmanlı Sultanının hâkimiyet bölgesidir. Schiltberger Gelibolu'dan "Büyük Türkiye" diye isimlendirdiği Anadolu'ya ve İstanbul'a Marmara Deniz yolundan gidildiğini yazmıştır. Ayrıca "ben oradan büyük Türkiye'ye geçtim" bilgisini vermektedir.¹¹⁰

Seyahatinde hem deniz hem de kara yolunu kullanan seyyahlardan biri de bir İspanyol asilzadesi olan Ruy Gonzales de Clavijo'dur. Bir İspanyol asilzadesi olan Ruy Gonzales de Clavijo, Kastilya Kralı III. Henry'nin Timur'a gönderdiği elçi heyeti içerisinde bulunmuştur. Clavijo, Semarkant'a kadar Timur'un maiyetiyle birlikte seyahat etmiştir. Clavijo'nun içinde bulunduğu elçilik heyeti Kadis'ten Semerkant'a on beş ayda ulaşmış olup dönüş seyahati de hemen hemen bu kadar uzun olmuştur. Tebriz'de yaklaşık atı ay kalmış ve Kadis'ten Trabzon'a kadar deniz yoluyla seyahat etmiştir. Clavijo, seyahat ettiği dönemdeki İstanbul'u görmüş ve İstanbul hakkında gördüklerini yazmıştır. Clavijo, "Trabzon'dan Erzincan"a varmış, oradan Urumiye Gölü'nün kuzeyinde olan Huy'a ulaşarak İran'a uğramıştır. Hoy'dan Tebriz'e, Tebriz'den Sultaniye'ye ve Sultaniye'ye den de Tahran'a ulaşmıştır. Daha sonra Elburuz Dağları'ndan geçerek Firuzkuh'a varmış ve ardından Damgan'dan sonra Meşhed'e ulaşmıştır. Meşhed'e geçtikten sonra Merv'e, Merv'den Belh'e varmış, Belh'den Keş'e ve Keş'ten Semerkant'a gitmiştir.¹¹¹

Clavijo, Doğu Anadolu'ya 4 Mayıs ve 31 Mayıs tarihlerinde uğramış olup 4 Mayısta Erzincan'a uğramıştır. Erzincan'dan sonra Şahbağ, Begadiç, Erzurum, Hasankale, Deliler Köyü "Deli Baba Köyü", Aras Nehri, Nadjoy Köyü, Surmari "Suryolu", Iğdır ve Iğdır'dan da Beyazıt'a uğramıştır.

Clavijo bu tarihlerden sonra, şimdiki Türkiye sınırlarını geride bırakarak Mako, Hoy, Tebriz, Sultaniye, Rey, Tahran ve Buhara yolu ile Timur'un başkenti Semerkant'a ulaşmıştır. Clavijo, buradaki elçilik görevini bitirdikten sonra, Timur'un izni ile İspanya'ya dönüş hazırlıklarına başlamış idi. Tebriz yolunda iken hükümdarın ölüm haberini öğrenmiş ve şehzadeler arasındaki anlaşmazlıklara da şahit olan Clavijo, 14

¹¹⁰ Schiltberger, s. 100.

¹¹¹ Clavijo, s. 14-16.

Ağustos 1405 tarihinde Doğu Anadolu'ya doğru gidebilme izni alabilmiştir. Beş ay, iki günlük Tebriz ikametinden sonra İspanyol Elçilik Heyeti, Eylül 1405 başında şimdiki Türkiye sınırlarına girmiştir. Bundan sonra ise Aluşkent'e "Eleskirt": 1 Eylül 1405 Salı Anı'ya 5-8 Eylül 1405'te Cumartesi-Salı, Anı'dan sonra Viser Kalesi'ne 11 Eylül 1405'te Cuma günü ulaşmıştır. Buradan da Trabzon'a 17 Eylül 1405'te Perşembe günü gelmiş olduğu güzergâhlardır. Clavijo, Anadolu'daki bu gezisinden sonra Trabzon'dan İstanbul'a 22 Ekimde ulaşmış olup İstanbul'dan 4 Kasım günü hareket ederek Gelibolu'ya varmış Gelibolu'dan 16 Kasım günü ayrılmış olduğu Sakız'a varmıştır. Clavijo, 2 Aralık Cuma günü Napoli memleketinde Genoa'ya ve buradan 22 Aralık'a kadar Goeta'da kaldıktan sonra bir süre de Korsika'da kaldıktan sonra Veane Limanına varmıştır. Daha sonra 3 Ocak 1406 yılında ise Cenova'ya ulaşmıştır. Cenova'dan da 7 Şubat günü San Lucor'da kara yoluyla Seville'ye hareketinden sonra nihayetinde 22 Mart 1406 yılında Elkalda Henerada'ya varmış ve burada Kral Henry ile görüşmüştür.¹¹²

Seyahatinde hem deniz hem de kara yolunu kullanan seyyahlardan biri de İbn Battûta'dır. Seyahatnamede verilmiş olan bilgiye göre Mağrip sultanı Ebû Saîd Merinî döneminde, 14 Haziran 1325'te yirmi iki yaşında Tanca'dan Hacca gitmek için Kuzey Afrika sahillerinden İskenderiye'ye varmıştır. Burada Şeyh Burhâneddin'in telkini ile Hint, Sint, Çin gibi Doğu memleketlerini görmek için seyahate çıkmıştır. İskenderiye'den Kahire'ye oradan güneye yönelip Mısır diye bilinen Saîd bölgesine gitmiştir. Saîd'den Kızıldeniz kıyısındaki "Iyzâb" yani "Ayzâb" limanına geçtikten sonra Kahire'ye dönmüştür. Kahire'den 18 Temmuz 1326'da Bilâdu'ş-Şam'a; bugünkü adlandırma ile Lübnan ve Suriye taraflarına uğramıştır. Ardından Kudüs, Aclûn, Akkâ, Sûr, Seyda, Taberiye ve Antakya şehirlerini ziyaret etmiştir.

Seyyahın Anadolu ile ilgili kullandığı güzergâhlar seyyahın seyahatnamesinde verilmiştir. Bu bilgilere göre 1332 yılında dördüncü haccını müteakip Mekke'den çıkarak Hindistan'a gitmek için Cidde limanına giden seyyah, Kızıldeniz'deki fırtınalar nedeniyle Ayzab yakınlarındaki Re'süddevair burnunda karaya çıkar. Buradan Nil nehri boyunca ilerleyerek Kahire'ye, Kahire'den Gazze'ye giderek Beyt-i Makdis, Remle ve Akka yoluyla Lazkiye'ye ulaşır. Buradan Ceneviz gemisine binerek kendi söyleyişle

¹¹² Clavijo, s. 5, 16, 17.

"Türkiye"ye açılmıştır. Alanya'da karaya çıkan seyyah 1332'de Anadolu'da seyahat etmeye başlar. Antalya, Isparta, Akşehir, Denizli, Tavas, Muğla, Milas ve Barçın'a (Peçin) ulaştıktan sonra Konya-Erzurum seyahatini yapar. Barçın'dan (Peçin) sonra Konya'ya ulaşması, oradan da Sivas, Erzurum, Erzincan gibi yerleri gezdikten sonra Birgi'ye gelmesi, A. Sait Aykut'a göre belki de Kâtip İbn Cüzeyy'in kitabı düzenleyiş tarzından ileri gelen bir hatadır. Aksaray, Niğde gibi Ertena'ya bağlı alanlara seyahat etmiştir. Sivas'tan Kayseri'ye kadar ki geniş bölgeleri kapsayan bölgede "Alâeddîn Ertana", İlhanlı hükümdarının vekili olarak hareket etmekte idi. Konya'dan geçerken Konya ile ilgili bilgiler verilmiştir. Seyyah Birgi'den çıkarak Ayasuluk, İzmir, Manisa, Bursa, İznik güzergâhından sonra Mekece, Geyve, Sakarya, Göynük, Bolu, Kastamonu yoluyla Sinop'a varmıştır. İbn Battuta; Sinop'tan deniz yoluyla Kırım'ın Kerç limanına çıkarak Anadolu'yu terk etmiştir.¹¹³

Netice itibariyle seyyahların seyahatlerinin tamamı dikkate alındığında hem deniz yolu hem de kara yolu güzergâhlarını kullandıkları ifade edilebilir

¹¹³ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. xxiv - xxviii.

İKİNCİ BÖLÜM

1200-1450 TARİHLERİNDEKİ SEYAHATNAMELERE GÖRE ANADOLU ŞEHİRLERİ

2.1. 1200-1300 Seyahatnamelerinde Anadolu Şehirleri

Erzincan: William von Rubruk seyahatnamesinde Türkiye Sultanı'nın memleketine girdiklerinde karşılaştıkları ilk yerleşim yerinin adının Erzincan olduğunu belirtmiştir.¹¹⁴

Erzurum: Erzurum'a gelen seyyahların verdiği bilgiler doğrultusunda Erzurum'un coğrafi özelliği şu şekildeydi:

Wilhelm Von Rubruk, Kutsal Clemens gününden (23 Kasım 1254/H.10 Şevval 652) oruç zamanının ikinci pazarına (15 Şubat 1255/H. 6 Muharrem 653) kadar, Aras Nehri boyunca kaynağına ulaşana dek sürekli dağlara çıktığından bahsetmekte ve bu nehrin çıktığı dağların öbür tarafında ise Erzurum adlı güzel bir şehir bulunmaktadır. Şehir Türkiye Sultanına aitti ve buradan kuzeye doğru fazla uzak olmayan bir mesafedeysse Gürcistan dağlarının eteklerinde Fırat nehri doğar.¹¹⁵

Rubruk seyahatnamesine göre Erzurum şehrinin yakınında rivayete göre Nuh'un gemisinin bulunduğu dağ¹¹⁶ vardır. İki dağdan ibaret olup, biri diğerinden daha yüksektir. Aras Nehri dağın eteklerinden akar. Burada Semanin adlı bir yerleşim yeri bulunur ki semaninin anlamı sekiz demektir. Dağ söz konusu bu adı muhtemelen gemiden inerek yüksek dağa bu yeri tesis eden sekiz kişiden almıştır. Birçokları bu dağa çıkmak istemişlerse de bunu başaramamışlardır.¹¹⁷ Ortaçağ seyyahlarından Saint Quentin ise seyahatnamesinde seyahati sırasında bilgi sahibi olduğu Ağrı Dağı hakkında bilgi verirken çok yüksek olarak ifade ettiği Ağrı Dağı'na, "bir keşiş dışında hiç kimsenin çıkmadığının" söylendiğinden bahseder.¹¹⁸

Ağrı civarından geçtikten sonra seyyah Rubruk, Aras Nehri civarına gelmiştir. Aras Nehri civarından bahsederken nehir üzerinde zincirlerle gerilmiş olan bir köprüye

¹¹⁴ Rubruk, s. 138.

¹¹⁵ Rubruk'a göre bu dönemde Aras kıyılarında ordusu bulunan Baycu Noyan hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Rubruk, s. 135, 136.

¹¹⁶ Ağrı Dağı kastedilmektedir. Bkz. Rubruk, s. 137.

¹¹⁷ Rubruk, s. 137.

¹¹⁸ Quentin, s. 41.

geldiklerini belirterek Kür ve Aras Nehirlerinin burada birlikte aktığından bahseder. Burada Aras Nehrinin adını kaybettiğini ve sadece Kür adı kaldığını kaydeder. Bu andan itibaren daima dağlara çıkarak Aras boyunca ilerlemişlerdir. Güneybatı istikametine ilerledikçe sollarında güneye doğru İran'ı, sağlarında kuzeyde denizi ve Gürcistan'ı geride bıraktıktan sonra Baycu'nun otlak alanına geçtiklerini yazmaktadır.¹¹⁹ Dominikan Tarikatının keşişi Ricoldus de Monte Crucis seyahatnamesinde Türkiye'deki yolculuklarına çok soğuk bir bölgede devam ederek, yüksek bir yere kurulu ve güzel bir şehir diye nitelediği Erzurum şehrine vardıklarını kaydetmiştir.¹²⁰

Sivas: Simon de Saint Quentin, Sivas'ın büyük bir maiyette ya da beylik olduğunu bu nedenle çevresinde çok sayıda kale vardır bilgisini vermektedir.

Konya-Akşehir: Simon de Saint Quentin, Konya ve Akşehir'den bahsederken “orada yine Akşehir beyliği vardır, çiftliklerin kent gücünde olduğu. Orada bir akarsu ya da durgun su (Tuz Gölü) vardır.”¹²¹ Bilgisini vermektedir.

Antalya ve Alanya: Anadolu'nun güneybatısında, aynı adlı körfezin kuzeybatı ucunda yer alan Antalya'dan¹²² “Satellia” olarak bahseden Simon de Saint Quentin, burayı Anadolu'daki 25 beylik merkezinden biri olarak saymıştır. Ayrıca “Satellia” denilen körfezde olduğunu da belirtmiştir.¹²³ Türkiye Selçuklu Sultanı II. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde Anadolu'da bulunan Simon de Saint Quentin, 1243 Köseadağ Savaşı'ndan sonra zayıflayan devletten ayrılmak isteyen vasal devletlerden biri olan Çukurova Ermeni kralını, onun üzerine sefere gidip orada gücünü yitiren II. Gıyaseddin'in ölümünü ve Antalya'ya gömüldüğünü yazmıştır.¹²⁴

Simon de Saint Quentin, Alanya'dan bahsederken buranın ismini hem “Candalour” hem de “Candelaria” olarak yazmakta ve Sultan'ın hazinesinin de buradaki çok güçlü bir kalede bulunduğunu aktarmaktadır.¹²⁵

Sinop: Wilhelm Von Rubruck'un 1253-1255 yılları arasında Moğolistan'a yaptığı seyahatini anlattığı eserinde ayrıntılı bir Sinop tasviri yapmaz. Sinop ile ilgili sadece

¹¹⁹ Rubruk, s. 135, 136.

¹²⁰ Ricoldus De Monte Crucis, s. 61.

¹²¹ Quentin, s. 49.

¹²² Muhammed Ali Budak, “İbn Battuta Ve eL-Ömeri'nin Anlatımıyla Geç Ortaçağ'da Antalya İle Alanya”, **Cedrus IV**, (2016), s. 353-372.

¹²³ Quentin, s. 49.

¹²⁴ Quentin, s. 67.

¹²⁵ Quentin, s. 49 - 51.

genel bilgiler vermekle yetinir. Rubruk, kendi ifadeleriyle Kutsal majestelerine bildiririm ki diye başladığı ve 1253 senesinin Mayıs ayının yedisinde (7 Mayıs 1253), halk dilinde “Mare Majus” ya da “Büyük Deniz” diye bilinen “Pontus Denizi”ne dediği Karadeniz’e çıktıklarını yazmaktadır. Burada Rubruk, tüccarlardan öğrendiğine göre Karadeniz’in uzunluğu 1400 mildir ve denizin ortalarına yakın bir yerde denizde kuzeyde ve güneyde iki burun olmak üzere iki bölümdür. Bu burunlardan hem batıya İstanbul'a ve hem de doğuya “İberia” dediği Gürcistan eyaletine 700 mil uzaklık bulunur. Güneydeki burun “Sinopolis” dediği Sinop adını taşıyan bir hisar “kale” ve limana sahip olup, Türkiye (Selçuklu Sultanına)¹²⁶ aittir. Kuzeyde ise şimdilerde Latinlerin Gazaria” Gasaria” adını verdikleri bir bölge veya eyaletin bir kısmıdır. Rubruk, Yunanlıların kıyı bölgelerini istilasından sonra bu bölgeye “Cesaria” anlamında “Cassaria”(Kırım) denilmektedir. Burada güneydeki “Sinopolis”e yani denize doğru birçok burun bulunmaktadır. “Cesaria” dediği Kırım ve Sinopolis arası 300 mildir, her iki şehir, “Constantinapole”e dediği İstanbul'a 700 mil mesafede bulunmaktadır, yine doğuda İberya'ya yani Georgia'ya 700 mil uzaklık vardır.¹²⁷

Korykoslu Hayton'a göre ise Türkiye’de büyük kentlerin yer aldığı birçok bölge bulunmaktaydı. Bunlardan Konya bölgesi büyük ve ünlü bir kent idi. Türkiye’nin idarecisi burada oturmaktaydı. İkinci bölge Kapadokya olarak anılmakta ve Kayseri buradadır. Hayton’a göre üçüncü bölge “İsauria” dediği günümüzdeki İçel’dir ve antik bir kent dediği Silifke buradadır. Dördüncü bölge ise Denizli’nin yer aldığı Frigya’dır. Beşinci bölge ise “Quisitium” dediği Denizli’nin yanbaşındaki “Laodacea”dır ve burada Efes şehri vardır. Altıncı bölge ise İznik şehrinin yer aldığı “Bithinia”dır. Yedinci bölge ise Çankırı şehrinin yer aldığı “Paflagonia”dır. Sekizince bölge ise “Geneth” dediği Canik’tir ve burada Trabzon bulunmaktadır.

Hayton’a göre Trabzon bir Krallıktır ve Türkler Türkiye’yi ele geçirdiklerinde güçlü kalesi ile tahkimatlarından dolayı “Trabezonde” ve civarını alamamışlardır. Bu nedenle şehir “Constantinopolis”deki İmparator’un elinde kalmaya devam etti ve İmparator’dan bu ülkeye dük adı verilen bir idareci gönderdi ama bu kişi kendisine danışmanlık yapanları yok edip isyan ederek, ülkeyi hükmü altına alarak, kendini kral

¹²⁶ Rubruk’un seyahati esnasında Sinop’ta Türkiye Selçuklu Sultanı olarak İzzeddin Keykavus (1246-1259) hüküm sürmektedir. Bkz. Rubruk, s. 27.

¹²⁷ Bugün Kırım yarımadasının en uç noktası ile Sinop arası yaklaşık 350 mildir. Bkz. Rubruk, s. 27; Süreyya Eroğlu, A. Alev Direr Akhan, “*Seyahatnameler’de Sinop*”, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi** 17/1, (2013), s. 257-272.

ilan etti. Hayton, şimdi ise Trabzon ve çevresini idare eden kişinin kendisini İmparator olarak adlandırdığını belirtir.¹²⁸

2.2. 1300-1400 Seyahatnamelerinde Anadolu Şehirleri

Antalya ve Alanya: Simon de Saint Quentin'den yaklaşık bir asır sonra Antalya'ya gelen İbn Battuta ise şehrin adının Şam diyarındaki Antakya ile aynı ölçüde olduğunu ve sadece "l" harfinin "k" harfinin yerini aldığını kaydetmiştir.¹²⁹ İbn Battuta Antalya'yı anlatırken bu şehrin genişlik, güzellik ve ihtişam bakımından dünyanın en güzel şehirlerinden biri olduğunu belirtir. Ayrıca şehrin gerek planı, gerek düzenliliği ile diğer ülkelerdeki benzerlerinden daha üstün bir durumda bulunduğunu yazmıştır. Şehrin bağ ve bahçelerinin çok, meyvelerinin de leziz olduğunu belirterek, ahalinin "kamaruddin" adını verdiği bir çeşit kayısıdan bahsetmiş ve bu meyvenin çok nefis olduğunu yazmıştır. Yörenin bademinin ise lezzetli olduğu için kurutulup, Mısır'a gönderildiğini, Kahire çarşılarında nadir ve pahalı kuruyemişlerden biri olarak saygın yeri olduğunu da eklemiştir. Herkes tarafından bilinen gözeleri ise sıcak yaz günlerinde bile soğuk ve lezzetlidir.

İbn Battuta'nın Antalya şehrinde dikkatini çeken hususlardan biri de buradaki taifelerin ayrı ayrı mahallelere yerleşmiş olduğudur. Söz konusu taifelerden Hristiyan tüccarlar mina "liman" adı ile anılan semtte oturmaktadırlar. Seyyahın verdiği bilgilere göre şehrin asıl halkı olarak nitelediği Rumlar da başka bir mahallede, kendi başlarına oturmaktadırlar. Yahudiler de adı geçen taifeler gibi kendilerine ait bir mahallede oturmaktadır. Söz konusu mahallelerin ortak özelliği ise hepsinin de ayrı ayrı büyük bir duvarla çevrili olmasıdır. Hatta Hristiyan tüccarların oturduğu mahallelerin etrafını kuşatan duvardaki kapılar Cuma vakti ve her gece kapalı tutulmaktadır.

Ayrıca şehrin beyi, beyin ailesi, devlet erkânı ve kapıkullarının oturdukları yer, diğer taifelerin hepsinden tamamen ayrıdır ve burasının da etrafı tamamen bir surla çevrilidir. Müslüman ahalinin yaşadığı, şehrin tam merkezinde bir Cuma camii, medrese, birçok hamam, kalabalık ve zengin çarşılar vardır. Bunların hepsi de oldukça

¹²⁸ Korykoslu Hayton, s. 50 - 52.

¹²⁹ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 402.

muntazam bir şekilde düzenlenmiştir. Ayrıca tüm şehrin etrafını, bahsedilen diğer mahalleleri de içine alacak şekilde kuşatan büyük ve geniş bir sur çevrelemektedir.¹³⁰

İbn Battuta Antalya şehrine geldiğinin ikinci günü, üstünde eski bir elbise, kafasında keçeden bir külah olan ahi yiğitlerinden biri karşısına çıkmış ve seyyahı kendi zaviyelerinde yemeğe buyur etmişlerdir. İbn Battuta bu adamı ilk başta yoksul birine benzetmiş, kendilerini ağırlayacak gücü olmadığını düşünüp onu zor durumda bırakmak istememiş olmasına rağmen daha sonra söz konusu adamın derici tayfasının ustalarından cömertliğiyle tanınmış biri olduğunu; zanaatkârlar arasındaysa aşağı yukarı iki yüz adamının bulunduğunu öğrenmiştir.

Yemeğe davet edildikten sonra zaviyeye giden İbn Battuta eserine gördüklerini de kaydetmiştir: İbn Battuta, akşam namazını kıldıktan sonra bahsettiği adamın tekrar yanlarına geldiğini ve beraber gittiklerinde ise muhteşem bir zaviyeyle karşılaştıklarını belirtir. Burasının Anadolu'nun en güzel halı ve kilimleriyle döşenmiş olduğunu kaydeden İbn Battuta, Irak camından mamul sayısız avizeyle aydınlanmış pırıl pırıl bir mekân olduğunu görür. Oturma salonunda ise beş tane bakırdan yapılmış üçayaklı bir şamdan türü olan "beysus" vardır. Bu şamdanın baş tarafına yine bakırdan yapılmış cam gibi parlak ve ince bir kandil yeri açılmış olup ortasında fitilin çıkması için bir boru bulunmaktaydı. Bu tüpçük, süzölmüş saf içyağı ile doludur. Yanı başında yine yağ dolu bakır kaplar bulunmakta ve fitili düzeltmek için bir de makas vardır. Bunun bakımıyla görevli olana da "çerağci" derler. Mecliste ise sırtlarında "kaba" (kaban) ayaklarında mest bulunan; bellerine iki arşın uzunluğunda bıçak asan; başlarını altta yün bir takke, onun üzerinde de bir arşın uzunluğunda iki parmak genişliğinde uzun serpuşlarla örten bir grup delikanlı bulunmaktadır. Yiğitler burada toplandıkları zaman serpuşlarını çıkarıp önlerine koyarlar. Başlarında sadece "Zerdani" cinsinden "ince, şeffaf sarı ipekten mamul" güzel bir takke veya buna benzer bir şey kalmaktadır. Meclisin tam ortasındaysa misafirlere ayrılmış bir peyke bulunmaktadır. Oraya geldiklerindeyse kendilerine çeşit çeşit yemek, meyve ve tatlı sunmuşlardır. Sonra türkü söylemeye, "raks" etmeye başladıklarını belirten İbn Battuta, bunların güzel davranışları ve ikramına hayran kadıklarından ve hayretlerinin bir kat daha arttığından bahsetmiştir. Sonrasında ise İbn Battuta ve kafilesi saatler sonra gecenin bitiminde onları tekkelerinde

¹³⁰ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 403.

bırakıp ayrılmışlardır.¹³¹ Antalya'ya geldiğinde bir medresede konaklayan İbn Battuta, burada bir Cuma cami olduğunu belirtmiş ve güzel sesli gençlerin her gün ikindiden sonra Fetih, Mülk ve Amme surelerini bu camide okumalarının köklü bir adet olduğunu kaydetmiştir.¹³²

İbn Battuta'nın eserinde vermiş olduğu bilgiye göre Antalya sultanı "Yusuf Bek" "Yunus Bek" oğlu "Hıdır Bek"tir. Ora'ya vardıklarında hasta olduğunu kaydetmiş olan İbn Battuta, söz konusu beyin sarayına giderek yatağın da ziyaret ettiklerini anlattıktan sonra İbn Battuta ve arkadaşlarına iltifat ettiğini, gönüllerini aldığını, veda edip ayrıldıktan sonra da hediyeler gönderdiğini belirtmektedir.¹³³

İbn Battuta, 1333'te buraya geldiğinde Hamîdoğullarının Antalya kolundan Sinânüddîn "Hıdır Bek" hüküm sürmekteydi. "Hıdır Bek"ın babası Yusuf değil "Yunus Bek"tir. Nitekim İbn Fadlullah Ömerî de Antalya beyinin Yunus oğlu "Hıdır" olduğunu belirtmiştir. Yunus'un babası "İlyas Bek", İlyas'ın babası ise "Hamid Bek"tir. O sıralarda "Hıdır Bek" hasta idi, nitekim kısa bir süre sonra vefat etmiş ve yerine "Dadı Bek" dediği ve muhtemelen Dünder Bey geçmiştir.¹³⁴

El-Ömeri, Antalya memleketinin sahibi olan Hızır bin Dünder'in Finike şehrine de hâkim olduğunu yazmaktadır. Buraya Menteşeoğulları'ndan birini idareci olarak tayin ettiğini belirtmektedir. Söz konusu kişi kırk bin atlı askere sahiptir.¹³⁵ El-Ömeri, sonradan daha ayrıntılı şekilde anlattığı Antalya memleketinin sahibini bu defa Hızır bin Yunus olarak vermektedir. İdare merkezi Antalya olan söz konusu beylik, Dünder'in memleketi olan Hamid İli'nin kuzeyine (güneyine) düşmektedir ve deniz kenarındadır. Buraya ulaşılmasının yanında buranın haberlerinin etrafa yayılması, hep deniz yoluyla olmaktadır. El-Ömeri'nin anlattığına göre Hızır bin Yunus on iki şehre, yirmi beş kaleye sahip ve sekiz bin atlı askere kumanda etmektedir. Söz konusu kişiler uzun süreli savaşa dayanacak, savaşçı kişiler değillerdir. Onlardan daha heybetli, güçlü ve kuvvetli kişiler ise yoktur.¹³⁶

¹³¹ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 405.

¹³² İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 403.

¹³³ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 405, 406.

¹³⁴ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 405, 445.

¹³⁵ Ömeri, s. 183; Şihabeddin el-Ömeri, **Mesâlikü'l Ebsâr**, s. 146.

¹³⁶ Ömeri, s. 201; Şihabeddin el-Ömeri, **Mesâlikü'l Ebsâr**, s. 169, 170.

El-Ömeri ayrıca Dünderoğulları ile Mısır Sultanları arasında güzel ilişkiler olduğunu söylemiştir. Hatta Dünderoğulları Mısır Sultanları'nın pek çok lütfuna nail olmuşlardır.¹³⁷ İsim vermemiş olsa da Dünder Bey'in oğlu Necmeddin İshak Bey'i¹³⁸ hatırlatan el-Ömeri, onun için bunların birisi Mısır'da memuriyetle kalmış olduğundan ancak Çoban-oğlu Timurtaş'ın idamından sonra vatanına avdet ettiğinden bahseder. Çünkü onun yurdunu bu sebepten bırakmış olduğunu ve onun elinden kaçıp geldiğini yazan el-Ömeri, Cenevizli Balaban'ın haberine göre ise söz konusu kişi vatanında beyliği elde edememiş ve tutunamayıp katledilmiştir.¹³⁹

Burdur ve Burdur'un Gölhisar İlçesi: Burdur'u ziyaret eden İbn Battuta Burdur'u etrafı çaylarla, bahçelerle çevrili ufak bir şehir olarak tanımlamış ve kalesinin dik bir dağın tepesinde olduğunu kaydetmiştir.¹⁴⁰ Adı geçen kalenin kalıntısı günümüze ulaşmamıştır.¹⁴¹

İbn Battuta'nın buradaki ahillerle olan görüşmesi, ahilerin yardımseverlik ve misafirperverliklerine dair bir örnek teşkil eder. İbn Battuta Burdur'a gelince yöre hatibinin evinde konaklamıştır. Ahilerin içlerinden birinin bağında ziyafet hazırlanmış ve kurbanlar kesmişlerdir. Aynı dili konuşamadıkları halde kendisine bu kadar ikramda bulunmalarına şaşırarak seyyah seyahatnamesine kendileriyle tanışmaktan duydukları sevincin gerçekten hayret verici olduğunu belirterek birbirlerinin dilinden anlamadıkları ve aralarında bir tercümanın dahi olmadığı halde hiç sıkılmadan onlarla tam bir günlerini geçirdiklerini kaydetmiştir.¹⁴²

Eğridir'den "Kulhisâr" dediği Gölhisar'a geçen İbn Battuta Gölhisar'ı dört yanı suyla çevrili bir tepe üzerinde bulunan, ele geçirilmesi güç, sağlam bir kale görünümündeki küçük bir kasaba olarak yazmaktadır. Bu gölde oldukça kamış vardır ve kasabanın tek bir yolu bu kamışlık ile sular arasında bulunan, sadece bir atlının

¹³⁷ Ömeri, s. 183; Şihabeddin el-Ömeri, **Mesâlikü'l Ebsâr**, s. 146.

¹³⁸ M. A. Budak, *İbn Battuta ve El-Ömeri'nin Anlatımıyla Geç Ortaçağ'da Antalya İle Alanya*, s. 353-372.

¹³⁹ Ömeri, s. 183; Şihabeddin el-Ömeri, **Mesâlikü'l Ebsâr**, s. 146.

¹⁴⁰ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 406.

¹⁴¹ Ayça Özcan, "Antik Yazarlar ve Modern Seyyahların Gözüyle Burdur Antik Kentleri", **Burdur Sempozyumu Bildiriler Kitabı I (16-19 Kasım 2005)**, (ed. Gökay Yıldız vd.), Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Burdur 2007, s. 656-660; M. A. Budak, **Seyahatnamelere Göre Ortaçağ'da Batı Anadolu**, (basılmamış yüksek lisans tezi), Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa 2015, s. 69.

¹⁴² İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 406.

geçebileceği kadar geniş olan köprü gibi bir geçit ile sağlanmaktadır. İbn Battuta Gölhisar'da da ahilerin zaviyesinde konaklamıştır.¹⁴³

Seyyah'ın "Kulhisar" hükümdarı olarak tanıttığı ve Muhammed Çelebi dediği Dünder Bey'in oğlu ve İshak Çelebi'nin kardeşi Mehmed Çelebi, İbn Battuta şehre geldiği esnada orada değildir. Daha sonra Gölhisar'a gelen Mehmed Çelebi, seyyahı görüp ona çok ikramlarda bulunmuştur. Ayrıca yol ihtiyaçlarını giderip binekler vermiştir.¹⁴⁴

Isparta ve Isparta'nın Eğridir İlçesi: Hamid İli'ni anlatan el-Ömeri, Yalvaç, Karaağaç ve Eğridir'e hâkim olan Dünder Bey idaresindeki Hamidoğullarının merkezini Borlu olarak vermiştir.¹⁴⁵ İbn Battuta ise Isparta'ya "Sabarta" demiş ve buranın zengin çarşılara sahip olan mamur bir şehir olduğunu kaydetmiştir. Bağ, bostanı bol olan beldenin her yanından çaylar akmaktadır. Kalesi de yüksek bir tepe üzerindedir. Isparta'nın İlçesi olan Eğridir'e 1333 yılında gelen İbn Battuta, buraya "Ekridur" demekte ve kalabalık bir şehir olduğunu söylemektedir. Seyyaha göre "Ekridur" un çarşuları şirin ve zengin, etrafı ise ağaçlıktır. Hatta bir tatlı su gölü bile vardır ki buradaki teknelerle iki günde Akşehir ve "Bekşehir" dediği Beyşehir gibi yerlere gitmek mümkündür. Seyyah Eğridir'e geldiğinde Ulu Cami karşısındaki medresede kalmıştır. Buranın hocası olan Muslihiddin ise Mısır ve Suriye'de eğitim görmüş bir molla. Muslihiddin bir süre Irak'ta kaldığından güzel ve akıcı Arapça konuşmaktadır. Zamanının önde gelen, erdemli, nükteli ve bilgili insanlarından biri olan adı geçen molla, seyyaha ev sahipliği yapmış, ona oldukça iltifat göstermiştir.¹⁴⁶ İbn Battuta buraya geldiği vakit, "Ekridur" Sultanı dediği "Dünder Bek" oğlu "Ebu İshak Bek" ile uzun bir süre görüşmüştür. Ayrıca kendisini Anadolu'nun önde gelen hükümdarlarından biri olarak tanıtmaktadır. "Ebu İshak Bek" in babasıyla bir süre Mısır'da kaldığını, hacca gittiğini söylemekte ve ondan temiz kalpli, iyi huylu biri olarak bahsetmektedir. İbn Battuta'nın anlattıklarına göre "Ebu İshak Bek", âdeti üzere ikinci namazını her gün Ulu Cami'de kılar, namazdan sonra sırtını kible yönündeki duvara dayar ve Mülk, Fetih ve Amme surelerini çok güzel okuyan hafızları dinler. Ondan sonra da sarayına döner.

¹⁴³ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 407.

¹⁴⁴ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 408, 446.

¹⁴⁵ Ömeri, s. 194; Şihabeddin el-Ömeri, **Mesâlikü'l Ebsâr**, s. 162.

¹⁴⁶ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 406.

O yılın Ramazan ayını bu hükümdarın yanında geçiren seyyah, sahur ve iftar yemeğini seyahatnamesinde anlatır. İbn Battuta'ya göre "Ebu İshak Bek", Ramazan gecelerinde üzerinde minder veya döşek bulunmayan bir kilime oturur, büyücek bir yastığa yaslanırdı. Yanında da fıkıh bilgini Muslihiddin yer almaktaydı. Seyyah kendisinin de fıkıh bilgininin biraz ötesinde oturmakta olduğunu kaydeder. Daha ötede ise beyliğin ileri gelen memur ve kumandanları oturmaktaydılar. Biz böyle otururken yemek getirilirdi. Küçük tabaklara konmuş, şeker ve yağla ezilmiş, mercimekten yapılmış "serid" (tirit) ise ilk servisti. Onların "uğurlu olur" diyerek oruçlarını tiritle açtıklarını belirten İbn Battuta, bu iftarlığın Peygamberimiz "Allah'ın selamı ve rahmeti onu kuşatsın" tarafından diğer yemeklere tercih edildiğini ileri sürerek şöyle diyorlar: "Biz onun güzel âdetine uyarak yemeğe tiritle başlıyoruz!" Bunun arkasından öteki yemeklere geçerler. Ramazan ayının bütün geceleri böyledir."¹⁴⁷

İbn Battuta Ebu "İshak Bek" in yanındayken, Ramazan ayı içinde, "İshak Bek" in çocuklarından biri vefat etmiştir. İbn Battuta, burada cenazelerde ahalinin Mısır ve Suriye ahalisinin aksine feryat figan etmediklerine şahit olmuş ve cenazeden sonra sultan ve medreselerdeki öğrenciler, üç gün arda arda sabah namazından sonra mezarı ziyaret etmişlerdir. İkinci gün İbn Battuta da söz konusu merasime katılmıştır. Sultan, seyyahı yolda yürürken görünce hemen bir at göndermiştir. Merasimden sonra İbn Battuta atı geri göndermişse de, "Ebu İshak Bek", "Onu sana emanet olarak vermedim, hediye verdim!" cevabıyla birlikte bir kat elbise ve para göndermiştir.¹⁴⁸

Denizli Ve Denizli'nin Tavas İlçesi: İbn Battuta ise Denizli isminin "Lâdik" olduğunu söylemekte, ayrıca "Donguzla" dendiğini de belirtmektedir. Bu kelimenin anlamının ise yine kendi açıklamasıyla "Beldetü'l-Hanazir" dediği "Domuz Diyarı" olduğunu yazmıştır.¹⁴⁹ Korykoslu Hayton ise Türkiye'de içinde büyük kentlerin yer aldığı pek çok bölge bulunduğundan bahsetmekte ve söz konusu bölgelerden "Frigya" olarak adlandırdığı dördüncü bölgede Denizli'nin de olduğunu belirterek "Denizli'nin hemen yanı başında kurulu, Antikçağ'ın en büyük kentlerinden birisi olan "Laodacea"dan bahsetmiştir."¹⁵⁰

¹⁴⁷ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 406, 407.

¹⁴⁸ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 407.

¹⁴⁹ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 408.

¹⁵⁰ Korykoslu Hayton, s. 50, 51.

İbn Battuta, şehri ziyaret ettiğinde şehrin o andaki hâkimi olan İnanç Bey ile bizzat tanışmıştır. Bu tanışmayı da ayrıntılı bir şekilde seyahatnamesinde yazmıştır. İbn Battuta, “Sultan Yenenc Bek” dediği İnanç Bey için “Lâdik” hükümdarı sıfatını kullanmakta ve Anadolu’nun ileri gelen beylerinden olduğunu ifade etmektedir. Kendisi Ahı Sinan’ın tekkesindeyken, İnanç Bey yanlarına erdemli bilgin Fakih Alaeddin Kastamuni’yi ve onunla birlikte sayılarınca at göndermiştir. Bunun üzerine İbn Battuta, İnanç Bey’in huzuruna gitmiş ve selam vermiştir. Ayrıca eserinde Anadolu beylerinin âdetlerinin arasında yolculara ilgi göstermek, onlarla tatlı dilli konuşmak ve ufak-tefek hediyeler vermek olduğunu belirtip, bu durumu övmüştür. Akşam namazını sultanla birlikte kılmış ve beraber iftar yapmışlardır. İftardan sonra İbn Battuta, sultanın yanından ayrılmadan önce, sultan kendilerine biraz para vermiştir. Bundan sonra İnanç Bey’in oğlu “Murad Bek” onlarla tanışmak istemiş ve Murad Bey de babasının yaptığı gibi, İbn Battuta’nın kafilesindeki kişi sayısı kadar at göndererek onları davet etmiştir. Onlar da “Murad Bek”in şehir dışındaki bağına giderek geceyi orada geçirmiş ve sabah olunca da ayrılmışlardır.¹⁵¹

Söz konusu aynı konuda el-Ömeri, hem İnanç Bey hem de İnançoğulları Beyliği hakkında bir takım bilgiler vermektedir. O, İnançoğulları Beyliği’ne “Tuguzlu-Tunguzlu İli” demektedir ve hâkiminden bahsederken onun adının Melih olduğu bilgisini vermekte ve Menderes ırmağının da bu beyliği yarıp geçtiğini belirtmektedir. Beyliğin yerini tarif ederken ise “Bu memleket Cebeli Kassis (Kassis Dağı)’in kuzey-batısına düşer; bunun yeri Birgi’ye doğru uzayan Marmara’nın arasında güneydedir. Denizli şehri bu memleketin merkezidir.” demektedir. Yine el-Ömeri de buranın beylerinin halka karşı bir takım âdetleri olduğunu belirtmekte ve halkın o beyler sayesinde, sakinlerin zulmünden başka bir şeyden şikâyet etmediklerini aktarmaktadır. Denizli (İnançoğulları Beyliği)’nin sahip olduğu yerlerden bahsederken bir isim vermemektedir. Sadece, hepsi de şehre yakın yerlerde olan, köylerin ve çiftliklerin sayısının dört yüz civarında olduğunu belirtmektedir. Bu memleketin sahip olduğu asker sayısını atlı ve yaya olarak toplam on bin olarak vermektedir.¹⁵²

Günümüzde Denizli’nin bir ilçesi olan Tavas ilçesinden ise hem el-Ömeri hem de İbn Battuta bahsetmiştir. Ama el-Ömeri buradan bahsederken burası için “Tevaza”

¹⁵¹ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 410.

¹⁵² Ömeri, s. 193; Şihabeddin el-Ömeri, *Mesâlikü’l Ebsâr*, s. 160, 161.

Memleketi demekte, birinci kuşağın ikincisi olduğunu belirtmekte ve ayrı bir beylik olarak yazmaktadır. Sahibi için ise Ali Özbiye ismini vermektedir. Bu beyliğin Germiyan'ın tam doğusuna düştüğünü, Birgi'den Feke'ye kadar olan yerin güney tarafının arasında olduğunu, hükümet merkezinin de “Tevaza”da bulunduğunu aktarmaktadır. Bu beyliğin askeri gücünden bahsederken de dört kalesi ve altı yüz köyü olduğunu, dört bin atlı ile on bin yayaya sahip olduğunu yazmaktadır. El-Ömeri, özellikle Tavas ahalisinin güzelliklerini övmekte, görülmemiş derecede olduğunu söylemektedir. Ahali için benizlerinin renkleri, sütle şarap renkleri gibi beyazlı kırmızılı olduğunu ve vücutlarının yumuşak, saçlarının ise kumral olduğunu yazmaktadır.¹⁵³

İbn Battuta da Tavas'a gelmiş ama o el-Ömeri gibi bir durumdan bahsetmemiştir. Tavas'ı anlatırken, orayı Tavas Kalesi olarak anmakta ve çok sağlam bir kale olduğunu belirtmektedir. Hatta Hz. Muhammed'in sahabilerinden olan Suhayb'ın bu kale halkından olduğuna dair olan söylenceden de bahsetmiş olan İbn Battuta, kafilesiyle beraber geceyi kalenin dışında geçirmiş, ancak sabah kapıya ulaşabilmişlerdir. Halk onlara neden geldiklerini sorunca da durumlarını anlatmış ve kale kumandanı olan “İlyas Bek”in kaleye dönmesini beklemişlerdir. O sırada “İlyas Bek”in dışarıda olmasının sebebini ise davar sürülerinin hırsızlar tarafından çalınmasını önlemek amacıyla, kumandanın askerleriyle kaleden çıktığını ve çevreyi kontrol ettikten sonra, hayvanların dışarıya çıkarılması emrini verdiğini anlatmakta ve burada her daim bu şekilde hareket edildiğini belirtmektedir. “İlyas Bek” kaleye geldikten sonra, İbn Battuta ve adamlarının ihtiyaçlarını karşılamış ve onlara yiyecek göndermiştir. Fakat İbn Battuta içeriye girmemiş ve kale kıyısında yaşayan fakir bir adamın misafirhanesinde konaklamışlardır.¹⁵⁴

İbn Battuta'nın yazdıklarından anlaşıldığına göre bölge oldukça güvenli değildir. Ama İbn Battuta, el-Ömeri gibi buranın ayrı bir beylik olduğundan bahsetmez. Fakat Paul Wittek, buranın 1300'lerin başında bağımsız bir beylik olduğunu, 1365 civarında ise Menteşe beyliğinin eline geçtiğini belirtmektedir. Wittek buradaki beyin adını

¹⁵³ Ömeri, s. 194; Şihabeddin el-Ömeri, **Mesâlikü'l Ebsâr**, s. 161.

¹⁵⁴ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 410, 411.

“Aliyazbih” şeklinde okumuş, onu İbn Battuta’nın bahsettiği “İlyas Bek” ile aynı kişi olarak almıştır.¹⁵⁵

İbn Battuta’nın bahsettiği sahabe ise Hicret’ten otuz yıl kadar önce Musul civarındaki bir köyde doğmuş olan Suhayb b. Sinan’dır. Kendisi Bizanslıların yaptığı bir saldırıda esir edilmiş ve Bizans kültürü içinde yetişmiştir. Bundan dolayı Suheyb er-Rumi (Suheyb-i Rumi) olarak tanınmaktadır. Gençliğinde köle olarak satılmış ve Mekke’ye götürülmüştür. Orada Abdullah b. Cud’an et-Teymi onu satın almış, sonra da azat etmiştir. Bundan sonra burada kalmış, peygamber olmadan önce Hz. Muhammed ile arkadaş olmuştur. İslam’dan haberdar olması üzerine de İslamiyet’i kabul etmiştir. Başta Bedir, Hendek ve Uhud olmak üzere yapılan tüm savaşlara katılmıştır. Hz. Muhammed Medine’deyken veya seferdeyken hep onun yanında olmuştur. Hicri 659’da Medine’de vefat etmiştir.¹⁵⁶

1396’daki Niğbolu Savaşı’nda Yıldırım Bayezid’e esir düşen Johannes Schiltberger ise eserinde “Donguslu” olarak andığı Denizli’den Türkiye’nin (Osmanlı Devleti’nin) idaresinde olan bereketli topraklara sahip bir şehir olarak bahsetmektedir.¹⁵⁷

Muğla ve Milas: “Muğle” dediği Muğla’ya gelen İbn Battuta buradaki şeyh efendilerden birinin evinde konaklamış ve kendisinin Milas hâkiminin oğlu olduğunu söylediği “İbrahim Bek” ile görüşme fırsatını bulmuştur. “İbrahim Bek,” seyyaha ve kafilesine çeşitli ikramlarda bulunup, bir kat elbise hediye etmiştir. XIII. yüzyılın ilk yarısı Milas’ı ziyaret eden İbn Battuta, Milas’ı oldukça övmüş, burayı Anadolu’nun en büyük, en güzel şehirlerinden biri olarak tanıtmıştır. İbn Battuta’ya göre Milas’ın suyu, meyvesi ve bahçesi oldukça boldur. Milas’ta da ahi zaviyelerinden birinde konaklayan seyyah, buradaki ahileri de övmüş ve söz konusu ahilerin ikram, iltifat ve ziyafette diğerlerini geçtiğini belirtmiştir. Ayrıca Milas şehrinde yaşının yüz elliden fazla olduğunun söylendiği, Allah’ın uzun ömür verdiği dindar kişilerden dediği ve duasının

¹⁵⁵ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 410, 448.

¹⁵⁶ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 448; Mehmet Efendioğlu, “Suheyb b. Sinan”, TDVİA XXXVII, İstanbul 2009, s. 476; M. Ali Budak, Seyahatnamelere Göre Ortaçağ’da Batı Anadolu, s. 88.

¹⁵⁷ Schiltberger, s. 101.

olumlu etkisi ve bereketinin zamanla gerçekleştiğini belirttiği “Baba Şüşteri” ile tanışmış ve seyyah kendisinden hayır dua almıştır.¹⁵⁸

Konya-Karaman: İbn Battuta’nın “Kûnya” dediği Konya meyvesi bol olan büyük ve güzel bir şehirdir. İbn Battuta’ya göre sayısız nehir ve çayları, eşsiz bahçelere sahip olan Konya’nın Mısır ve Suriye’ye ihraç edilen kamaruddîn denilen kayısı türü yetiştirilmekteydi. Şehrin caddeleri geniş, çarşıları da muntazam ve şirin olmasının yanında her zanaatın erbabı çarşıda belirli bir yerde toplanmıştır. Buranın Büyük İskender tarafından kurulduğuna dair söylentiler olduğunu belirten İbn Battuta’ya göre şehir şimdi Karamânoğlu Sultan Bedreddîn’e ait şehirlerden biridir. İbn Battuta, Karamanoğlu’nun topraklarının Irak hükümdarının ülkesine yakın olmasından ötürü zaman zaman onun hâkimiyeti altına girmesine sebep oluşturduğundan bahseder. Bu şehirde kendisi de ahı yiğitlerinden olan ve büyük bir tekkenin postnişinliğini yapan İbn Kalemşâh adlı belde kadısının dergâhında konakladıklarını belirten İbn Battuta’ya göre bu adamın kalabalık bir öğrenci topluluğu vardır.¹⁵⁹ İbn Battûta, Lârende dediği Karaman’ın hâkiminin Karamânoğlu Bedreddîn olduğunu belirterek şehrin art arda sıralanan bahçeleri ve gür suları ile ünlendiğinden bahsetmektedir.

Aksaray-Niğde-Kayseri: İbn Battûta, “Aksarâ” dediği Aksaray’ın Anadolu’nun en sağlam ve güzel beldelerinden olduğunu belirterek etrafının akarsu ve bahçelerle çevrili olduğundan bahsetmektedir. İbn Battuta’ya göre şehri evlerin içinden geçen üç kanal bölüyordu ve şehrin içine kadar yayılmış meyve bahçeleri, bağlar ve bostanlar vardı. İbn Battuta’ya göre burada başka hiçbir yerde benzerlerine rastlanmayan koyunyünüyle dokunan halı ve kilimler Aksarâyî diye tanınmaktadır. Irak hükümdarına “İlhanlı’ya” bağlı şehirlerden olan Aksarâ’da üretilen mallar Suriye, Irak, Hindistan, Çin ve diğer Türk ülkelerine ihraç edilirdi. İbn Battuta, Anadolu topraklarında ele geçirilen yerleri Irak hükümdarı adına yöneten Ertenâ beyinin vekili Şerif Hüseyin bu şehrin hâkimi olduğu için onun evinde konakladıklarını belirtir.¹⁶⁰ İbn Battûta, “Nekde” dediği Niğde’nin büyük ve çok kalabalık bir şehir olduğunu ama şehrin bazı kısımlarının tamamen harap olduğundan bahsetmektedir. İbn Battuta’ya göre “Nehr-i Esved” denilen Karasu adındaki ırmak şehri ikiye bölmekte ve bu nehir, bölgenin en

¹⁵⁸ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 411.

¹⁵⁹ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 412.

¹⁶⁰ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 414.

büyük akarsularından biri olma özelliğindedir. Nehrin üzerinde ise biri şehir içinde, ikisi şehir dışında olmak üzere üç köprü vardır. İbn Battuta'ya göre şehrin içine ve dışına konan dolaplarla ırmaktan alınan su bağ ve bostanlara götürülüyordu ve Niğde'de meyve boldu. İbn Battûta seyahatnamesinde Kayseri ilinin Anadolu'nun önemli merkezlerinden biri olduğu bilgisini verir.¹⁶¹

Sivas: Anadolu'yu 1332 tarihinde gezmeye başlayan seyyah İbn-i Batûtâ Sivas'ın Eretna Beyliğine bağlı bir Irak şehri olduğunu belirtir. Şehir söz konusu dönemde Irak Sultanının Anadolu'daki vekili "Alaaddîn Eretna Bek" tarafından idare ediliyordu. İbn-i Batûtâ'ya göre Sivas şehri Irak'a bağlıdır ve aynı zamanda Irak ülkesinin en büyük şehirlerinden biridir. Sivas'ta tahsildâr ve büyük kumandanlar oturmaktadırlar. Şehir oldukça düzenli ve bakımlı olup geniş caddelere sahiptir. Çarşıları fevç fevç insanla dolup taşmaktadır. Burada medrese tarzında inşa edilmiş ve İbn Battuta'nın Daru's Siyade dediği Seyyidler Konağı denilen büyük bir bina vardır ki sadece peygamber soyundan gelen misafirler ağırlandı ve bundan dolayı Nakibüleşraf bu konakta oturmaktadır. Misafir kalan şerife konakladığı sürece yiyeceği içeceği mumu ve kullanacağı eşyası verilirdi. Aynı şekilde yola çıkarken de yol harçlığı gönderilir. Şehre yaklaştıkları zaman İbn Battuta ve arkadaşlarını Ahı Bıçakci (Bıçakçı) Ahmed'in kimi yaya, kimi atlı olup kalabalık bir grup halinde olan yoldaşları karşılamıştır. Söz konusu gruptan sonra Ahı Çelebi'nin yoldaşları karşısına çıkmıştır. Rütbece Bıçakçı'den üstün olan Ahı Çelebi ise Ahıların ileri gelenlerindedir. Adı geçen kişiler İbn Battuta ve arkadaşlarının kendilerinde misafir olmalarını istemişlerse de İbn Battuta ve arkadaşları ilk gelenlerin önceliği ve ricasından ötürü bu isteği yerine getirememişlerdir.¹⁶²

Amasya: İbn Battûta, Amasya'ya gittiklerini belirterek Amasya'nın büyük bir ırmak kenarında, çevresi bağ ve bostanlarla kaplı, meyvelik ve ağaçlık bir şehir olduğundan bahsederek, Irmak üzerine kurulan dolaplar ile çekilen su ile evleri ve bostanları sulamaktaydılar. İbn Battuta'ya göre Amasya'nın Cadde ve çarşıları ise gayet geniş idi.

¹⁶¹ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 415.

¹⁶² İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 416.

Gümüşhane: İbn Battûta, Gümüşhane'nin oldukça bakımlı ve büyük bir şehir olduğunu ve şehre iki günlük mesafede sarp ve yüksek dağlar yükseldiğini ama kendisinin oralara gidemediğini belirtir.¹⁶³

Erzincan: İbn Battuta, “Erzencân” dediği Erzincan'a ulaştıklarını belirterek şehrin Irak sultanına bağlı şehirlerden biri ve bakımlı ve büyük bir şehir olduğunu beyan eder. İbn Battuta'ya göre halkının çoğunluğunu Ermeniler oluşturuyordu ve Müslümanlar ise Türkçe konuşuyorlardı. Şehrin gayet muntazam ve canlı çarşıları vardır.

Erzurum: İbn-i Batûtâ, Erzurum'dan bahsederken savaşlar nedeniyle şehrin harap olduğunu belirtir. Erzincan'dan sonra Erzurum'a uğrayan seyyah Erzurum hakkında bilgileri verirken “Erze'r-Rum'a” dediği Erzurum'a geçtiklerini belirterek Irak hükümdârının hükmü altında bulunan şehrin geniş bir alana yayılmış olduğundan bahsetmektedir. Ama Erzurum'un iki Türkmen grubu arasındaki uzun savaşlar yüzünden her yanı haraptır.¹⁶⁴ Söz konusu iki Türkmen grubu arasındaki savaş muhtemelen Akkoyunlu ve Karakoyunlu Türkmen aşiretlerinin çekişmeleri olmalıdır.¹⁶⁵

İbn Battuta'ya Erzurum şehrini ise üç ırmak kesmektedir. Evlerin çoğu bağ ve bahçeler arasında bulunmaktaydı. “Erze'r-Rum”da Ahı Tuman'ın zaviyesinde konaklayan İbn Battuta, Ahı Tuman'ın çok yaşlı olduğundan neredeyse yüz otuzu aşığının söylenmesine rağmen hâlâ değneksiz yürüyebildiğini ve hafızasının çok güçlü olduğundan bahsetmektedir. Ayrıca Ahı Tuman'ın her şeyi hatırlayabildiğini ve beş vakit namazını da rahatça kılabilirdiğini yazmaktadır. Onun bazen açlığa dayanamayarak oruç yemekten başka ziyafetine tanık olmadığını belirten İbn Battuta, verdiği yemekte kendilerine hizmet ettiğini ve sadece hamam hizmetleri için oğullarını göndermek zorunda kaldığını aktarmaktadır. İbn Battuta'nın kfilesi tekkeye indiklerinin ikinci günü yola çıkmak istediklerindeyse Ahı Tuman'ın kendilerine gücenerek engel olmaya çalıştığını ve eğer o anda giderlerse şehirde itibarlarını yok edeceklerinden bahseder. Çünkü Ahı Tuman'ın zaviyesinde konukluk en az üç gün olmalıydı. Bundan dolayı İbn Battuta ve kfilesi Erzurum'a üç gün misafir olmak zorunda kalmıştır.

¹⁶³ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 417.

¹⁶⁴ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 418.

¹⁶⁵ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 452.

İbn-i Batûtâ Anadolu'da uğradığı şehirler hakkında bilgi verirken buraların Irak Hükümdârına ya da Türk Sultanlarına bağlı olduklarını vurgulamaktadır. İbn Battuta'nın verdiği bilgiye göre Irak Hükümdârına bağlı şehirlerden biri de Erzurum'dur. Moğol istilâsından sonra Moğol Devleti adına valiler tarafından yönetilen Erzurum İbn-i Batûtâ'nın söz konusu bölgeyi ziyareti sırasında da Irak'ta Hükümdârlığını devam ettiren İlhanlılar adına tayin edilen bir vali tarafından yönetiliyordu.¹⁶⁶

Odoric Pordenone ise 1318-1330 tarihlerini kapsayan seyahatnamesinde Erzurum denilen şehrin gayet soğuk bir yer olduğunu ve insanların yaşadığı yüksek rakımlı bir şehir olduğunu anlatmıştır.¹⁶⁷

İzmir-Tire-Birgi-Ayasuluk-Bergama: “Yezmir” dediği İzmir'e gelen İbn Battûta, İzmir şehrinin ise deniz kenarına kurulmuş bir şehir olduğunu ve şehrin büyük bir kısmının harap olduğu bilgisinin yanında kalesinin ise üst tarafta bir tepede olduğunu anlatmıştır. Şehre geldiğinde, Ahmediye tarikatı şeyhlerinden birisi olan Şeyh Yakub'un zaviyesinde konakladığını ve bu tekkenin dışında, gezgin dervişlerden yüz kadarıyla beraber dolaşan Ahlatlızade ve Şeyh İzzeddin Rifai'nin bulunduğunu yazmasının yanı sıra hatta şehrin valisi, dışarıdakiler için çadırlar kurdurtmuş, Üstat Yakub da onlara, İbn Battuta'nın da iştirak ettiği bir ziyafet hazırlamıştır.¹⁶⁸ El-Ömeri, Birgi'yi “Berkeri Memleketi” olarak anmakta ve sahibinin Aydınolu Mehmed olduğunu beyan etmektedir. El-Ömeri'ye göre Aydınolu Mehmed'in altmış şehri ve üç yüz veya bundan daha fazla sayıda kalesi bulunmakla birlikte yetmiş bin atlı askere kumanda etmektedir. Söz konusu kişiler kılıçlara kargılara göğüs geren savaşçı mücahitlerdir.¹⁶⁹ İbn Battûta seyahatnamesinde Ayasuluk(Selçuk) ile ilgili bilgi verirken Ayasuluğ eski ve büyük bir şehirdir tanımlamasını yapmaktadır.¹⁷⁰ Schiltberger ise Osmanlı'ya ait hisarları kaydederken ilk sırada adı Asia olan Ayasuluk'u saymakta ve İncil'i yazan Havarilerden Johannes'in mezarının orada olduğundan bahsetmektedir. Schiltberger, Aydın'ın da buraya bağlı olduğunu yazmıştır.¹⁷¹ El-Ömeri, “Mali Kısra” dediği Balıkesir Memleketi'nden bahsederken burasının sahibi olan Karesioğlu

¹⁶⁶ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 418.

¹⁶⁷ S. Lee, **Odoric Pordenone Seyahatnamesi**, s. 8, 9.

¹⁶⁸ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 425.

¹⁶⁹ Ömeri, s. 199; Şihabeddin el-Ömeri, **Mesâlikü'l Ebsâr**, s. 146, 168.

¹⁷⁰ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 424.

¹⁷¹ Schiltberger, s. 101.

Demirhan'ın Bergama'ya da sahip olduğu bilgisini verirken Balıkesir ile Bergama arası iki günlük olduğu için Bergama emirini de Demirhan'ın atadığından bahsetmektedir. el-Ömeri'ye göre buranın sahibi Demirhan'ın kardeşi Yahşi bin Karesi'dir ve bunun memleketi, kardeşinin memleketinin batısında yer alıp kuzeye doğru uzanır. Güneydeki şehirlerinin bir kısmı ise Denizli'nin kuzeyine düşmektedir. El-Ömeri'ye göre bu memleketin sahibinin on beş kadar şehri ve o kadar da kalesi olmakla birlikte bu kalelerin hepsi denize nazır dağların tepesinde kurulmuştur. Askeri yirmi bin atlı olup Piyadesi yoktur.¹⁷² İbn Battuta, Yahşi Han'ın hâkimiyeti sırasında Bergama'ya gelmiş ve bizzat Yahşi Han'la tanışmış olup Bergama'nın harap ama tepedeki kalesinin hala sağlam olduğunu bildirmiştir.¹⁷³

Manisa: İbn Battûta seyahatnamesinde Manisa'nın dağ eteğinde güzel ve büyük bir şehir olduğunu ve şehrin kurulduğu ovada ise zengin su kaynakları, nehirler ve bahçeler bulunduğu bilgisini verir.¹⁷⁴ El Ömeri ise seyahatnamesinde Manisa şehrinin sahibi Saruhan olduğunu belirtmesinin yanında idare merkezi ise yine aynı şehir olduğunu aktarmaktadır. Bu memleketin kuzey-batıdan Yahşi'nin memleketine güneyde ise Denizli'ye mücavir olduğunu belirtir. Ön tarafta ise denizde Midilli adası bulunduğunu kaydetmiştir. Ayrıca söz konusu memleket sahibinin on beş şehri, yirmi kalesi olduğundan bahseder.¹⁷⁵ Schiltberger ise Manisa'nın bereketli topraklara sahip olduğunu belirtmiştir.

Aydın: 1396 tarihindeki Niğbolu Muharebesi'nde Yıldırım Bayezid'e esir düşen Johannes Schiltberger, Osmanlı'ya bağlı olan hisarları sayarken ilk sırada Efes'i kastederek Asia'yı saymaktadır. Aktardıklarına göre, İncil'i yazan Havarilerden Johannes'in de mezarının bulunduğu söz konusu bu şehre Müslümanların "Edain" (Aydın) dediği güzel memleket de dâhildir. Ayrıca Schiltberger, buraya köylerde Hoches denildiğini de eklemiştir.¹⁷⁶

Balıkesir: Balıkesir'den ayrıntılı olarak bahseden iki seyyahtan ilki İbn Battuta'dır. İbn Battuta şehri bizzat ziyaret etmiştir. Yüksek ve sarp dağları aşır

¹⁷² Ömeri, s. 183, 197, 198; Şihabeddin el-Ömeri, **Mesâlikü'l Ebsâr**, s. 146, 147, 165, 166.

¹⁷³ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 427

¹⁷⁴ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 426.

¹⁷⁵ Ömeri, s. 199; Şihabeddin el-Ömeri, **Mesâlikü'l Ebsâr**, s. 167.

¹⁷⁶ Schiltberger, s. 101.

“Balıkesir” dediği şehre gelen İbn Battuta şehrin kalabalık bir nüfusa, zengin ve şirin çarşılara sahip olmasını belirtmektedir. Ama Cuma namazlarının kılınması için büyük bir caminin olmadığından halkın şehir dışında bir mabet inşa etmeye başlamışlar ama duvarlarını örmüşlerse de henüz çatıyı örtemediklerinden namazı orada kılmışlar ve ağaçların gölgesinde saf bağlamışlardır.

Daha sonra Balıkesir sultanı “Demürhan”ı ziyaret eden İbn Battuta, Karesi Bey’in oğlu olan Demirhan’ı sevmemiştir. Ayrıca onun için “Onda hayır yok.” demiştir. Zaten bu şehri kuranın da Demirhan’ın babası olduğunu belirtmiştir. İbn Battuta’ya göre bu “meymenetsiz” oğul zamanında şehir gelişmiş ve nüfusu çoğalmıştır. İnsanlar da hükümdarın dinini veya dünya görüşünü takip etmişlerdi. Demirhan’dan ipekten bir giysiyi hediye olarak alan İbn Battuta şehrin ileri gelenlerinden Ahi Sinan’ın zaviyesinde kalmış ve bu şehirde kendine Margalîta adında bir de Rum cariye satın almıştır.¹⁷⁷ İbn Battûta ile aynı dönemden ama sadece politik durum hakkında bilgi vermiş olan el-Ömeri de burayı Karesi oğlu Demirhan’ın İli olarak belirtmenin yanında Orhan’ın İli’ne komşu olduğunu yazmıştır. Balıkesir ile arası iki günlük mesafede olan Bergama şehri de Demirhan’ın yönetimindedir. Çünkü Bergama’nın emirini o tayin etmiştir. Askeri iki yüz atlıyı geçmese de, etrafı geniş ve büyük olsa da çok korunaklı ve emniyetli olduğu için hiçbir düşman kolay kolay buraya saldıramaz. İbn Battûta’nın aksine Demirhan’ı öven el-Ömeri, buranın sahibinin sayılamayacak derecede kudret ve nimete sahip olduğunu belirtmektedir. Hatta Demirhan Rumlarla birçok savaşlar yapmıştır. Gemileri rüzgârın önünde uçar gibi gitmektedir. Şehirler de o gemilerden titrer. Burada bol miktarda ipek ve ladinin çıktığını belirten el-Ömeri bunların çoğunun da Hristiyan devletlere satıldığını yazar. el-Ömeri’ye göre Balıkesir’in ipeği ve kumaşı Rumların İstanbul’daki ipek ve kumaşına uyar. En çok İstanbul kumaşları bu ipekten yapılır. Burada fiyatların ucuz olduğunu belirten el-Ömeri’ye göre hatta fiyatların hep bu hal üzere devam ettiğini ne yükseldiğini ne de indiğini kaydeder.¹⁷⁸

Bursa: İbn Battuta’ya göre Bursa muazzam bir şehir; çarşıları güzel, caddeleri ise geniştir. Şehrin etrafı bahçeler ve gür çaylar ile çevrilidir. Şehir dışında sıcak akan ve büyük bir göle dökülen bir memba vardır. Onun üzerine ise biri erkeklere, diğeri kadınlara ait iki hamam yapılmıştır. Hastalar uzak diyarlardan gelip bu kaplıcada şifa

¹⁷⁷ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 428.

¹⁷⁸ Ömeri, s. 197; Şihabeddin el-Ömeri, *Mesâlikü’l Ebsâr*, s. 165, 166.

bulmaktadırlar. Burada yolcuların konaklayacağı bir zaviye vardır; zaviyeye gelen misafirler üç gün kalır ve doyurulur. Orayı Türkmen hükümdarlarından biri yaptırmıştır.

Bu şehirde, yiğitlerin büyüklerinden Ahı Şemseddîn'in zaviyesinde konakladıklarını belirten İbn Battuta, orada misafirken Aşûre gününe de denk gelir. Aşure gününde zaviye sahibi akşamleyin büyük bir ziyafet düzenler, ordunun kurmaylarını ve halkı şölene davet eder. Beraberce iftar edildikten sonra güzel sesli hafızlar Kur'an okumuşlardır. Vâiz Mecdüddîn Kûnevî "Konyalı" halka etkili bir vaaz verdikten sonra semaya kalkarlar.¹⁷⁹

İbn Battuta, Mecdüddîn hakkında övgüyle bahseder. İbn Battuta'ya göre Mecdüddîn, altın kalpli dindar kişilerdendir. Devamlı oruç tutmakta ve üç günde bir iftar etmektedir. O, sadece kendi kazandığını yer. Söylendiğine göre bugüne kadar hiç kimseden bir buğday tanesi bile almamış olan Mecdüddîn'in sırtına geçirdiği libastan gayri ne evi vardır, ne malı vardır. Mezarlıkta uyur, meclislerde öğüt verir, her vaazında bir grup günahkâr onun gözü önünde tövbe eder. Mecdüddîn'i daha sonra görüşmek için aradıysa da bulamadığını belirten İbn Battuta, nihayetinde kabristana gider ve orada da bulamadığını aktarmıştır.¹⁸⁰ İbn Battuta Bursa'yı ziyareti sırasında bu şehirde dervişlerden Mısırlı gezgin Abdullah adında bir kişi ile karşılaştığını belirterek Mısırlı Abdullah'ın yeryüzünü epey gezmiş olduğunu anlatır. Ancak Sin'e (Çin) Serendib (Seylan) adasına, Fas'a, Endülüs'e ve Sudan'a gitmediğinden kendisi o bölgelere gittiği için onu geçtiğini yazmaktadır.

İbn Battuta, Bursa'yı ziyaret ettiği dönemde Bursa sultanının "İhtiyâruddîn Urhân Bek", "Orhan Bey", olduğunu yazmaktadır. Bu sultanın, Türkmen hükümdarlarının mal, ülke ve askerce en büyüğü olduğunu belirterek onun kalelerinin yüze yakın olduğunu yazmaktadır. Adı geçen sultan, vaktinin büyük bir kısmını buraları dolaşmakla geçirdiğini belirten İbn Battuta, her kalede bir müddet kalarak etrafı kolaçan etmek, eksikleri tamamlamakla uğraştığını yazmıştır. İbn Battuta'ya anlatılanlara göre hiçbir şehirde bir aydan fazla oturmaz, devamlı kâfirlerle savaşır, onları kuşatmış! Onun kabri, şehir mescidinin kenarındadır ve burası da eskiden Hristiyanların kilisesi imiş. İbn Battuta'ya anlatılanlara göre Orhan Bey'in babası Osman Bey, İbn Battuta'nın

¹⁷⁹ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 428.

¹⁸⁰ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 429.

“Yeznik” dediği İznik şehrini yirmi sene kuşatmış, fethedemeden vefat etmiştir. Sonra oğlu kuşatmaya devam etmiş ve on iki yıl sonra fethetmiştir. İbn Battuta Orhan Bey ile burada karşılaştıklarını ve Orhan Bey’in kendilerine kese kese dirhem gönderdiğini anlatır.¹⁸¹

İbn-i Battuta’dan sonra Bursa’yı ziyaret eden bir diğer seyyah ise Gregory Palamas’tır. Şehirde kendi rızası ile kalmayan ve aynı zamanda Selanik Rum Başpiskoposu olan Gregory Palamas 1355 tarihinde Bursa’ya Osmanlıların tutsağı olarak getirilmişti.¹⁸² Bursa ile ilgili şu bilgileri vermektedir:

Daha öncede belirttiğim gibi, yaklaşık üç ay sonra, dinsizlerin ellerinde adeta mutlu mutlu yaşarken, dört günlük bir yolculuktan sonra Bursa’ya getirildik. Bursa’da sağduyulu davranışları ile Hristiyanlar arasında sivrilmiş kişiler önemli sorular sormak için bizi buldular, ama zamanlama uygun değildi, zira barbarlar bizi çepeçevre sarmışlardı; ama gerçek inançlar için savaşım verenler benzer zamanlama hatalarına önem vermezler, çünkü her tür beklentilerinden çok, onlar için önemli olan isteklerinin içeriğidir.¹⁸³

Anadolu’da esir olarak bulunmuş olan Schiltberger ise Türkiye başkentinin Bursa olduğunu belirtir. Schiltberger’e göre Bursa, iki yüz bin haneden oluşur ve sekiz hastanesi vardır. Hastanede Hristiyan, Müslüman veya Yahudi olduğuna bakılmaksızın fakirler kalmaktadır.¹⁸⁴

Geyve-Yenice- Göynük-Mudurnu: İznik’ten sonra Mekece köyüne uğrayan İbn Battûta, Mekece köyünden sonra, Sakarya nehrini salla geçerek önce Geyve köyünde bir gece konakladıktan sonra, ertesi günü Yenice’ye geldiklerini, burasını büyük ve şirin bir köy olduğunu belirtmekle yetinen İbn Battûta, buralarda başından geçen hikâyeleri nakletmektedir. İbn Battûta Geyve ve Yenice’den sonra uğradığı Göynük’ün küçük bir belde olduğundan bahseder. İbn Battûta bu kasabaya uğradığında kış mevsimi gelmiş ve kar yağmaya başlamıştır. Bu kasabanın çevresinde meyveliklerin ve bağın olmadığından burada sadece safran üretildiğinden bahsetmiştir.¹⁸⁵ İbn Battûta, Göynük’ten sonra ziyaret ettiği Mudurnu’da kar ve soğuk nedeniyle, hayvanlarını

¹⁸¹ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 430.

¹⁸² Heath W. Lowry, **Seyyahların Gözüyle Bursa(1326-1923)**, (çev. Serdar Alper), Eren Yayıncılık, İstanbul 2004, s. 20.

¹⁸³ H. Demircan, **Orhan Gazi Ve Gregory Palamas**, s. 49.

¹⁸⁴ Schiltberger, s. 101.

¹⁸⁵ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 432, 433.

barındıracakları bir yer bulmakta zorluk çektiklerini belirtir. İbn Battûta, Mudurnu'da halkın çokluğundan da bahsetmektedir.¹⁸⁶

Bolu-Gerede-Borlu(Safranbolu): İbn Battûta, Mudurnu'dan sonra ise uğradığı Bolu şehrine yaklaşırken uzaktan zayıf görünen bir dereyle karşılaştıklarını; ancak şehrin giriş yerinde bu derenin şiddet¹⁸⁷li akan, coşkun bir ırmak olduğunu fark ettiklerini geçmekte zorluk çekmelerine rağmen yine de suyu geçebildiklerini anlatmaktadır. İbn Battûta, Gerede(Bolu) şehrinin büyük bir düzlük üzerine kurulmuş şirin bir şehirdir bilgisini verir. Caddeleri geniş, çarşıları büyük olan şehrin buranın en soğuk beldesi denilebileceğini belirtir. Şehrin birbirinden ayrı semtlerden oluştuğunu ve her semtte kendi başına yaşayan, ötekilere karışmayan bir taife bulunduğundan bahseder.¹⁸⁸ İbn Battûta, Bolu'ya ziyaretinden sonra Borlû (Safranbolu) şehrine uğramıştır. Borlu'nun tepe üzerinde kurulmuş küçük bir şehir ve eteklerinde hendek olduğunu aktarmaktadır. Şehrin tam zirvesinde ise sarp bir kalenin mevcut olduğu bilgisini verir. Orada bir medresede konakladıklarından bahsetmektedir.¹⁸⁹

Kastamonu: İbn Battûta, Borlû'dan sonra ziyaret ettiği Kastamonu'nun Anadolu'nun en güzel, en büyük beldelerinden biri olduğunu belirtir.¹⁹⁰ Kastamonu şehrine ilişkin bilgi vermiş ikinci seyyah ise Şehabeddin el- Ömeri'dir. Arap seyyah el Ömeri, şehrin beyleri ve şehirde yetiştirilip oldukça pahalı satılan atları hakkında bilgi vermektedir.¹⁹¹

Sinop: 1332 tarihinde Anadolu'yu gezmeye başlayan İbn Battuta, Sinop'un güzellik ve sağlamlığın bir arada olduğu gayet kalabalık ve büyük bir şehir olmasının yanında şehrin doğu yönü hariç, çepeçevre denizle kuşatılmış olduğundan bahsetmektedir. Şehrin doğuda bulunan tek kapısından da hükümdarın izniyle girilebilir.¹⁹²

¹⁸⁶ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 435.

¹⁸⁷ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 436.

¹⁸⁸ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 437.

¹⁸⁹ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 438.

¹⁹⁰ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 439.

¹⁹¹ Ömeri, s.184; Şihabeddin el-Ömeri, **Mesâliku'l Ebsâr**, s. 147, 162, 163.

¹⁹² İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 442.

Samsun: Schiltberger ise Karadeniz sahilinde Canik bölgesinde Türkiye'ye ait Samsun şehrinin bulunduğu bilgisini verir.¹⁹³

Efes: Kendi arzusuyla Dominikan kilisesinden ayrılıp adını da Wilhelm von Boldensele olarak değiştiren aşağı Saksonyalı asilzade Otto von Neuhaus 1332-1333 yıllarında Kudüs'e yaptığı hac yolculuğunda Efes şehrini de ziyaret etmiş olup bu şehre ait gözlemlerini ise 1336'da, Latince olarak kaleme aldığı seyahatnamesinde anlatmaktadır. Efes şehri denizden birkaç mil uzakta güzel, çevreye hâkim ve bereketli bir bölgede kurulmuştur. Efes şehrine uğramış ikinci seyyah Ludolf von Suchem ise 1336-1341 yılları arasında Kudüs'e yaptığı bir hac yolculuğu esnasında Efes'e de uğramıştır. 1350'de Latince olarak yazdığı seyahatnamesinde asıl Efes şehrinin denizden dört mil uzaklıkta bulunduğu yanında Efes şehrinin vaktiyle iki dağ arasında kurulu olduğundan ve dağın yamaçlarının vadideki şehir merkezi olmak üzere iki bölgeden oluştuğundan bahsetmektedir. 1322'lerde Kudüs'e hac yolculuğunu yapmış olan John Mandeville de Efes şehrini ziyaret etmiştir. Seyyah, 1360 yılında Efes hakkında bilgi verirken bu şehirlerin ve tüm ülkenin Türklerin egemenlikleri altında olduğu bilgisini vermektedir.¹⁹⁴

Trabzon: Schiltberger'in "Tarbesanda" dediği Trabzon Krallığı küçük, kapalı bir memleketir ve çok fazla şarap çıkarır, Trabzon "Rumca'da Kureson(Giresun)" denilen şehirden, uzakta değildir ve o da Karadeniz kıyısındadır.¹⁹⁵

2.3. 1400-1450 Seyahatnamelerinde Anadolu Şehirleri

Antakya (Hatay): Dünyanın en eski yerleşim birimlerinden biri olan Antakya bütün dinleri, kültürleri bir arada barındıran bir şehirdir. Müslümanların, Yahudilerin ve Hristiyanların günümüzde dâhi bir arada belirli bir düzen içerisinde yaşadığı bir kültüre sahip olan söz konusu şehir ticaret yolları ile kervan yolları üzerinde önemli bir noktada bulunmasından dolayı birçok seyyahın da uğrak yerlerinden biri olmuştur. Bunlar arasında kaleme aldığı seyahatnamesinde verdiği bilgiler açısından Türk tarihi için de önemli yeri olanlardan birisi de Bertrandon Broquere'dir. Suriye'den çıkınca kendilerinin "Ermenistan" adını verdikleri Türkmen ülkesine girdiğini belirten

¹⁹³ Schiltberger, s. 101, 102.

¹⁹⁴ W. Buch, s. 509-534.

¹⁹⁵ Schiltberger, s. 102.

Bertrandon'a göre bu diyarın başkenti, onların "Antekeye" adını verdiği büyük bir şehirdi. Kendilerinin ise Antakya dediklerini belirten Bertrandon, burasının büyük bir şehir olduğundan vaktiyle güzel bir şehir olduğu belliydi. Surları hâlâ güzel ve yıkılmamış durumdadır. Yörede oldukça büyük dağlar vardı. Araplardan çok Türkmenler oturduğunu bildiren Bertrandon'a göre kentte onların çok miktarda hayvanları vardır. Bertrandon'a göre bu insanların sonradan ehlileştirilmiş eşekleri olduğundan bahsederek bunların oldukça iri cüsseli hayvanlar olmasına rağmen üzerlerine binen kimseyi görmediğini belirtmektedir. Bu ülkenin hükümdarı, gelenekler gereği Ramazan oğulları soyuna mensup olan büyük bir insan, yiğit ve zengin bir kişiydi. Bertrandon'a göre böyle olsa bile kimse sultanı kızdırmaya cesaret edemezdi.¹⁹⁶ Bundan sonra Batıya doğru yoluna devam eden Bertrandon burada "Layeste" adı verilen Ayas körfezine varır. Nitekim Ayas şehri de aynı ismi taşımaktaydı. Bertrandon burada deniz kıyısında müstahkem bir şato görmektedir.¹⁹⁷ Bertrandon at üzerinde körfez boyunca yol alırken, şahinleri terbiye etmekle uğraşan bir Türkmen beyine rastlar. Bey kendisine burada iki bin avcısı(şahini) olduğunu söyler.¹⁹⁸ Başka şatoların da olduğu bu şehirden ayrılıp yoluna devam eden Bertrandon, yine bu şatolardan birisinin yanından "Jehon" adı verilen büyük bir ırmağın aktığını ve bu ırmağın kıyısında kurulmuş "Misses" adında bir şehre ulaştığını anlatır.¹⁹⁹ Bertrandon, buradan da Adana iline doğru seyahatine devam eder.

Adana-Tarsus: Akdeniz'e kıyısı olan ve ticarete önemli bir yere sahip olan bu şehir daha çok kara yolu ile seyahat eden gezginlerin uğrak yeri olmuştur. Aynı zamanda hem büyük bir şehir hem de büyük bir geçittir. Rodos ve Kıbrıs adaları üzerinden Kudüs'e giden Bertrandon, dönüş yolu olarak karadan bir rota çizince kendisine Antakya'dan sonra uğradığı şehir Adana ili olmuştur. Türkmenlerin yaşadığı bu şehri mütemadiyen vurgulayan ve 1432 yılında Kudüs'ten İstanbul'a kara yolu ile giden Fransız Bertrandon de la Broquiere'ye göre şehir güzel bir çevrede ve denize oldukça yakın bir yerde kurulmuştu. Şehrin etrafı surlarla çevrili olduğunu belirterek Adana'nın güzel bir çevrede ve denize oldukça yakın bir yerde kurulduğundan

¹⁹⁶ Broquiere, s. 165-167.

¹⁹⁷ Bataklıkla çevrili bu müstahkem yapı İskender (Alexandre) kalesidir. İskenderun şatosu halife Vasıkbilal zamanında (227-233=841-847) İbn Abi Davud tarafından yaptırılmıştır. İskenderun sakal tutan yolunun üzerinde bulunuyordu. Broquiere, s. 168.

¹⁹⁸ Broquiere, s. 171.

¹⁹⁹ Broquiere, s. 172.

bahsetmektedir. Bertrandon'a göre her yanı surlarla çevrili olan Adana oldukça iyi durumda bir ticaret şehri idi. Adana adı verilen şehirde yüksek dağlardan inen büyük bir ırmak surlar boyunca akmaktaydı. Üzerindeyse Bertrandon'un şimdiye kadar gördüğü köprülerden daha geniş ve oldukça da uzun bir köprü bulunduğunu beyan etmektedir.²⁰⁰ Şehrin Türkmen bir komutanı vardı ve ahalisi de Türk idi.²⁰¹ Adana'dan ayrılan Bertrandon, "Terso" dediği Tarsus'a doğru yoluna devam eder. Tarsus iline geldiği zaman yine çok güzel yerlerden ve ovalardan geçtiğini belirten Bertrandon, burada çadırlarda yaşayan çok sayıda Türkmen'in yaşadığından, ülkenin çok güzel ve dağlık olduğundan bahseder. Tarsus ilinin de surlarla çevrili olduğunu bildiren Bertrandon, bu surların önlerine hendeklerin açıldığından ve bir ucuna da kale inşa edildiğinden bahseder. Bertrandon'un "Terso" dediği Tarsus, oldukça güzel bir şehirdir. Bununla birlikte şehirde çok eski yapıların gözüne çarptığından ve buğday ve şarap üreten, ormanları ve ırmakları olan güzel bir şehir olduğundan Bertrandon'a göre Tarsus, geçmişte de güzel bir şehirdi.²⁰²

Afyonkarahisar: Şimdiye kadar gördüğü en güzel kalenin Karahisar kalesi olduğunu belirten Bertrandon, kalenin sanki taşçı kalemleriyle yontularak yapıldığını, çok gösterişli olduğunu ve yuvarlak bir kayalık üstünde yer aldığını yazmıştır. Şehrin en yüksek yerinde olan kalenin, Bertrandon'a söylendiğine göre, bir yeraltı su sarnıcından başka su kaynağı bulunmamaktaydı. Bertrandon De La Broquiere, Kara kale anlamına gelen Karahisar'a seyahatnamesinde Karassar adı ile zikretmiş ve Kara hisarı yanlış bir şekilde, kara kaya olarak kaydetmiştir. Ayrıca berberlerin buradaki taşlardan ustularını bildikleri yassı taşların çıkarılmakta olduğu bilgisini de eklemiştir. Bertrandon övmüş olduğu Afyon Ovası'na üç kez indiğini ve her seferinde yarım fersah ya da daha fazla yol gittiğini belirtmiştir. Hatta Afyon Ovası'nda gezerken bir ara kendisini Fransa'da sanmıştır. Konya'dan yola çıkıp, iki günlük bir yolculuktan sonra Afyon'a ulaşan Bertrandon'un ilk gözlemi, burada bol miktarda yiyeceğin bulunduğunu yazmasıdır. Ayrıca Afyon Ovası'nın düzlük ve güzel bir ova olmasına da dikkat

²⁰⁰ Seyhan ya da Adana suyunun eskilerin "Sarus" dedikleri bu ırmağın kaynağı "Kayçariye" (Kayseri) yakınlarındaki "Kormez" dağında bulunmaktadır. Hadrianus tarafından inşa ettirilen ve çeşitli dönemlerde onarım gören Adana köprüsü sekiz kemer üzerinde kurulmuş olup köprü çevresi, Hicri 165 (781) yılında Harun Er-Reşid tarafından, babası halife Mehdi döneminde inşa ettirilmiş bir kale ile korunuyordu. Bkz. Broquiere, s. 175.

²⁰¹ Broquiere, s. 175, 176.

²⁰² Broquiere, s. 176, 177.

etmiştir. Bertrandon'a göre Karahisar, güzel bir şehir olmakla beraber ticareti gelişmiştir ve surlarla çevrili değildir. Şehrin fiziki yapısına dair fazla bir bilgi vermeyen Bertrandon, daha çok yemeklerle ilgili bilgi verir.²⁰³

Kütahya: Bertrandon'un seyahatnamesine "Cotthay" olarak not ettiği Kütahya ise XV. Yüzyılda seyyahların yollarının geçtiği küçük Anadolu şehirlerinden birisidir. Bertrandon "Cotthay"ın surların içine kapanmamış güzel bir şehir olduğundan bahsetmektedir. Ayrıca şehrin büyük ve güzel bir kalesinin olduğundan ve dağ yönünde, birbiri üstüne üç sıra tahkimatla güçlendirilmiş olan bu kalenin çifte surlarla son derece iyi korunduğunu yazmaktadır. Bertrandon'a göre burası Murat Bey'in büyük oğluna aitti. Sultan Murad'ın büyük oğlunun adı Ala Eddin idi ve bu dönemde Amasya sancakbeyiydi. Burada kendisinin de içinde bulunduğu kervanla birlikte Mekke'den geldiği söylenen bir Hatun'un huzuruna, bazı adamların çıktığını gördüğünü belirten Bertrandon, Hatun'un "Camussat baycha" dediği "Hamza Paşa" adında bir Türk valisinin karısı ve beyliklerin bir kısmının ise onun yönetimi altında olduğundan bahsetmektedir. Bu "Cotthay" şehrinde Türklerin de kaldığı ve Türklerde adet olduğundan atlarının da karmakarışık bir halde bulunduğu bir kervansarayda konakladıklarını belirten Bertrandon, ertesi gün, yani Pazar sabahı yola çıkacaklarını yazmaktadır. Burada atının eyerinin kayışlarından birini çalınmış olduğunu gördüğünden hiddetlendip bağırıp çağırmaya başladığını belirten Bertrandon sonra da "Cotthay"daki kervansaraydan ayrılarak Bursa'nın yolunu tutar.²⁰⁴

Bursa: Bursa'yı ziyaret eden seyyahlar arasında Türklere olan hayranlığıyla ön plana çıkmış olan Pero Tafur ise 1440'lı yıllarda Anadolu topraklarını gezmiştir. Pero Tafur'un Bursa'da Cenovalı rehber arkadaşının evi bulunmaktadır. Tafur'un Nicomedia(İzmit) Körfezi'nin en uç noktasında bulunmaktadır dediği Bursa şehrine Cenevizli arkadaşıyla birlikte deniz yoluyla gitmişlerdir. Tafur'a göre Bursa, Türkiye'de gördüğü diğer şehirlerden büyük, daha zengin ve daha iyi konumdadır. Dört bin civarında nüfusu vardır ve körfezlerden dolayı kıymetli bir şehirdir. Tafur'a göre Bursa'ya Pers ülkesinden büyük miktarda mal getirilmektedir. Ayrıca Bursa, Grek ülkesine çok yakın bir mesafede kuruludur ve Türklerin şehri ele geçirdiğinden beri şehir fevkalade zenginleşmiştir. Çünkü burası Tafur'a göre Grek ülkesindeki Türkler

²⁰³ Broquière, s. 194, 195.

²⁰⁴ Broquière, s. 180.

için ülkelerine giden bir geçiş yoludur. Türkler şehri yol üzerindeki bir liman gibi kullandıklarından şehirde büyük ambarlar kurmuşlardır. Tafur'a göre Türkiye'nin hiçbir yerinde, ne bu kadar büyük bir şehir, ne bu kadar fazla sayıda insan ve ne de bu kadar zengin başka bir yer bulunur.²⁰⁵

Anadolu topraklarını gezen bir başka seyyah ise Bertrandon Broquiere'dir. Bertrandon seyahati sırasında deniz yolu ile Rodos ve Kıbrıs adaları üzerinden Yafa limanına inmiş ve Kudüs'teki hac ibadetini tamamladıktan sonra Anadolu üzerinden, kara yolu ile memleketine doğru dönüş yolculuğuna başlamıştır. Bertrandon'un yol haritasına bakıldığında görüldüğü gibi Kudüs dönüşünde Hatay üzerinden Anadolu topraklarına girmiş ve Konya Bursa üzerinden de seyahatine devam etmiştir. Bertrandon'un Kütahya ile Bursa arasındaki yolculuğunun beş gün sürdüğünü belirterek ziyaret ettiği şehirler arasında bulunan Bursa ili daha birçok seyyah tarafından ziyaret edilmiş olan bir liman kentidir. Ticaret gemilerinin uğrak yeri olması sebebi ile gelişmiş de bir şehirdir. Seyyah Bertrandon'un şu sözleri de söz konusu bu durumu destekler niteliktedir.

Bertrandon'a göre Bursa Türkiye'nin en iyi en güzel şehirlerinden biridir. Olimpea (Uludağ) denilen büyük bir dağın eteğinde büyük bir şehirdir. Dağdan inen bir akarsu etrafında köyler kurulduğundan, şehir olduğundan daha geniş görünmektedir. Türkiye hükümdarları Bursa'da gömülüdür. Burada güzel tesisler, hastaneler ve ihtiyaç sahiplerine ekmek, et ve şarap dağıtılan üç dört yer bir diğer ifade ile imaret vardır. Bursa tüccarı, Fransız seyyahı Bertrandon'a şehri gezdirirler. Her türlü ipekli kumaşların inci ve taşların, pamuklu ve sabunların satıldığı Bursa çarşı ve pazarları dolaşan Bertrandon Hristiyan esirlerin satıldığı esir pazarlarını da görür. Bertrandon Bursa da ilk defa zeytinyağlı havyar yese de pek beğenmez.

Bursa'ya varış yolunda yaşadıklarını ve Bursa hakkında gördüklerini ve düşündüklerini de aktarmaktadır. Bertrandon, "Cotthay" dediği Kütahya'daki kervansaraydan ayrılarak Bursa'ya gittiği yol boyunca oldukça yüksek dağlar gördüğünü kaydeder. Yolun güney yönü ile gün batımı yönü arasındaki bir noktada büyük Troya'ya giden yolu terk ettiğini belirtir. Çünkü Broquiere Kütahya'dan ayrıldıktan sonra Bursa'ya doğru dönmeden önce bir süreliğine büyük Truva'ya giden

²⁰⁵ Pero Tafur Seyahatnamesi, s. 172.

yolda ilerlediğini kaydetmiştir. Söz konusu yolu terk ederek; biraz dağlık bir araziden geçtikten ve ormanlar içinde iki gün yol aldıktan sonra güzel bir ovaya ulaşır. Burada çok sayıda ve güzel kasabaların olduğunu yazmıştır. Cotthay'dan Bursa'ya kadar ise yolculuğun beş gün sürdüğünü kaydetmiştir. Bursa'ya yarım günlük mesafedeki bir kasaba olan Olimpos dağı eteklerinde, Bursa'ya bir konaklama mesafesinde bulunan Aksu kasabasına gitmiştir. Bertrandon De La Broquière, Bursa'ya bir konaklama mesafesinde bulunan Aksu kasabasına uğradıklarında ise yiyecek olarak burada et bulduklarını ve bağbozumu zamanındaki tazeliğini bütün bir yıl muhafaza eden üzümler bulduklarını anlatır. Burada yedikleri bir diğer besin ise kaymaktır. Seyyah kaymağa dair: “Bu kasabada ayrıca manda sütünden yapılmış, çok güzel ve çok lezzetli, bir çeşit krema bulduk; buna kaymak diyorlardı.” bilgisini verir. Bu kasabada konakladıkları günün akşamında ise Türklerin kendilerine ızgara et ikram ettiklerini anlatır. “Akşam Türkler bana çok pişirilmeyen, yarı yarıya pişmiş denilebilecek ızgara et yedirdiler; bunlar parça parça kesilerek ve bir şişe geçirilerek ızgarada pişiriliyordu. Onlar bana karşı böyle güzel bir kabul gösterdiler.”²⁰⁶ Bursa da seyyah kendisini hacdan dönen bir Müslüman sananlara elini öptürerek karşısına çıkan bir yola sapar doğru çarşı meydanına çıkar Bursa'da on gün kalır.²⁰⁷ Bursa'dan ayrılan seyyah Bursa'nın önünde kuzeye doğru uzanan Gök-dere'den, Katırlı dağlarını aşarak Samandağı ve Karlı dağ arasında kalan Gemlikovası'na ve buradan da İznik'e dört fersah mesafe uzaklıktaki zorlu bir yolu geçerek İstanbul'a doğru yolculuğuna devam eder.²⁰⁸

İzmit(Kocaeli): XV. yüzyılda İzmit topraklarını ziyaret eden seyyahlardan Bertrandon Broquière, 1432 yılında Anadolu üzerinden ülkesine dönerken İzmit'i ziyaret etmiştir. Bursa'dan ayrılınca ağaçları çok yüksek ve aralarından atın geçmesinin dahi zor olduğu bir ormandan geçtikten sonra o geceyi orman dışında “Nichomedie”den dört fersah mesafede bulunan bir kasabada geçiren Bertrandon, gezi notlarına “Nichomedie” olarak not ettiği İzmit şehrine gelir. Bertrandon Broquière'in vermiş olduğu bilgiye göre “Nichomedie” güzel bir şehirdir. Konstantinopolis'e kadar uzanan

²⁰⁶ Broquière, s. 198, 199.

²⁰⁷ Broquière, s. 201 - 204.

²⁰⁸ Broquière, s. 199, 204.

körfezin ucunda bir de limanı vardır.²⁰⁹Bertrandon, şehirden ayrılarak “Konstantinapolis’e”(İstanbul) doğru yola çıkar.

Çanakkale-Truva Antik Kenti-Çanakkale Boğazı: Clavijo, Türkiye ile Bozcaada arasından geçerken, yakınlarda büyük Truva şehrinin bulunduğunu belirtmiş ve yolculuk ettiği gemiden aralıklar halindeki kapılar ve kuleleri bulunan bir duvarla, Truva’daki yapıları ve kale gibi diğer binaları görebildiğini kaydetmiştir. Seyyahın görebildiği kadarıyla antik şehir deniz kenarındaki bir düzlükte kurulmuş olup yüksek dağlara doğru uzanmıştır. Ayrıca Truva’nın diğer tarafında ise yüksek ve dik bir tepe vardır ki eskiden “İlion” adında bir kalenin burada bulunduğunu söylemektedir.²¹⁰ Bertrandon de La Broquière de Kütahya’dan ayrıldıktan sonra Bursa’ya doğru dönmeden önce bir süre büyük Truva’ya giden yolda ilerlediğini belirtmiştir.²¹¹ Pero Tafur ise Sakız Adası’nda iken gemilerinin onarımını beklemek yerine bu süreyi antik “Troya” şehrine bir ziyaret yaparak değerlendirmiştir. Tafur, “Troya”ya Türklerle iyi ilişkilere sahip bir Ceneviz tüccar ara²¹²cılığıyla, kara yoluyla iki günde ulaşmıştır. Burada bu efsanevi şehir hakkında bilgi alabileceği hiçbir yetkili bulamamıştır. Bölgede bulunan büyük yapılara ait yıkıntılardan burasının efsanevi Troya şehri olduğunun anlaşıldığından söz eden Tafur’a göre, çevrede sadece köy yerleşimleri bulunmaktaydı. Tafur’un eserinde vermiş olduğu “buradaki Türkler yöredeki antik yapıları kutsal kabul etmekte ve onlara zarar vermek bir yana evlerini bu yapılara bitişik inşa etmektedirler” bilgisinden Tafur’un seyahatnamesini Türkçeye kazandıran Hakan Kılınç’a göre Tafur, muhtemelen burada Türkler ile pagan Troya arasında bir ilişki kurmaktadır. Tafur’un “Elión” dediği “İlion” dedikleri yere kadar gittiğini ve bu yerin “ Tenedón” dediği “Bozcaada” Limanı’nın karşısındaki sahil üzerinde olduğunu yazmaktadır.²¹³ Daha sonra Tafur’un “Troya” seyahati sırasında fırtınaya yakalanan ve zarar gören gemisi de tamir edilmiştir. Bu sayede adaya dönmesinden iki gün sonra tekrar denize açılan Tafur her iki yakasında da Türklerle ve Rumlara ait köy yerleşimleri bulunan Çanakkale Boğazı’ndan geçmiştir. Tafur, Çanakkale Boğazı’nı geçtikten sonra Türklerin “Grek ülkesinde” veya “Bizans topraklarında” ele geçirdiği ilk yer olan ve “başka hiçbir yerde

²⁰⁹ Günümüzdeki İzmit de aynı adı taşıyan körfezin ucunda kurulmuştur. Bkz. Broquière, s. 205.

²¹⁰ Clavijo, s. 33, 34.

²¹¹ Broquière, s. 198.

²¹² Pero Tafur Seyahatnamesi, s. 38.

²¹³ Pero Tafur Seyahatnamesi, s. 39, 137.

yapmadıkları halde surları ve kaleyi olduğu gibi” bıraktıkları dediği Gelibolu’ya ulaşmıştır.²¹⁴

İspanyol Ruy Gonzales de Clavijo, Çanakkale’ye doğru ilerlerken Türkiye’ye ait olan ve kendisinin “St. Mary”²¹⁵ ve Pero Tafur’un ise “Santa Maria Burnu” dediği Çanakkale’nin Baba Kale Köyü açıklarında bulunan²¹⁶ “Baba Burnu” adıyla da bilinen bir burnun yakınına gelmiştir. Buraya geldiklerinde rüzgâr şiddetlenmiş ve geminin yelkenlerini yırtmıştır. Bu yüzden geminin kaptanı da Domanya Geçidi’ne yaklaşmış olsalar da durmayı ve sabahı beklemeyi uygun bulmuştur. Deniz yoluyla yolculuklarına devam edip Çanakkale Boğazı’na ulaşan seyyahlardan Clavijo burayı “Domanya Geçidi”,²¹⁷ olarak isimlendirirken Pero Tafur ise buraya “Dardinel” dendiğini²¹⁸ yazmaktadır.

Aydın ve Balat İlçesi: Aydın’ın ilçelerinden Balat ya da bir diğer adıyla Didim hakkında bilgi veren ve Ankara Savaşı’ndan sonra Ege Denizi’nde seyahat eden Ruy Gonzales de Clavijo, 10 Eylül 1403 Pazartesi günü Türkiye’ye ait Yeni Palanya isminde bir şehrin yakınından geçmiştir. Ayrıca Timur’un Yıldırım Bayezid’i yendiğinde Türkiye’yi zapt eden Timur Bey’in bu şehirde kaldığını duymuştur. Hatta burada Clavijo’ya Rodoslu bir keşişin idare ettiği ve ahalisi Yunanlı olan Leros adasına geldiklerinde ise Palanya Türklerinin bu adaya saldırarak çok zarar verdiklerinin yanı sıra bu yıl Palanya’dan bir galyotun geldiğini ve Müslümanların birçok koyunla birlikte tarlalarda çalışan adamları alıp götürdüklerini söylemişlerdir.²¹⁹

Bartın: Anadolu’nun içlerinden gelen ve denize akan bir nehrin ağzını vardığını yazmış olan seyyah Clavijo, buranın Bartın şehri olduğunu belirtir. Nehrin ağzına yaklaşarak fiçılarını doldurdukları bilgisine ek olarak nehrin ağzına yüksek kayaların dikilmiş olduğunu ve bunların biri üzerinde girişi korumak için bir kale kurulduğu bilgisini vermektedir.

Amasra-İnebolu: Amasra şehrinin Türk arazisi içinde bulunmakla birlikte Cenevizlilere ait olduğuna dair bilgiler veren Clavijo’ya göre Amasra şehri deniz

²¹⁴ Pero Tafur Seyahatnamesi, s. 39, 139.

²¹⁵ Clavijo, s. 30.

²¹⁶ Pero Tafur Seyahatnamesi, s. 138.

²¹⁷ Clavijo, s. 30.

²¹⁸ Pero Tafur Seyahatnamesi, s. 138.

²¹⁹ Clavijo, s. 29.

kenarında yüksek bir tepenin üzerindedir. Bu tepe ile diğer bir tepelyi doğru çevrelemekte olduğu bilgisini veren Clavijo, bu tepenin zirvesi ile diğer tepenin zirvesi arasında köprü kurularak her iki tepenin birbirine bağlandığı bilgisini vermiştir. Clavijo'ya göre Amasra'nın iki limanı vardır, şehir küçük ve binaları önemsizdir. Ancak surun dışında muazzam binaların ve kiliselerin izlerinin görüldüğünü yazmış olan Clavijo'ya göre şehirden büyük kısmının eski zamanlarda, sur dışında bulunduğu anlaşılrsa da seyyahın ziyaret ettiği dönemde binaların harap olduğunu verdiği bilgilerden anlaşılmaktadır. Clavijo, burada Çarşamba ve Perşembe günlerini geçirip kilisede de ayine katıldıktan sonra Çifte Kale(Dos Kastellos)adındaki yere gitmek üzere yola çıkmışlardır. Clavijo ve arkadaşları, İnebolu denilen ve Türklere ait olan şehrin fırtınadan dolayı ancak önüne kadar gelebilmişlerdir.²²⁰ İnebolu şehrine yakın yüksek tepelerin bulunduğunu ve bu tepelerin birinin üzerinde son derece müstahkem bir kale bulunduğundan bahseden Clavijo'ya göre bu kale İsfendiyar adında Müslüman bir Prens'in elindeydi ve burada İsfendiyar'ın birçok emlakı bulunmakla birlikte bunlar için Timur'a vergi vermekte ve memleketinde Timur'un çıkardığı parayı kullanmaktadır. Seyyahın burayı ziyareti sıralarında İsfendiyar Prens'inin burada ikamet etmediğini fakat İsfendiyar'ın adamının onların Timur'un nezdine giden elçiler olduğunu anlayarak onları ziyaret ettiğinden bahsetmektedir. Ayrıca kendilerine bir koyun birçok tavuk ekmek ve şarap gönderdiklerini yazmıştır. Kalenin civarında bölgenin en güzel kerestelerinin bulunduğunu ve bunlardan gemi ve benzeri eşyalar yapıldığı bilgilerini vermektedir.

Sinop: 31 Mart pazartesi günü ise İnebolu'dan hareket ederek Türklere ait olduğunu belirttiği Sinop'a gelmiş olan Clavijo, Sinop'un İsfendiyar Beyliği'nin hükmü altında olduğunu bildirmektedir. Ancak şehre çıktıklarında İsfendiyar'ın şehirde olmadıklarını öğrenmişlerdir, çünkü İsfendiyar bu sıralarda günlük mesafede olan Kastamonu'ya gitmiş idi. Burada haber aldıklarına göre İsfendiyar Süleyman Çelebi'nin can düşmanıymış. İsfendiyar'ın Timur'a tabi olmasının sebebi ise Clavijo'ya göre Ankara Savaşı'nda mağlup olan Sultan Beyazıt'ın İsfendiyar'ın babasını öldürerek onun bütün arazisini zapt etmesinden sonra Timur'un Beyazıt'ı mağlup ettikten sonra İsfendiyar'a bütün arazisini geri vermiş olmasıydı.²²¹ Anadolu'nun Karadeniz kıyılarını

²²⁰ Clavijo, s. 73.

²²¹ Clavijo, s. 74, 75.

takip ederek Kefe seyahatine çıkmış olan Pero Tafur, bu seyahati ile ilgili seyahatnamesinde yer verdiği ilk şehir Sinop'tur. Tafur'un gemisi burada mal boşaltıp yüklemekle iki gün geçirdikten sonra tekrar Trabzon istikametinde yola çıkan Tafur, Sinop yakınlarındayken orada tatar yayı yapıp bunları oradan geçen gemilere satan Türklerle de karşılaşacaktır. Tafur'un bize aktardığına göre Türkler, Hristiyanlara silah satmanın ağır cezaları olması nedeniyle bu silahları kıyıya gömmekte ve ne zaman bir gemi görseler bunları gömdükleri yerden çıkarıp oradan geçen gemidekilere satmaktadırlar.²²²

Samsun-Ünye: 6 Nisan öğle üzeri Samsun'a varmış olan Clavijo, burasının Türklerin elinde olduğunu ve Samsun'un iki kalesi olduğunu ve bu kalelerin birinin Cenevizlilerin birinin ise Süleyman Çelebi'nin olduğunu beyan etmektedir. Clavijo ve kafilesi 7 Nisan Pazartesi öğle üzeri ise Ünye'ye ulaşır. Clavijo ve arkadaşları burada Ünye adında bir kalenin bulunduğu bir limana varmışlardı. Limanın yanındaki birkaç yüksek kayalığın üzerindeyse Yunanlıların ikamet ettiği küçük bir şehir bulunmaktaydı. Burada şehrin yakınındaki yüksek bir tepenin üzerinde ise üç yüz kadar Türk'ün yaşadığı söylenen bir kalenin varlığından bahseden Clavijo'ya göre bu kale ve şehir Timur Bey'e vergi ödeyen Melaseno adında bir Rum asilzadesinin hükmü altındaydı.

Giresun: Samsun'dan sonra Giresun adında küçük bir şehre vardıklarını anlatan Clavijo'ya göre sahile bitişik olan bu şehrin evlerinin denize nazır bir şekilde inşa edilmişti.²²³

Erzincan: Clavijo'nun gezi notlarına göre Erzincan nehir kenarında olan bir ova üzerinde yer almaktadır. Bu nehir ise kendi deyiimiyle herkesin bildiği gibi cennetten kaynaklı Fırat Nehridir. Şehrin üzerinde bulunduğu ova geriden bir dağ silsilesi ile çevrilmiş olup bu dağların tepeleri ise Clavijo'nun şehre vardığı dönemde karla örtülü olduğu halde vadilerde kardan bir iz yoktur. Etrafta her yerde bağlı bahçeli köyler görüldüğünü anlatmaktadır. Adım başında güzel bahçelere verimli tarlalar gördüğünü ve şehrin çok geniş olmadığını ve kuleli bir duvarla çevrili olup şehrin her evinde terasla vardır bilgisini sunmuştur. Evlere damdan dama gidilebildiğini ve şehrin çok

²²² Pero Tafur Seyahatnamesi, s. 45, 153.

²²³ Clavijo, s. 75, 76.

kalabalık ve birçok caddeleri ve meydanları olduğunu gezi notlarında anlatmıştır. Birçok güzel cami ve tapınak vardı.²²⁴

Trabzon: Clavijo'ya göre Trabzon şehri deniz üzerinde yer almakta ve şehrin duvarları gerilerde dağ eteklerine kadar varmaktadır. Clavijo'ya göre şehrin bir tarafında küçük bir nehir akıyor, nehrin suları derin bir uçurumdan geçiyor ve bu suretle Trabzon, bu taraftan son derece müstahkem bir hal alıyorken diğer taraflar ise hep ova olmakla beraber, şehrin suru oldukça kuvvetli, etrafında bağlar ve bahçeler vardır. Sahili boyunca uzanan bir cadde şehrin havalisinden birine vardığını bildiren Clavijo'ya göre burası görülmeye değer bir yerdir. Çünkü şehre gelen bütün mallar burada satılmakta ve denize yakın bir yerde sağlam duvarlarla çevrilmiş iki kalesi de bulunmaktadır. Söz konusu kalelerden biri Venediklilere, biri Cenevizlilere ait olup her biri de bu kaleleri imparatorun izni ile kurmuştur. Şehir dışında birçok kilise ve manastır bulunmakla birlikte burada Ermenilerin de bir piskoposu ve bir de kiliseleri vardır. Clavijo'ya göre buradaki Ermeniler, çok sevilmemekle beraber bu kiliselerde kendi dilleri ile ibadet edebiliyorlar. Clavijo'nun Trabzon'u ziyaret ettiği dönemde Timur'a bağlı olarak yönetilmekte olan Trabzon şehrine Clavijo ve kafilesi 11 Nisan günü ulaşarak 26 Nisana kadar Trabzon'u gezip dolaşmışlardır.²²⁵ Trabzon'un Osmanlı idaresine geçmesinden kısa bir süre önce bölgeye bir seyahat yapan ve seyahatini kaleme alıp yayımlayan bir diğer seyyah da ünlü bir İspanyol ailesine mensup Pero Tafur'dur. 1436 ve 1439 tarihleri arasındaki seyahatine dair notlarında özellikle Trabzon Rum Devleti ile Ceneviz ve Venedik arasında yapılan ticari faaliyetlerinden söz etmektedir. Trabzon Rum Devleti kralıyla görüşen Tafur, kralın İstanbul ile Ceneviz ilişkisi hakkında kendisini sorgulamasından da söz ettiği notlarında dönemin Trabzon'u hakkında önemli bilgiler vermektedir. Tafur'un gezi notlarına "Trebizond" olarak not ettiği Trabzon 4000 kişilik yaşayarı ile iyi surlarla çevrilmiş, meyvesi yemişi bol, hazine geliri fazla bir yerleşim birimidir. Şehirde ne kadar süre ile kaldığını belirtmeyen Tafur, İstanbul'a doğru yolculuğuna devam etmiştir. Trabzon İmparator'u Tafur'u kendi adamları arasında görmek istediğini söyleyerek kalmasını teklif ederse de Tafur hükümdarın teklifini reddeder.²²⁶

²²⁴ Clavijo, s. 92.

²²⁵ Clavijo, s. 78, 79.

²²⁶ Pero Tafur Seyahatnamesi, s. 45, 46, 153.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1200 Ve 1450 TARİHLERİNDEKİ SEYAHATNAMELERE GÖRE ANADOLU'DA DİNİ KÜLTÜR ÖĞELERİ

3.1. Anadolu'da Mezhepler ve Tarikatlar

"Tarikat"; "yol, hal, şan, kâmil bir mürşidin irşadı ile İslamı iyi yaşamak, farzların yanında nafîle ibadetler ile Allah'a yakın olmak, sufîlere göre giyinme zikir tarzında ayrıcalık göstermek gibi anlamlara gelmektedir.²²⁷

Türk zümreler X.yüzyıldan itibaren tedricen İslam dinini kabul ettikleri zaman Maveraünnehir'deki Sünnî İslam çevreleri ile temasta bulunmaları nedeniyle Sünnî mezhepleri benimsemişlerdir. Bu nedenle bazı Türk zümreleri ve devletleri hariç tutulursa tarihte kurulan Türk devletlerinde idareciler genellikle Karahanlılardan itibaren halkın çoğunluğunun meyline uyarlardı. Bu nedenle Anadolu'da da halk arasında büyük çoğunluk Hanefî mezhebine mensup olmakla birlikte özellikle şehirler ve kasabalar Sünniliğin en yaygın olduğu çevrelerdi. Şehir ve kasabalara yakın köyler için de aynı durum söz konusuydu.²²⁸ Nitekim XIV. yüzyılda Anadolu'yu ziyaret eden İbn Battûta, Anadolu'da gezdiği yörelerin halkının İmam-ı A'zam Ebu Hanîfe Hazretlerinin mezhebine bağlı olduklarını, ehl-i sünnet olduklarını ifade ederek bu durum karşısındaki memnuniyetini belirtmiştir. Halkın içlerinde Kaderî, Râfîzî, Mu'tezilî, Hâricî ve başka bir sapkın bulunmamasını Allah'ın yöre halkına vermiş olduğu bir imtiyaz olarak değerlendirmektedir.²²⁹ İbn Battûta, Sinop'u ziyareti sırasında namaz kılışlarının farklı olması sebebiyle burada "Rafîzî" sanıldıklarından bahsetmektedir. İbn Battûta ve arkadaşları Sinop şehrine geldiklerinde ahali onların iki ellerini yana indirerek namaz kıldıklarına şahit olmuştur. Bunun üzerine İbn Battûta'ya göre "Oralılar Hanefî oldukları için Maliki mezhebini ve onun namaz kılma usûlünü bilmiyorlar tabî... Mâlikî mezhebince namazda elleri iki yana salmak, muhtar "seçilen, uyulan, amel edilen" görüştür." İbn Battûta'nın "Sanûbluların" dediği Sinopluların bir kısmı Irak ve Hicaz yörelerini görmüş olduklarından, oralarda yaşayan Şîîlerin ellerini

²²⁷ Rifat Özdemir, "Osmanlı Devleti'nin Tarikat, Tekye ve Zaviyelere Karşı Takip Ettiği Siyaset", **Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi OTAM 5/5**, (1994), s. 259-310.

²²⁸ Ahmet Yaşar Ocak, "Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlaşması", **DİA III**, İstanbul 1991, s. 112, 113.

²²⁹ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 402.

yana salarak namaz kıldıklarını da biliyorlardı. Bu benzerlik nedeniyle İbn Battuta ve arkadaşlarını Şîîlikle itham edip onlara art arda sorular sormuşlardır. Bunun üzerine onlar da Mâlikî olduklarını anlatmaya çalışsalar da inandıramazlar. Nihayetinde İbn Battuta'nın “belde naibi” dediği belde yöneticisi, hizmetçileriyle İbn Battuta'ya bir tavşan gönderir. İbn Battuta, belde yöneticisinin hizmetçisine İbn Battuta'nın ne yapacaklarını izlemesini de tembih eder. İbn Battuta da tavşanı kestirir, pişirir ve hep beraber “afiyetle” yerler. İbn Battuta o zaman haklarında uyanan kuşkunun yok olduğundan bahsederek ardından İbn Battuta ve arkadaşlarına ziyafetler verdiklerini, ağırlamaya başladıkları bilgisini vermektedir. İbn Battuta; “Zira Râfızîler tavşan eti yememektedirler.”²³⁰ bilgisini vermektedir.

Anadolu'nun Türkleşmesi ile Anadolu'da ilk sufi teşekküllerinin ortaya çıkışı birbirine paralel olduğu ifade edilebilir. Nitekim XIII. yüzyıldan önce başlayan ve XIII. yüzyıldaki Moğol istilasıyla hızlanan göç hareketleri birçok tarikatın Anadolu'ya girmesine sebep olmuştu. XIII. yüzyılda Anadolu'nun sunduğu imkânlar ve Moğol tehdidine karşı güvenli bir yer olarak görülmesi birçok sufînin dikkatini çekmesine neden olmuştu. Ayrıca iç bölgelerdeki Moğol baskısı ve siyasi çekişmeler bazı tarikat mensuplarının Osmanlı'nın da içinde bulunduğu yeni kurulan beylikleri tercih etmesine sebep oluşturmuştu. Moğol istilası Maverâünnehir, Harezm ve Horasan'daki sufîleri yerinden etmesinin yanı sıra Irak'ın ve kısmen Suriye'nin istilasıyla sözkonusu bölgelerden de Anadolu topraklarına muhtelif tarikatlara mensup sufîler gelmeye başlamışlardı.²³¹

Söz konusu tarikatlerden Irakiler, diğer Arap memleketlerinden gelenlerin de katıldığı zühd ve takva anlayışının ağırlıklı olduğu ahlakçı mektepti. Bu mektebe mensup olanlar ise Kadirilik ve Rıfailik mensupları ile geliştirdiği “vahdet-i vücud” sistemi ile tasavvufa yeni bir yön veren Muhyiddin İbnü'l Arabî (ö.638/1241) ve halefi Sadreddin Konevî (öl.672/1273) ve müritleridir.

Bir diğer mektep ise Horasaniler olarak ifade edilmekle beraber Maverâünnehir ve Harizm bölgelerinden gelenlerin de katıldıkları melameti benimsemiş, müsamaha, estetik yanı ağır basan daha çok cezbeyle önem veren mektepti. Söz konusu bu mektebe

²³⁰ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 443, 444.

²³¹ Rüya Kılıç, “Anadolu Selçuklular ve Beylikler Döneminde Sufî Çevreler: Toplu Bir Bakış Denemesi”, http://bilig.yesevi.edu.tr/index.php?menu=v=onceki_sayilar_alt&ilgili_sayi=195.(28.08.2019).

mensup olanlar ise Necmeddin-i Kübra “Kübrevi” (öl.618/1221) ile fütüvvet teşkilatının düzenleyicisi Bağdatlı Şehabeddin es- Sühreverdi'nin (ö.635/1238) tarikatına bağlı olanlardı. Mektebin temsilcilerinden olup Anadolu'ya gelenler arasında Evhadüddin-i Kirmani (ö.634/1237), Bahaeddin Veled(ö.635/1238), Burhaneddin-i Muhakkık-ı Tirmizi(ö.637/1240), Necmeddin-i Razi(ö.654/1256) ve Fahreddin'i Iraki(ö.685/1286) zikredilebilir.

Söz konusu bu iki ana Sünni eğilimli mektebe mensup tarikatlara bağlı şeyhler ve dervişler Ahlat, Erzurum, Bayburt, Sivas, Tokat, Amasya, Kırşehir, Kayseri ve Konya gibi dönemin önemli merkezlerinde ve yörelerinde faaliyet gösteriyorlardı. Iraki ve Horasaniler mektebinin sentezi ise XIII. Yüzyılın ikinci yarısında Mevlana Celaleddin'i Rumi(ö.672/1273) tarafından gerçekleştirildi. Daha sonra tarikat şeklinde teşkilatlanarak Mevlevilik adını aldı.²³² Nitekim İbn Battûta, seyahatnamesinde Anadolu seyahati sırasında rastladığı bazı tarikat ve kurucularından da bahsetmektedir. Bunlar arasında Mevlevîlik, İbn Battûta'nın karşılaştığı ve ayrıntılı bilgiler verdiği tarikatlardan birisidir. İbn Battuta'ya göre Konya şehrinde bilginlerin kutbu, büyük ermiş Şeyh Celâleddîn'in türbesi vardır. Bu adam Mevlânâ adıyla tanınmış olup bazı tarikatların Irak'ta Ahmediye, Horasan'da Haydariye şeklinde anılması gibi Anadolu halkından bir kısmı onun tarikatını tuttuğu için onlara da şeyhin adıyla "Celâliye" denilmektedir. İbn Battuta'ya göre Celâleddîn'in türbesinin yanındaki büyük dergâhta gelen giden misafirlerin, yoksulların karınları doyurulmaktadır. İbn Battuta, ayrıca bu şehirde Mevlana Celaleddin'in hocası olduğu söylenen Fakih Ahmed'in kabrinin de bulunduğu bahsetmektedir.²³³ Ayrıca Mevlana'nın hayatı, Mevlana'nın Anadolu'daki diğer tarikatler ile iletişimi ve Mevlana'nın Konya'daki Mevleviliği bakımından açıklayıcı niteliktedir. Nitekim Mevlânâ, 604/1207 yılında Belh'de doğmuştur. Mevlânâ'nın babası dönemin bilgin şahsiyetlerinden Muhammed Bahâüddin Veled'dir. Mevlânâ baba tarafından Hz. Ebûbekir'e, ana tarafından Hârizmşahlardan Alâeddîn Hârizmşah'a dayanır. Bahâeddîn Veled ailesiyle beraber Belh'i terkedip Nişabur, Bağdat, Kûfe, Hicaz, Şam, Malatya, Erzincan, Akşehir ve nihayet Lârende'ye gelmiştir. Lârende'de ders okutmaya başladı ve 1231 tarihinde vefat

²³² A. Y. Ocak, s. 113, 114; İbrahim Kafesoğlu, **Türk Millî Kültürü**, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2011, s. 366.

²³³ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 413.

etti. Mevlana o sı²³⁴rada 25 yaşlarında olup dinî ve tasavvufî ilimlerde yüksek bir seviyeye gelmişti. Nihayet Ahmed Şems-i Tebrîzî ile karşılaştı. Bundan sonra artık Mevlânâ'yı dokuz yıl boyunca tam anlamıyla Şems'e mürit olarak görürüz. Şems'ten sonra Mevlânâ'nın oldukça önem verdiği ikinci şahsiyet de Salâhaddîn Zerkûb idi. Zerkûb'un ardından da Mevlana kendisini ve fikirlerini anlayacak bir dost olarak Hüsâmeddîn Çelebi'yi görmekteyiz. Nitekim “Mesnevî” adlı manzum tasavvufî eseri, sanki Hüsâmeddîn'in hatırına yazılmış gibidir. Mevlânâ 672/1273 tarihinde vefat etti. Celâliye kelimesi, muhtemelen daha sonra Mevleviyye olarak bilinecek tarikatın söz konusu yıllardaki ismi olmalıdır.²³⁵

1438 tarihinde Osmanlı Sultanı II. Murad'ın Macaristan Seferinde Osmanlı'ya esir olan Macaristanlı Gyögy ise Mevlevilerin “sema” etmelerinden bahsederken Türklerin din adamlarının örneğin kendilerinden önceki velilerin anısına ya da bu türden başka törenler için toplandıklarında herkese açık bir yemek ziyafetinin verilmesinden sonra ziyafet tamamlandığında, içlerinde en önde yer alan ya da en üst makamda yer alan kişi müzik enstrümanı çalmaya başladığını kaydeder. Ardından diğerlerinin belli bir sıra ile yerlerinden kalkarak “dans etmeye” başladıklarını belirterek bu “danslara” semâ adı verildiğini kaydeder. Bu “dansın” belli bir ritimde yapılan hareketlerden ve beden ölçülü bir biçimde “dans” ettirilmesinden oluştuğunu anlatır. Ayrıca “dansa” son derece mütevazı, ölçülü ve uygun jestlerin eşlik ederek el ve ayak hareketlerinin ise çalınan müzik ezgilerine uydurularak “dansın” sonuna doğru, oldukça hızlı ve baş döndürücü bir tempoyla etraflarında dönmeye başladıklarını aktarmaktadır. Sonrasında ise herkesin birbiri ardına kalkıp “dans ettikten” sonra, hepsinin birden aynı anda “dans” etmeye başladıklarını anlatmıştır. Kendilerine sadaka veren ya da kimi adaklarda bulunanların ruhlarının selameti için dua ettiklerini belirtir.²³⁶

XIV. yüzyılda Beylikler döneminde öncekilerden daha geç ortaya çıkan Kazerunilik, Nakşibendilik ve Halvetilik gibi Sünnî eğilimli yeni tarikatler de Anadolu'ya girdi.

XIII. yüzyıldaki göçler ile göçebe, yarı göçebe Türkmen aşiretleri ile Anadolu'ya girmiş olan tarikatlerden birçoğu Anadolu'ya gelmeden önce Türkmen babalarının

²³⁴ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 449.

²³⁵ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 450.

²³⁶ Macaristanlı György, s. 88, 89.

temsil ettikleri tarikatlere bağlanmışlardı. Bunların birçoğu Yesevilik, Vefailik, Kalenderîlik ve Haydarilik gibi mahalli inanç ve geleneklerle uyuşabilen tarikatlere bağlıydılar. XII. Yüzyılda Ahmed Yesevi tarafından Maverâünnehir’de kurulan Yesevilik buradaki merkezlerde Sünniliği takip ederek XIV. yüzyılda Nakşibendiliğin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Ayrıca Yesevilik göçebe Türkler arasında yayılmaya başladıktan sonra kısa sürede yapısında Türklerin Müslüman olmadan önceki döneme ait atalar kültü, Gök Tanrı kültü, çeşitli tabiat kültleri, Şamanizm ve muhtelif Asya dinlerinin kalıntılarını taşıyan eski dini inançlarının da etkisinde kalan bir mahiyet kazandı. Yesevilik, XIII. yüzyılda Anadolu’ya girdiği sıralarda Maverâünnehir’dekinin aksine böyle bir yapı geliştirerek Bektaşiliğin oluşmasına zemin hazırladı.²³⁷ Nitekim 1438 tarihinde Osmanlı Sultanı II. Murat’ın Macaristan Seferinde Osmanlı’ya esir olan Macaristanlı György, dervişlerden bahsederken Bektaşilerden Hacı Bektaş’ın Anadolu’da ünlü olan dervişlerden olduğunu belirtir. György’e göre “Hacı Bektaş” adının anlamı “hacılara yardım edendir.” Ayrıca Hacı Bektaş’ın özellikle onun yardımını aldığı söylenen, hacıların büyük hayranlık ve saygı duyduğu bir ermiş olduğunu yazmaktadır.²³⁸ György, Bektaşi tarikatına özgü olan “nefes oğlu” terminolojisini²³⁹ de kullanarak “nefes oğlu” olarak adlandırılanların Bursa adı verilen şehirde nefes oğullarından bir ya da iki tanesinin her zaman bulunduğundan bahsetmektedir. “Doğaüstü yollarla dünyaya geldikleri anlatılan” bu ermişlerin bu nedenle tüm eylemleri ve tüm hayatlarının doğaüstü olarak karşılandığını ve hayranlıkla izlendiği bilgisini vermektedir.²⁴⁰

XI. yüzyılda Irak’ta Tacülarifin Seyyid Ebu’l Vefa Bağdadi’nin (ö.501/1107) kurduğu ve Horasani’den etkilenerek gelişen Vefailik de XIII.-XIV. yüzyıllarda Anadolu Türkmenleri arasında yaygınlaştı. İlk Osmanlı Vekayinamelerinin Orhan Gazi ile münasebet halinde gösterdikleri Geyikli Baba Vefailik tarikatının mensuplarından biridir. Söz konusu tarikat XIII. yüzyılda Anadolu’da Baba İlyas-ı Horasani tarafından temsil edilmekteydi.

²³⁷ Faruk Sümer, **Oğuzlar(Türkmenler)**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1967, s. 155, 156; A. Y. Ocak, s. 112-114; İ. Kafesoğlu, s. 366.

²³⁸ Macaristanlı György, s. 93.

²³⁹ Macaristanlı György, s. 88.

²⁴⁰ Macaristanlı György, s. 96.

Kalenderîlik ise XIII. yüzyılda Anadolu'nun hem yerleşik hem de göçebe ahali arasında en yaygın tarikatlardan biriydi. XVII. yüzyıla kadar bütün Osmanlı Devleti topraklarında bir takım ayaklanmalarda rol oynayan bu tarikat mensupları gezici dervişlerden meydana geliyordu. Karışık ve değişik menşelerden gelen bir inanç ve gelenekler sistemine sahip Kalenderi dervişleri inançları ve yaşayış tarzları gibi nedenlerden ötürü zaman zaman toplumun düzenini bozmuşlardır. Kalenderîlerden Mevlana'nın yakın dostu Şems-i Tebrizi ve Konya'da zaviyesi bulunan Ebu Bekr-i Niksari gibi sevilen ve sayılan şahsiyetler de bulunmaktaydı. Kalenderiler Türkiye Selçuklularının yanı sıra Doğu ve Güneydoğu Anadolu topraklarında Artukluların hâkim oldukları yerlerde de bulunmaktaydılar. Nitekim Hülagü buralara geldiği zaman onlardan bir kısmını yakalatarak öldürtmek istemişti.²⁴¹

Kalenderîliğin Yesevîlik ile karışmasından oluşan XIII. ve XIV. yüzyıllarda aynı şekilde Türkmenler içinde taraftar bulan bir diğer tarikat da Kutbuddin Haydar(ö.618/1221'den sonra) isimli bir Türk şeyhinin kurduğu Haydarîlik tarikatı idi. XIII. yüzyılın ilk yarısı boyunca Haydarîliğin Anadolu'da temsilcileri bulunmaktaydı. Söz konusu temsilciler arasında Mevlana'nın yakın dostu olduğu rivayet edilen Hacı Mübarek-i Haydari ile yakınlarından olan şeyh Muhammed Haydari sayılabilir. Söz konusu kişiler Konya'daki zaviyelerinde yaşıyorlardı. Nitekim 1240 yılındaki Babai isyanı²⁴² bütün bu Yesevi, Vefai, Kalenderi ve Haydari Türkmen şeyhleri tarafından düzenlenmiş ve idare edilmişti.

İsyandan bir süre sonra bu çevrelere mensup dervişler Moğol işgalinin de etkisiyle Bizans sınırlarına taşınarak buradaki beyliklerin arazileri “abdal”, “baba”, ve “dede” unvanıyla tanınan söz konusu tarikatların insanları ile dolmuştu. Söz konusu insanlar müritleriyle birlikte Bizans'a karşı yapılan gazalara katılmanın yanı sıra fethettikleri topraklarda zaviyeler açarak aynı zamanda bu bölgeleri İslamlaştırıyorlardı.²⁴³

Türk-İslam devletlerinde sûfilere hoşgörülü davranılmış, sûfilere büyüklerine saygı gösterilmiştir. Sûfilik, Türk İslam devletleri döneminde dönemin anlayışı içinde “Çoklukta birlik” veya “Varlık Birliği”, bir diğer ifade ile “Vahdet-i Vücut” diye ifadelendirilmesine denir. Sûfilik özel anlamı ise canlı cansız her şeyin tek varlık olan

²⁴¹ A. Y. Ocak, s. 114.

²⁴² Quentin, s. 43.

²⁴³ A.Y. Ocak, s. 114; İ. Kafesoğlu, s. 366.

Allah'ta birleştigi, kâinatın Allah'ın belirtilerinden ibaret olduğu; hikmet, akıl, bilgi ve adaletin O'nun manevi kudretinden doğduğu yaratılanların en mükemmeli olan insanın Allah'ın cüz'ü "küçük bir parçası" bulunduğu ve gerçeğin ancak sınır tanımaz his yolu ile kavranabileceği görüşüdür.²⁴⁴ Macaristanlı György, Anadolu'da derviş ve sufiler hakkında verdiği bilgilerde İslam dinine mensup olup ölümlerinden sonra bile "türlü sözde mucize ve alametler nedeniyle parlamaya devam eden", "saygı gören ve bugün bile ünleri artmaya devam eden, onurlandırılanlardan bazıları," "diğerlerine göre çok daha büyük önem arz" ettiklerine dair bilgi vermektedir. Ayrıca onların tüm Türkiye'de tanınıp ve saygı gördüklerinden bahsetmektedir. György, bunlardan birinin de "Seyyid Gazi" olduğunu ve Seyyid Gazi anlamının da "kutsal fatih" ya da "azizler arasında kutlu olan" anlamına geldiğini belirtmektedir. Seyyid Gazi'nin mezarı²⁴⁵ ve sunağı ise Osmanoğlu ve Karaman Beyliği sınırları arasında bulunuyordu. Ayrıca her iki beyliğin sürekli olarak çarpışıp birbirlerinin topraklarını işgal etmelerine rağmen, hiçbirinin bu ermişin mezarına yaklaşmaya veya bulunduğu bölgeye bir zarar vermeye cesaret edememiştir. Ayrıca Türklerin savaş ve kıtlık zamanlarında ve çarpışmalarda Seyyid Gazi'ye dua edip yardım isteyip de isteği geri çevrilen kimse olmadığına inandıklarına dair bilgi vermektedir. Söz konusu halkın bu inanışları, sultanın yöneticilerin ve halkın her sene hayvan, her türlü değerli eşya ve paranın Seyyid Gazi'nin türbesine sundukları türlü adakla da destekleniyordu. György'e göre Seyyid Gazi'nin ünü ve kendisine gösterilen büyük saygı ve hayranlık sadece Türklere değil İslam dinini kabul eden bütün milletlere özgüdür.²⁴⁶

İbn Battûta'nın, Mevlevîlikten sonra bilgi verdiği bir diğer tarikat Rufâiliktir. Seyyah karşılaştığı Rufâî zaviyeleri hakkında bilgiler verirken Amasya yakınlarında Irak Sultanına ait "Sûnûsa" "Sonisa"²⁴⁷ diye bir beldede "Hak dostu" diye belirttiği Ebu'l-Abbâs Ahmed Rifâî'nin torunlarının burada oturmakta olduğunu yazmaktadır. Onlar arasında Şeyh İzzeddin'in tekkenin postnişi olduğundan bahsetmektedir. İbn Battuta'ya göre Rifâî "Küçük" dergâhının lideri odur. Şeyh Yahya ise Şeyh Ahmed

²⁴⁴ İ. Kafesoğlu, s. 365.

²⁴⁵ Seyyid Gazi'nin mezarı Eskişehir'in doğusuna elli ya da altmış kilometre kadar uzaklıkta yer almaktadır ve hac yerlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Bkz. Macaristanlı György, s. 92.

²⁴⁶ Macaristanlı György, s. 92, 93.

²⁴⁷ Eski haritalarda Sonisa şeklinde de kaydedilen bu şehre yeni haritalarda rastlamasak da Amasya'nın 50 km doğusunda olduğu kaynaklarda verilmiş bilgilerde mevcuttur. Bkz. İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 452.

Kûçük'ün soyundan gelmektedir. İbn Battuta'nın verdiği bilgiye göre bu adam da Tâceddîn Rifâî'nin oğludur. Onların tekkesinde kaldıklarını belirten İbn Battuta, onların diğerlerinden daha faziletli olduklarını gördüğünü yazmaktadır.²⁴⁸ İzmir'de de bu tarikatın şeyhi fâzıl ve sâlih bir zat olan Yakûb'un zaviyesine indiklerini yazan İbn Battûta, burada Şeyh İzzuddin İbn Ahmed Rufâî ile görüştiklerini ve bu durumdan memnun olduklarını belirtmektedir. İbn Battuta, İzmir'de Ahmediye tarikatı şeyhlerinden dindar ve kâmil bir insanın yanında, Şeyh Ya'kûb'un zaviyesinde konakladıkları bilgisini vermektedir. Ayrıca tekke dışında ise gezgin dervişlerden yüz kadarı ile beraber dolaşan meşhur Ahlâtlızade ve Şeyh İzzeddîn Rıfâî konaklamışlardı. Şehrin valisi, onlar için çadırlar kurdurunca üstat Ya'kûb da onlara bir ziyafet düzenlemişti. İbn Battuta da bu şölende hazır bulunduğunu belirterek beraber yemek yediklerinden bahseder. İbn Battuta'ya göre bu dönemde “Yezmîr” dediği İzmir şehrinin hâkimi ise Aydınoğlu Sultan Muhammed'in oğlu “Ömer Bek” dediği Umur Bey'dir.²⁴⁹

Macaristanlı György ise Anadolu'daki dini gruplarını dört gruba ayırmaktadır. György'ye göre söz konusu gruplardan ilki din adamı gruplarıdır. Söz konusu din adamları dini yasanın uygulayıcıları ve yayıcıları olarak, yönetici vasfıyla halk arasında oldukça saygı gören üst düzey görevlilerdir. Din kurumlarında, camilerde ya da üniversitelerde hoca, hâkim ve başkan olmaktadır. Ayrıca “Muhammed”in yasına uymadıkça kimsenin kurtulamayacağını ileri sürdüklerini belirten György, herkese bunu öğrettiklerinden bahsetmektedir.

György, ikinci grupta ise dervişlerin geldiğini belirterek bunların Türklerin “Muhammed”in ve Tanrı'nın dostları, tüm İmparatorluğun temel direkleri, azizlerin devamı ve mirasçıları olarak özellikle saygı duyulan din adamları olduğu bilgisini vermektedir. György'e göre yasanın bir işe yaramadığına ama Tanrı'nın lütfu sayesinde her insanın kurtulması gerektiğine ki buna da “rahmetullah” adını verdiklerini belirterek selamete kavuşmak için yeterli olduğuna elde edilen sevap ya da yasanın bunda bir rolünün olmadığına inandıklarından bahsetmektedir. György'e göre onların düşünceleri hiçbir sava ya da yetkiye dayanmıyordu. Ama söz konusu düşüncelerini mucizeler ve alametler ile yaymaya uğraşmaktadırlar.

²⁴⁸ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 417.

²⁴⁹ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 425.

György, üçüncü grubu ise sufiler olarak adlandırmaktadır. György'e göre bunlar kendilerini derin düşünceye ve ruhsal alıştırmalara vermişlerdir. György'e göre sufiler çok ünlüdürler çünkü "bu dinin kurucularının" ve "Peygamber'in ardılı odukları düşünülür." Ayrıca kendi yetkilerinin üstün olduğunu ileri sürmektedirler. "Bu sufilerin inanışlarının temelini olmadığını" belirten György'e göre onlar çok eski bir geleneğin meyvesi olduklarına inanmaktadırlar. György, sufilere göre herkesin selamete kavuşması kendinin bunu hak edip etmediğine bağlı olduğunu ve bu hakkın da lütfu ya da yasaya gerek kalmadan herkesin selamete kavuşması için yeterli olduğunu yazmakta ve buna da "berekettullah" dediğini ifade etmektedir. Ayrıca sufilerin kendilerini, geceleri ve tefekkür zamanlarında gerçekleştirdikleri ruhsal alıştırmalara ve tek başlarına yaptıkları dua ve namaz ibadetlerine veriyorlardı. György, sufilerin "zikir çekmek" adını verdikleri, sürekli olarak hiç durmadan aynı duayı okumaktan ibaret olan uygulamalardan ise hiç bıkmadıklarını belirtmektedir. Sufiler, geceleri bir araya geldiklerinde bir daire biçiminde otururlar ve "La İlahe İllallah" demeye başlarlar; bunu kimi baş hareketleriyle belli bir süre yüksek sesle tekrarlarlar, sonra "Yâ Hu" demeye başlarlar ve aynı biçimde çeşitli hareketlerle zikrederler. Sufiler ardından son olarak da "hu hu" çekerler; ama bu kez bunu bayılana, bitip tükenene ve en sonunda öylece yıkılıp kalana kadar tekrarlarlar. Sufilerin düşüncelerini paylaşanların oldukça çok olduğunu belirten György, bu durumun özellikle soylarının çok eskilere dayanıyor olmasıyla da gururlananlar arasında olduğundan bahsetmektedir. Onların gururlandıkları soylu atalarına ise "evliya" dediğini belirtmektedir. György'nin aktardığına göre soylarının başka hiçbir ulusla karışmamış olmasından dolayı saf soy olarak kabul edildiğini ve doğrudan bu dinin kurucularının soyundan geldikleri söylenmekteydi.

György'nin seyahatnamesini Türkçe'ye kazandıran Lale Aslan Özcan'a göre Macaristanlı György'nin sufiler ve dervişler arasında yapmış olduğu bu ayrım "Tractatus'un yazarının bilincinde olduğu Osmanlı toplumuna özgü dinsel ve toplumsal bir gerçeğe gönderme²⁵⁰ yapmaktadır. Nitekim Kalender, torlak, Melami ya da başka türlü isimler ile anılan, siyasal yetkililerin denetimi altında bulunan, toplum içinde türlü bunalımlara ve kargaşaya neden olan, gezgin gizemciler vardır. Bunlar Mevleviler gibi daha resmi ve toplum ile uzlaşma içindeki bazı tarikatlara bağlı sadece gizemci merkezli

²⁵⁰ Macaristanlı György, s. 122.

etkinliklerde bulunan din adamlarından ayrılmaktadırlar. Özcan'a göre Macaristanlı György'nin sufiler ve dervişler arasında yapmış olduğu ayırım yapay bir ayırım olmakla birlikte ibadet biçimleri açısından da çok belirgin bir ayırım değildir. Çünkü dervişler de sufiler de zikretmektedirler. Bir diğer ifade ile Tanrı'nın adlarının zikredildiği bir "ayın" düzenlerler ki bunda da genelde "Hu" "O" "Tanrı" gibi tek heceli isimleri tercih ederler. Ayrıca Macaristanlı György'nin kastettiği "evliyalar" ise tüm söz konusu "azizleri" kapsayan genel bir isimdir.²⁵¹

Macaristanlı György'e göre dördüncü grup ise kendi dillerinde kendilerini "hurûf" olarak adlandıranlardır. "Hurûf"un anlamının "sapkın" olduğunu yazan György, "Hurûf"lara göre herkes kendi selametini kendi yasasına göre kazanır ve Tanrı her halka her ulusa, selameti için bir yasa vermiştir ki bu yasalar, kendilerini izleyenler için uygulanması gerekli talimatlardır ve hiçbiri de diğerinden üstün ve daha iyi değildir. Türklerin "hurûf"lara kuşkuyla yaklaştıklarını belirten György, kimlikleri açığa çıktığındaysa onları canlı canlı yakarak cezalandırdıklarından bahsetmektedir.

György'nin seyahatnamesini Türkçe'ye kazandıran Lale Aslan Özcan'a göre Macaristanlı György'nin Türk gizemciler arasında yapmış olduğu bu sınıflama, "Hurûfi"leri dervişlerden ve sufilerden ayırmaktadır. Ancak bu ayırım aslında doğru bir ayırım değildir. Çünkü Farsça- Arapça alfabenin harflerinden "hurûf" yola çıkarak, "Kabala" türünden inanışlara dayanan öğretinin sahibi bir grup olduğunu belirten Özcan'a göre aslında "Hurûfiler" de XIV. yüzyılda İran'da doğmuş bir derviş ve sufi tarikatıdır. Ayrıca György'nin "Hurûfi" tarikatını özellikle vurgulamasının nedeninin ise Macaristanlı György'nin köle olduğu dönemde Osmanlı Devleti'nde "Hurûfi" tarikatının çok etkin ve yaygın olmasıdır. Hatta kaynaklarda "Hurûfilerin" tahta geçmeden önce Şehzade Mehmet'i etkiledikleri belirtilmektedir.²⁵²

3.2. Cenaze Törenleri ve Matem

Eski Türkler Tanrı'ya dua ve ibadet ederken, büyüklerin huzuruna çıkarken dini, milli bayram ve şenliklerinde ayrıca matem merasimlerinde başlarını açıyor ve külahlarını ellerine veya koltuklarına alıyorlardı. Bu Şamani usul Büyük Selçuklularda, Anadolu'da ise hükümdarlar ve halk arasında yaşamıştır. Selçuklu Sultanları, Türkmen

²⁵¹ Macaristanlı György, s. 123.

²⁵² Macaristanlı György, s. 124.

Beyleri eski yuğ yani “matem” merasimleri gibi cenaze alaylarında başlarını açıyorlardı. Bununla beraber elbiselerini tersine giyiyor, saçlarını kesiyorlar ve atlarının eyerlerini de tersine koyuyorlardı. Bu şamanî bir usuldü ve Mevlana ve Ak-Şemseddin tarafından da takip edildiği malûmdur. Türkiye Selçuklu Sultanı Alâaddin Keykubâd abisi Sultan Keykavus’un cenazesini, bütün devlet erkânı ile beraber külahlarını çıkararak takip etmekteydiler.²⁵³ İbn Battûta, Sinop seyahati sırasında Sinop Beyi İbrahim Bey’in annesinin vefatı dolayısıyla yapılan cenaze törenine katıldığını belirterek İbrahim Bey’in annesinin cenazesini başı açık takip ettiğini öteki kumandanlar ve memlûk erlerin ise hem başlarını açtıklarını hem de kaftanlarını ters giydiklerini bildirmektedir. Ayrıca kafalarına sarık yerine siyah yünden yapılmış bir bez dolamış olduklarını belirten İbn Battuta, bu yörede yasın ise kırk gün sürdüğünü ve bu süre zarfında her gün sofraların kurulup ziyafetler verildiğinden bahsetmektedir.²⁵⁴ Allah’ın huzurunda olduğu gibi büyüklerin huzurunda da bir hâcet talebinde yahut bayram ve eğlence merasimlerinde de baş açılıyordu.²⁵⁵ XIV. yüzyılda esir olarak Anadolu’da yaşayan Schiltberger, “Muhammed Müslümanlarından” hiçbirinin, diğerleri yanında başını açmamasını, ne kral veya imparator, ne de soylu olmayanın önünde başındakini çıkarmamasını belirterek Müslümanların da bu emre uyduklarından bahsetmektedir. Fakat kudretli bir kimsenin önlerinden geçerken eğildiklerini ve diz çöktüklerini belirtir. İnsan başındakini ancak ölen baba, anne veya bir arkadaş ise cenaze önünde başındakini çıkarmalıdır dediklerini ve böyle de davranırlar bilgisini vermektedir.²⁵⁶ İbn Battûta Eğridir hükümdarı “Dündar Bek” oğlu “Ebû İshak Bek”in çocuklarından birinin cenaze merasiminin ikinci gününde cenaze merasimine katıldığını belirterek buralıların Mısır ve Suriye ahalisinin yaptığı gibi ölüye feryadu figan etmediklerinden bahsetmiştir. Ayrıca cenaze gömüldükten sonra sultan ve medresedeki öğrenciler ile beraber üç gün arka arkaya sabah namazını müteakiben mezarı ziyaret ettiklerini kaydeder.²⁵⁷

İbn Battuta’nın cenaze törenleri hakkında bahsettiği bir diğer adet ise eskiden Türklerin özellikle Altay ve Sibiryâ Türklerinde yaygın olan ölüyü ağaca bırakma

²⁵³ Osman Turan, **Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi**, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2010, s. 395, 396.

²⁵⁴ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 444.

²⁵⁵ O. Turan, **Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi**, s. 396, 397.

²⁵⁶ Schiltberger, s. 160, 161.

²⁵⁷ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 403.

ritüeline benzemektedir. Nitekim İbn Battûta Manisa'yı ziyaret ettiklerinde şehrin hükümdarı Sârûhân Bey'i birkaç ay evvel ölmüş oğlunun türbesinde görür ve bayram gecesi ile sabahını anne babanın bu türbede geçirdiklerini öğrenir. İbn Battûta çocuğun cesedinin yıkanıp hazırlanmış, kalaylı, demir kaplı tahta bir tabut içine konmuş ve cesetten çıkan kokunun kaybolması için de çatısı açık bir kubbeye asıldığından bahsetmektedir. Bir süre geçtikten sonra ise çatı örülüyor, tabut yere indirilip üstüne de ölünün elbiseleri örtülüyordu bilgisini veren İbn Battuta, birçok hükümdar için böyle yapıldığından bahsetmektedir.²⁵⁸

Schiltberger; bir kişi öldüğünde onu yıkadıklarını ve imamın çeşitli duaları eşliğinde ölüyü mezara taşıyıp gömdüklerinden bahseder. Ancak ölülerinin üzerine toprak dökmediklerini belirtir. Schiltberger'e göre eğer ölen kişi zengin ise, onu bir sandık içinde gömüp ve mezarını da taşlarla ördüklerini anlatır. Eğer ölen kişi fakir birisi ise ölünün üzerine tahta serip üstüne toprak atarlar. Böylece ölülerin üzerine kesinlikle toprak değmez.²⁵⁹ Bunu şahıs gömüldükten sonra "Schoruntzi"²⁶⁰ isimli bir kişinin mezara gelip orada yatan kişinin kefeninin kafa kısmından tutup ona kime ait olduğunu sorması ve ölen kişinin sana aidim demesi ile ruhunun kaybolduğuna, eğer ölen kişi üç kere ben yüce Allah'a aidim derse ruhunun kendinde kaldığına inandıkları için ölüleri mezarın boşluğunda yatırdıklarından bahseder.²⁶¹

Gregory Palamas ise İznik'te doğu kapısını geçtiklerinde Müslüman birinin vefat ettiğini ve vefat etmiş kişinin cenaze töreni ve namazından bahseder. Kendi ifadesiyle kentin dört bir yanında görülen ve bugün pek bir hayatta olmayan, yüksek ve güzel yapılardan, surlardan söz edip etmemesini belirttikten sonra biraz ilerleyince çevresi açık bir alanda, her halde kullanıma hazır, mermerden kesme bir "küp" gördüğünden bahseder. Kentin dışında, ama kente çok yakın bir yerde, kullanıma hazır bu "kübün" neye yaradığını önüne gelen ilk kişilere sorduğunda ise onlar da Palamas'a bunun neye yaradığını anlatıyorlarken konuşma daha bitmeden kentin kapı tarafından çığlıklar işitirler. Palamas bu gürültünün geldiği yöne döndüklerinde ise dosdoğru "küb"e doğru yürüyen, defnetmek için bir ölüyü taşıyan bir "barbar" dediği Türk gördüklerini ve

²⁵⁸ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 427.

²⁵⁹ F. Okay, **Schiltberger'in Hatıratı**, s. 86.

²⁶⁰ Schiltberger, burada muhtemelen sorgu meleklerini kastediyor olmalıdır. F. Okay, **Schiltberger'in Hatıratı**, s. 86.

²⁶¹ F. Okay, **Schiltberger'in Hatıratı**, s. 86.

hareketlerini görecek, sözlerini duyacak kadar bir uzaklığa yavaş adımlarla geri çekildiklerini belirtir.

“Küb”ün yanına vardıklarında ise derin bir sessizliğe büründüklerinden ve aralarından bazılarının ölünün içinde bulunduğu beyaz çarşafı kaplı tabutu kaldırdıktan sonra saygıyla kübün üzerine koyduklarını anlatır. Daha sonra çevresinde toplandıklarından bahseden Palamas, (tassiman) dediği danışmanlarından biri onların ortasında olduğundan ve dini görevlerle ilgili insanlara “danışman” dendiğini belirterek kolları havaya kalktıktan sonra, bu adamın “bir çığlık attı”ğını; oradakilerin de “çığlıkla” cevap verdiklerini yazmaktadır. Bunu üç kez yaptıktan sonra, tabutu defnetmekle görevli olanlar tabutu alıp daha uzağa götürdüklerini belirterek geri kalanların, danışmanlarla birlikte, evlerine döndüklerinden bahseder.²⁶²

3.3. Mübarek Gün ve Gecelerde Yapılan Merasimler

Seyyahların, gezi notlarında bilgi verdikleri bir diğer konu ise Anadolu’da yaşayan Müslüman Türk halkın dini hayatlarıdır. Seyyahlar, Müslüman Türk halkın bayram günlerinde ve mübarek gecelerde halkın yaptığı ibadetlerden kesitler sunarak Anadolu dini hayatı hakkında önemli bilgileri kaleme alarak bir araya getirmişlerdir. Seyahatnamelerde seyyahların üzerinde durdukları konulardan biri oruçtur. Nitekim oruç açılırken Peygamberimizin sünnetine de riayet edildiğini belirten İbn Battuta Anadolu’da ziyaret ettiği Eğridir’de insanların Ramazan aylarında uğurlu olur diyerek sofrada şeker ve yağla ezilmiş, mercimekten yapılmış “serid”(tirit) yemeği ile oruçlarını açıyorlardı. Bu iftarlığın tirit ile açılmasının sebebi ise Peygamberimiz tarafından diğer yemeklere tercih edilmiş olması ve Peygamberimizin güzel âdetine uydukları için iftara tirit yemeği ile başlıyor olmalarıdır.²⁶³

1396 yılındaki Niğbolu Savaşı’nda Osmanlıya esir olmuş Johannes Schiltberger, Müslümanların senede bir ay oruç tuttıklarından bahsetmektedir. Schiltberger’in verdiği bilgilere göre Müslümanların oruç tuttıkları ay her sene değişik zamanlarda gelmektedir ve Müslümanlar oruçlarını gün boyu gece olana kadar tutmaktadırlar. Müslümanlar gökte yıldızları göresiye kadar geçen süre içinde ise hiç bir şey yemez ve içmezler. Gece olduğunda ise müezzinler minareye çıkarak herkesi dua etmeye

²⁶² H. Demircan, **Orhan Gazi Ve Gregory Palamas**, s. 54.

²⁶³ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 407.

(camiye) çağırırlar. Bunun üzerine bütün herkes camilere gider ve dualarını bitirdikten sonra evlerine geri dönerler. Evlerine geri döndükten sonra Müslümanlar, evlerinde gün doğasıya kadar et ve evde yiyecek olarak ne varsa yerler, içerler.²⁶⁴ Osmanlı'nın 1438 yılındaki Macaristan Seferinde Osmanlıya esir olan Macaristanlı György, Türklerin Ramazan ayında oruç tuttuklarını ve oruç zamanı ise gün boyunca yemek yemediklerini, sıvı almadıklarını buna karşın geceleri istediklerini istedikleri kadar yiyip içebildiklerinden bahseder.

Macaristanlı György, Oruç sonunda ise Ramazan Bayramını kutladıklarını belirterek bayram sırasında ise akrabalarının kabirlerini ziyaret edip dua ettiklerini, getirdikleri yiyecekleri yediklerini ve birbirlerine sarılarak “Bayram Kutlu olsun” diyerek birbirlerinin bayramını kutladıkları bilgisini vermektedir.²⁶⁵ Ramazan ayından sonra kutlanan Ramazan Bayramından bahseden Schiltberger ise İslam dininde Müslümanların, dört haftalık oruç süresi geçince üç gün bayram yaptıklarını kaydeder. Ayrıca bayramın ilk günü sabah ise Müslümanlar öncelikle camiye giderler, bayram ibadetlerini yaparlar ve her zamanki gibi dua ederler. Duaları bittikten sonra zırhlarını giyen halk, beyler ve uşaklar hep beraber en büyük Hocanın “din adamı” evinin önüne gidip oradan hocanın evinden bir tahtirevan alırlar. Onu kadife ve ipek kumaşlar ile süsledikten sonra şehirde olan şehrin önde gelenleri tahtirevanı oradan alırlar ve sancağın arkasından Hocayı camilerine kadar taşırlar. En önde ise çeşitli çalgıcılar gider. Tahtirevan tapınağın “Tanrının evi” önünde yere bırakılır. Sonrasında ise Hoca “tahtirevana çıkar” ve Müslümanlara vaaz verir. Hoca'nın vaazı bittikten sonra kılıcını çekip halka doğru seslenir: “Allah'tan Muhammed'in dinine karşı olanları kılıçla yenebilmemiz için güç ve kuvvet vermesini dileyin”. Bunun üzerine halk ellerini açar söylediği gibi olması için dua eder. Daha sonra şehrin önde gelenleri camiye girip camide dualarını yaparlar. Onların dualarını yaptıkları esnada toplanan halk tahtirevanı korumak zorundadır. Beylerin duaları bittikten sonra Hoca ile birlikte tahtirevan alınır ve Hoca evine kadar sancak ve çalgıcılar eşliğinde taşınır. Bütün bunlar bittikten sonra herkes evlerine gider ve üç gün bayram yaparlar.²⁶⁶

²⁶⁴ Schiltberger, s. 156; F. Okay, **Schiltberger'in Hatıratı**, s. 86.

²⁶⁵ Macaristanlı György, s. 82.

²⁶⁶ Schiltberger, s. 157, 158; F. Okay, **Schiltberger'in Hatıratı**, s. 86, 87.

İbn Battûta, Denizli'yi ziyaret ettiği sırada Ramazan ayı olduğunu belirterek, Ramazan'ın sonuna kadar Denizli'de kaldığından bahseder. Ramazan ayını ve Ramazan Bayramı'nı da burada geçirdikten sonra yolculuklarına devam ederler. Denizli'de kaldıkları süre içinde iftar ziyafetleri ve bayram adetleri hakkında ilgisini çeken ayrıntıları kaydeden İbn Battûta, Mübarek Ramazan Bayramı'nı bu beldede karşıladıklarını belirterek Camiye gittiklerinde sultanın, askerleriyle arz-ı endam eylediklerini görür. Aynı zamanda Ahî yiğitlerinden oluşan zanaat erbabının davul, zurna ve borularıyla, kendi mesleklerini gösteren bayraklarıyla hazırlanmış olduklarını ve tepeden tırnağa silah kuşanarak ihtişam yarışına girdiklerinden bahseder. İbn Battuta, burada her sanat erbabının yanında getirdiği koyun, öküz ve ekmek yüklerini taşıyarak getirdiğini ve mezarlıkta kestikleri kurbanları ise ekmekle beraber fakir fukaraya dağıttırken görür. Bayram alayının ise burada kabristandan başlayıp namaz kılınan yere kadar gidildiğinden bahseder. İbn Battuta ve arkadaşları burada namazı kıldıktan sonra sultanla beraber sultanın konağına giderler. Yemek hazırlandıktan sonra da fıkıh bilginleri, şeyhler ve ahîlar için ayrı bir sofraya, yoksullar, düşkünler için başka bir sofraya kurulduğundan bahseden İbn Battuta, o gün hükümdarın kapısından zengin, yoksul hiç kimsenin geri çevrilmediğini görür.²⁶⁷

İbn Battuta'nın bahsettiği ahî alayları ordu kuvveti değil mahallî muhafaza kuvvetleridir.²⁶⁸ İbn Battûta'nın aktardığı bu bilgiden bayramlarda hükümdarın, devlet erkânının ve halkın bir arada bulunması toplumsal dayanışmanın olduğunu göstermektedir. Ayrıca sosyal açıdan insanların ihtiyaçlarını giderdiği gibi aynı zamanda da halk arasında dayanışmanın güçlenmesini sağlarken bu durumun sosyal devlet olgusuna da bir örnek teşkil ettiği ifade edilebilir.

Bayramlarda Müslümanlar vefat etmiş yakınlarının kabirlerini ziyaret ederler. Nitekim İbn Battûta Manisa'yı ziyaret ettiklerinde şehrin hükümdarı Sârûhân Bey'i birkaç ay evvel ölmüş oğlunun türbesinde görür ve bayram gecesi ile sabahını anne babanın bu türbede geçirdiklerini öğrenir.²⁶⁹ Macaristanlı György de Müslümanların

²⁶⁷ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 410.

²⁶⁸ Hilal Ceylan, **Ahîlerin Türkiye Selçukluları Ve Beylikler Dönemi Türk Devlet Ve Toplum Hayatında Oynadıkları Roller**, (basılmamış yüksek lisans tezi), Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2008, s. 20.

²⁶⁹ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 427.

oruç sonunda Ramazan Bayramını kutladıklarını belirterek bayram sırasında ise akrabalarının kabirlerini ziyaret edip dua ettiklerinden bahseder.²⁷⁰

Osmanlı Sultanı II. Bayezid döneminde Haçlılar ile Osmanlı Devleti arasında yapılan 1396 yılındaki Niğbolu Savaşı'nda Osmanlıya esir düşen Schiltberger, Ramazan Bayramından “bir ay sonra” da Kurban Bayramının²⁷¹ kutlandığından bahseder. Kurban bayramında ise kuzular ve sığırlar kesilmekte ve kurbanların etleri de Allah rızası için ve İbrahim'in şerefine fakirlere dağıtılmaktadır. Hz. İbrahim'in Allah'a itaat ederek oğlunu Kurban etmek istediğinden bahseden Schiltberger, bu bayramda Müslümanların Hz. Muhammed'in kabrini ziyaret ettiklerini bir diğer ifade ile Hacc'a gittiklerini yazmaktadır.²⁷²

Macaristanlı György, Ramazan bayramı sırasında Müslümanların, akrabaların kabirlerini ziyaret edip dua ettiklerini, getirdikleri yiyecekleri yediklerini ve birbirlerine sarılarak “Bayram Kutlu olsun” diyerek birbirlerinin bayramını kutladıklarının aynısını Kurban bayramında da yaptıklarından bahsetmektedir.²⁷³ Macaristanlı György her iki bayram arasındaki sürenin iki ay “altmış gün” olduğu²⁷⁴ bilgisini vererek Kurban bayramında sadece İslam dinine bağlı Türkler değil bu dine bağlı birçok insanın ve söz konusu dini seçen Araplar ve Tatarlar gibi tüm milletlerin “Muhammed'in anıtını ve mezarını” ziyaret etmek için Mekke'ye gittiklerini belirtmektedir. Mekke'de ise “Muhammed'in mezarını ziyaret edenlerin büyük saygı gördüklerinden ve ün kazandıklarından bahsetmektedir. Ayrıca haca gitmiş kimselere de “hacı” dendiği bilgisini vermektedir.²⁷⁵

Seyyahların aktardığı bilgilerden anlaşıldığı üzere, her iki bayramda da ortak olan hususların mezarlık ziyaretleri ve ziyafet verme âdeti olduğu söylenebilir.

İbn Battûta, Bursa'ya geldiği günün, Aşûre günü olduğunu ve Bursalıların Aşûre günü misafir oldukları Ahı Şemseddîn'in zaviyesinde, zaviye sahibinin akşam büyük bir

²⁷⁰ Macaristanlı György, s. 82.

²⁷¹ Schiltberger, Ramazan Bayramından bir ay sonra Kurban Bayramının kutlandığından bahsetmektedir, Fakat Ramazan Bayramı ile Kurban Bayramı arasındaki süre Schiltberger'in bahsettiği gibi bir ay değil doğrusu 2 ay 10 gündür. Bkz. F. Okay, **Schiltberger'in Hatıratı**, s. 87.

²⁷² Schiltberger, s. 157-159.

²⁷³ Macaristanlı György, s. 82.

²⁷⁴ Her iki bayram arasındaki iki ay on günlük süre konusunda Macaristanlı György de Schiltberger gibi yanılmaktadır. Macaristanlı György, s. 82; F. Okay, **Schiltberger'in Hatıratı**, s. 87.

²⁷⁵ Macaristanlı György, s. 82.

ziyafet düzenlediğini belirterek ziyafete ordunun kurmaylarını ve halkını şölene davet ettiğini kaydeder. Beraberce iftar edildikten sonra güzel sesli hafızların Kur'an okuduklarını Vâiz Mecdüddîn Kûnevi "Konyalı" halka etkili bir vaaz verdiğini; sonrasında ise sema ve "raksa" kalktıklarını anlatmaktadır.²⁷⁶

İbn Battûta, Cuma namazının kılınışı yapılan merasimler hakkında en ayrıntılı bilgiyi Kastamonu'da kıldığı namazı anlatırken vermektedir. İbn Battuta, "Kastamûnya" dediği Kastamonu hükümdarının âdetlerinden birinin de hükümdarın her zaman Cuma günleri saraya uzakça bir mescitte Cumayı kılması, oraya at üzerinde merasimle gitmesi olduğundan bahseder. İbn Battuta'ya göre "Kastamûnya"nın Cuma namazlarının kılındığı büyük cami ahşaptan yapılmış üç katlı bir binadır. Cuma günleri hükümdar, devletin ileri gelenleri, kadı, fıkıh bilginleri ve kumandanlar alt katta; sultanın "efendi" diye anılan kardeşi, onun hademeleri, yakın adamları ve yöre ahalisinden güvenilir kişiler orta katta; hükümdarın oğlu ve veliahdı olan Şehzade Cevad ise genç köleleri, hizmetçileri ve ahali ile üst katta Cuma namazı kılarlar. Camide hafızlar mihrap önünde halka şeklinde dizilirler ve şehrin kadısı ile Cuma hatibi de onların yanına otururken Sultan ise mihrabın hizasında yerini alır. Öncelikle güzel sesleriyle hafızlar Kehf Sûresi'ni okurlar ve İbn Battuta'ya göre ayetleri enteresan bir tarzda tekrar ederler. Hafızların Kur'an okumaları bitince hatip minbere çıkar, Cuma hutbesini verir. Cuma hutbesi verildikten sonra beraberce namaz kılınır. Namazın farzı bitince nafil²⁷⁷ rekâtların kılınmasına geçilir. En nihayetinde ise hafızlardan biri hükümdarın huzurunda aşır okur.

Böylece Padişah maiyeti ile beraber camiden ayrılmaktadır. Padişah ayrıldıktan sonra bir başka hafız, bu defa padişahın kardeşinin bulunduğu katta aşır okur. Onun aşır okuyuşu bitince oradaki şehzade de beraberindekilerle camiden çıkar. Merasimde son olarak hafızlardan biri şehzâdenin önünde aşır okur. Onun şehzâdenin önünde aşır okuyuşu bittiği zaman merasim memuru ayağa kalkarak Türk dilinde yazılmış bir manzume ile sultanı ve veliahdı över; her ikisine hayır dualar eder. Böylece merasim son bulur, şehzâde de camiye terkeder. Şehzade, dışarda kendisini bekleyen amcasının elini öper ve atına binerek babasının bulunduğu konağa gider.

²⁷⁶ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 428.

²⁷⁷ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 440.

Cuma namazından sonra saraydaki törende padişahın kardeşi ve oğlu huzura amca yeğen beraber girerler. Sonra amca önden ilerleyerek hükümdarın elini öper ve kendisine ayrılan makama geçer. Amcadan sonra oğul babasının elini öptükten sonra kendi dairesine çekilmek üzere huzurdan ayrılır. Orada bulunan yakınları ile bir süre oturur, sohbet eder. İkinci vakti geldiğinde yine hep beraber namaz kılınır. Sonra hükümdarın kardeşi huzura çıkar, hükümdarın elini öper ve veda eder. Hükümdarın kardeşi ertesi Cuma merasimine kadar huzura girmez. İbn Battuta, veliahtın “şehzâde” ise daha önce belirttiğimiz gibi diyerek her gün sabahleyin huzura çıkmak zorunda olduğunu belirtir.²⁷⁸

Seyyahların seyahatnamelerinde aktardıklarından Anadolu’da mübarek gün ve gecelerin Kur’an okunarak ve bir arada bulunularak ve bazen de sabah namazına kadar devam ettirildiği öğrenilebilmektedir. Kur’an okuma ve dinleme âdetine ilişkin İbn Battuta’nın tespitleri seyahatnamesinin birçok yerinde görülebilmektedir. Antalya Cuma Cami’nde her gün ikinci namazından sonra güzel sesli gençlerin her gün ikindiden sonra Fetih, Mülk ve Amme surelerini okumalarının köklü bir adet olduğunu belirterek Kur’an okunma ve buna benzer âdetin Anadolu’nun birçok yerinde uygulandığını aktarmaktadır.²⁷⁹

Macaristanlı György ise seyahatnamesinde Türklerin Cuma namazı ve Cuma günlerinde yapılan faaliyetler hakkında bilgi verirken Türklerin dinlerinde imanlı ve dindar olarak nitelemiştir. György, Türklerin bayram günü olan Cuma günlerinde her zamankinden daha dikkatli ve özenli bir biçimde namaz kılındığını belirtir. Şehirlerde resmî ve merkez bir camiye ana mescit adı verildiğini kaydeder. Herkesin Cuma günleri bu camide toplanıp, hatta o anda orada bulunuyorsa sultan ve tüm yöneticilerin de bu namaza katıldıklarını anlatır. Ayrıca Cuma namazı tamamlandıktan sonra imamın vaaz vermesinden sonra da sultan adına sadaka dağıtıldığını belirtir. Türklerin cami içindeki düzenlerini, tevazularını, sessizliklerini ve kendini vermişliklerinden ise hayranlıkla bahseder.²⁸⁰ Anlaşılmaktadır ki Anadolu’da Cuma namazı mümkün olduğunca merkezi ve cemaatin bir araya gelebileceği müsait yerlerde kılınmakta idi.

²⁷⁸ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 441.

²⁷⁹ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 403.

²⁸⁰ Macaristanlı György, s. 80.

3.4. Ulu Câmiler

Ulucamiler, İslam şehirlerinde buldukları şehrin veya bânilerinin adı ile anıldığı gibi “cuma camisi” ve “câmi-i kebîr” gibi isimlerle de anılmışlardır. Fethedilen şehirlerde öncelikle orada bulunan en büyük ibadet yapısı camiye çevriliyordu. Ardından büyük bir cami inşa ediliyordu.²⁸¹ Fethedilen şehirlerde öncelikle orada bulunan en büyük ibadet yapısının camiye çevrilmesi Türk geleneğinde sonraki yüzyıllara kadar yansımıştır. Bir diğer ifade ile fethedilen bir şehrin en önemli kilisesi veya dini mabedi camiye çevrilirdi. Daha sonra gerek kilisede gerekse çan kulesinde ezan okunmakta idi. Fethedilen yerin kilisesinin mescide daha doğrusu Cuma Mescidine “Mescidü'l-Camiye” çevrilmesi ile Türklerin ibadetlerini yapabilecekleri bir mekâna, bir mabede kavuşmuş olmalarını sağlıyordu.

Kiliseden camiye çevrilen yapıya kiliseden çevrilmiş olması nedeniyle genellikle halk arasında “Kilise cami” diye de anılmakla birlikte söz konusu camilerin halk arasında bir diğer adlandırılması ise fetih olayı ile ilgisi nedeni ile “Fatih, Fetih, Fethiye Cami” diye de adlandırılmasıdır. Söz konusu camilerin bir diğer adlandırılması ise Fatih olan Bey ya da Sultan bu yapıyı camiye çeviren en önemli şahsiyet olduğundan genelde onun adı ile anılabilir olmasıdır.

Kiliseden camiye çevrilen söz konusu yapıda fetih günlerinde kumandan olan sultan veya beyin ilk cuma namazını bu camide kılmış olması hasebiyle söz konusu caminin fetih ile ilgili olarak halk arasında hatırasının olması etkili bir önemidir.

Fetih camilerinin kiliseden camiye çevrilmiş olması söz konusu camilere ayrı bir önem ve özellik vermekte idi. Mesela Ayasuluğ feth edildiğinde St. Jean Kilisesi camiye çevrilmiş ve köşesine bir minare eklenerek uzun bir süre kullanılmıştır.²⁸² Nitekim XIV. yüzyılda Anadolu'ya gelen İbn Battuta, Ayasuluk'ta “Selçuk”,²⁸³ eskiden kilise olduğunu belirttiği şehirdeki büyük camiye güzellik ve sanat bakımından dünyada örneği bulunmayan bir eser olarak tanımlamakta ve Müslümanlar şehri fethedince

²⁸¹ Nusret Çam, “Ulucami”, **TDVİA XLII**, İstanbul 2012, s. 80.

²⁸² T. Baykara, “Ulu cami: Selçuk Şehrinde İskâni Belirleyen Bir Kaynak Olarak”, **Bellekten LX/227**, Ankara 1996, s. 33-58.

²⁸³ “Ayasuluğ, Ayasuluk, Ayasluğ, Selçuk, Efes”, Antik Efes'in bulunduğu yerde kurulmuş bu şehir şimdi Selçuk adıyla bilinmektedir. Şehir 1304'te Sasa Bey tarafından alındı. 1309'da Aydınoğlu Mehmed Bey'e geçti. Burası seyyahın geldiği dönemde Hızır Bey'in emrindeydi. İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 454, 424.

kiliseyi Cuma mescidine “ulu c miye”  evirdiklerinden bahsetmektedir. Ayrıca İbn Battuta, Ayasuluk’un Rumlar nezdinde kutlu görüldüğünü belirterek eski mi eski ve büyük bir Şehir olduğundan bahseder. İri kesme taşlarla inşa edilmiş muazzam bir kilisesinin varlığını belirttikten sonra kilisenin her taŐ blokun en az on arşın uzunluğunda olduğunu ve hepsinin de oldukça güzel bir Şekilde yontulduğuna dair bilgi verir. Buradaki büyük caminin ise güzellik ve sanat bakımından dünyada  rneği bulunmayan bir eser olarak tanımlayan İbn Battuta, caminin eskiden kilise olduğunu belirtir. İbn Battuta’ya göre Rumların inançlarına göre mukaddes olduğundan vaktiyle buraya dört bir yandan ziyaretçi gelmekte idi. Ama Şehri Müslümanlar fethedince adı geçen kiliseyi Cuma mescidine bir diğer adı ile “uluc miye” çevirmiŐler. Duvarları renkli mermerden, tabanı ise beyaz mermerden yapılmış olan binanın çatısı ise kurŐunla örtülüdür. Çeşitli ebatlarda on bir kubbesinin varlığından bahseden İbn Battuta her kubbenin altında ise suyunu ırmaktan alan bir havuz bulunduğunu yazmaktadır. Irmağın iki tarafını cins cins "ağ , asma  ardakları ve yasemin yetiştirilen tarlalar kaplıyorken, mabede ise tam on beş kapının açılmakta olduğundan bahseder.²⁸⁴

İbn Battuta’nın bahsettiği “Ayasuluk” bir diğer ifadeyle “Selçuk”taki cami, batı kapısında bulunan inşa kitabesine göre Mart 1375’te Aydınoğlu İsa Bey tarafından mimar Ali b. M ŐeymeŐ ed-DımaŐki’ye yaptırılmıŐ olan camidir.²⁸⁵ İsa Bey Cami, Selçuk ilçesine hakim tepenin batı yamacında kurulmuş olmanın yanında tarihi süreçte çok eski yerleŐimlere sahne olan ve hem İlk  ağ’da hem de Bizans döneminde VI. yüzyılda önemli dini yapıların inşasıyla, dini bir merkez durumuna gelen bu alan, Aydınoğulları devrinde de İsa Bey Cami’nin etrafında gelişen yoğun bir yapıŐmaya merkez olmuştur. Selçuk’un Osmanlı h kimiyetine girmesinden sonra gün geçtikçe önemini kaybetmesi ile İsa Bey Cami’si de kendi kaderine terk edilerek zamanla harap olan yapı, XIX. yüzyılın sonlarında, kubbelerine varıncaya kadar etrafını otlar sarmıŐ bir vaziyette olmasının yanı sıra oldukça bakımsız bir duruma gelmesine neden olmuştu. 1895’te Avusturya Arkeoloji Enstitüsü’nün Efes’te yürüttüğü çalışmalar çerçevesinde G. Niemann başkanlığındaki ekip tarafından incelemeye tabi tutulan söz konusu cami, aynı zamanda özellikle avlu içinde yürütülen düzenleme ve temizlik çalıŐmalarıyla basit de olsa yıllar sonra bir müdahale gördü. Maarif Vek leti ve İzmir

²⁸⁴ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 424, 425.

²⁸⁵ Selda Ertuğrul, “İsa Bey Cami”, TDVİA XXII, İstanbul 2000, s. 476.

Vakıflar Müdürlüğü'nün iş birliğiyle 1934 yılında restorasyona alınan söz konusu yapı, bu tarihten sonra da farklı zamanlarda Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından restore edilen çalışmalar ile öncelikle yapının iç ve dış kısımlarının temizliği yapılmış, ardından ise uzun bir süre açık bulunan yan neflerin²⁸⁶ üzeri örtülmüştür. İsa Bey Camisi, 1988 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yeniden restore edilerek bu kez cami avlusunun içi de kısmen düzenlenmiştir.²⁸⁷

Saksonyalı asilzade Otto von Neuhaus'ın 1332-1333 yıllarında Kudüs'e yaptığı hac yolculuğunda Efes'i ziyaret ettiği ve ziyaretini 1336'da, Latince olarak kaleme aldığı seyahatnamesinde Efes'te aziz Johannes'in mezarının bulunduğu kiliseyi Türklerin kendi dinleri için ibadete açtıklarından bahseder.²⁸⁸

Ayasuluk ile ilgili bilgi verirken herhangi bir camiden bahsetmeyen Schiltberger ise Osmanlı'ya ait hisarları yazarken ilk sırada adı Asia olan (Efesus) Ayasuluk'u saymakta ve İncil'i yazan Havarilerden Johannes'in mezarının orada olduğundan bahsetmektedir.²⁸⁹

1432'de çıktığı yolculukta Anadolu'yu ziyaret eden Bertrandon, "Jehon Irmağı" dediği Ceyhun Irmağı kıyısında kurulmuş Misses adındaki şehirde dışarıdan bakıldığında kiliseden camiye dönüştürülmüş olan caminin çok güzel görüldüğünden ve kilise içinin camiye dönüştürüldüğünden bahsetmektedir.²⁹⁰

Fetih yıllarındaki savaş şartlarının ardından aradan bir zaman geçtikten sonra durum normale dönünce kale camilerinde kaledeki Türklerin dışında çevredeki Müslümanlar da Cuma başta olmak üzere bayram namazlarını da kılmaktadırlar. Vakit namazlarının cemaat ile kılınması farz olmasa da iyiliği olduğundan kilise-fethiye veya kale camilerinin asıl işlevleri Cuma namazlarının burada kılınmasındadır.²⁹¹ Nitekim İbn Battûta, Denizli'de Cuma namazının edâ edildiği yedi büyük cami olduğundan²⁹² bahsetmektedir. İbn Battuta, "Kastamûnya" dediği Kastamonu'nun büyük cami ahşaptan yapılmış üç katlı bir bina olduğundan bahsetmektedir. Camide hükümdar,

²⁸⁶ Nef; yan geçit demektir.

²⁸⁷ S. Ertuğrul, s. 477.

²⁸⁸ W. Buch, s. 509-534.

²⁸⁹ Schiltberger, s. 101.

²⁹⁰ Söz konusu bu cami XIV. yüzyılın sonunda Ramazanoğlu Ahmed Bey tarafından tamir ettirilen Ulu Cami'dir. Bkz. Broquière, s. 172.

²⁹¹ T. Baykara, *Ulu cami: Selçuk Şehrinde İskânı Belirleyen Bir Kaynak*, s. 33-58.

²⁹² İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 408.

devletin ileri gelenleri, kadı, fıkıh bilginleri ve kumandanlar alt katta; sultanın "efendi" diye anılan kardeşi, onun hademeleri, yakın adamları ve yöre ahalisinden güvenilir kişiler orta katta; hükümdarın oğlu ve veliahdı olan Şehzade Cevad ise genç köleleri, hizmetçileri ve ahali ile üst katta Cuma namazını kılmaktadırlar. Camide namaz kılınırken hafızlar mihrap önünde halka şeklinde dizilirler. Şehrin kadısı ile Cuma hatibi de onların yanına oturmaktadır. Sultan ise mihrabın hizasında oturuyordu. Öncelikle güzel sesleriyle hafızlar Kehf Sûresi'ni okurlar, ayetleri İbn Battuta'ya göre enteresan bir tarzda tekrar ederler. Kur'an okuma bitince de hatip minbere çıkar, Cuma hutbesini verir ve hutbeden sonra da beraberce namaz kılınır. Farz bittikten sonra da nafile rekâtların kılınmasına geçilir.²⁹³

Antalya'ya geldiğinde bir medresede konaklayan İbn Battuta, Antalya'nın şehir merkezinde bir Cuma camii olduğunu belirtmiş ve güzel sesli gençlerin her gün ikindiden sonra Fetih, Mülk ve Amme surelerini bu camide okumalarının köklü bir adet olduğunu kaydetmiştir.²⁹⁴

İbn Battuta'nın bahsettiği cami günümüzde Selçuk Mahallesinde bulunan ve "Alaeddin, Yivli, Eski" veya "Ulu Camii" gibi adlar ile anılan camii, Antalya'nın ilk yerleşim merkezlerindedir. Söz konusu bina I. Alaeddin Keykubat zamanında, eski bir kilisenin üzerine inşa edilmiş olup 1373'te Emir Mübarizüddin Mehmed Bey tarafından, şehir Kıbrıslılardan tekrar ele geçirildiğinde, onarılarak camii haline getirilmiştir. Nitekim bu durum mimarın Balaban et-Tavaşi olduğunu bildiren kitabeden ortaya çıkmaktadır. Bina daha önce kilise olduğu için kibleye bakmamaktadır. Ancak mihrabı kibleye döndürülmüştür. Söz konusu camii 1972'ye kadar müze görevi görür. Günümüzde ise ibadete açıktır ve minaresiyle ünlüdür. I. Alaeddin Keykubat'ın yaptırdığı minarenin tabanı kare şeklinde kesme taştan yapılmıştır. Gövdesi ise tuğladan dilimli, sekiz adet silindirik "yiv" biçiminde olup "Yivli Minare" adı da bu "yiv"lerden gelmektedir. Tabanı, firuze ve lacivert çinilerle Allah ve Muhammed yazılarıyla süslü olan caminin 38 m. uzunluğundaki minarenin şerefesi taştandır.²⁹⁵

²⁹³ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 440, 441.

²⁹⁴ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 403.

²⁹⁵ M. A. Budak, *İbn Battuta Ve eL-Ömeri'nin Anlatımıyla Geç Ortaçağ'da Antalya İle Alanya*, s. 353-372.

İbn Battuta, Anadolu'yu ziyaretinde Sinop'ta büyük bir caminin olduğundan bahsetmekte ve bahsettiği camiler arasında Sinop camisi, kimin tarafından yapıldığı ve mimari yapısı hakkında en ayrıntılı bilgiyi verdiği camidir. İbn Battuta'nın adı geçen camiye en büyük cami gördüğümüz mabetlerin en güzelleri diye belirttikten sonra caminin mimari yapısı hakkında bilgi verir. İbn Battuta'ya göre tam ortada bir havuzu var ve bu havuzun üzerine ise dört ayağa istinat eden bir kubbe oturtulmuştur. Üst tarafta ise ahşap merdiven ile çıkılan bir mahfil bulunmaktadır. İbn Battuta bu mabedi, Sultan Alâeddin-i Rûmi'nin oğlu Pervâne'nin yaptırdığından bahsetmektedir.

İbn Battuta'nın gördükleri mabetlerin en güzelleri arasında olduğunu belirttiği ve Sinop'un büyük cami dediği ²⁹⁶Alâeddîn Cami diye bilinen Ulucami'dir. Sinop şehrinin ortasında yüksek duvarların çevirdiği avlusuna üç kapı ile girilmekte, minarenin yakınında kuzey kapısı üzerindeki kitabeden caminin Muînüddîn Süleyman Pervane tarafından 666/1268 yılında inşa edildiği yazılmaktadır. Ancak eserin, sonraki evkaf kayıtlarında ve halk arasında Alaeddin Cami adıyla anılması, Sinop'un 1214 tarihindeki fethinden Muînüddin Pervane zamanına kadar geçen yarım asır içinde ve özellikle en zengin dönemini yaşadığı I. Alaeddin Keykubad zamanında Selçuklu geleneğine uygun bir camiye sahiptir. Ayrıca 1261'deki Trabzon Komnenoslarının saldırısı sırasında iç kale dışında kalan bütün binaların tahrip edilmeleri ve bu eserin o bölgede tanınmayan Artuklu modelinde inşa edilmesi gibi sebeplerden dolayı Alaeddin Cami'nin aslında Muînüddin Pervane tarafından aynı plan üzerine yeniden yaptırılan daha eski bir yapı olduğu ileri sürülmektedir. Alaeddin Cami'nin en fazla imar faaliyetinde bulunan Selçuklu Hükümdarı I. Alaeddin Keykubad (ö.12371 tarafından Atabeg Ayas'a inşa ettirildiği ve söz konusu eserin Trabzon Komnenoslarının 1261 tarihindeki işgali sırasında tamamen yıkıldığı ve 1268'de de Muînüddin Pervane tarafından eski temelleri üzerine inşa ettirildiği bir ihtimal olarak ileri sürülmektedir.²⁹⁷

Cami, 1385 tarihinde Candaroğlu Celâleddin tarafından, XVIII. ve XIX. yüzyıllarda da Osmanlılar tarafından birkaç defa tamir edilmiştir.²⁹⁸

İbn Battuta'nın XIV. yüzyıl sonlarına doğru gördüğü camiye tek kubbeli ve ahşap maksureli olarak tasvir etmesinden yapının çeşitli dönemlerde geçirdiği onarımlarla

²⁹⁶ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 442.

²⁹⁷ Deniz Esemeli, "Alâeddin Camii ve Medresesi", **TDVİA II**, İstanbul 1989, s. 328, 329.

²⁹⁸ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 459.

orijinal görünüşünü iyice kaybettiği anlaşılacakla birlikte söz konusu caminin kimin tarafından yapıldığı konusunda mutabık olunan bir bilgi de mevcut değildir.²⁹⁹

Seyahatnamelerde önemli gün ve gecelerden bahsedilirken, devlet ricalinin ve halkın Cuma namazlarını “Cuma Cami”nde kıldıklarını belirtmektedirler. Cuma Namazlarının cemaat ile kılınması, bu işlevi yerine getirebilecek büyüklükte ibadethanelerin oluşmasını sağlamıştır. Macaristanlı György’e göre Müslümanların eğer gerçekten geçerli bir nedeni yoksa herkes imamın rehberliğinde namazını camide kılar. Eğer camiye gidilemiyorsa namaz bulunulan yerde de kılınabilir. Namaz vakitlerini takip etmede ise belli bir serbestlik tanınmış olup vaktinde kılmayı unuttuğunuz bir namazı başka bir vakitte kılabilirsiniz. György, Türklerin bayram günleri olan Cuma günlerinde, her zamankinden daha dikkatli ve özenli bir biçimde namaz kıldıklarından bahsederken her tür iş ya da çalışmanın durdurulmadığını belirtir. György’e göre şehirlerde “ana mescid” adı verilen “resmî ve merkezi” bir camide herkes Cuma günleri toplanır, hatta o anda orada bulunuyorsa sultan ve tüm yöneticiler de bu namaza katılır. Daha sonra Cuma namazı tamamlandıça imam vaaz verir ve ardından da sultan adına sadaka dağıtılır. Ayrıca György, Türklerin cami içindeki düzenlerini, tevazularını, sessizliklerini ve kendini vermişliklerini ayrıntılarıyla anlatmaya kalkarsam³⁰⁰ hepsini açıklamanın oldukça uzun süreceğinden bahseder. Türklerin camilerdeki sessizliği ve Hristiyanların kilisedeki dualarına dair:

Türklerin camilerdeki sessizliklerini, Hristiyanların kilisede dua sırasında çıkardıkları onca gürültü ve patırtıyla karşılaştığımda, bu tür bir ters düz oluş karşısında gerçekten çok şaşırırmaktayım. Türkler dinleri söz konusuysen bu kadar imanlı ve dindar olabilirken Hristiyanlar nasıl bu kadar saygısız ve özensiz olabilmektedirler, oysa akıl ve mantık bu durumun tam tersine olması gerektiğini söylemez mi?³⁰¹

Macaristanlı György’nin Cuma namazlarını ve Cuma Camiler hakkında vermiş olduğu bilgilerden camilerde dikkat edilen hususlar hakkında bilgi elde edilebilmektedir. Macaristanlı György, Türklerin camilere girerken uydukları temizlik kurallarından ve düzenine ilişkin verdiği bilgilerde Türklerin evlerine, camilere ya da başka herhangi bir yere ayakkabılarını çıkarmadan girmediklerini belirtir. Evlerinde ve

²⁹⁹ D. Esemeli, s. 328.

³⁰⁰ Macaristanlı György, s. 80.

³⁰¹ Macaristanlı György, s. 81.

camilerinde oturdukları yere yün halılar, hasır örtüler ya da sazdan örülmüş örtüler serdiklerini kaydeder.³⁰²

Schiltberger de camiye girmeden önce, camideyken ve camiden çıktıktan sonra yapılanlardan bahsetmektedir. Müslümanlar camiye gitmeden önce ağızlarını ve gözlerini yıkarlar. Eğer vücutları ile günah işlemişlerse camiye bütün vücutlarını yıkadıktan sonra girerler. Müslümanların bu yıkanmasını Hristiyanlardaki gibi günah çıkartmaya benzeten Schiltberger böylelikle yıkandıklarında manevi yönden temizlendiklerine inandıklarından bahseder. İslam dinine inananlar camiye girmeden önce ayakkabılarını çıkarırlar ve yalın ayak camiye girerler. Caminin içerisine silah ve bir çakı dahi kesici gibi silahları sokmazlar ve içeride oldukları süre içinde kadınları da sokmazlar. Schiltberger'e göre insanlar "camide yan yana durup ellerini önlerine bağlarlar daha sonra eğilirler ve yeri öperler." İmamları onların önünde biraz yüksek bir sandalyede durur ve dua etmeye başladığında arkasındakiler onun söylediklerini tekrar ederler ancak bu arada dikkati çeken bir husus da tapınaklarında dua zamanında birbirlerine bakmamaları ve birbirleri ile konuşmamalarıdır. Camide dua ederken biri diğerinden öne çıkmaz ve yan yana otururlar. Ayrıca camide dua ederken hareket etmezler ve sakin şekilde oldukları yerde elleri aşağı doğru sallanmış olarak dururlar. Duaları bittikten sonra herkes birbirini selamlar ve sonrada camiden ayrılırlar.³⁰³

3.5. Anadolu'da Tekke ve Zaviyeler

"Tekye", "Tekke, galat" isimleri dayanma, dayanacak yer anlamına gelmekle birlikte tarikat mensuplarının oturup kalktıkları, toplanıp zikir ettikleri yapılar demektir. "Zaviye" tekkelerin biraz küçüğü olmakla birlikte kelime olarak, "köşe, bucak", "hücre, küçük oda" gibi anlamlara gelmektedir. Zaviye terim olarak; yerleşim merkezlerinde yollar, geçitler üzerinde kurulan, bir şeyhin yönetiminde, bir tarikata mensup dervişlerin yaşadıkları, ayin yaptıkları ve görevlilerin gelip geçen yolculara bedava yiyecek, içecek ve yatacak yer sağladıkları yapılara verilen bir isimdir. Bu kurumlar "zaviye, hankâh, mevlevîhane, kalenderhane, dergâh, pir evi, sofihane ve ribat" gibi isimlerle de kullanılmaktadırlar. Tekke ve zaviyeler dini görünümlü olmalarına rağmen bir şeyhe

³⁰² Macaristanlı György, s. 69.

³⁰³ Schiltberger, s. 154; F. Okay, **Schiltberger'in Hatıratı**, s. 84.

tahsis edilmiş olmaları ve onların dünya hayatıyla ilgilerini kesip hayatlarını devam ettirdikleri yerler olmalarından dolayı camilerden farklıdır.³⁰⁴

Büyük Selçuklu Sultanı, Sultan Alparslan'ın 1071 Malazgirt Zaferi ile Anadolu'nun kapılarını Türklere açmasının ardından Türkistan'da yaşayan Türk nüfusun Anadolu'ya göçü başlayınca Anadolu'ya "Yörük" ve "Türkmen" nüfusu gelmeğe başladı. Bu göç XIII. Yüzyılın başlarında "Cengiz Han" komutasındaki Moğol ordularının önce Çin'i (1211 veya 1215) ve ardından da Harzemşahlar Devletlerini yıkması, 1218-1220 tarihleri arasında Türklere ile meskûn olan Buhara, Semarkand, Taşkent vb. gibi şehirleri tahrip etmesi, halkını kılıçtan geçirmesi olaylarından sonra da iyice hızlanarak devam etti. Bu göçlerden sonra Anadolu'ya gelen Türk nüfusun, savaş ve çeşitli afetlerle harabe durumuna gelmiş şehir ve köyleri imar etmeleri gerekmektedir. Ayrıca Anadolu'ya gelen Türk nüfus için iskânın sağlanması için de atıl vaziyetteki toprağa söz konusu nüfusun iskân edilmesi, iç güvenliğin sağlanarak düzenin korunması, yeni vatana da Türk ve İslam kimliğinin kazandırılması gerekmektedir. Bütün bu sıkıntıların giderilmesi için Selçuklu "Umera" ve "Ulema"sı devletin tüm imkânlarını seferber ederken, devlete yardım eden, devlet ile işbirliği yapan türlü tarikat, tarikatlara bağlı olarak faaliyet gösteren "Tekye", "Tekke", "Zaviye" ve "Dergâh"ları da yardıma çağırıyorlardı. Bunlar arasında özellikle hem dini hem de mesleki özelliği öne çıkan "Ahi Zaviyeleri" Anadolu'nun çeşitli bölgelerine hızla yayıldı. XIV. yüzyılda Anadolu'yu ziyaret eden "İbn-i Battuta'nın öve öve bitiremediği "Ahi Zaviyeleri", Selçuklu yönetimi tarafından himaye ve destek gördü.³⁰⁵ İbn Battuta, "Ahıyye," kelimesinin tekilinin "ahı" olduğunu belirterek birinci şahıs, Arapça "ah" bir diğer adıyla "kardeş" kelimesini kendisiyle ilgili kılarsa "kardeşim" "ahı" anlamında ortaya çıkan kalıp "ahl", kelimenin tekil kalıbı olduğunu bildirmektedir.³⁰⁶

³⁰⁴ Seyfullah Kara, **Selçuklular'ın Dini Serüveni Türkiye'nin Dini Yapısının Tarihsel Arka Plânı**, Şema Yayınları, İstanbul 2006, s. 648, 649; Mehmet Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1993, s. 425, 730, 731; Semavi Eyice, **İlk Osmanlı Devrinin Dini - İctimai Bir Müessesesi Zâviyeler ve Zâviyeli-Camiler**, Sermet Matbaası, İstanbul 1963, s. 24, 25; Mustafa Kara, "Tekke", **TDVİA XL**, İstanbul 2011, s. 368 - 370; Ahmet Güneş, "16. Yüzyılda İznik'te Zaviyeler ve Gelir Paylaşımı", **DTFC Tarih Araştırmaları Dergisi**, 23/36, Ankara 2004, s. 123 - 150; Ali Açık, "Osmanlı Dönemi'nde Tokat Kazasında Ahiler ve Ahi Zaviyeleri", **I. Uluslararası Ahilik Kültürü ve Kırşehir Sempozyumu Bildiriler Kitabı I**, Kırşehir 2011, s. 1 - 21; O. Turan, **Selçuklular Târîhi ve Türk-İslam Medeniyeti**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1993, s. 357; Abdurrahman Güzel, **Tekke ve Zaviyelerin İslâm Düşüncesindeki Yeri ve İlğası**, Ankara 1992, s. 27, 61; Macaristanlı György, s. 87; R. Özdemir, s. 259-310.

³⁰⁵ R. Özdemir, s. 259-310.

³⁰⁶ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 403.

İbn Battuta, “ahı” tabirinin evlenmemiş sanat ve meslek sahibi gençlerden seçilmiş, kendisine reislik payesi verilmiş önder bir kişiye verildiğini belirtmektedir.³⁰⁷

İbn Battuta’ya göre Ahiler, Anadolu’ya yerleşmiş Türkmenlerin yaşadıkları her yerde, köy, kasaba ve şehirlerde bulunuyorlardı. Şehirlerine gelen yabancıları, misafir etme, onlarla ilgilenme, yiyeceklerini ve konaklayacakları yeri sağlama, onları eşkıyanın ve vurguncuların ellerinden kurtarma, şu veya bu sebeple haydutlara katılanları temizleme gibi konularda İbn Battuta’nın ifadesine göre bunların eşine dünyada rastlanmaz.

İbn Battuta’ya göre "Ahı" onlara göre, "sanatının ve zanaatının erbabını toplayan ve işi olmayan genç bekârları da bir araya getiren adam"dır. "Fütüvvet" denen şey de onların, ahı'yı başlarına geçirmesidir. Önder olan adam, bir tekke yaptırarak, tekkeyi halı, kilim, kandil gibi gerekli eşyayla donatır. Önderin arkadaşlarıysa geçimlerini sağlayacak kazancı elde etmek için gün içinde çalışırlar. Kazandıkları parayı ikindiden sonra topluca getirip başkana verdikten sonra bu parayla tekkenin ihtiyaçları karşılanır, beraber yaşama için gerekli yiyecek ve meyveler satın alınır. Mesela o esnada beldeye bir yolcu gelmişse hemen tekkede o kişiyi misafir ederek alınan yiyeceklerden ikram ederler. Bu durum yolcunun ayrılışına kadar sürmektedir. Bir yabancı ve misafir olmasa bile yemek zamanında yine hepsi bir araya gelip beraber yemek yerler, türkü söylerler. Ertesi sabah işlerine giderek ikindiden sonra elde ettikleri kazançlarla önderin yanına dönenlere ise "fityan" “yiğitler” deniliyor. Yiğitlerin ya da bir diğer ifadeyle “fityanların” önderlerine de "ahı" denildiğini bildiren İbn Battuta, dünyada onlardan daha ahlaklı ve erdemlisini görmediğini aktarmaktadır. İbn Battuta ahilerden gördüğü ilgi ve alaka ile ilgili memnuniyetini belirterek Şiraz ve İsfahan ahalisinin davranışlarının da biraz ahı tayfasını andırırsa da ahıların yolculara daha fazla ilgi ve saygı gösterdiğini bildirmektedir. İbn Battuta’ya göre ahiler sevgi ve kolaylıkta da Şiraz ve İsfahanlılardan daha ileri düzeydedirler.³⁰⁸

³⁰⁷ Mehmet Şeker, **İbn Battuta’ya Göre Anadolu’nun Sosyal-Kültürel ve İktisadî Hayatı İle Ahîlik**, Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1993, s. 71.

³⁰⁸ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 404; M. Şeker, **İbn Battuta’ya Göre Anadolu’nun Sosyal-Kültürel ve İktisadî Hayatı İle Ahîlik**, Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1993, s. 72; M. Şeker, **Anadolu’nun Türkleşmesi ve Kültürel Hayatı**, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2006, s. 176, 177.

İbn Battûta, Anadolu'yu ziyarete geldiklerinde hangi zaviyeye giderlerse büyük alaka gördüklerini belirterek³⁰⁹ Antalya'da gittiği zaviyenin nefis "Rum" Anadolu kalıçeleri ile döşenmiş ve Irak camından birçok avizelerle süslenmişti. Misafir odasında beş tane, üçayaklı bakırdan yapılmış çerağ (beysûs) bulunuyor ve beysusun yanında da bakırdan yedek yağdanlıklar vardı. Buraya fitili kesmek için bir de makas konmuştu ki söz konusu bu kandiller erimiş iç yağı doldurularak yakılıyordu. Ayrıca misafirlere mahsus bir de peyke vardır.³¹⁰

Bolu'da kaldığı bir başka zaviye hakkında bilgi vermiş olan İbn Battûta, "Bôlî" dediği Bolu'da ahi yiğitlerinden birinin tekkesinde konakladıklarını belirterek, burada adet gereği tekkenin bütün bölümlerinde ocakların kış boyunca aralıksız yandığından bahsetmektedir. İbn Battuta, dergâhın her kısmına ayrı ayrı ocak yapılmış olduğunu görür. Ocakların ise hepsinin bacası vardır. Bu nedenle duman çıkıp gidiyor, tekke içine yayılmıyor; bu yüzden sıkıntısı yoktu. Onlara "bahâri" ismini verdiklerini bildiren İbn Battuta'ya göre bu kelimenin tekili ise "bahîrî" dir.³¹¹

Ayrıca İbn Battuta'nın ahi zaviyelerini övmesi ve söz konusu zaviyelerde gördüğü ilgi, alaka ve misafirperliğinden ötürü olsa gerek İbn Battûta ve arkadaşları seyahatleri sırasında çoğunlukla zaviyelerde kalmayı tercih etmişlerdir. Nitekim İbn Battûta'nın bu tercihini açıkça belirttiği ve bir zaviyede misafir olmayı istediğini Yenice'ye geldiklerinde bir ahi zaviyesi aradıkları ifadelerinde bulunabilmektedir.³¹²

İbn Battuta ve arkadaşları "Nekde" dediği Niğde'den "Kaysârya" dediği Kayseri'ye geldiklerinde bu şehirde ahılardan Emir Ali'nin tekkesinde konaklamışlardır. İbn Battuta'ya göre Emir Ali, çevredeki ahıların önde gelenlerinden olup aynı zamanda şanlı bir beydir. Şehrin nüfuz sahibi ayan takımından bir grubu olan Emir Ali'nin tekkesi ise sağlam yapılı bir binadır; yiyeceklerinin bolluğu, kandilleri ve döşemeleriyle İbn Battuta ve arkadaşlarının gördükleri zaviyelerin en güzellerinden biridir. İbn Battuta'ya göre dergâh mensupları veya başkaları her gece Emir Ali'nin

³⁰⁹ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 400.

³¹⁰ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 405; M. Şeker, **İbn Battuta'ya Göre Anadolu'nun Sosyal-Kültürel ve İktisadî Hayatı** s.73; M. Şeker, **Anadolu'nun Türkleşmesi**, s. 178.

³¹¹ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 437.

³¹² İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 433.

yanında toplanıyorlardı ve bu yolda olanların gösterdikleri ilginin de iki katını gösteriyorlardı.³¹³

İbn Battûta, Kastamonu'dan ayrıldıktan sonra bir kasabada konakladığı bir zaviye İbn Battuta'ya göre karşılarna çıkan kasabaların birinde gördükleri zaviye ülkenin en güzel ve en büyük zaviyesidir. İbn Battuta ve kafilesi burada konaklamışlardır. Binayı büyük beylerden olan ve hayatını Yüce Allah'a adayan "Fahreddîn Bek"ın yaptırdığını bildiren İbn Battuta, zaviyenin bakım işlerini ve orada ikamet eden dervişlerin idaresini oğluna verdiğinden bahsetmektedir. İbn Battuta'ya göre o köyün geliri de tamamen bu zaviyeye vakfedilmişti.³¹⁴

Ahilerden sonra çeşitli tarikat ve bunlara bağlı "Tekke ve Zaviyeler" de Anadolu'ya yayıldı. Söz konusu tekke ve zaviyelerin "şeyh", "ulu" ve "mürit"leri, bir taraftan şeriat ile tarikatı birleştirip İslam misyoneri gibi İslamı ve Türk kültürünü yayarken, diğer taraftan tekke ve zaviyelerin etrafında yer alan arazileri ekip biçmeğe, çeşitli geçitleri "derbent" ve askeri merkezleri "ribat"ları koruyarak iç güvenliği sağlamaya çalışmışlardır. Ayrıca muharip bir güç gibi fütühatlara katılarak "Alp", "Eren", "Alperen", "Gazi", "Abdalan-ı Rum", "Baba" gibi ünvan ve sıfatlar alma yoluna gitmişlerdir.³¹⁵

Selçuklu yönetiminin takip ettiği söz konusu siyaseti, Anadolu Beyliklerinin "Bey" ve "Ulema"sı da takip ederek Anadolu'da Türk İslam kültürü şehirlere, köylere, yer ve mevki adlarına dahi verilmeye çalışıldı. Böylece Anadolu'nun en ücra köşelerine kadar ulaşılmaya, hizmet için tekke ve zaviyeler kurulmaya devam edildi.³¹⁶

Türkiye Selçuklularının ve Beyliklerin takip ettiği siyaseti Osmanlı Beyliği de aynı şekilde takip ettirdi. Osmanlı bir taraftan Anadolu'daki Türk-İslam kültürünün tebliğine hız vermekteyken diğer taraftan ise yeni toprakların fethi için Balkanlara geçmekteydi. Bu hizmetleri yürüten Osmanlı Yönetimi, bir yandan Selçuklu ve

³¹³İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 415; M. Şeker, **İbn Battuta'ya Göre Anadolu'nun Sosyal-Kültürel ve İktisadî Hayatı**, s. 87; M. Şeker, **Anadolu'nun Türkleşmesi**, s. 195.

³¹⁴ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 441.

³¹⁵ Fuat Köprülü, **Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri**, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1981, s. 144; Ömer Lütfi Barkan, *"Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler"*, **Vakıflar Dergisi II**, İstanbul 1974, s. 279-387; R. Özdemir, s. 259-310; O. Turan, **Selçuklular ve İslamiyet**, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2010, s. 78.

³¹⁶ R. Özdemir, s. 259-310.

Beyliklerden intikal eden "Tekke ve Zaviyeler" in varlığını koruyup haklarını tanıırken diğer yandan ise fethettiği topraklarda yeni "Tekke ve Zaviyeler" kuruyordu.³¹⁷

Aynı amaç doğrultusunda Osmanlı Ümerası, Saruhan Beyliği³¹⁸ topraklarında yer alan "Ahi Aslan, Ahi Farkun, Ahi Şahan, Ahi Çarpık, Ahi Yahşi ve oğullarına ait Ahi Yunus, Kandil'miş Şeyh, Adil Şeyh, Duruca Baha, Nusret Şeyh, Saru İsa, Saru Şeyh, Kutlu Bey Kızıl Emeli" zaviyelerinin bakım ve onarımlarını yaptırmıştı. Ayrıca Menteşe Beyliği topraklarında yer alan Ahi Yusuf, Ahi Ummet, Ahi Feke, Ahi Dehhağ, Ahi İsmail zaviyelerinin ve bunların dışında daha birçok zaviyenin ise haklarını tanıyıp, bakım ve onarımlarını da yaptırmıştı. Ayrıca Orhan Bey de Bursa 'da Yesevi tarikatı mensubu olan Türkmen Derviş Geyikli Baha Sultan'a türbe, cami ve Zaviye yaptırıp, arazi bağışlamış, Gelibolu'da Hacı İzzettin adlı kişinin Kavak Ahisi'ne çiftliğini, Emir İlyas Çiftliğini ise İshak Fakih'e vakfetmesinin yanında Gelibolu'da Ahi Musa ve Ahi Züle zaviyelerini inşa ettirip topraklar vakfetmiştir.³¹⁹

Aynı şekilde Sultan Yıldırım Bayezit de 1399 tarihinde Bursa'da "Kal'a Altı-Tahta Kal'a" denilen yerdeki büyük yol kenarına İran'dan Anadolu'ya gelip "Kazerûniyye" tarikatını kuran "Ehu İshak âlemdarlarına mahsus bir zaviye-i âli" inşa ettirdi. Bursa ve "Yaylak Çayırında" bazı topraklar ile "Gemlük" ve Tuzla gibi karyeleri bir diğer ifade ile köyleri vakfettirip, tüm tekâliften muaf tutmuştur.³²⁰

Osmanlı Devleti'nin kuruluş ve gelişme dönemlerinde tekke ve zaviyeler hakkındaki takip ettiği söz konusu bu politikası XVIII ve XIX. yüzyıllar boyunca destek görmeye devam ederken bu destek Anadolu ve Rumeli'nin çeşitli şehirlerinde bulunan tekke ve zaviyeleri de kapsadı.³²¹

³¹⁷ Ö. L. Barkan, s. 279-387; R. Özdemir, s. 259-310.

³¹⁸ Manisa merkez olmak üzere zaman zaman İzmir ve Aydın'a kadar uzanan sahadır. R. Özdemir, s. 259-310.

³¹⁹ Ö. L. Barkan, s. 279-387; R. Özdemir, s. 259-310.

³²⁰ H. Adnan Erzi, "Bursa'da İshaki Dervişlerine Mahsus Zaviyenin Vakfiyesi", **Vakıflar Dergisi II**, İstanbul 1974, s. 423-429; R. Özdemir, s. 259-310.

³²¹ Ö. L. Barkan, s. 279-387; R. Özdemir, s. 259-310.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

1200 Ve 1450 TARİHLERİNDEKİ SEYAHATNAMELERE GÖRE ANADOLU'DA SOSYAL HAYAT

4.1. Anadolu'da Kadının Devlet ve Toplum Hayatındaki Konumu

İlk Çağlardan itibaren Türklerde kadın siyasi, askeri ve sosyal açıdan önemli bir konuma sahip olmuştur. Ailenin ve devletin kutsiyeti, toplumu meydana getiren fertlerin de yüce olduğu fikrini beraberinde getirmiştir. Türk toplumunda kadınlar da erkekler gibi her türlü faaliyete katılmış, avda, savaşta, dini, siyasi ve iktisadi alanlarda aktif rol üstlenmiştir.³²² Eski Türk kadını erkeklerden kaçan, evin sadece harem kısmında yaşayan bir grup değildi.³²³ Tarihin ilk çağlarından itibaren Türk toplumunda kadınlar, hakları olan sosyal ve siyasi hayatın her noktasında aktif olarak yer almış, saygı gösterilmiş ve değer verilip korunmuş bireyler olarak yaşamışlardır.

İlk Çağ Türk toplumunda hem erkek hem de kadın eşit haklara sahipti. Söz konusu dönemde kadınlar ata binmek, dövüşmek ve bazen de şaman ayinlerini düzenleme görevlerini üstlenebilirlerdi. Kadınların boyları üzerinde oldukça etkili oldukları ve hatta devlet içinde yüksek görevlere geldikleri dönemler de olmuştur.³²⁴ Devlet yönetiminde hâtonlar, hâtonluk hukukuna sahiptiler. Aralarında, devlet siyasetine yön verenler olduğu gibi devlet reisliği yapanlar ve nâip olarak devleti idare edenler de vardı. Hâtonlar devlet meclislerine katılırlar ve bazen elçileri ayrıca kabul ederlerdi.³²⁵ Nitekim Bilge Kağan Kitâbesinde : “ Tanrı Türk milleti yok olmasın diye babam İl- teriş Kağan ile anam İl-bilge Hatunu yükseltti.” İfadesi kadının siyasi ve sosyal mevkiinin ne derece ileri olduğunu göstermektedir.

Türkler Müslüman olduktan sonra kadınlar, Karahanlı, Selçuklu ve diğer devletler zamanında da bu konumunu muhafaza etmeye devam ediyordu. İlk Türkiye Selçuklu hükümdarları zamanında da kadınların siyasi ve sosyal görevleri devam etmiştir. I. Kılıç Arslan'ın 1107'de şehit olmasından sonra Malatya'da bulunan hatunu en küçük oğlu

³²² Mehmet Özmenli, “Ortaçağ'da Türklerde Kadın Ve Aile”, *International Journal Of Social Science*, (Spring II), (2018), s. 347-356.

³²³ Sadri Maksudi Arsal, *Türk Tarihi ve Hukuk*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2014, s. 338.

³²⁴ Jean Paul Roux, *Türklerin Tarihi*, Kabalcı Yayınları, İstanbul 2013, s. 138.

³²⁵ İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2011, s. 259.

Tuğrul Arslan adına hüküm sürmüştür. Hatun, oğluna atabey tayin etmiştir. Hatun, atadığı atabey vasıtasıyla geniş siyasi faaliyetlere başlamış, savaş ve istilalara girişmiştir. Hatunun uzun bir süre hâkimiyeti devam etmiştir. Hatunun oğlu olgunluk çağına erişince oğlu ile de mücadele ederek bu münasebetle “Sultanın şehri kendisine verdiğini” ileri sürmüştür. Böylece Anadolu’da kadınların siyasi ve sosyal mevkileri devam etmektedir.³²⁶

Anadolu’yu ziyaret eden seyyahlar da kadının yönetimde görev aldıklarına tanık olmuşlardır. Bu tanıklıklarına dair bilgileri seyahatnamelerinde ele almışlardır. Bundan dolayı seyahatnamelerde dönemin kadınlarının yönetimde görev aldıklarına dair bilgileri de öğrenmekteyiz. Bu konuyla ilgili XIV. Yüzyıl seyyahlarından İbn Battûta’nın aktardığı iki farklı örnek seyahatnamede bulunmaktadır. Birinci örnek, Kayseri’de yaşayan Emir Alâeddin Eretna (öl. 1352)’nin hatunlarından biri ile ilgilidir. “Alaeddin Eretna Bek’in hatunlarından birinin de bu şehirde ikamet ettiğini” belirten İbn Battuta, “bu hatun iyi kalpliliği ve cömertliği ile tanınmıştır. Kendisine ulu, yüce anlamına gelen “ağa” kelimesiyle hitap olunur ki padişahlarla ilişkisi olan herkese ağa denilir.”

Seyyah, asıl adı Togay Hatun olan Eretna beyinin hanımını, vermiş olduğu bu bilgilerle tanıttıktan sonra adı geçen hatunun huzuruna çıktığını belirtmektedir. İbn Battûta, Emir’in eşinin kendilerini ayakta karşıladığını, selamladığını ve kendileri ile konuştuğu bilgisinden sonra kendileri için yemek hazırlattığını ve ayrılırken de Togay Hatunun kendilerine “koşum takımı, eksiksiz hazırlanmış bir at, bir kat elbise ve paradan oluşan” çeşitli hediyeler verdiğini yazmıştır.³²⁷ İkinci örnek ise seyyahın, İznik ziyareti sırasında görüştüğü Osmanlı Beyi Orhan Bey’in (1281-1362) eşi Nilüfer Hatun’dur. İbn Battûta Nilüfer Hatun için eserinde; “ ... Şimdi bomboş olan şehirde saray hizmetkârlarından birkaçı ve sultanın hanımı Beylûn (Nilüfer) Hatun oturuyor. Şehir ahalisine hükümrânlık eden erdemli, iyi yürekli bir kadın.” tanımlamasını yapmaktadır. Yaptıkları ziyaret sonrasında kendilerine Nilüfer Hatun’un yardım ettiği bilgisini vermektedir.³²⁸ Hayır, işleriyle ilgilenen Nilüfer Hatun Bursa Ovası’nda geçen bir çay üzerinde köprü yaptırmıştır. Bu nedenle bu çaya Nilüfer Çayı denir. Dönemin

³²⁶ O. Turan, **Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi**, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2010, s. 141 - 143.

³²⁷ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 415.

³²⁸ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 430, 431.

kaynaklarından olan Âşıkpaşazâde'nin eserinde verilen bilgiye göre Nilüfer Hatun, Orhan Gazi'nin eşidir ve kaplıca kapısına yakın yerde Bursa hisarı dibinde tekkesi olan hanımdır. Ayrıca Ulufer Suyu'nun köprüsünü de bu hanım yaptırdığından, o suya verilen isim köprüye de ad olmuştur³²⁹ şeklinde verdiği bilgiler de İbn Battûta'nın vermiş olduğu bilgileri doğrular niteliktedir. XV. yüzyılda Anadolu'yu ziyaret eden Bertrandon'un eserinde de Bursa'da halk dilinde Ülfer diye bilinen Nilüfer suyundan şehrin “çeşitli yerlerinden geçen bir ırmak” şeklinde bahseder.³³⁰ Anadolu'da kadının yönetimde görev aldığı bilgisini edindiğimiz bir diğer seyyah ise Schiltberger'dir. Eseri 1394 ve 1427 tarihleri arasındaki bilgileri içeren Schiltberger, Anadolu'da kadının yönetimdeki ağırlığına tanık olmuş ve bu tanıklığını eserinde vermiş olduğu şu bilgilerde bulmak mümkündür:

Karaman'ın oğulları ve anneleri bunu öğrenince, en iyi vatandaşlarını yanlarına çağırıp onlara dediler ki: “Görüyorsunuz ki Bayezid daha kudretli olduğundan, biz sizi idare edemiyoruz, başınıza geçemiyoruz. Bizim yüzümüzden sizlere zarar gelmesini istemiyoruz, böyle bir durum bize acı verir, bunu yapmamanızı istiyoruz. Bu nedenle annemizle mutabık kaldık onun merhametine sığınacağız.” Bu sözler, şehirlilerin çok hoşuna gitti. Böylece Karaman'ın oğulları, annelerini ve şehrin en büyük eşrafını yanlarına alıp, kale kapısını açıp dışarı çıktılar. Onlar orduya yaklaşınca anneleri, oğullarının her biri bir kolunda olarak Bayezid'e doğru yürüdü. Bayezid hemşiresini oğullarıyla birlikte görünce çadırından çıkarak onlara doğru yöneldi. Onlar ise yere kapanıp, ayaklarını öptüler, af dileyip, şehrin anahtarını teslim ettiler. Kral bunun üzerine yanındaki soylu kişilere onları kaldırmalarını emretti. Daha sonra şehri aldı ve kendi Beylerinden birini şehrin hâkimi olarak atadı. Kız kardeşi ile oğullarını başkenti Bursa'ya gönderdi.³³¹

Schiltberger'in vermiş olduğu bu bilgilerden Schiltberger'in, Karamanoğulları Beyliği'nde kadının yönetimdeki ağırlığına tanıklık etmiş olduğu anlaşılabilir. Bu bilgilerden bir diğer hususu Karamanoğlu Ali'nin ölümünden sonra oğullarının, annelerine itaat etmeleridir.

Dede - Korkut kitabında Türklerde, kadınların da erkekler gibi kahraman olması gerekirdi.³³² Bu konuma örnek teşkil eden anlatımlardan biri XV. yüzyılda Türkiye'ye gelen Fransız elçisi Bertrandon De La Broquière'in Türkmen kadınları hakkında

³²⁹ Nilüfer Hatun, Yarhisar Tekfuru'nun kızıdır. Murad Han Gazi ve Süleyman Paşa'nın annesidir. Hanım vefat edince Bursa hisarında birlikte defnedilmişlerdir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Âşık Paşazade, **Osmanoğulları'nın Tarihi**, (çev. Kemal Yavuz, M. Saraç), K Kitaplığı, İstanbul 2003, s. 70.

³³⁰ Broquière, s. 201.

³³¹ Schiltberger, s. 43.

³³² Muharrem Ergin, **Dede Korkut Kitabı**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 2011, s. 124.

anlattıklarıdır. Bertrandon De La Broquière'in Türkmen kadınlarının erkeklerden kaçmadığını güzel ve iffetli olduklarını anlatırken Dulkadir oğullarına bağlı silahlı otuz bin Türkmen erkek ve yüz bin kadın süvari bulunduğunu anlatır. Bu kadın süvarilerin yiğit kişiler olduklarını ve erkekler gibi silah taşıyıp savaştıklarını anlatmaktadır ki³³³ bu durum Dede- Korkut destânının tasvirlerine tamamen uymaktadır.³³⁴

İslamiyet'in Türkler arasında yayıldığı X. Yüzyıldan itibaren Türklerin yaşadığı yerlerde kadınlar ve erkekler yan yanadır. X. yüzyılda Türklerin yaşadığı yerleri ziyaret eden İslam seyyahı İbn Fazlan Türklerde kadınların erkeklerden kaçmadığını özellikle belirtirken kadın ile erkeğin aynı ortamda bulunmasını ise kendi kültürüne göre şaşırtıcı bulur.³³⁵ Göçlerden sonra Anadolu'ya yerleşen Türkler İslamiyet'i kabul etmelerine rağmen eski Türk gelenek ve törelerini muhafaza etmeye devam etmişlerdir. Bu anlamda İbn Battûta, Anadolu'da yaşayan halkın hayat tarzı ile komşuluk münasebetleri hakkında bilgi verirken Anadolu'da kadınlar yüzlerini örtmezler, yola çıkacağımız zaman akraba ya da hâne halkındanmışçasına bizimle vedalaşırlar. Bu ayrılıktan dolayı üzüntülerini, gözyaşlarını dökerek belirtirlerdi, demektedir. Ayrıca, kadınların haftada bir pişirdikleri ekmeklerini misafir ve yabandan gelenlere gönderdiklerini anlatan İbn Battûta;

Anadolu'ya geldiğimizde hangi zaviyeye gidersek gidelim büyük alaka gördük. Komşularımız, kadın ya da erkek bize ikramda bulunmaktan geri durmuyorlardı. Burada kadınlar yüzlerini örtmezler. Yola çıkacağımız zaman akraba ya da ev halkındanmışçasına bizimle vedalaşır, üzüntülerini gözyaşı dökerek belli ederlerdi. Ekmek günü, erkekler sıcak ekmekler ve nefis yemeklerle çevremizi doldurur, şöyle derlerdi: "Bunları size kadınlar gönderdi, sizden hayır dua bekliyorlar!"³³⁶

Bu bilgede XIV. Yüzyılda Anadolu'da kadının sosyal hayattan dışlanmadığı ve kadının sosyal hayattaki genel durumu ifade edilmektedir. İbn Battûta, seyahatnamesinde kadınların seyahat ettiklerine ve sosyal hayatta serbestçe hareket imkânına sahip olduklarını Anadolu'da karşılaşmış olduğu şekilde anlatmaktadır.

Ata binmiş bir Türk hatununun, yanında hizmetkârlarıyla Yenicâ (Yenice) şehrine yöneldiğini görünce onların ardına düştük. Yolu kaybetmemek için yaptık bunu. Deli bir nehrin kenarına vardık; adı Sakarî' dir. Sanki "Sakar" a (Cehennem) nispet edildiği için bu ad verilmiş! Allah korusun bizi ondan! Kadın ırmağı geçmeye başladı. Tam ortada hayvanın ayağı sürçtü; az kalsın sulara gömülecekti, hizmetçiler kurtarmaya çalıştılar. Ama nehir azgındı; aldı, götürdü her ikisini. Irmak kenarında bir grup insan derhal atladılar suya, hatunu kurtardılar. Kadının bu

³³³ Broquière, s. 162, 163, 190.

³³⁴ O. Turan, **Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi**, s. 145.

³³⁵ Ramazan Şeşen, **İbn Fazlan Seyahatnâmesi**, Bedir Yayınevi, İstanbul 1995, s. 31.

³³⁶ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 400, 401.

dünyadan göçmesine ramak kalmıştı, hizmetkârı bulduklarında" o çoktan ruhunu teslim etmişti. Allah rahmet eylesin.³³⁷

İbn Battûta'nın aktarmış olduğu bu bilgiden anlaşılmaktadır ki devrin kadınları toplum içinde örf, âdet ve gelenekler dâhilinde serbestçe hareket imkânına sahiplerdi. Kadınların siyasi ve sosyal konumlarına ve serbest hayatlarına rağmen tüm eski kaynaklar Türk kadınlarının çok iffetli olduğunu ve bunun da herkesçe bilindiğini belirtmişlerdir. Türk kadını hakkında kaynakların övgü dolu bilgiler vermesinin yanında Türk destanlarının Türk kadının güzelliği ve iffeti üzerine söylemleri bulunmaktadır.³³⁸ Marco Polo da Türk kadınlarının ahlâksal temizliğini öven “bütün dünyada en temiz ve ahlâklı” sıfatlarını kullanmaktadır.³³⁹ Ricoldus de Monte Crucis, ise karşılaştığı Türkmen kadınlarının kuvvetli olduklarını vurgulamanın yanında seyahatlerine devam etmek için yola koyulduklarında ise kfilesinde bulunan hamile bir Türkmen kadının çocuğunu edepli bir şekilde sessizce dünyaya getirmesini ve sabah da kfilede çocuğuyla seyahate devam etmesini bir mucize olarak tanımlamıştır.³⁴⁰ Türk kadınlarının edebi konusu üzerine bilgi veren bir diğer seyyah ise Macaristanlı György'dir. 1438 yılında Sultan II. Murad'ın Macaristan seferinde esir olan Macaristanlı György'nin Anadolu'daki 1438 ve 1458 tarihlerini kapsayan seyahatnamesinde tutsaklık günlerini, Türklerin gelenekleri, göreneklere ve dini hakkında bilgi vermenin yanında on ikinci bölümde “Türk Kadınlarının Edebi Üzerine” adlı başlık altında Türk kadınlarının davranışlarındaki terbiyenin önemini vurgulamıştır.

Türklerin kadınları büyük bir tevazu içinde giyinmektedirler, giyim kuşamlarında en ufak bir aşırılık ya da süs olmaz. Başlarını çeşitli örtülerle örtüp baş ve boyunlarını büyük bir iffet ve özenle sarmaktadırlar; bu arada örtünün yüzlerinin sağ tarafına gelen bölümünü aşağıya doğru uzatmaktadırlar ki evlerinden çıkmaları gerektiğinde ya da evlerinin içinde bir adamla karşılaştıklarında, örtüyü çekip gözleri dışında tüm yüzlerini örtebilirler. Bu hepsi için geçerlidir, köylülerden halk tabakasından sıradan insana kadar.

Macaristanlı György, eserinde erkeklerin, evlerinde kadınlara karşı davranışlarından da bahsetmiştir. Bu bilgilere göre “Erkekler kendi evlerinde bile, ne³⁴¹ hareketlerinde ne sözlerinde ne de davranışlarında en ufak bir arsızlık ya da

³³⁷ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 431.

³³⁸ Bahaeddin Ögel, **Türk Mitolojisi I**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1971, s. 1- 87; İbn Fadlan, **İbn Fazlan Seyahatnamesi**, (çev. Ramazan Şeşen), Bedir Yayınları, İstanbul 1975.

³³⁹ László Rásónyi, **Tarihte Türklük**, (ed. Ö. Andaç Uğurlu), Örgün Yayınevi, İstanbul 2008, s. 90.

³⁴⁰ Ricoldus De Monte Crucis, s. 42.

³⁴¹ Macaristanlı György, s. 76.

sefihlikte bulunurlar. Hatta evlerinde çok olgun davranırlar. Tüm ev halkı evin erkeğine karşı saygı duyar.”³⁴² Macaristanlı György nişanlandıktan sonra aynı toplumsal sınıftan olan herkes için geçerli kabul edilen düğün gününe kadar ki kadın ve erkek davranışlarıyla alakalı da bilgiler vermiştir.

Ayrıca biraz sonra sözünü edeceğim âdet de aynı toplumsal sınıftan olan herkes için geçerliydi ve herkes buna sıkı sıkıya uyardı. Bir kadın ve erkek arasında evlilik sözleşmesi yapıldığında, düğün gününe kadar damat adayı, bu kesin saygı kuralları gereğince, eşinin anne ve babası ya da yakınlarıyla ne tek kelam eder ne de onlarla bir arada bulunurdu. Onlarla karşılaşmaktan kaçınır ve böyle bir durum olduğunda kulaklarına kadar kızarak hemen ortamdaki uzaklaşmaya çalışırdı. Gelin adayı da aynı saygı gereğince, eşinin anne ve babası ve yakınlarına karşı aynı davranışlar içinde bulunurdu.³⁴³

Seyahatnamede verilen bilgilerden anlaşılmaktadır ki toplumun temelini oluşturan ailede, kadın ve erkek karşılıklı saygı ve sevgi çerçevesinde iletişim kurmaktadır.

Türk tarihine bakıldığında ilk çağlardan itibaren kadının toplumda her dönemde olduğu gibi sahip olduğu konumu İslami dönemde de korumuştur. Söz konusu dönemde, seyyahların da vermiş olduğu bilgiler doğrultusunda, kadınlar Türk İslam hukukunun kadınlara tanıdığı haklar doğrultusunda pek çok alanda etkili olmuş ve sosyal hayata yön vermişlerdir. Nitekim Türk kadınları mal, mülk ve paraya sahip olmuşlar ve sahip oldukları bu gücü hayır işlerinde kullanmaktaydılar. Ailenin temeli sevgi ve saygı çerçevesinde kurulmakta ve aile içi iletişim de bu doğrultuda ilerlemekteydi. Kadın toplumda değer görmekte, hayata aktif olarak katılmaktaydı. Netice itibarıyla denilebilir ki Türk kadınları İslamiyet’ten sonra da sosyal ve siyasi faaliyetlere katılmıştır. Söz konusu dönemde de Türk kadınları mala tasarruf ettikleri gibi dirliklere, has ve zeametlere ve mâlikhânelere sahip olabilmüşlerdir.

4.2. Anadolu’da Müslim ve Gayri Müslimler Arasındaki Münasebetler

Selçuklular, Anadolu’yu ele geçirdikleri dönemde, Bizans İmparatorluğu, Anadolu’da özellikle Ermenilere baskı uygulayarak, onları Ortodoks Hristiyanlığa geçmeye zorluyordu.³⁴⁴ Ermeniler üzerindeki bu baskıya daha sonra Rumlar da katıldı

³⁴² Macaristanlı György, s. 77.

³⁴³ Macaristanlı György, s. 77.

³⁴⁴ Claude Cahen, **Osmanlılardan Önce Anadolu’da Türkler**, (çev. Yıldız Moran), E Yayınları, İstanbul 1994, s. 81; O. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2011, s. 49; Muhammet Kemalöğlü, “*Türkiye Selçuklularında Gayr-ı Müslim Tebaa ile Kurulan Sosyal İlişkiler*”,

ve Rumlar ile Ermeniler arasında etnik çatışmalar başladı. Bundan dolayı farklı kökenlere dayanan Ermeni ve Rumlar Anadolu şehirlerinde ayrı cemiyetler halinde yaşamaya başladılar. Bütün bu oluşum sebeplerin yanı sıra Bizans devrinde zorla din değiştirme, haraç, savaş, asker, gelir ve tarım ürünlerinden alınan yüksek vergiler nedeniyle Bizans'ın Ermeni, Süryani, Pavlaki gibi unsurları, Selçuklular, Anadolu'ya geldikten sonra hoşgörülü Türk hâkimiyetini kolaylıkla kabul etmelerinde etkili oldu.

Anadolu'da Türk devletlerinin hâkimiyeti döneminde halkın çoğunluğunu Türkler oluşturmakla birlikte,³⁴⁵ bir kısmının Türk idaresinde yaşadıkları³⁴⁶ Rum, Ermeni, Süryânî ve Yahudiler de yaşamaktaydı.³⁴⁷ Nitekim Marco Polo, Türkiye bölgesinde Muhammed'e tapan ve dilleri diğerlerinden farklı olan Türkmenler, Ermeniler ve Yunanlılar olmak üzere üç tür insan olduğundan bahsederken bölgenin adını Türkmenlerden aldığını ve buraya Türkiye³⁴⁸ dendiği bilgisini de vermektedir. Dominikan tarikatının keşişi Ricoldus de Monte Crucis ise Türkiye'ye girdiklerinde kendilerini "Muhammed'in yasasına tabi olan Müslüman Türkmenler arasında bulduklarından"³⁴⁹ bahsetmektedir. Korykoslu Hayton ise Türkiye'de; Grekler, Ermeniler ve Hristiyan olup ticaret ve ziraat ile meşgul olan "Jakobinler" dediği "Yakubîler" ve Müslüman Türk halkının yaşadığı bilgisini vermektedir.³⁵⁰ Gregory Palamas, tutsak olarak gittiği dönemde Osmanlıların hâkimiyetinde olan Bursa'da Hristiyanların varlığından bahsetmektedir.³⁵¹ İbn Battuta, ziyaret ettiği Erzincan'ın Irak hükümdarına bağlı olduğunu belirterek Erzincan'da Ermenilerin halkın çoğunluğunu oluşturmasının yanında Müslümanların ise Türkçe konuştuğu bilgisini vermektedir.³⁵²

Anadolu'da Türkiye Selçukluları da kendilerinden önceki Türk devletlerinde olduğu gibi, gayri Müslimlere oldukça hoşgörülü davranmıştır. Ayrıca bu durum Beylikler ve Osmanlı döneminde de devam etmiştir. Söz konusu Türk devletleri döneminde gayrimüslimlerin meslek yapma ve davranış serbestisi bakımından geniş bir

Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (Yıl: 4/ S. 7), (2012-Güz), s. 168-185.

³⁴⁵ M. Kemaloğlu, s. 168-185; O. Turan, **Selçuklular ve İslamiyet**, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2010, s. 50-53.

³⁴⁶ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 400.

³⁴⁷ M. Kemaloğlu, s. 168-185.

³⁴⁸ Marco Polo, s. 75.

³⁴⁹ Ricoldus De Monte Crucis, s. 42.

³⁵⁰ Korykoslu Hayton, s. 52.

³⁵¹ H. Demircan, **Orhan Gazi Ve Gregory Palamas**, s. 49.

³⁵² İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 418.

özgürlük içinde buldukları genellikle kaynaklarda belirtilmektedir.³⁵³ Genel olarak Müslüman yöneticiler tarafından gayrimüslimlere uygulanan kanunlar, zımmilerin canlarını, mallarını, kiliselerini, haçlarını ve diğer dini uygulamalarını garanti altına almışlardır. Nitekim Osmanlıya 1355 yılında esir olmuş Gregory Palamas, kendisine vurmaya çalışan bir Müslümanın cezalandırılmak üzere sultanın huzuruna götürüldüğünü bizzat kendisi belirtiyordu.

Osmanlı hâkimiyetinin altındaki yerlerde herhangi bir ırk veya dini bir ayrılık görülüyordu. Toplumun her kesimi kendi örf ve adetlerine göre yaşamaktaydı. Devlet, gerek Müslüman olsun gerekse de gayri müslim olsun bütün teb'asına kendi katında eşit olarak muamele etmekteydi. Nitekim Orhan Gazi'nin (Taronites adında) Ermeni bir doktorunun olduğu ve Yahudi dönmesi olan "Chinoise"ların devletin ilmiye sınıfına mensup oldukları da Palamas'ın bize verdiği bilgilerden biridir.³⁵⁴

1394 ve 1427 tarihleri arasındaki bilgileri içeren Schiltberger'in seyahatnamesinde vermiş olduğu bilgiler ise Türklerin yüksek hayır ve insanlık hizmetleri anlayışındaki örneklerinden birini teşkil etmekteyken aynı zamanda Hristiyan nüfusun varlığına dair de bilgi vermektedir. Schiltberger eserinde Bursa'daki hastane hakkında Bursa'da Hristiyan, Müslüman veya Yahudi olduğuna bakılmaksızın fakirlerin kaldığı sekiz hastanesi olduğu³⁵⁵ bilgisini vermektedir. Ayrıca Palamas, esir olarak Bursa'ya götürülürken yolculuklarının ikinci gününde Orhan Gazi'nin oğlu İsmail'e rastladığını ve İsmail'in onu yemeğe davet ettiğini, yemek esnasında da dini münazarada bulduklarını belirtir.³⁵⁶ Sultanların huzurunda türlü dinlere mensup âlimler tarafından sohbet ve tartışmaların dini hürriyet ve müsamahanın ne derece geniş olduğunu belirten örneklerden sadece birini teşkil etmektedir.

1432'de Bursa'yı ziyaret eden Fransız Bertrandon de la Broquière'in Bursa ziyaretinde Bursa'da üç ya da dört darüşşifalar ve imarethanelerin mevcudiyetinden

³⁵³ M. Kemaloğlu, s. 168 - 185; M. Feridun Emecen, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi(1300-1600)**, İstanbul 2015, s. 61, 62.

³⁵⁴ H. Demircan, **Orhan Gazi Ve Gregory Palamas**, s. 80, 81.

³⁵⁵ Schiltberger, s. 102.

³⁵⁶ H. Demircan, **Orhan Gazi Ve Gregory Palamas**, s. 41.

bahsederken buralarda muhtaçlara ekmek, et gibi yiyecekler verildiğinden ve Tanrı aşkına isteyenler olursa onlara şarap da verildiğinden bahsetmektedir.³⁵⁷

Heath Lowry'e göre Broquière'in gördüğü imarethanelerin hizmet ettiği yoksullar arasında hem Müslümanların hem de gayrimüslimlerin olduğunu özel olarak belirtmemiş olmasına rağmen "ekmek, et ve şarap bunları Tanrı adına almak isteyenlere dağıtıldı." şeklindeki yorumu bilgilerin Bursa'da gayrimüslimlerin de olduğuna dair yorumlanmasına imkân tanımaktadır. Nitekim et ve ekmekle birlikte şarabın da verildiği doğrusa eğer bu ifade bir yeniliği tasvir niteliğindedir. Çünkü Broquière aynı zamanda gördükleri ve ona söylenenler arasında bilinçli bir şekilde ayırım yapmaya çalışan seyyahlardan biridir.³⁵⁸

1200 ve 1450 tarihleri arasındaki seyahatnamelerin aktardığı bilgilerden anlaşılmaktadır ki XIII. ve XV. yüzyıllarda Anadolu'da yaşayan Müslüman-Türkler ile gayr-i Müslimler arasında karşılıklı anlayış ve hoşgörü ortamı mevcuttur.

4.3. Anadolu'da Yaylak Kışlak Hayatı

Yaylak ve kışlak, konargöçerlerin yaz ve kış aylarında kaldıkları yerlere verilen addır. Orhon yazıtlarından başlayarak eski Türkçe metinlerinde geçen kışlak kış mevsiminin, yaylak ise yaz mevsiminin geçirildiği yer anlamına gelir. Bu kelimeler, zamanımıza kadar bin yılı aşkın süreden beri aynı anlamda kullanılmaktadır. Osmanlı dönemine ait sözlüklerde konargöçer hayat içerisinde bir bütünün tamamlayıcı iki parçası diye açıklanır. Yarı göçebe hayat tarzının en belirleyici unsuru yaylak kışlak iskân mahallerindeki hayat anlayışıdır. Yaylak kışlak tarzı göçebelik daha çok konargöçer tabiriyle açıklanmaktadır. Yayla konargöçer hayatıyla ilgili beşeri coğrafya terimi olan bir iskân merkezini de ifade eder. Kışlak ise zamanla "askerlerin kış mevsimini geçirdiği yer, askeri kışla" şeklinde farklı bir anlam da kazanmıştır. Zira geçmişte savaşlar havaların ısındığı zamanlarda yapılırdı. Bu nedenle kışın ordular kışla yani kışlaklarına çekilirdi. Türkler, 1071 Malazgirt Zaferi'nden sonra Anadolu'ya gittiklerinde konargöçer hayat tarzını da beraberlerinde götürmüşlerdir. Böylece daha ilk dönemlerden itibaren kendilerine uygun mekânlarda kışlak ve yaylaklar tutmuşlardır. Bazı mekânlarda yerleşik hayata geçilmiş olsa da Beylikler ve Selçuklu

³⁵⁷ Broquière, s. 201.

³⁵⁸ Heath W. Lowry, s. 33.

dönemleri boyunca konar-göçerlik önemli oranlarda sürmüştür.³⁵⁹ Kışlak ve yaylak uygulamasını sadece halk değil beyler de savaş olmadığı dönemlerde yaz aylarında yaylaya kışları da kışlaklarda kalabiliyorlardı. Aşıkpaşazade'ye göre Osmanlılara Karacahisar ve Bilecik arasında kalan Söğüt kışlamak, Domaniç Dağı ve "İrmeni Bili"nin dağına ise yaylamak için vermişlerdir. Ertuğrul da bu durumu kabul edip Ankara'ya gelerek yurtlarına yerleşmişlerdir. Aşıkpaşazade, Ertuğrul Gazi zamanında kavga dövüş olmadığını ve "yaylalarını yaylayıp kışlalarını kışladılar." cümlesi ile ifade etmektedir.³⁶⁰ Osmanlılara Sultan II. Murat'ın Macaristan seferinde esir olmuş Macaristanlı György ise en üst düzey yöneticilerin bile eğer bir sefere çıkmayacaksa yaz aylarında evinden ayrılarak güzel ve hoş yaylalara gittiklerini, çadırlarda yaşayıp ava gittiklerini ve eğlenceler düzenledikleri bilgisini verir. Elverişli otlaklarda hayvan sürülerini doyurmak için her yeri gezip dolaştıklarını belirten György, kış aylarında güneşe, daha sıcak bölgelere, yaz aylarında da kuzey bölgelerine çıktıklarından bahseder.³⁶¹

İbn Battuta, Birgi'ye geldiğinde, Aydınolu Mehmed Bey ile görüşme fırsatını elde etmiştir. Ama Mehmed Bey o sırada Birgi'de olmayıp, oldukça serin olduğu ve âdeti üzere her yıl yaptığı gibi muhtemelen 2159 m. yüksekliğe varan Bozdağ'ın yamaçlarındaki yaylaya çıkmıştır.³⁶² İbn Battuta da Mehmed Bey ile görüşmek üzere yaylaya çıkmıştır. İbn Battuta, Birgi ziyareti sırasında hem yaylaya nasıl gittiğini hem de kurdukları çadır hakkında şu bilgileri vermiştir:

Birkî sultanı, Aydınolu Muhammed'dir.... Ben de adandım, kayalar arasına oyulmuş düzlenmiş dar bir patikadan ilerleyerek müderrisin ardında vardım yaylaya. Güneş batarken hükümdarın kalmakta olduğu yüksek noktaya geldik. Bir ceviz ağacının altına, su kenarına çadırlarımızı kurduk..... Bana orada "harkah" adı verilen kubbe şeklinde bir çadır sundular. Harkah, ağaç kalaslarının yan yana getirilmesiyle kurulur, üzeri keçeyle örtülür. Tepesinde ışık ve hava girmesi için "bâdhenç" denilen bir delik bırakılır, istenirse bu delik kapatılabilir; çadır tıpkı ev gibidir. Gerekli döşek ve eşya da getirildi.³⁶³

³⁵⁹ Osman Gümüştü, "Yaylak ve Kışlak", [\(https://islamansiklopedisi.org.tr/yaylak-ve-kışlak\)](https://islamansiklopedisi.org.tr/yaylak-ve-kışlak).(09.05.2019).

³⁶⁰ Aşık Paşazade, s. 55.

³⁶¹ Macaristanlı György, s. 67.

³⁶² İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 419, 453.

³⁶³ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 420.

Gregory Palamas ise gezi notlarında Osmanlı hükümdarı Orhan Gazi'nin yazı geçirdiği yazlık hakkında bilgi verir. Yolculuklarına öncü eşliğinde devam ettiklerinden iki gün sonra, koyu gölgeli ağaçların süslediği, uzaklardaki dağlarla çevrili bir tepenin üzerine kurulmuş bir köye vardıklarını belirtir. Adı geçen köyün kendisini çevreleyen dağlık tepelerden değişik yönden esen rüzgârlara karşı kurulmuş bir köy olduğunu anlatır. Köyün buz gibi bir suyu, yazın bile çok serin bir iklimi olduğunu ve bu nedenle Orhan Bey'in yazı burada geçirdiği bilgisini verir.³⁶⁴ Palamas, Orhan Gazi'nin yazı Bursa'nın bir günlük seyahatten fazla olan güzel bir alanda geçirdiğinden bahseder. Palamas'a göre Bursa'da yazı geçirmek için zevkli bir yer idi, fakat Orhan Gazi sürüsü için bol yeşil çimenli dağlar ile çevrilmiş bir vadiyi tercih ediyordu. Arap tarihçisi İbn Haldun(1322-1406), Orhan Gazi'nin Bursa'yı alıp başkent yapmasına rağmen bir saray hatırı için çadır hayatını asla terketmediğini belirtir. Malikânesi ve çimenler içinde kurduğu bir çadır altında yaşadığından bahseder. Ayrıca Palekonon Savaşı'nın hemen öncesinde Osmanlılardan bahseden Katakuzenos Mayıs ayında baharın ortasında iken onların hâlâ vadilerdeki çadırların altında yaşadıklarını ve buna ilaveten "barbar" dediği Türklerin yazın sıcağından kaçınarak ovalarda yüksek platolara hareket etmekte olduklarını yazmaktadır. Zira Türkler göçmen olduklarından bu durum Türklerin geleneği idi.³⁶⁵ Ayrıca Pero Tafur; Büyük Türk diye bahsettiği Sultan II. Murad ve insanları şehirleri yanı başlarında olmalarına rağmen, yaz kış daima bozkırlarda çadırlarda yaşadıkları bilgisini verir.³⁶⁶

Tafur, ziyaret ettiği Edirne'de kendi deyimiyle şövalye ve diğerlerinin kışlarını görmek için ordugâha gittiğinden bahseder:

O gün şehre döndük ve refakatçim beni şövalyelerin ve diğerlerinin kışlarını bizzat görmem için ordugâha götürdü. Orada evlerinde olduğu gibi rahatları için gerekli olan her şeyi bulundurlar: kadınlarını ve bunun yanında gerekli her şeyi...

Pero Tafur, ayrıca çadırların ve kaldıkları yerlerin güzel olmasına rağmen uğraşlarının hiç bitmediğini, halkın da bunları uzun süre kullanmayı hayli kanıksadığından bu yüzden herhangi bir hoşnutsuzluk göstermediklerinden bahseder.³⁶⁷

³⁶⁴ H. Demircan, **Orhan Gazi Ve Gregory Palamas**, s. 49.

³⁶⁵ H. Demircan, **Orhan Gazi Ve Gregory Palamas**, s. 96.

³⁶⁶ Pero Tafur Seyahatnamesi, s. 45.

³⁶⁷ Pero Tafur Seyahatnamesi, s. 45, 151.

İbn Battûta Denizli ziyaretini anlatırken İnanç Bey'in oğlu Murat Bey'in kendileriyle tanışmak için davet gönderdiğini ve Murat Bey'in şehir dışında meyve bahçelerinin yanında ikamet ettiği için sayılarınca kendilerine at gönderdikten sonra davete iştirak ettiklerinde Murat Bey'in meyvelerin henüz eriştiği o günlerde şehir dışında bir bağda ikamet ettiğini belirtir. Murat Bey'in babasının yaptığı gibi sayılarınca kendilerine at gönderdiğini ve Murat Bey'in bağına bu şekilde gittiklerini kaydeder.³⁶⁸

Konar-göçerlikte mekân belirli olup konargöçerler çiftçilikle de uğraşır ve ürünlerini mevsim göçleri arasında toplarlar. Konargöçerlerin sürekli barınakları vardır. Otlaklara göçmeden önce buralarda ekip biçerler. Hayat tarzı itibariyle yaylak ve kışlak alanları arasında hareket halinde olan gruplardır. Türklerde geniş alanlarda yaygın biçimde sürdürülen ve uzun süre varlığını koruyan konargöçer hayat tarzında temel geçim kaynağı hayvancılıktır. Bu nedenle hayvanlarına her mevsim yeşil ve taze ot temin etmesi gereken bu topluluklar kış mevsimini alçak güney enlemlerde geçirirlerdi. Yaz mevsimini de yüksek ve serin kesimlerde geçirirlerdi. Bu insanların konaklama yerleri bellidir. Bundan dolayı yaylak ve kışlak arasında sürekli gidiş geliş tarzında devam ettirdikleri hayatlarını aradaki geçiş mevsimlerinde uygun mekânlarda konaklayarak sürdürmüşlerdir.³⁶⁹ Bu hususlar dikkate alındığında seyahatnamelerde üzerinde durulan konulardan en çok ön plana çıkan konu hayvancılık ve çadırlar olduğu görülmektedir. Nitekim Marco Polo, "Tucomania" dediği Türkiye'de Türkmenlerin dağlarda, dağ aralarında ve koyunları için iyi otlaklar buldukları geniş fundalıklarda yaşadıklarını ve sürü hayvanlarından elde ettikleri hayvan derisinden giysileri ve keçe ya da deriden evleri olduğu bilgisini verir. Ayrıca çok iyi Türkmen atları ve çok değerli çok iyi katırların da burada doğduklarını belirtir.³⁷⁰ Korykoslu Hayton ise Türklerin bozkırda daimi surette dolaştığını, yaz ve kış mevsimlerinde hepsi bir arada bulunan çadırlarında koyun ile diğer hayvanları güderek yaşadıklarından bahseder.³⁷¹

Seyyahların seyahatnamelerinde aktardığı bu bilgilerden anlaşıldığı üzere Türklerde XIII. ve XV. yüzyıllarda yaylaya veya yazlığa gitme âdetinin devam ettiğinin

³⁶⁸ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 410.

³⁶⁹ Osman Gümüşçü, "Yaylak ve Kışlak", [\(https://islamansiklopedisi.org.tr/yaylak-ve-kislak\)](https://islamansiklopedisi.org.tr/yaylak-ve-kislak).(09.05.2019).

³⁷⁰ Marco Polo, s. 75; M. Kaya Bilgegil, **Rönesans Çağı Cihan Edebiyatında Türk Taktirkârlığı**, Salkımsöğüt Yayınları, Erzurum 2009, s. 48.

³⁷¹ Korykoslu Hayton, s. 52.

yanında Türkler, kışın sıcak alanlarda, yazın ise serin alanlarda hayatlarını sürdürmüşlerdir denilebilir.

4.4. Anadolu’da Hamam Âdeti Ve Kaplıcalar

Hamam kelimesinin sözlük anlamı “ısıtan yer” demektir. Hamam, “yılanma yeri, yunak, ısıdam, para karşılığında yıkanma işinin yapıldığı yer” anlamında da kullanılmaktadır.³⁷² Hamam (hammâm) kelimesi Arapça’da “ısıtmak, sıcak olmak” anlamındaki hamm (hamem) kökünden türemiştir. Hamam kelimesinin Farsça karşılığı ise germâbedir.³⁷³ Türklerin hükmettikleri büyük şehirlerde ve saraylarda yapılmış hamamlar vardı. Fakat evlerde de ayrı bir yıkanma yeri bulunmakta idi. Bu yıkanma yerlerine ise bazı Anadolu köylerinde “sulucalı” denmiştir. Merhum Bahaeddin Ögel’in Türk Kültür Tarihine Giriş adlı eserine göre Anadolu köylerinde hamam kelimesinin karşılığı olarak söylenen en eski Türk kültür sözü “munça” veya “munçak”tır. Kelimenin daha sonra görülen “çimek, yumak, yıkak, yunluk” şeklinde kullanımı ise uzun bir geçmişe sahip olup günümüzde de Türk boyları arasında kullanılmaktadır. Hamam karşılığı olarak “ısı, ısıcak, ısı dam, ılık, isik, issi” gibi kelimelerin kullanımı sadece Anadolu’da değil diğer Türk kültür çevrelerinde de yaygınlık kazanmıştır. Bugün Türkiye’nin bazı yörelerinde hamama “sıcak” denilmektedir. Mısır ve Kıpçak Türklerinde ise hamama “ılı su “ yani “yılı su” adı verilmiştir. XIV. yüzyıldan itibaren, eski Anadolu kaynaklarında hem hamam ve hem de ılıca için “ılıca, ılıcak-su, ılısu, ılısu” deyişleri söylenmiştir. Bazen de hamam ve ılıca için “ıssı sulu ılıca ve kaynarca bınar, denilerek hamam ile ılıca birbirinden ayrı gösterilmiştir.³⁷⁴ Hamam kelimesinin Türkçe’de uzun bir geçmişe sahip olması ve yaygın bir şekilde kullanılması Türklerin hamam kültürüne sahip olduklarının bir göstergesidir.

Hamam, suyun ısıtılması yöntemiyle insanların yıkanması için yapılmış bir tesisdir. Bazen hamam kelimesi, yeraltından fişkıran, içinde kimyevi maddelerin varlığı sayesinde bazı hastalıklara karşı şifa verici özellikleri bulunan suların kullanıldığı yapılara da denilmektedir. Bunlara Türkçe’de kaplıca ve suyun genellikle doğal olarak sıcak oluşundan dolayı ılıca adı verilir. Kaplıcaları, hamamlardan ayıran en önemli

³⁷²Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük, Hamam maddesi, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5CD6B2872E3687, (10. 05. 2019).

³⁷³ Semavi Eyice, “*Hamam (Tarih ve Mimari)*”, **TDVİA XV**, İstanbul 1997, s. 402.

³⁷⁴ Bahaeddin Ögel, **Türk Kültür Tarihine Giriş III**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991, s. 107, 108.

özellik ise büyük yıkanma mekânının ortasında bulunan geniş havuzudur.³⁷⁵ Bertrandon, Adana'ya vardktan sonra hamama gittiklerini ve gittikleri hamamın mimari yapısı hakkında Şu bilgilerle vermiştir:

Bir gün beni Şehrin hamamına götürdüler; ama paramı görürler korkusuyla yıkanmak için kendileri gibi soyunmaya cesaret edemedim; onlar da elbiselerinin korunmasını bana emanet ettiler. Söylediklerine göre hamam ve amaŐırhane son derece güzel, aydınlık ve tertemizdi. Hamam yuvarlak bir zemin üzerine inşa edilmiş yüksek bir yapıydı; kubbesinin orta yerinde bırakılmıŐ dairevi bir ıŐıklıktan her tarafa aydınlık yayılıyordu; içinde yatıp uzanacak yerler yoktu ama etrafta sıralanmış taŐ oturaklar vardı; yanlarında sgt dallarından yapılmış küçük bölmeler bulunuyordu; bunların içinde kurulanıyorlar, saçlarını sakallarını dzeltiyorlardı.³⁷⁶

Ilıca ve kaplıcalar dışında havuz yer alırken hamamlarda havuz yer almamaktaydı. Hamamlarda havuzun olmaması Türklerin İŐlamiyet ile gelişen temizlik anlayışı ile ilgilidir. Çünkü kültürümüzde akan su temiz sayılmıŐtır. Bundan dolayı temizlenmek için hamamlarda bulunan kurnalarda olduğu gibi akan sular tercih edilmiştir. Nitekim ılıcalarda yıkanma havuza girmeden önce ve havuzdan çıktıktan sonra kurnalardan alınan akan suyla yapılmaktadır.³⁷⁷ Marco Polo, Erzincan Şehrinde yerden fiŐkırın sıcak suların tüm dünyanın en güzel ve en sağlıklı doğal banyolarını meydana getirdiğini belirterek buradaki kaplıcalarla ilgili bilgi verir.³⁷⁸

Kaplıcaların bazı hastalıkları tedavi etme yönü de bulunmakta ve kaplıcalar tedavi olmak amacıyla da kullanılmaktaydı İbn Battûta, seyahatnamesinde Bursa kaplıcaları hakkında:

Şehir dışında sıcak akan bir memba var; büyük bir gle dökülüyor. Onun zerine iki hamam yapılmış; biri erkeklere, diğeri kadınlara ait. Hastalar uzak diyarlardan gelip bu kaplıcada Şifa bulurlar. Burada yolcuların konaklayacağı bir zaviye vardır; gelen  gün kalır ve doyurulur. Orayı Türkmen hükümdarlarından biri yaptırmıŐ.³⁷⁹

Dönemin bir diğer kaynağı olan el Ömeri'nin eserinde Bursa'da içinden sıcak su çıkan  yüz ılıcanın olduğundan ve bu ılıcalarda öksürük ve fel hastalarının yıkanarak Şifa bulduklarını anlatır. Bu ılıcaların hepsinin bir yerde toplandığını ve bunun

³⁷⁵ S. Eyice, *Hamam (Tarih ve Mimari)*, s. 402.

³⁷⁶ Adana'nın hangi hamamı olduğu anlaŐılamamakla beraber ırmak yakınında Irmak veya Yalı hamamı varsa da, bunlar eski temeller zerine XVII. Yüzyıl başlarında yapılmıştır. Bkz. Broquiere, s. 21, 174.

³⁷⁷ İbrahim Okur, **Uygarlığın Kritik Yolu Olarak Temizliğin Tarihi**, Okursoy Yayınları, İstanbul 2005, s. 271; S. Eyice, *Hamam (Tarih ve Mimari)*, s. 412.

³⁷⁸ Marco Polo, s. 77.

³⁷⁹ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 428.

sebebinin de bu arazinin kükürtlü ve bataklık olmasından kaynaklandığını ileri sürmektedir.³⁸⁰

Anadolu'yu 1432 yılında ziyaret eden Bertrandon, Akşehir'de dokuz saatlik mesafede bulunan Ilgın'a uğradığında kendisine söylendiğine göre birçok hastanın şifa bulmak için geldiği bir hamam vardı.³⁸¹

Hamamların belki de en önemli özelliği temizlenmek için kullanılan mekânlar olmalarından ileri gelmektedir. Ayrıca hamamların inşası temizliğe verilen önemin de bir göstergesidir. Söz konusu hususu Macaristanlı György, Türklerin üstlerine başlarına ve bedenlerinin temiz olmasına büyük bir özen gösterdiklerinden, elbiselerinden ufak bir kire ya da bedenlerinde en ufak bir pislığe müsaade etmediklerinden Türk şehirlerinde her zaman açık olan hamamlarının varlığından bahsederek özetlemiştir.³⁸²

Anadolu'da hamamlar, temizlenmek için kullanılan mekânlar olmalarının yanında sosyal alan olma özelliği de kazanmış özel mekânlardır. Hamamların sosyal hayatın merkezi konumuna gelmesi ise Selçuklular ve Beylikler sayesinde gerçekleşmiş olup Osmanlı'da III. Mustafa dönemine kadar devam etmiştir. Böylece hamamlar sosyal hayatın önemli bir parçası olmuştur.³⁸³

Gelen misafirleri doyurmak, ağırlamak gibi âdetlerin yanında misafirleri hamama götürme âdetinin bulunduğundan bahseden İbn Battûta Denizli'de karşılaştığı ahiler hakkında bilgi verirken hamama gitmelerine dair de şu bilgileri verir:

Berberce Ahı Sinân'ın tekkesine gittik. Hemen yiyecek sundular. Dinlendikten sonra Ahı Sinân bizi hamama götürdü. Benim bütün hizmetimi o görmüştür. Öteki yoldaşlarından üçü - dördü de bir arkadaşımın hizmetini üzerlerine almışlardı. Hamamdan çıkınca tekrar büyük bir sofraya kurdular. Çeşitli meyveler, tatlılar, ikram ettiler.³⁸⁴

İbn Battûta, Ahı Sinân'ın zaviyesinden ayrıldıktan sonra konuk oldukları Ahı Tûmân'ın zaviyesinde de aynı şekilde misafir edildiklerini, yani yemek yediklerini,

³⁸⁰ Ömeri, s. 196; Şihabeddin el-Ömeri, *Mesâlikü'l Ebsâr*, s. 165.

³⁸¹ Bertrandon'un ismini vermediği söz konusu hamam 1261 yılında Gıyaseddin Keyhüsrev tarafından inşa ettirilmiş olan hamamdır. Bkz. Broquière, s. 193.

³⁸² Macaristanlı György, s. 66.

³⁸³ Cihan Erden, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi'nde Türk Hamamları*, (basılmamış yüksek lisans tezi), Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2015, s. 14, 18.

³⁸⁴ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 409.

hamama götürüldüklerini, hamamdan çıktıklarında ise kendilerine gülsuyu ikram ettiklerini ve diğerleri gibi meyve ve tadı nefis yiyecekler ikram ettiklerini anlatır.³⁸⁵

İbn Battuta Denizli'ye geldiğinde Ahilerle karşılaştığını ve onlara konuk olduğundan bahsetmesine rağmen Ahilerin onu götürdüğü hamamdan bahsetmemiştir. Söz konusu hamam Muhammed Ali Budak'a göre muhtemelen Evliya Çelebi'nin "Hoca Ömer Hamamı'nın suyu ve havası hoş eski yapı bir hamamdır." Diye bahsettiği Hacı Ömer Hamamı olmalıdır. Hacı Ömer Hamamı, II. Yakup Bey tarafından Kütahya'daki Germiyanoglu Medresesi'ne vakfedilmiştir. Hamamın aynı isimle XIX. yüzyılın başlarına kadar varlığını sürdürdüğü anlaşılmakla birlikte 1671'de Denizli'yi ziyaret eden Evliya Çelebi "Denizli Şehri'nin ziyaret yerleri: Evvela Ak Sinan Sultan, Ahi Duman Sultan..." diyerek İbn Battuta'yı tekkelerinde konuk eden söz konusu iki Ahi önderinin mezarlarından bahsetmektedir. Ayrıca adı geçen mezarların halk tarafından ziyaretgâh haline geldiğini belirtmektedir.³⁸⁶

1200 ve 1450 tarihlerinde seyyahların Anadolu ziyareti sırasında karşılaştıkları kaplıcalar, hamamlar, hamam kültürüne ve Türklerin temizliğe verdikleri öneme dair gözlemlerini eserlerinde anlatmaktadırlar. Seyyahlar, eserlerinde Anadolu'da misafirleri doyurmak, ağırlamak gibi âdetlerin yanında misafirleri hamama götürme âdetinin bulunduğunu ve konaklanan yerdeki görevlilerin de buna uyduklarını bize aktarmaktadırlar. Seyyahların da aktardığı bu bilgilerden anlaşılmaktadır ki XIII. ve XIV. yüzyıllarda hamamlar ve termal kaynaklar tedavi olmak amacıyla kullanılırdı. İbn Battûta'nın ise vermiş olduğu bilgiden hükümdarların da bu tür yapılara destek verdiğini göstermektedir. İbn Battûta'nın seyahatnamesinde yer alan bu bilgiden, tedavi sürecinin üç gün olduğu ve bu süre zarfında hastalardan da ücret talep edilmediği anlaşılmaktadır.

Anadolu'ya XIV. ve XV. Yüzyıllarda uğramış olan İbn Battuta ve Bertrandon'un hamam âdeti ile ilgili bilgileri değerlendirdiğimizde her iki seyyahın da nerede hamama gittikleri bilgisi mevcut olup hamamın isminin verilmemiş olduğu görülmektedir. Buna rağmen İbn Battûta'nın, Bertrandon'un ve Macaristanlı György'nin verdiği bilgilerden

³⁸⁵ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 410.

³⁸⁶ M. A. Budak, Seyahatnamelere Göre Ortaçağ'da Batı Anadolu, s. 85.

XIV. ve XV. yüzyıl Anadolu şehirlerinde umuma ait hamamların da bulunduğu anlaşılmaktadır.

4.5. Yemek Yeme Âdeti ve Yemekler

Her milletin kendine özgü yemek yeme alışkanlıkları olduğundan kültürlerin beslenme üzerindeki etkilerinin incelenmesiyle mutfak kültürü ortaya çıkmıştır. Türk mutfağının beğenilmesinde yemek pişirme tekniklerinden, yemek saklama tekniklerine ve yemek yeme geleneklerindeki zenginlikleri belirleyici olmuştur. Asırların birikimiyle oluşan Türk mutfağı, seyyahların ve elçilerin yazdığı eserler aracılığıyla tanınma fırsatı bulmuştur. Bu seyyahlardan biri de İbn Battuta'dır. Eserinde Anadolu coğrafyasında yaşayan Türklerden gördüğü ilgiyi ve cömertliği sıklıkla vurgulamanın yanında bu ilgiyi eserinde, Anadolu'ya geldiklerinde gittikleri her zaviyede büyük alaka gördüklerini ve komşuları, kadın ya da erkeklerin kendilerine ikramda bulunmaktan geri durmadıklarından bahsetmektedir. İbn Battuta, Anadolu'da ilk uğradığı şehir olan Alanya'yı anlatırken "Buranın âdeti gereğince ekmek haftada bir gün pişirilir, öteki günlere yetecek kadar! Ekmek günü, erkekler sıcak³⁸⁷ ekmekler ve nefis yemeklerle çevremizi doldururdu."³⁸⁸ şeklinde ifade etmektedir. Kendilerine sunulan yiyecekler ise koyun eti, tavuk eti ve Anadolu'da hemen hemen her türünün yetiştiğini belirttiği meyvelerdir. İçecek olarak da çeşitli şerbetlerden bahsetmesinin yanında Anadolu'da tatlı tüketimi ile alakalı bilgi vermektedir. Bu bilgilerden anlaşıldığına göre, Anadolu'daki beslenme geleneğinde ekmek ve meyveler önemli bir yere sahip idi.

İbn Battuta seyahatnamesinde Anadolu'da tirit yemeğinden söz etmekte ve tiritin Ramazan aylarında sofrada başlangıç yemeği olduğu belirtilmektedir.

Biz böyle otururken yemek getirilirdi; küçük tabaklara konulmuş şeker ve yağla ezilmiş, mercimekten yapılmış "serid"(tirit) ilk servisti. Onlar uğurlu olur diyerek oruçlarını tiritle açarlar. Bu iftarlığın Peygamberimiz tarafından diğer yemeklere tercih edildiğini ileri sürerek şöyle diyorlar : "Biz onun güzel âdetine uyarak yemeğe tiritle başlıyoruz". Bunun arkasından öteki yemeklere geçerler.³⁸⁹

³⁸⁷ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 400.

³⁸⁸ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 401.

³⁸⁹ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 407.

Anadolu’da Türklerin pirinç ve pilav tüketimi incelendiğinde ise XV. Yüzyıl seyyahlarından Ruy Gonzales de Clavijo, gezi notlarında Erzincan’a Timur’un atadığı valiyi anlatırken pilavdan bahsetmektedir.

Etler sinilere kondu. Yaklaşık yüz tane kadar tencere çıkarıldı. Bunların hepsi de yuvarlak ve derindi....Sinilere konan etlerden başka, tencereler de et ve pirinç ile dolduruldu. Her tabağın görüntüsü başkaydı. Vali ile bizim önümüze kurulan sofranın örtüsü ipektendi. Sofralar kurulunca herkes bunların etrafına toplandı. Herkesin et kesmek için bir bıçağı ve yemek için bir tahta kaşığı vardı. Valinin yanında, onun yiyeceğı eti kesecek bir hizmetkâr bulunuyordu. Karşısında oturan iki asilzadeyi, kendisiyle birlikte yemeğe davet etti. Sıra pilava gelince, bunların üçü de tek bir kaşığı kullandılar ve aynı sahandan yediler. Kaşığı sırayla kullanıyorlardı.³⁹⁰

Anadolu’daki Türk yemek kültüründen bahseden XV. yüzyıl seyyahlarından Bertrandon De La Broquière, Afyonkarahisar’da koyun ayaklarından bir yemek yemiştir ki bu yemek muhtemelen paça çorbasıdır, Konya’dan buraya gelinceye kadar bir lokma pişmiş et yemeyen Bertrandon De La Broquière’in ifadesiyle yediğı yemeklerin en güzelidir.

Bu şehirde koyun ayaklarından yemek yapıldığını gördüm. Şimdiye kadar gördüğüm yemeklerin en iyisi ve yediğim yemeklerin en güzeliydi. Zaten Konya’dan buraya gelinceye kadar bir lokma pişmiş et yememiştim. Buraya gelmişken ekme ve peynir tedarikinde bulduk.

Bertrandon De La Broquière, Afyonkarahisar’da hayatında belki de ilk defa gördüğü ve yediğı ceviz sucuğunu ise açıklayıcı bir şekilde şöyle anlatmaktadır:

Bu yöreye özgü bir yiyecek çeşidi daha gördüm: kabukları çıkarılmış taze cevizler ikiye bölünerek ipliklere dizilmiş bir halde, kaynamakta olan pekmeze daldırılıyor, çıkarılınca da tutkal gibi donuyordu. Bu yiyecek, acıkıldığı zaman çiğ et ve diğerleri gibi insanın açlığını bastırmaya yarayan iyi bir besindi.³⁹¹

Bertrandon De La Broquière, Bursa’ya bir konaklama mesafesinde bulunan Aksu kasabasına uğradıklarında ise yiyecek olarak burada et bulduklarını ve bağbozumu zamanındaki tazeliğini bütün bir yıl muhafaza eden üzümler bulduklarını anlatır. Burada yedikleri bir diğer besin ise kaymaktır. Seyyah kaymağa dair: “Bu kasabada ayrıca

³⁹⁰ Clavijo, s. 88, 89.

³⁹¹ Broquière, s. 194 - 196.

manda sütünden yapılmış, çok güzel ve çok lezzetli, bir çeşit krema bulduk; buna kaymak diyorlardı.” bilgisini verir. Bu kasabada konakladıkları günün akşamında ise Türklerin kendilerine ızgara et ikram ettiklerini anlatır. “Akşam Türkler bana çok pişirilmeyen, yarı yarıya pişmiş denilebilecek ızgara et yedirdiler; bunlar parça parça kesilerek ve bir şişe geçirilerek ızgarada pişiriliyordu. Onlar bana karşı böyle güzel bir kabul gösterdiler.”³⁹²

İbn Battuta'nın gezi notlarında Anadolu coğrafyasında Türk yemek kültüründe tatlının önemi ve tüketimiyle ilgili bilgi mevcuttur. “Bize meyve tatlı ve nefis yiyecekler ikram ettiler.”³⁹³

Birki Sultanı, Aydınolu Muhammed'dir... Limon suyundan yapılmış, içine büyük tatlı parçaları atılmış bir tür şerbetle dolu altın ve gümüş taslar getirildi, yanında altın ve gümüş kaşıklar vardı. Ayrıca yine şerbet doldurulmuş çini kâseler ve tahta kaşıklar da vardı ortada. Altın ve gümüş eşyayı, dinî kurallar gereği kullanmaktan sakınan kimseler çini kâseleri ve tahta kaşıkları kullanıyorlardı.³⁹⁴Oradan Muğla'ya hareket ettik... Bu adam iyi kalpli, cömert bir kişiydi. Bizi sık sık ziyaret eder, yiyecek, meyve yahut tatlı hazırlamadan yanımıza gelmezdi!³⁹⁵

İbn Battuta, seyahatnamesinde Anadolu'da kendilerine ikram edilen yemekler ve takdim edilen hediyeleri de anlatmakta ve bu durumun Türklerde bir âdet olduğunu belirtmektedir. İbn Battuta, seyahatnamesinde Lârende (Karaman) ile ilgili bilgi verirken kendilerine ikram edilen yemekler ve takdim edilen hediyeleri de anlatmaktadır. “Onun adı Karamanoğlu Bedreddin'dir... Gümüş tabaklar içerisinde lezzetli yemekler, nefis meyveler ve hoş tatlılardan başka; mum, elbise, binek hayvanı ve çeşitli armağanlar gönderdi.”³⁹⁶ İbn Battuta seyahatnamesinde “Birki” şehri ile ilgili bilgi verirken: “Hükümdar koyun tulumları içinde un, pirinç ve yağ gönderdi bize. Türklerde böyle bir âdet vardır. Orada kaldığımız süre içinde her gün yanımıza azık gelmekte, bunlarla yemeklerimizi hazırlamaktaydık.”³⁹⁷

İlk çağlardan itibaren Türklerde sofrada oturma yeri kişilerin bulunduğu mevkiye göre belirlenmekteydi. Bundan dolayı meclislerde kurulan sofralarda ve sıradan

³⁹² Broquière, s. 199.

³⁹³ İbn Battuta Seyahatnamesi I, s. 409.

³⁹⁴ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 422.

³⁹⁵ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 411.

³⁹⁶ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 414.

³⁹⁷ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 421.

sofralarda oturan herkes kendi mevkisine göre sofradaki yerini alırdı.³⁹⁸ Bu duruma Orun “mevki”, Ülüş “et payı” meselesi denmekte ve orun ülüş meselesi Türk Hakanları tarafından belirlenmiş ve bazı kurallara bağlanmıştır.³⁹⁹ Bu orun ve ülüş kaidelerine, boylar ve tüm halk uymak zorunda idi.⁴⁰⁰ Bundan dolayı yemek bireylerin toplumsal konumlarının belirlenmesi sürecinde oldukça önemlidir. Sofra bu kapsamda öğretici bir işleve sahiptir. Özellikle törensel yemeklerde bunun çeşitli göstergelerini görmek mümkündür. Yemeğin kiminle yendiği yani sofrada arkadaşları toplumsal hiyerarşi esasında belirlenmekte ve bu durum aynı zamanda bireyin saygınlık derecesini göstermektedir. Bireyin sofradaki yeri, hükümdarın sağ ve sol tarafında oturması, sofrada hizmet görme derecesi toplumsal statüsü esasında gerçekleşir.⁴⁰¹ İbn Battuta bu hususu şöyle ifade etmektedir: “Yemek hazırlandı, fıkıh bilginleri şeyhler ve ahılar için ayrı bir sofraya; yoksullar düşkünler için ayrı bir sofraya kurulmuştu. O gün hükümdarın kapısından zengin yoksul kimse geri çevrilmedi.”⁴⁰² “.....Beni görünce ayağa kalktı, elimi tutarak yanı başına sedire oturttu, Sofraya buyur etti. Yemeği bitirdikten sonra yanından medresedeki odama gittim.”⁴⁰³

Hükümdar efendi bir gün ikindiden sonra bulunduğumuz mıntıkaya geldi. Müderris efendi başköşede, hükümdar onun sağında bende müderrisin sol tarafına oturdum. Bu şekil oturmuş Türklerin fıkıh bilginlerine gösterdikleri saygının en açık ifadesidir.⁴⁰⁴ “.....Bunlardan biraz yüksek peyke hükümdar için kurulmuştu. Buraya geldiğimizde kendisine ait peykeyi eliyle kenara itip bizimle beraber sedirlere oturdu. Müderris fakih sağ tarafına, kadı onun yanına, bense daha geride bir yere oturdum. Hafızlar sedirin sağ tarafında yer aldılar.”⁴⁰⁵

Anlaşılmaktadır ki sosyal hiyerarşi esasında oturma düzeni XIV. Yüzyıl Anadolu’sunda Osmanlı Devleti’nde de varlığını sürdürmüştür. Bununla birlikte misafirlere gönderilen yiyecekler de onlara verilen değerle ilişkilendirilmektedir.⁴⁰⁶ İbn

³⁹⁸ Abdülkadir İnan, “Orun ve Ülüş Meselesi”, **Makaleler ve İncelemeler**, TTK, Ankara 1987, s. 240-254.

³⁹⁹ Selma Bekçi, **Eski Türklerde Yemek Kültürü**, (basılmamış yüksek lisans tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2002, s. 27.

⁴⁰⁰ Bahaeddin Ögel, “*Türk Mutfağının Gelişmesi ve Türk Tarihi Gelenekleri*”, **Türk Mutfağı Sempozyumu Bildirileri, (31 Ekim-1 Kasım 1981)**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1982, s. 15-18.

⁴⁰¹ Hayati Beşirli, “*Yabancı Seyyahların Gözünden Farklı Yüzyıllarda Türk Yemek Kültürü*”, **TÜBAR XL**, 2016, s. 11-31.

⁴⁰² İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 410.

⁴⁰³ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 419.

⁴⁰⁴ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 421.

⁴⁰⁵ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 422.

⁴⁰⁶ H. Beşirli, s. 11-31.

Battuta, seyahatnamesinde misafirlere verilen değerin Türklerin adetlerinin gereği olduğunu belirtmiştir. ‘‘Hükümdar koyun tulumları içinde un, pirinç ve yağ gönderdi bize. Türklerde böyle bir âdet vardır. Orada kaldığımız süre içinde her gün yanımıza azık gelmekte, bunlarla yemeklerimizi hazırlamaktaydık.’’⁴⁰⁷

Yemekler hakkında bilgi vermiş olan bir diğer seyyah ise XV. Yüzyılda Anadolu’yu Timur’a gönderilen elçi sıfatıyla ziyaret etmiş Ruy González de Clavijo’dur. Ruy González de Clavijo, gezi notlarında İnebolu hakkında bilgi verirken kendilerine gönderilen yiyecekleri belirtmektedir. ‘‘Şu anda İsfendiyar Prensi burada ikamet etmiyor. Fakat İsfendiyar’ın adamı, bizim Timur’un nezdine giden elçiler olduğumuzu anlayarak bizi ziyaret etti. Bize bir koyun, birçok tavuk, ekmeğ ve şarap gönderdi.’’⁴⁰⁸

Seyahatnamelerde yiyecek aynı zamanda aidiyetin belirleyicisi olarak dikkat çekmektedir. Aynı dinden farklı topluluklar beslenmelerine göre ayrılmakta ve muamele görmekteyken⁴⁰⁹ aynı dinden farklı topluluklar da beslenmelerine göre ayrılmakta ve muamele görmekteydiler. Aynı dinden farklı toplulukların beslenmelerine göre ayrılması ve muamele görmesine örnek teşkil eden bilgiyi İbn Battuta’nın eserindeki anlatılarından anlaşılabilir.

Limon suyundan yapılmış içine büyük tatlı parçaları atılmış bir tür şerbetle dolu altın ve gümüş taslar getirdi yanında altın ve gümüş kaşıklar vardı. Ayrıca yine şerbetler doldurulmuş çini kâseler ve tahta kâseler vardı. Altın ve gümüş eşyaları dini kurallar gereği kullanmaktan sakınan kimseler çini kâseleri ve tahta kaşıkları kullanıyorlardı.⁴¹⁰Sanup(Sinop) şehrinde hem hükümdarın naibi, hem de hocası olan Kadı İbn Abdürrezzak bizi konağında misafir etmiştir... Şehre geldiğimizde ahali bizim iki elimizi yana indirerek namaz kıldığımızı şahit olmuş. Oralılar Hanefî oldukları için Maliki mezhebini ve onun namaz kılma usulünü bilmiyorlar tabii... Bu benzerlikten ötürü bizi Şiiilikle itham ettiler. Art arda sorular sordular. Onlara Maliki olduğumuzu anlatmaya çalıştıysak ta inandıramadık yüreklerine kuşku düştü. Nihayet belde yöneticisi hizmetçileriyle bir tavşan gönderdi. Bizim ne yaptığımızı izlemesini tembih etmiş adamcağıza. Tavşanı kestirdim, pişirdim ve afiyetle yedik. Bunun arkasından hemen ağırlamaya başladılar. Gelsin ziyafetler. Zira Rafiziler tavşan eti yememektedirler.⁴¹¹

Aynı dinden farklı topluluklar da beslenmelerine göre ayrılmakta ve muamele görmekteydiler. Bunlardan biri Gregory Palamas’dır. Gregory Palamas, esir olarak

⁴⁰⁷ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 421.

⁴⁰⁸ Clavijo, s. 74.

⁴⁰⁹ H. Beşirli, s. 11-31.

⁴¹⁰ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 422.

⁴¹¹ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 444.

Bursa'ya götürüldüğünde yolculuklarının ikinci gününde Orhan Gazi'in oğlu İsmail'e rastladığını ve İsmail'in onu yemeğe davet ettiğini, yemek esnasında da dini münazarada bulduklarını belirtir.⁴¹²

Öteki tutuklularla (esirlerle) beni oraya getirdiklerinde, büyük emirin (padişahın) torunu bize doğru birini gönderip, beni diğer esirlerden ayırarak davet etti. Ve birkaç korumayla çevrili yumuşak çimler üzerine benimle birlikte oturdu. Oturduktan sonra, bana meyve ona da et getirdiler. Başlayalım der gibi işaret edince, ben meyvemi o da etini yemeye başladık.⁴¹³ Önümüzdekileri yerken, hiç et yiyip yemediğimi ve nedenini açıklayarak şöyle dedi: "Büyük emirce Cuma günü olarak belirlenen ulufe dağıtımını ancak şimdi gerçekleştirebildim." Daha sonra, ulufe konusunda uzun uzun konuştular.⁴¹⁴

İslami dönem Türk kültür çevrelerinde ise herhangi bir işin yapılması için uygun zamanın belirlenmesinde olduğu gibi, öğünler de genellikle namaz vaktine göre belirlenir.⁴¹⁵ İbn Battuta kayıtları da bu durumu doğrulayan bilgi niteliğindedir. "Alanya... Cuma günü benimle beraber kaleye çıkararak namaz kıldı. Bana ikramda bulundu ve ziyafet verdi."⁴¹⁶ "Oradan namaz kılınan yere gidilir. Namazı kıldıktan sonra sultanla beraber konağına gittik. Yemek hazırlandı."⁴¹⁷

Akşam namazından sonra bana haber saldı; bahçede bir köşede, çardak altında buldum onu. ... Beni görünce ayağa kalktı, elimi tutarak yanı başına, sedire oturttu; sofraya buyur etti. Yemeği bitirdikten sonra yanından ayrıлып medresedeki odama döndüm.⁴¹⁸

Seyyahların seyahatnamelerinde Anadolu'daki beslenme geleneğinde ekmeğin önemli bir yere sahip olduğu görülmekle beraber ekmeğin nasıl pişirildiği bilgisini ise Bertrandon De La Broquière'in eserinde vermiş olduğu bilgilerde mevcuttur. Broquière, Türkmen çadırlarından birine gittiklerinde süttten yapılmış yiyecekleri yedikten sonra burada ekmeğin nasıl yapıldığını gördüğünü belirtir. Ekmeği hazırlayan iki kadın gördüğünü ve kadınların una su katarak ekmeğin hamurunu yoğurduklarını ve oldukça yumuşak ve tam ekmeğin yapılacağı kıvamda bir hamur haline getirdikten sonra hamuru küçük küçük ve yuvarlak parçalara ayırıp bir oklava ile bu hamur parçalarından incecek

⁴¹² H. Demircan, **Orhan Gazi Ve Gregory Palamas**, s. 41.

⁴¹³ H. Demircan, **Orhan Gazi Ve Gregory Palamas**, s. 49.

⁴¹⁴ H. Demircan, **Orhan Gazi Ve Gregory Palamas**, s. 50.

⁴¹⁵ H. Beşirli, s. 11-31.

⁴¹⁶ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 402.

⁴¹⁷ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 410.

⁴¹⁸ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 419.

yufkalar açtıklarını anlatır. Kadınların, açtıkları yufkaları oklavaya sararak tahta üzerinde yuvarladıklarını ve hamur çok ince bir hale gelinceye kadar bunu sürdürdüklerini belirtir. Sonra, kadınların dışa doğru hafif tümsek yapan bir sac levha getirdiklerini ve bunu bir sacayağı üstüne oturttuklarını belirterek altında da hafif bir ateş yaktıktan sonra yufkaları sac levhanın üzerine yaydıklarını aktarır. Kadınların bu işte çok hızlı olduklarını belirten Broquière, sac levha üzerindeki ekmeklerin alt üst edildikten sonra pişirildiğini anlatır.⁴¹⁹

XV. Yüzyıllarda Anadolu'yu ziyaret etmiş seyyah Pero Tafur'a göre "Türkler davranışlarıyla, harcamalarıyla ve yemek kültürleriyle soylular gibi yaşarlar."⁴²⁰

Anadolu'yu ziyaret etmiş olan seyyahların gezi notlarında anlattıklarından anlaşılabilir ki Türk kültürünün çok geniş bir parçası olan yemek konusu onların da ilgisini çekmiştir. Bu nedenle seyyahlar, eserlerinde Türk yemeklerinin lezzetinden ve pişirme tekniklerinden bahsetmiş o güne kadar yedikleri yemeklerin en lezzetlisi olduğunu belirtmişlerdir. İbn Battuta'nın gezi notlarında Türk yemek kültürü ile ilgili anlattıklarından ise Türklerde İlk çağlardan itibaren sofrada kişilerin toplumsal statülerine göre oturma usulünün devam ettirildiği öğrenilmektedir.

4.6. Anadolu'da Halk ve Yerleşimi

Anadolu fatihleri ele geçirdikleri şehirlerde öncelikle Selçuklu idarî mekanizmasını ve dinî teşkilatlarını kurmuşlardır. Bunun için onlar, ele geçirdikleri her şehre subaşı, vali, kadı, imam, hatip, müezzin ve muarraf gibi idarî ve dinî görevliler atamışlardır. Şehrin savaştan dolayı yıkılan surlarını onartmışlar veya yeni surlar yaptırmışlardır. Bu şehirlerde fetih hakkı olarak el koydukları kiliselerden bazılarını minber ve mihraplar koydurup, camiye dönüştürmüşlerdir. Söz konusu şehirlerde kısa bir süre içinde kendi camilerini, mescitlerini, medreselerini, zaviyelerini yani "tekke, hangâh, dergâh" ve hanlarını inşa ettiler. Ayrıca bu şehirlerin ekonomik bakımdan gelişmelerini sağlamak için, bu şehirlere başka yerlerden varlıklı tüccarlar getirmişlerdir.⁴²¹ Fethedilen bölgelerde Türk geleneğinin sonraki yüzyıllara kadar yansıyan bir diğer husus ise fethedilen kaledeki en önemli dini mabedin camiye

⁴¹⁹ Broquière, s. 170.

⁴²⁰ Pero Tafur Seyahatnamesi, s. 44.

⁴²¹ Salim Koca, "Türkiye Selçuklu Sultanlarının İzledikleri Ekonomik Politikalar", **Türkler Ansiklopedisi**, (ed. Hasan Celal Güzel), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 527.

çevrilmesidir. Böylece Türkler kale içinde ibadetlerini yapabilecekleri bir mabede kavuşuyorlardı.⁴²² Saksonyalı asilzade Otto von Neuhaus 1336'da, 1332-1333 yıllarında Kudüs'e yaptığı hac yolculuğunda Efes'e uğramıştır. Latince olarak kaleme aldığı seyahatnamesinde Efes'te aziz Johannes'in mezarının bulunduğu kiliseyi Türklerin kendi dinleri için ibadete açtıkları bilgisini verir.⁴²³ İbn Battûta seyahatnamesinde Ayasuluk veya Selçuk'un Rumlar nezdinde kutlu görülen eski bir şehir olduğunu ve bir kilisesinin olduğu bilgisini verirken buradaki büyük câminin de eskiden kilise olduğunu ve caminin kiliseden camiye tahvil edildiği bilgisini verir.⁴²⁴

Türklerin eline geçen her şehirde inşa edilen camiler, mescitler, medreseler ve zaviyelerin yanında Müslüman mahalleleri oluşmuştur.⁴²⁵ Şehirlerde yaşayan Müslüman ve Hristiyan halk, genellikle ayrı ayrı mahallelerde ikamet ediyorlardı. Tarihî kayıtlara göre, Antalya şehri, Selçuklu devrinde Türklerin, Rumların ve Yahudilerin kendi mahallelerinde oturdukları örnek bir şehir idi.⁴²⁶ Bu mahalleler kalın duvarlarla birbirinden ayrılıyordu. Bir mahalleden diğerine geçiş de, sabah açılan ve akşam kapanan kapılarla sağlanıyordu. Her iki toplumun, ayrı ayrı mahallelerde oturmalarına ve aralarında din, dil, soy ve kültür farkı olmasına rağmen, arasındaki ilişkiler barış ve dostluk içinde geçiyordu. Daha doğrusu, Müslüman ve Hristiyan halk arasında dinî sebeplerden kaynaklanan herhangi bir düşmanlık ve mücadele yoktu.⁴²⁷ Bu duruma örnek teşkil eden bilgiyi XIV. Yüzyılda Anadolu'ya uğramış seyyah İbn Battûta'nın seyahatnamesinde Antalya şehri hakkında vermiş olduğu bilgiden edinebilmekteyiz. İbn Battûta, şehrin genişlik, güzellik ve ihtişam bakımından dünyanın en güzel şehirlerinden biri olduğunu tanımlayarak planı ve düzenliliği ile diğer ülkelerdeki benzerlerinden daha üstün bir durumda olduğunu belirtir. Ahali içindeki taifelerin ayrı ayrı mahallelere yerleştiğini belirten İbn Battûta, Hristiyan tüccarların "mina" dediği "liman" adıyla anılan semtte ikamet ettiklerini aktarır. Bu mahallenin çevresininse büyük bir duvarın kuşattığını anlatır. Bu duvarın kapıları ise Cuma vaktinde ve her gece kapalı tutulduğunu anlatan İbn Battûta, şehrin asıl halkı olan

⁴²² T. Baykara, "Ulu cami: Selçuk Şehrinde İskânî Belirleyen Bir Kaynak", s. 33-58.

⁴²³ W. Buch, s. 509-534.

⁴²⁴ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 424.

⁴²⁵ S. Koca, s. 527.

⁴²⁶ Mehmet Şeker, **İbn Battûta'ya Göre Anadolu'nun Sosyal- Kültürel ve İktisadî Hayatı İle Ahîlik**, Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1993, s. 34.

⁴²⁷ S. Koca, s. 527.

Rumların ise etrafı surla çevrilmiş başka bir mahallede kendi başlarına oturduklarını, Yahudilerin de yine büyük bir duvarla çevrili kendilerine ait yerleşim alanlarında oturduklarını belirtir. İbn Battûta, söz konusu taifelerden ayrı ve yine etrafı surla çevrili neredeyse kale gibi bir semtte ise şehrin beyi, ailesi, devlet erkânı ve kapıkullarının oturdukları bilgisini verir. Müslüman ahalinin de şehrin tam merkezinde yaşadıkları bilgisini verir. Şehir merkezindeyse bir Cuma Camii, medrese, pek çok hamam, gayet düzenli planıyla kalabalık ve zengin çarşıların bulunduğu bilgisinin yanında tüm şehrin etrafını; semtleri de içine alan geniş bir sur kuşattığı bilgisini verir.⁴²⁸ Anlaşılmaktadır ki bu dönemlerde Sultanların, İmparatorların ve kumandanların siyasi mahiyet arz eden şahsi ilişkileri dışında Müslümanlar kadar Hristiyanlar da aynı hak ve imtiyazlara sahip olarak yaşıyorlardı. Aynı şekilde, her iki toplum da ekonomik faaliyetlerini serbestçe sürdürüyorlardı.⁴²⁹ Görüldüğü gibi Selçuklu Dönemi'nde kentlerin, kent yerleşimlerinin alt grupları olan mahalleler halinde örgütlenmekteydi.⁴³⁰ Doğu Roma İmparatorluğu'nun idaresi altındaki Antalya, mimari açıdan önemli bir gelişme göstermemiştir. Şehir, Helenistik dönemde sadece limanın doğusundaki bir yerleşimden ibaret iken zaman içinde limanın güneydoğusundaki geniş kısım da surlarla çevrilmiş ve Antalya'ya eklenmiştir. X. yüzyılda yapılan ikinci bir sur, şehrin gelişmesine oldukça bir katkı sağlamıştır. Dolayısıyla bu şekilde liman ile liman çevresi bir iç kale halini alarak idare kademesine ev sahipliği de yapmaya başlamıştır. Tersanenin de ikinci bir surla ayrılmasıyla tersane arkasında kalan Ahi Yusuf Mescidi merkezli yeni bir yerleşme bölgesi oluşmuştur. Antalya sakinlerinin esas unsurunu Türkler oluşturmakta idi. Antalya sakinlerinin esas unsuru olan Türklere ise Arap tüccarlar, Rumlar, Yahudiler ve Frenk adı altında genellenen Avrupalı tüccarlar eşlik etmekteydi. Farklı milletlerden oluşan bu kimseler, İbn Battuta'nın da belirttiği gibi duvarlar ile birbirinden ayrılan mahallelerde yaşamakta idiler. Muhtemelen Antalya'nın kuzeyindeki dış mahallelerden birinde, Mina denilen mahallede, yabancı tüccarlar iskân halindeydi. Antalya'nın esas kısmı olan, limanın güneydoğu, batı ve kuzeydoğusunda

⁴²⁸ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 403.

⁴²⁹ Mehmet Şeker, **Anadolu'da Birarada Yaşama Tecrübesi**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2005, s. 42.

⁴³⁰ Koray Özcan, "Anadolu-Türk Kent Tarihinden Bir Kesit: Selçuklu Döneminde Anadolu-Türk Kent Model(ler)i", (**Bilig 38**), (2006), s. 161- 184.

Türkler; surların dâhilindeki başka bir mahallede Yahudiler; güneydoğudaki kısımda ise Rumlar yaşarken Türklerin yaşadığı kısımda ise Pazar ve çarşılar bulunmaktaydı.⁴³¹

Simon De Saint Quentin, XIII. yüzyılın ikinci yarısında Türkiye Selçuklularının kale, köy ve çiftlik mülkleri dışında 100 şehrinin⁴³² bulunduğunu belirtir. Malazgirt Zaferi'nden sonra Anadolu'ya büyük bir Türk nüfusu göçmekle beraber ülkenin Türkleşmesi daha birkaç asır devam eder. Moğol istilasından dolayı Orta Asya ve İran'dan kaçan Türkler ikinci büyük muhacereti teşkil etmişlerdir. Böylelikle merhum Osman Turan'ın Selçuklular ve İslamiyet adlı eserine göre, Türkleşme hâdisesi XIII. ve XIV. yüzyıllarda Orta Anadolu'dan sahillere intikal ederek tamamlanır.⁴³³ Türklerin durmaksızın akını ile Türklerin hem kırsal alanları, hem de şehirlere yerleşmesiyle, ortaya yeni bir görünüş çıkmıştır. Bu görünüş, ülkenin isminin bazı Avrupalılar tarafından "Türkia" olarak ifade edilmesine yol açmıştır.⁴³⁴ Moğollar döneminde ülkeyi ziyaret etmiş olan Simon De Saint Quentin eserinde ülkenin ismini "Turquia" yani Türkiye ismiyle not etmiştir.⁴³⁵ Etnik yapı hakkında da bilgi veren seyyahlardan Marco Polo'ya göre Türkiye bölgesinde "Muhammed'e tapan Türkmenler", Ermeniler ve Yunanlılar olmak üzere üç tür insan bulunmaktadır. Tüm bölgenin ise adını Türkmenlerden aldığını ve buraya Türkiye⁴³⁶dendiği bilgisini verir. Ricoldus de Monte Cricus da Ermenistan'dan geçince Türkiye'ye girdik bilgisini verirken kendilerini Muhammed'in yasasına tabi olan Müslüman Türkmenler arasında bulduklarını ifade eder.⁴³⁷ 1322'lerde Kudüs'e gitmek için yolculuk yapmış olan John Mandeville 1360 yılında Efes hakkında "Şimdi artık oralara gidilemez, zira kâfir Türkler bu şehirleri ve tüm ülkeyi egemenlikleri altına almışlar." cümlesini not eder. Saksonyalı asilzade Otto von Neuhaus 1336'da, 1332-1333 yıllarında Kudüs'e yaptığı hac yolculuğunu Latince olarak kaleme aldığı seyahatnamesinde uğradığı Efes hakkında bilgi verirken "Türklerin

⁴³¹ F. Emecen, "Antalya", **TDVİA III**, İstanbul, 1991, s. 234; T. Baykara, "Türkiye Selçukluları Devrinde Antalya", **Dünden Bugüne Antalya I**, (Haz. A. Kerim. Atılgan), Antalya Valiliği Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Antalya 2010, s. 105-112.

⁴³² Quentin, s. 49.

⁴³³ Osman Turan, **Selçuklular ve İslamiyet**, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2010, s. 53.

⁴³⁴ T. Baykara, "Türkiye Selçuklu Döneminde Toplum ve Ekonomi", **Türkler Ansiklopedisi VII**, (ed. Hasan Celal Güzel), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 354, 355.

⁴³⁵ Quentin, s. 43.

⁴³⁶ Marco Polo, s. 75.

⁴³⁷ Ricoldus De Monte Crucis, s. 42.

fethinden sonra eski adı “Küçükasya” olan bu yerler, şimdiki sakinlerinin adını alarak “Türkiye” olmuş” bilgisini verir.⁴³⁸

XIV. yüzyılda Türkmen beyleri tarafından fethedilen beldelerde kurulan zaviyeler din, kültür ve hayır faaliyetlerinin yürütüldüğü merkezler olur. Hatta şeyhler Geyve ve Mudurnu’da Türkmenlerin yerleşmelerinden önce tekkelerini açmışlardır. Bursa, İznik, Bergama ve başka yerler alınınca ilk olarak buralara zaviyeler kurulur. Bundan sonra buralara hâkim olma yolu ise cami, medrese ve sair medeni müesseselerin inşasıyla gerçekleştirilirdi. Issız yerlerde, geçitlerde ve yollarda kurulan zaviyeler aynı zamanda imar faaliyetlerinde, Müslüman ve Hristiyanlara yardım işlerinde hizmet ederdi. Bu durum Türk devleti ve ordusunun fetihlerini kolaylaştırmıştır. Ayrıca Sinop’ta Hristiyanlarla ikamet ettiği köylerin üstünde, dağın tepesinde Hızır ve İlyas’a nisbet edilen ziyaretgâh ve hacet yerleri vardı. Dağın eteğinde ise Bilâl-i Habeşî’ye izâfe edilen bir mezar vardı. Mezarın yanında ise bir tekke kurulmuştur.⁴³⁹

Seyahatnamelerde hemen hemen her şehir ve yerleşim merkezinden bahsedilirken Anadolu’daki dükkânlardan ve çarşılarından bahsettiklerinden halkın bir bölümünün ticaretle uğraştığı anlaşılabilir. Türk devletler tarafından hem Anadolu’ya gelen geçen yolcuların hem de ticaret kabilelerinin konaklayacakları hanlar ve kervansaraylar inşa edilmiştir. Bunlardan kervansaraylar, şehirlerarasındaki uzak mesafeler ve ıssız yerlerde konaklama yeri olarak inşa edilir. Kervansaraylar ile aynı görevi yerine getiren ama meskûn yerlere veya şehirlere inşa edilen hanlarda Müslim ve gayri Müslim tüccarlar ve seyahat eden yolcular hiçbir ayırım gözetilmemekteydi. Çoğunluğu vakıf eseri olan bu kervansaraylarda insan ve hayvanların tedavisi için doktor ve veterinerler bulundurulurdu. Yolcuların temizlenmesi için hamam, namaz kılması için mescit, fakirlere ayakkabı ve hayvanların nallanması hep vakıflar tarafından sağlanıyordu. Yolcuların ekmek, et, yağ ve pirinçle yapılan yemekleri ve haftanın belirli günlerinde verilen tatlıları vakfiye şartlarına göre hazırlanmaktaydı.⁴⁴⁰ XIV. yüzyılda seyyah İbn Battûta, Kastamonu’da Fahreddin Bey’in yaptırdığı zaviyeye bir köyün gelirini

⁴³⁸ W. Buch, s. 509-534.

⁴³⁹ Sinop şehrinin dışında Seyyid İbrahim Bilâl Türbesi bulunur ki seyyah burayı sahabeden Hz. Bilâl’in türbesi sanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 433, 435, 442, 459; Osman Turan, **Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi**, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2010, s. 402.

⁴⁴⁰ Osman Turan, “Selçuk Kervansarayları”, **Bellefen X/39**, Ankara 1946, s. 471-479.

vakfettirdiğini⁴⁴¹ ve 1328'de uğradığı Mardin'de çok yemek dağıtan zaviyeler gördüğünü anlatır.⁴⁴² XV. yüzyılda Bertrandon De La Broquière, ise Kütahya'da konakladığı Türk kervan sarayında binekleri için arpa ve samanın da bulunduğunu belirtmekle ve kervansarayda Hristiyanlar ve Müslüman Türklerin de konakladığından bahsetmektedir.⁴⁴³

⁴⁴¹ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 441.

⁴⁴² İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 339.

⁴⁴³ Broquière, s. 197 - 199.

BEŞİNCİ BÖLÜM

1200 Ve 1450 TARİHLERİNDEKİ SEYAHATNAMELERE GÖRE ANADOLU'DA İKTİSADİ HAYAT

5.1. Anadolu'da Dokumacılık ve Dokuma Sanayileri

Giyim kuşam ihtiyacı insanların hayatlarını sağlıklı bir biçimde sürdürmeleri için gerekli olan yeme, içme, giyinme ve barınma gibi ihtiyaçlarından birini teşkil ettiğinden dokuma sanayi de insanlık tarihi kadar eski bir sanayi dalı olma özelliğini kazanmaktadır.⁴⁴⁴Söz konusu özelliğinden dolayı olsa gerek seyyahların da gittikleri bölgelerde dikkatlerini çeken konulardan biri olmuş ve seyyahlar kaleme aldıkları seyahatnamelerinde gördükleri insanların giyim kuşamından, kumaş türlerinden ve dokunan halılardan bahsetmişlerdir. Nitekim XI. ve XII. yüzyılda Anadolu'da istihlal edilen yün, pamuk, doğu ve batı yazarlarının hayranlıkla bahsettikleri tiftiklerden ve hatta ipekten çeşitli kumaşlar yapılıyordu. Sadece Malatya'da kumaş dokuyan 12.000 tezgâh bulunmakta idi.⁴⁴⁵ Alaeddin Keykubad'ın Venedikliler ile yaptığı ticarî anlaşmada ve B. Pegolitti'nin eserinde ham ve işlenmiş ipek de ihraç malları arasında zikrediliyor ve ticarete "Türkiye ipekleri" "Seta Turchia" adı ile tanınıyordu.⁴⁴⁶

Sivas şehri ise bir ticaret merkezi olduğu kadar özellikle yünlü ve pamuklu dokuma yapımında ilerlemiş ve bir sanayi merkezi haline gelmişti. Kazvinî "Suf-i Sivasî" denilen Sivas "sof"larının ünlü olup İran'a kadar gittiğini söyler ki o zaman İran'ın sanayi gelişimi dikkate alınırca söz konusu kumaşların önemi ve Sivas şehrinin sanayi faaliyeti daha kolay anlaşılabilir. Yine "Malatya sof'u" adı verilen ve oldukça mükemmel dokunan beyaz renkli bir nevi "sûf'un Memlûklerde üst elbisesi, yani "hil'at" olarak kış mevsiminde giyildiği de bilinmektedir. Ayrıca Doğu Anadolu kumaşlarından "Hasan Keyf'in "sof" ve "abayî" ve Mardin'in Muhayyer ve "sof"ları XVI. Yüzyılda bile ünlerini korumaya devam ediyorlardı.⁴⁴⁷ XIV. yüzyılın ortalarında

⁴⁴⁴ Abdulhalik Bakır, "Ortaçağ İslam Dünyasında Dokuma Sanayi" *Belleten LXIV/ 241*, (Ankara 2001), s. 749-826.

⁴⁴⁵ A. Bakır, *Ortaçağ İslam Dünyasında Dokuma*, s. 749-826.

⁴⁴⁶ Osman Turan, *Selçuklular Târîhi Ve Türk İslam Medeniyeti*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1993, s. 364; A. Bakır, *Ortaçağ İslam Dünyasında Dokuma*, s. 749-826.

⁴⁴⁷ O. Turan, *Selçuklular Ve İslamiyet*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2010, s. 133; A. Bakır, *Ortaçağ İslam Dünyasında Dokuma*, s. 749-826.

İbn Kıya Mazenderani'nin Risalesi'nde Sivas ve Kastamonu'nun yünlü kumaşlarından ve Tokat'ta yapılan semerlerden de bahsedilmektedir.⁴⁴⁸ İtalyan tüccarı Francesco Balducci Pegolotti (1347) de bu dönemde Anadolu'da kumaş üretiminin çok yaygın ve gelişmiş olduğuna dair bilgiler vermektedir. Pegolotti, Ayasuluğ'da İplik, yünlü ve pamuklu kumaşlar, elbiseleri ticarete konu olan mallar arasında sıralamaktadır.⁴⁴⁹

Sivas çarşısında ince halılar, ipekli kumaşlar satılıyordu.⁴⁵⁰ Aksaray, halısının yanında denizci örtüleri de oldukça ünlüydü ve ihraç ediliyordu. Antalya Kemhaları yani ipekleri, Erzincan Buharinleri, Mardin ve Muş pamukluları, Karaman'ın renkli kumaşları ve hamam takımları, Denizli'nin altın işlemeli "Ak-alemlü" denilen bezleri, Ankara ve Sivas'ın yünlü kumaşları, Diyarbakır ve Kastamonu'nun "sahtiyanları" oldukça ünlü olup Avrupa'ya ve doğunun sanayi illeri beldelerine ihraç ediliyordu.⁴⁵¹ XIV. yüzyılın ortalarına yakın Anadolu'yu ziyaret eden İbn Battûta'nın burada dünyada eşi benzeri olmayan altın işlemeli pamuk elbiseler dokunduğundan yöre pamuğunun kaliteli oluşu ve iyi eğrilmesi uzun süre dayanmasını sağladığından ve bu kumaşların buranın adıyla "Lâdikî, Dûngûz"î şeklinde tanındığından bahsetmiştir. Pamuğun kaliteli ve kuvvetlice eğrilmiş olması bu kumaşları oldukça dayanıklılığını arttırmış, üretilen bu kumaş şehrin adıyla şöhret bulmuş ve ticari hayatta yerini almıştır.⁴⁵² "Ladik"te "Denizli"de uzun ömürlü altın işlemeli pamuklu elbiseler,⁴⁵³ Marco Polo'nun XIII. yüzyılın ortasında Anadolu'dan Moğolistan'a giderken bilgi verdiği şehirler arasında Konya ve Kayseri'de kırmızı ve diğer göz kamaştırıcı renklerdeki ipekli kumaşlar ve Erzincan'da "Bombazin", Buhara şehrinden gelen bir kumaş türü olan "Bokeran" ya da "bugan" denilen bir kumaşın Erzincan'da yapıldığını belirterek en iyi ve en güzel pamukların burada olduğu dediği yünlü bezler⁴⁵⁴ üretilmekteydi. XV. yüzyılda Anadolu'yu ziyaret eden Bertrandon, Karamanoğlu İbrahim Bey'in altın işlemeli

⁴⁴⁸ C. Cahen, s. 312.

⁴⁴⁹ Hüseyin Kayhan, "Karesioğulları Beyliği Ekonomisi", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ*, (S. 22), (Bahar 2017), s. 53-62.

⁴⁵⁰ W. Heyd, *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, (çev. Enver Ziya Karal), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2000, s. 332.

⁴⁵¹ A. Bakır, *Ortaçağ İslam Dünyasında Dokuma*, s. 749-826.

⁴⁵² İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 408.

⁴⁵³ A. Bakır, *Ortaçağ İslam Dünyasında Dokuma*, s. 749-826.

⁴⁵⁴ Marco Polo, s. 77; A. Bakır, *Ortaçağ İslam Dünyasında Dokuma*, s. 749-826.

kumaştan dört köşeli bir yastığa yaslanmış bir halde oturduğundan ve kendisinin de üstünde altın işlemeli koyu kırmızı kumaştan bir giysi olduğundan bahseder.⁴⁵⁵

Tarihçi Reşideddin'e göre, güzelliği ile cennetten bir parça olan Erzincan'dan kumaş imalatı ileri bir seviyede olup, İlhanlı sarayına her yıl 200 top Kemha, 1.000 arşın “ziraa” dediği kadife gibi kumaşlar gönderiliyordu. Ayrıca İlhanlı sarayına “Rum” Orta Anadolu vilayetlerinden ise 1000 let iskarlat, 20000 arşın Kırım keteni, 200 top kemha, 4000 top kemha, 1000 top başka kumaşlar ve ayrıca Siirt'ten 1000 adet sahtiyân gibi kumaşlar gönderiliyordu.⁴⁵⁶ Karahisar civarında işletilen şap maddeleri kumaşların boyanmasında çok önemli bir madde idi ve Trabzon limanı vasıtasıyla Avrupa'ya ihraç ediliyordu. Kemah'ın ince ve zarif bezleri de ünlü idi. Marco Polo ise Mardin'de pamuk istihali ve pamuklu imalinden, orada yapılan “Buharin” kumaşlarından bahseder.⁴⁵⁷ İbn Battûta, ise Erzincan'da “Erzencânî” diye, adlandırılan bir kumaş türünün dokunduğundan⁴⁵⁸ ve ziyaret ettiği yerlerde gördüklerini veya kendisine verilen hediyeleri anlatırken, ipekli, kemha,⁴⁵⁹ meleff⁴⁶⁰, "mer'azz", "kudusî" kumaş türlerinden bahsetmektedir.⁴⁶¹

Germiyan, Denizli ve Alaşehir'in kırmızı kumaşları ve beyaz renkteki sarık tülbentleri tüm civar hükümetlere sevkedilmekte idi.⁴⁶² Germiyanlılar kumaşlardan Denizli'de dokunan “ak-alemlî” bezlerinden özenle elbiseler dikip giyerlerdi. Alaşehir'de dokunan ve “kızıl ivledi” denen boyalı kumaştan ise hem bayrak yaparlar hem de elbise dikip giyerlerdi. Germiyanlı Süleyman Şah, kızını Osmanlı şehzâdesi Bayezid'e vermek istediği zaman, gönderdiği heyet ile beraber hediye olarak adı geçen kıymetli kumaşlardan da yollamıştı.⁴⁶³ Ayrıca Hüdavendigâr Murad Bey'in, başına Germiyan bezlerinden beyaz renkte ince tülbend sardığı, kaftan ve cübbesinin de

⁴⁵⁵ Broquière, s. 186.

⁴⁵⁶ Zeki V. Togan, “Reşideddin'in Mektuplarında Anadolu'nun İktisadî ve Medenî Hayatına Ait Kayıtlar” **İÜİFM. XV/1-4**, İstanbul 1955, s. 33-50; A. Bakır, *Ortaçağ İslam Dünyasında Dokuma*, s. 749-826.

⁴⁵⁷ A. Bakır, *Ortaçağ İslam Dünyasında Dokuma*, s. 749-826.

⁴⁵⁸ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 418.

⁴⁵⁹ Aslı Kemhab olan kemhanın Farsçada “havî az, renkli ipek kumaş” anlamındadır. Zamanla altın, gümüş veya parlak tellerle bezenmiş kumaş anlamında kullanılmıştır. Bkz. İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 455.

⁴⁶⁰ İtalyanların eski Amalfi şehrinde alınma bir isimdir. Muhtemelen doğu ile ticarî ilişkilerini eskiden beri yürüten aileler tarafından İslâm dünyasına taşınmış olmalıdır. Bkz. İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 455.

⁴⁶¹ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 425, 426.

⁴⁶² A. Bakır, *Ortaçağ İslam Dünyasında Dokuma*, s. 749-826.

⁴⁶³ Âşık Paşazade, s. 117.

kırmızı renkli Germiyan kumaşlarından üretildiği de kaynakların verdiği bilgilerden öğrenilmektedir.⁴⁶⁴

Anadolu'dan İstanbul'a sevk edilen ve Avrupa pazarlarına ihraç edilen ipek ise çok önemli idi. Diyarbakır ve Siirt çevresinde istihsal edilen ipektен başka ipek ürünleri en çok Alaşehir ve Balıkesir taraflarında elde edilmekteydi. Burada çıkan ipekler Rum ve Avrupa ülkelerine ihraç ediliyordu. Balıkesir ipekleri genellikle Bizans ipek dokumacıları tarafından satın alınıyordu ve bu ipek Rum ipeği ile rekabet içindeydi. İstanbul kumaşları da en çok bu ipektен yapıldı.⁴⁶⁵ Osmanlıların yerleştiği Bursa'da ve Karasi Beyliği'nde "sayısız ipek istihsal edilmekte ve ved okunan dîbâ denilen ipekliler ise Hristiyan memleketlerine sevk edilmekte idi."⁴⁶⁶

Orta Asya'dan sonra halıcılığın ve halı dokumacılığının ikinci vatanı Türkiye olmuştur. Orleans dukası Louis, on iki adet kadife halıyı Türkiye'den ithal etmiş idi. İpek üzerine altın tel ile işlenmiş ipek bir halı ve yazılardan ise Alaeddin Keykubad'a ait olduğu anlaşılabilen altın işlemeli ipek bir halı Sivas'tan, Fransa'ya satılmıştı.⁴⁶⁷ Bu dönemde Anadolu'da seyahat eden Marco Polo, dünyanın en güzel halılarının Türkiye'de dokunduğundan bahsetmektedir.⁴⁶⁸ Çoğu Türkmenler tarafından dokunan Aksaray, Erzurum ve Uşak'a nisbet edilen halılar sadece Avrupa'ya değil İslam ülkelerine de ihraç edilmekte idi.⁴⁶⁹ Aksaray'da dokunan yünlü halılar, Suriye, Mısır, Irak, Hindistan, Çin ve Türkistan'a ihraç ediliyordu.⁴⁷⁰ Marco Polo'ya göre Konya, Kayseri ve Sivas gibi büyük şehirlerde oturan dokumacılar tarafından en güzel halılar dokunarak satılıyordu.⁴⁷¹ Bertrandon ise Gemlik Ovası'nda halının nasıl yapıldığını ilk kez burada gördüğünden bahsetmektedir.⁴⁷²

Yabancılar, Ortaçağ'da ünlü olan Türk halılarını Sivas'taki ticarethanelerden satın alabiliyorlardı. Ayrıca günümüzde Lyon müzesinde bulunan ve üzerindeki kitâbeden,

⁴⁶⁴ A. Bakır, *Ortaçağ İslam Dünyasında Dokuma*, s. 749 - 826.

⁴⁶⁵ Ömeri, s. 197; Şihabeddin el-Ömeri, *Mesâlikü'l Ebsâr*, s. 166; A. Bakır, *Ortaçağ İslam Dünyasında Dokuma*, s. 749 - 826.

⁴⁶⁶ Osman Turan, *Selçuklular Târîhi Ve Türk İslam*, s. 364.

⁴⁶⁷ O. Turan, *Selçuklular Târîhi Ve Türk İslam*, s. 364; A. Bakır, "Ortaçağ İslam Dünyasında Dokuma" s. 749 - 826.

⁴⁶⁸ A. Bakır, *Ortaçağ İslam Dünyasında Dokuma*, s. 749 - 826.

⁴⁶⁹ O. Turan, *Selçuklular Târîhi Ve Türk İslam*, s. 364.

⁴⁷⁰ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 414.

⁴⁷¹ A. Bakır, *Ortaçağ İslam Dünyasında Dokuma*, s. 749 - 826.

⁴⁷² Broquière, s. 205.

1219 tarihinde Alâeddin Keykubâd için yapılmış olduğu anlaşılan bir halı adı Sivas'tan alınmıştı. Kırmızı ipek üzerine altın tel ile yapılmış tezyinatı Selçuklular halıcılığının bir şaheseridir.⁴⁷³ Anadolu'da halı endüstrisindeki söz konusu gelişmelere paralel olarak eskiden İslam dünyasında halıları ile ünlenmiş olan “Kalîkalâ”⁴⁷⁴ yani Erzurum Selçuklulardan sonra önemini kaybetti.⁴⁷⁵

Türklerin geleneksel meşguliyetlerinden biri olan halıcılık şöhretini beylikler döneminde de devam ettirdi. Nitekim XIII. Yüzyılın ikinci yarısında Orta Anadolu'nun batı ucunda yaşayarak Söğüt ile Domaniç arasında kışlak ve yaylak hayatı geçiren Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Bey'in oymağı da halı ve kilim dokuyabiliyorlardı.⁴⁷⁶ Osmanlı müverrihlerinden Aşıkpaşazade'ye göre, Osman Bey yayladan dönerken, Bilecik Tekfuruna armağan olarak tulumla peynir, halı, kilim ve kuzular gönderiyordu.⁴⁷⁷ Hatta Osman Bey, komşu Bizans Tekfurlarının düğünlerine iyi halılar, kilimler ve sürü sürü koyunlar götürüyordu.⁴⁷⁸ Anadolu'nun çeşitli şehirlerinde imal edilen halılar bu dönemde de Avrupa'ya ihraç edilmekteydi ki söz konusu halılar Batı Dünyasında “Deniz aşırı halı” adıyla tanınmaktaydı.⁴⁷⁹

Maraş ve Elbistan havalisinde yaşayan ve sonra günümüzdeki Yozgat bölgesinde de yurt tutarak oranın Boz-Ok adı ile anılmasında amil olan Dulkadirli Türkmenleri de halı dokuyabiliyorlardı. Dede Korkut destanlarında bazen “Salur Kazan Beg”in bazen de Bayındır Han'ın verdikleri toylar “şölen” için “Doksan yerde ala galı ipek döşenmişti.” ve “bing yerde ipek khaliçası döşenmişti” sözleri sık sık geçiyor.⁴⁸⁰

Karamanoğlu Alaeddin Bey, 1377 tarihinde bir diğer ifadeyle XIV. yüzyılın son çeyreğinde Balkanlar'da kazandığı başarılarından dolayı Osmanlı hükümdarı I. Murad'ı tebrik etmişti. Karamanoğlu Alaeddin Bey, I. Murad'a adet olduğu üzere, değerli armağanlar göndermişti. Söz konusu armağanlar arasında halılar da mevcut olup, bunlar

⁴⁷³ O. Turan, **Selçuklular Ve İslamiyet**, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2010, s. 133.

⁴⁷⁴ Kalîkalâ, Kalî, kalîçe ve muhtemelen halı kelimesi buradan gelir. Bkz. O. Turan, **Selçuklular Târîhi Ve Türk İslam**, s. 364.

⁴⁷⁵ O. Turan, **Selçuklular Târîhi Ve Türk İslam**, s. 364; A. Bakır, *Ortaçağ İslam Dünyasında Dokuma*, s. 749 - 826.

⁴⁷⁶ A. Bakır, *Ortaçağ İslam Dünyasında Dokuma*, s. 749 - 826.

⁴⁷⁷ Aşık Paşazade, s. 55, 64.

⁴⁷⁸ Aşık Paşazade, s. 67.

⁴⁷⁹ A. Bakır, *Ortaçağ İslam Dünyasında Dokuma*, s. 749 - 826.

⁴⁸⁰ A. Bakır, *Ortaçağ İslam Dünyasında Dokuma*, s. 749 - 826.

“ galı-Karamanî ” yani Karaman halısı şeklinde vasıflandırdığı gibi, dört çifti büyük, diğer beş çifti de küçük ebattaydı.⁴⁸¹

Aksaray’da koyunyünüyle dokunan ve benzerlerine başka hiçbir yerde rastlanılmayan halı ve kilimler “Aksarâyî” diye tanınmakta ve üretilen mallar Suriye, Irak, Hindistan, Çin ve diğer Türk ülkelerine ihraç edilirdi.⁴⁸² XIV. yüzyılın ortalarına yakın Anadolu’yu ziyaret eden İbn Battuta’nın vermiş olduğu bu bilgiden anlaşılmaktadır ki Anadolu dokumaları sadece batıda değil doğuda da ünlü idi.⁴⁸³

Claude Cahen ise, Anadolu’daki halı dokumacılığı ve endüstrisi ile ilgili Orta Asya’nın dışında, günümüze ulaşan en eski halılar; eğer ilgili bir teknik ile İspanya’da yapılanlar hariç tutulur ise XIII. yüzyılda Konya’da dokunmuş halılardır. Bu nedenle, halı dokumacılığının, göç ettikleri dönemin başlarında Türkler tarafından Anadolu’ya getirilen yeni bir teknik olduğu izlenimi ediniyoruz. Bu konuya daha geniş bir açıdan bakınca, Türkmenlerin çadırlarını ve halılarını yerli halklara dokutmadıklarını görüyoruz. Çünkü vakıf senetlerinde sadece Müslüman boyacıların adlarını görüyoruz.⁴⁸⁴ İbn Battûta, keçe çadırların özellikleri hakkında bilgiler verirken Birgi ziyaretleri sırasında Mehmet Bey’in kendilerine “hargâh” cinsi bir çadır gönderdiğinden bahsetmektedir. Kendisine harkah adı verilen kubbe şeklinde bir çadır sunulan İbn Battuta harkah, denilen çadırın ağaç kalaslarının yan yana getirilmesiyle kurulduğundan bahsetmektedir. Ayrıca harkahın üzeri keçeyle örtülüp sadece tepesinde ışık ve hava girmesi için "bâdhenc" denilen bir delik bırakılıyordu. Eğer istenirse söz konusu delik kapatılabilirdi.⁴⁸⁵

5.2. Anadolu’da Yer Altı Kaynakları ve Madencilik

Türk dünyasında çok eski zamanlardan beri madenciliğin oldukça ileri düzeyde ve yaygın bir şekilde var olduğu bilinmektedir. Çünkü bilinen tarihi devirlerden itibaren Türklüğün yapmış olduğu fetihlerde rol oynayan iki sanattan biri at yetiştiriciliği iken, diğeri de madencilik olmuştur. “Orta Asya”da çok ileri düzeyde olmak üzere Türkler tarafından yürütülen madencilik faaliyetlerinin, Türklüğün Anadolu’ya gelişinden sonra

⁴⁸¹ A. Bakır, *Ortaçağ İslam Dünyasında Dokuma*, s. 749 - 826.

⁴⁸² İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 414.

⁴⁸³ A. Bakır, *Ortaçağ İslam Dünyasında Dokuma*, s. 749 - 826.

⁴⁸⁴ C. Cahen, s. 166.

⁴⁸⁵ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 420.

bu coğrafyada da devam ettirilmiştir. Türklerin Anadolu'ya gelmesinden önce bu topraklarda (M. Ö. 3.000) üçüncü binlere kadar uzanan bakır, gümüş, altın, demir ve kurşun üretimine dayalı madencilik faaliyetleri vardı. Bu nedenle Anadolu Türklüğünün, madencilik konusunda Orta Asya'ya dayanan bilgi birikimi ve tecrübesini, bu coğrafyada karşılaştığı birikim ile bütünleştirerek daha ileri düzeylere çıkartmıştır denilebilir. Bu anlamda, Türkiye Selçukluları zamanında da Türkiye'de madenciliğin hem üretim ve hem de işlemecilik düzeyinde oldukça ileri seviyede icra edildiği ifade edilebilir.⁴⁸⁶ Selçuklular zamanında ihraç edilen ham veya işlenmiş madenler, Beylikler döneminde de önemli bir ticaret eşyası olarak ekonomiye canlılık kazandırmıştır. Söz konusu bu madenler arasında, Anadolu'nun çeşitli yörelerinde çıkarılan bakır, gümüş ve şap önemli birer ihraç ürünüdür.⁴⁸⁷ 1200 ve 1450 tarihleri arasında Anadolu'da üretimi yapılan madenleri ve maden ocaklarını bu dönemde Anadolu'yu ziyaret etmiş seyyahların vermiş olduğu bilgiler de dikkate alınarak şap, bakır, demir ve gümüş madeni şeklinde sıralamamız mümkündür.

Şap tekâmülünü tamamlayamamış; zâc denilen kara boya", tuz, nışadır ve şap maddelerinden biridir. Ayrıca şap, damla damla akan bir sudur ve yere dahi ulaşmadan taşlaşan bir maddedir. Şap madeni Antikçağlardan itibaren bilinmektedir. Şap madeni Ortaçağ'da ise özellikle boya endüstrisinde kullanılmaktaydı. Şap, Anadolu'daki şap madenlerinde çıkarılıyordu. Anadolu şap madenlerinde çıkarılan şap, sadece Batı Avrupa'daki boya sanayisinde kullanılmakta idi.⁴⁸⁸ 1245 tarihinde seyahate başlayan ve seyahati esnasında Anadolu'yu da ziyaret eden Simon de Quentin Türkiye Selçuklu Sultanlığının ünü ve büyüklüğünü anlattığı eserinde Sivas yakınında bir gümüş madeni değerinde şap madeni olduğu bilgisini verir.⁴⁸⁹ Türk Şap madeni, dokumacılık endüstrisinde boya hammaddesi olarak kullanılan bir madendir. Bu madenin Selçuklular zamanında Anadolu'da bol miktarda üretilmiş olduğunu ve üretim yapılan ocaklar arasında Kütahya ve doğu Karahisar'ın önemli bir yer tuttuğu malumdur. Ancak, Anadolu Türklüğünün dokuma endüstrisinde şapın kullanılması yerine kökboyaları

⁴⁸⁶ Fahrettin Tızlak, "Osmanlılardan Önce Türklerde Madencilik", **Türkler Ansiklopedisi**, (ed. Hasan Celal Güzel), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 625.

⁴⁸⁷ Tunay Karakök, "Candarogulları Beyliği Döneminde Sosyal-Kültürel Hayat'a Dair Bir Değerlendirme", **Kastamonu Eğitim Dergisi XX/ 3**, (Eylül 2012), s. 1091-1106.

⁴⁸⁸ A. Bakır, "Ortaçağ İslam Dünyasında Madenler ve Maden Sanayi", **Belleten LXI/232**, Ankara 1997, s. 519-595.

⁴⁸⁹ Quentin, s. 50.

kullanılmıştır. Bundan dolayı, elde edilen ürünün büyük bir bölümü Avrupa ülkelerine ihraç edilirdi. Nitekim o dönemde Avrupa pazarlarında aranan ve oldukça iyi kalitedeki Şebinkarahisar şapının ihraç kapısı Trabzon idi. Afyon, Kütahya bölgesinden elde edilen şapın da ihraç kapısı Efes ve Milet limanlarıydı. Söz konusu limanlardan ihraç edilen şapa Avrupa ülkelerinin rağbet etmesinin başlıca sebebi, o dönemlerde Avrupa’da dokumacılık endüstrisinin henüz yeni gelişmekte olmasıdır. Avrupa’da yeni gelişmekte olan bu endüstri kolu, şapa ihtiyacını ise dışarıdan karşılama durumundaydı. O dönemde bu madde, sadece Anadolu’da değil, Mısır’da da üretilmektedir. Fakat Anadolu şapları Mısır şapına göre oldukça kaliteliydi ve özellikle Batı Avrupa’daki boya endüstrisinde kullanılmakta idi. Bundan dolayı, XIII. yüzyılın sonlarından XV. yüzyılın ortalarına kadar yaklaşık iki asır boyunca Avrupa ülkelerinin kullanmış oldukları şap, Anadolu’dan karşılanmıştır.⁴⁹⁰ Hatta öyle ki, XIII. yüzyılın ortalarında Selçuklu sultanından şap madenlerini işletme imtiyazını alan biri Venedikli, diğeri de Cenevizli iki İtalyan tüccar Konya’da bulunmaktaydı.⁴⁹¹ XIII. yüzyılda Fransa Kralı adına Moğolistan’a elçi olarak giden Wilhelm Rubruk’un geri dönüşünde bu konu ile ilgili olarak kaleme aldığı gözlemleri de bu durumu doğrulamaktadır. Moğolistan’daki görevini yerine getirdikten sonra II. Keykâvus döneminde Konya’ya uğrayan rahip Wilhelm von Rubruck, Selçuklu sultanının, ülkesinde şap işletme imtiyazını Cenevizli Nicolaus de Santo Siro ile Venedikli Bonifatius de Molendino isimli iki İtalyan tüccara vermiş olduğundan bahsetmektedir. Sultan ile yaptıkları antlaşmaya göre söz konusu tacirlerden başkalarına şap satmadığı için şap maddesinin normal fiyatı 15 altın iken 50 altına çıktığından bahseden W. Rubruk, Selçuklu ülkesinde bu kişilerden başkasına şap satılmadığını, bu yüzden de onların ellerindeki şapın fiyatlarını oldukça yükselterek piyasaya sürdüklerinden bahsetmektedir. Hatta söz konusu madenin dış ülkelere ihraç tekeli de adı geçen İtalyan tüccarlara aitti.⁴⁹²

Foça sahilde olduğundan, Foça şapları 1421 tarihinde de Cenevizliler tarafından işletiliyor ve Osmanlı hükümeti de bundan dolayı önemli ölçüde vergi alıyordu. Hatta II. Murad Bey amcası, Mustafa’yı takip ederken Foça podestası Adorno’ya haber göndermiş ve Adorno’nun verdiği gemi ile Rumeli sahiline geçmiş idi. Söz konusu

⁴⁹⁰ F. Tızlak, s. 626; Mehmet Ersan, “XIII-XIV. Yüzyıllarda Şap Ticareti ve Şebinkarahisar”, **Şebinkarahisar I. Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildiriler**, İstanbul 2000, s. 55 - 61.

⁴⁹¹ O. Turan, **Selçuklular Târihi ve Türk İslam**, s. 363.

⁴⁹² Rubruk, s. 140; A. Bakır, *Ortaçağ İslam Dünyasında Madenler*, s. 519-595.

geçiş esnasında Adorno, maden vergisinden Osmanlılara borçlu olduğu 27.000 dokayı affettirmiştir. Üstelik yeni padişaktan bu yolda ferman da almıştı. Bu madenler Saruhanoğulları zamanında da Cenevizliler tarafından işletilmekte idi. Maden vergisini ise Saruhan Beyliği alıyordu.

Foça'daki maddenin gemilere nakli kolaydı. Ama Giresun ve Tirilya iskeleleri yoluyla nakl olunan doğu Karahisar ve Ulubat şaplarının naklinde oldukça masraf gerekmekte idi. Kütahya şapları kısmen Büyük Menderes üzerinden Selçuk ve Palatiya kasabalarına indirilirken kısmen de on beş günde karadan Antalya'ya taşınırdı. Ayrıca Avrupa piyasalarına ihraç edilen Anadolu şaplarının bir piyasası da İstanbul idi. İstanbul'da çok miktarda şap depoları vardı.⁴⁹³

Selçuklular zamanında ülke dışına ihraç edilen madde sadece şap değildi. Çünkü Selçuklu Türkiye'sinin dış satım ürünleri arasında şapın yanında tuz, bakır, demir ve gümüş de yer almaktaydı. Selçuklular zamanında Anadolu'da tuzun yeri tam olarak belli olmamakla birlikte tuz üretimi yapılan sekiz tane tuzlanın yani "kaya ocağının" varlığını da farklı kaynaklarda yer alan bilgilerden öğrenebilmekteyiz.⁴⁹⁴

Türkiye Selçukluları zamanında Anadolu'yu gezmiş olan seyyahların vermiş olduğu bilgilerden Türkiye'de bakır madeninin de üretilmiş olduğunu öğrenebiliyoruz. Örneğin madenlerle ilgili bilgi veren seyyahlardan birisi olan Fransız rahip Simon de Saint Quentin Türkiye'de bakır üretildiğinden bahsetmektedir.⁴⁹⁵ Ama üretim yapılan ocakların yerlerini eserinde yer vermemiştir. Ancak, bu eksikliği biz diğer seyyahların vermiş oldukları bilgilerden öğrenebilmekteyiz. Söz konusu dönemde Anadolu'da bakır madeni üretilen belli başlı üç ocak vardı. Bunlardan birincisi, Ergani yöresinde Zülkarneyn kalesi yakınlarında bulunan ve daha önce Artuklular tarafından 1122 tarihinde bulunan maden ocağıdır. Günümüzde Diyarbakır'ın kuzey doğusunda, Ergani'de bakır madenleri vardı ve mutfak eşyaları ve bakır kapkacaklar imal edilerek Musul ve Suriye'ye "Dımaşk" ihraç ediliyordu. Bunun dışında Anadolu'da Erzincan ve Kastamonu'da da bakır üretildiğine dair kaynaklarda bilgiler yer almaktadır. Kastamonu'daki bakır madenine ise "bakır küresi" denilmiştir.⁴⁹⁶ Ayrıca Erzincan'da

⁴⁹³ A. Bakır, *Ortaçağ İslam Dünyasında Madenler*, s. 519-595.

⁴⁹⁴ F. Tızlak, s. 626; Quentin, s. 50.

⁴⁹⁵ Quentin, s. 50.

⁴⁹⁶ F. Tızlak, s. 626; C. Cahen, s. 31, 65; A. Bakır, *Ortaçağ İslam Dünyasında Madenler*, s. 519-595.

bulunan bakır madeni ürününden de adı geçen şehirde bakır madenlerinin meşhur olup bu madenden eşya üretimi yapılıyordu. Özellikle bakır madeninden şamdanlar, imal edilmekteydi.⁴⁹⁷

Anadolu'da üretilen bir diğer maden ise demir madenidir. Demir madeni ilk çağlarda bile Anadolu'dan Mısır'a gönderilmekte idi.⁴⁹⁸ Anadolu'nun hangi bölge ve şehirlerinde üretildiğine dair ayrıntılı bilgi olmamakla birlikte, Simon de Saint Quentin ve el-Ömeri'nin notlarında demir madeninin üretilmiş olduğunu ve üretim yapılan başlıca ocakların da Sivas yakınlarında⁴⁹⁹ ve Karamanoğulları ülkesinde var olduğunu öğrenebilmekteyiz.⁵⁰⁰

Anadolu'da çıkarılan ve devlet tarafından para darpında kullanıldığından daha çok önem verilen maden türü ise gümüştür. Gümüş madeni Selçuklular ve Osmanlılar zamanında özellikle para basımında kullanıldığından oldukça önemli bir madendi.⁵⁰¹ Fransız seyyahı Saint Quentin'in eserinde vermiş olduğu bilgilere göre Anadolu'da Türkiye Selçuklu Sultanı toprağında gümüş madeni vardır. Seyahatnamede birçok yerde gümüş madeni çıkartıldığına(10 maden) değinilmiştir.⁵⁰² O zamanlar Bayburt'a bağlı olan ve şimdiki adı ile Gümüşhane olarak bilinen yerde de bir maden ocağı bulunmakta idi.⁵⁰³ XIII. yüzyıl sonlarında bölgeden geçen Marco Polo, Bayburt'la ilgili çok fazla bilgi vermez. Ancak seyahatnamesinde şehrin "Paipurth" ya da "Paperth" adıyla anılan bir kalesi bulunduğundan ve burada zengin gümüş madenlerinin varlığından bahsetmektedir. Marco Polo seyahatnamesindeki kendi notlarına göre "Bayburt'ta çok büyük bir gümüş yatağı vardır."⁵⁰⁴ Diğer maden ocağı ise, Amasya Gümüşhacıköy'de bulunuyordu ki, buradaki maden ocağı hakkında⁵⁰⁵ da İbn-i Batuta Amasya'da Gümüşşehrinde bulunan maden ocağına Irak ve Suriyeli tüccarlar gelip mal almaktaydılar bilgisini vermektedir.⁵⁰⁶ Anadolu'da gümüş üretilen bir diğer maden ocağı da, Arap seyyahlardan El-Ömerî'nin vermiş olduğu Gümüşşehrinde gümüş maden

⁴⁹⁷ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 418.

⁴⁹⁸ A. Bakır, *Ortaçağ İslam Dünyasında Madenler*, s. 519-595.

⁴⁹⁹ Quentin, s. 50.

⁵⁰⁰ Ömeri, s. 184; Şihabeddin el-Ömeri, *Mesâlikü'l Ebsâr*, s. 148.

⁵⁰¹ T. Baykara, *Türkiye Selçuklularının*, s. 290 -295; A. Bakır, *Ortaçağ İslam Dünyasında Madenler*, s. 519-595.

⁵⁰² Quentin, s. 50.

⁵⁰³ F. Tızlak, s. 627; O. Turan, *Selçuklular Târîhi Ve Türk İslam*, s. 363.

⁵⁰⁴ Marco Polo, s. 78.

⁵⁰⁵ F. Tızlak, s. 627.

⁵⁰⁶ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 417.

ocakları işletmelerinin bulunduğuna ilişkin bilgilerden tespit edilmektedir. Bahsedilen söz konusu bu ocak da Kütahya'ya bağlı Gümüş Şar'da "Gümüş şehir" bulunmakta idi.⁵⁰⁷ Claude Cahen'e göre söz konusu madenlerin Simon'un bahsettiği madenler ile aynı olmaları mümkündür.⁵⁰⁸ Simon de Saint Quentin, tuz üretimi yapılan sekiz tuzla olduğunu kaydetmiştir.⁵⁰⁹ Bu tuzlalardan Sivas tuzlasına ait bir vakfiye kaydı vardır.⁵¹⁰ Ayrıca Anadolu'nun güneyindeki Toroslarda da İlkçağlarda Fenikeliler tarafından çalıştırılacak Mısır'daki Firavunlara ihraç ettikleri gümüş madenleri Anadolu Türkler tarafından fethedildikten sonra Türklerin idaresine girmiş oldu. XIII. yüzyılın ortalarına doğru Anadolu'da gümüş madenlerinde çalışan işçilere günde üç rıtl yani 3.000 sultanî ücrete denk gelen ücret ödenirdi.⁵¹¹ Reşîduddîn Fazlullah ise Moğolların istilâ ettikleri Anadolu şehirlerinden yağmaladıkları altın ve gümüşleri eritip balış denilen külçeler haline getirdiklerini,⁵¹² Cuveynî ise, bu altın ve gümüş balışların hâkim olunan ülkelerdeki tüccarlara hazine olarak kredi olarak verilip, kararlaştırılan faiziyle birlikte tahsil edildiğinden bahsetmektedir.⁵¹³

Anadolu'da bulunan diğer maden türleri ise civa madeni ve sarı zırnık idi. Sarı zırnık; iç dekorlarda, tezhiplerde kullanılmaktaydı ve Van Gölü muhitinde çıkarılmakta idi. Yine Anadolu'nun doğusunda yer alan Van Gölü etrafında boraks madeni de çıkarılıyordu. Bu maden "ekmek boraksı" olarak adlandırılıyordu. "Ekmek boraksı" ekmekleri parlatmak amacıyla el-Cezire bölgesine ihraç edilirdi. Siyah antimuan madeni ise Doğu Anadolu'da mevcuttur.

Barutun İslam dünyasına girişi ve ateşli silahlarda kullanılması Türk tarihi için de belirli merhaleleri beraberinde getirmekteydi. Silah sanayinin gelişmesi, çok sayıda değişik büyüklükte ve ağırlıkta silahların kullanılmaya başlanması, siyasi tarih kadar devletlerin iktisadi yapısına ve hatta hukuk kavramlarına dahi tesir etti. Aynı zamanda barutu en iyi tanıyan ve kullananların başında ise Türkiye Selçukluları gelmektedir. Ayrıca kısa sürede Karamanoğulları top imalini ilerlettiği gibi ele geçirilen kalelere nefit

⁵⁰⁷ Ömeri, s. 182; Şihabeddin el-Ömeri, *Mesâlikü'l Ebsâr*, s. 154.

⁵⁰⁸ C. Cahen, s. 165.

⁵⁰⁹ Quentin, s. 50.

⁵¹⁰ O. Turan, *Selçuklular Târîhi Ve Türk İslam*, s. 363.

⁵¹¹ A. Bakır, *Ortaçağ İslam Dünyasında Madenler*, s. 519-595.

⁵¹² Reşîduddîn Fazlullah, *Câmiu't-Tevârîh (İlhanlılar Kısmı)*, (çev. İ. Aka, M. Ersan, A. H. Khelejani), Ankara 2013, s. 50; H. Kayhan, s. 53-62.

⁵¹³ H. Kayhan, s. 53-62.

atıcılar, zemberekçiler ve topçular koydukları da bilinmektedir.⁵¹⁴ Türklerin muhasara teçhizatları ve yangın vasıtası olarak kullandıkları neffatelerin neftleri ve katran Erzurum'da ve Arap coğrafyacılarının “yanar göller” dediği Antalya'nın kuzeyinden temin ediliyordu. Türkler bozdoğan silahlarını ve kalelerin muhasarasında Kara-buğra veya kara-buğa denilen büyük mancınıkları kullanmaktaydılar. Erzurum meliki Cihanşah da söz konusu makineye sahip idi. Aydınoğullarının savaşlarda kullandıkları “tüfekler” zemberek ile yağmur gibi mermi atıyordu. Söz konusu “tüfeklerin” modern tüfeğin ilk şekli olduğu ihtimal dâhilindedir. Türkiye Selçuklu Sultanı Keykubad tarafından kurulan Alaiye tersanesi Akdeniz donanmasını vücuda getiren gemileri yapıyordu. Germiyan'da ise çelikten süslü savaş silahları imal ediliyordu.⁵¹⁵

Arnavutluk ile ilgili 1431 tarihinden sonrası kayıtları topun en geç Sultan I. Mehmed(1413-1421) döneminde belki de daha önce Osmanlı Devleti'nde kullanılmaya başlandığını göstermektedir. Osmanlılarda topun kullanışı ile ilgili Bizans'a karşı 1422 tarihinde, Adalia'da 1424 tarihinde ve Korent berzahı Hexamilion'a karşı 1446 tarihinde kullandıkları bilinmektedir.

İspanyol topçu Collado, Osmanlı toplarında topu meydana getiren unsurların ebatlarının birbirlerine olan oranlarının uyumlu olmadığını belirterek kusurlu olmalarına rağmen metallerinin sağlam olduğunu ifade eder. Osmanlılar genellikle hazır dökülmüş topu, çok ağır ve taşınması zor olduğundan savaş alanına götürmezlerdi. Daha çok gerekli metal malzemeleri götürürlerdi. Kale kuşatması başlamadan önce bu malzemeler ile top dökümü yapılırdı. Kuşatma sona erdiğinde bir sonraki kuşatmada kullanılmak üzere taşımada kolaylık olsun diye parçalarına ayrılırdı.

XIV. yüzyılda Osmanlı Devleti silah fabrikalarında yetenekli sanatkârların yanında demir ve bakır ocaklarında çalışan işçilere de sahipti. Ayrıca Osmanlı ordusu fethettiği kalelerde bol miktarda top ve savaş mühimmatı ele geçiriyordu ve bu topları da tekrar düşmanlara karşı kullanıyordu. Osmanlı Devleti, kuşatma altında bulunan kalelerin yakınında ve geçici silah atölyeleri kurardı. Söz konusu atölyelerin yanında ve önemli merkezlerde büyük askeri hamlelerin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla top

⁵¹⁴ A. Bakır, *Ortaçağ İslam Dünyasında Madenler*, s. 519-595.

⁵¹⁵ O.Turan, **Selçuklular Târîhi Ve Türk İslam**, s. 364, 365; A. Bakır, *Ortaçağ İslam Dünyasında Madenler*, s. 519-595.

üreten fabrikalar kurmuşlardı. Büyük topraklar 1440 yılında Semederova'da imal edilmekte idi.⁵¹⁶

5.3. Anadolu'da Ziraat

Türkiye Selçuklu Devleti'nde arazinin büyük bir kısmı devlete ait olmakla birlikte istenildiği gibi kullanılabilen, yani alınıp satılabilen, hibe verilip alınabilen, vakıf yapılabilen ve miras bırakılabilen özel mülkler de mevcuttu. Bizans'ta halkı karın tokluğuna çalıştıran büyük toprak sahipleri vardı. Fakat Türkiye Selçuklu Devleti'nde, Bizans'ta olduğu gibi halkı karın tokluğuna çalıştıran büyük toprak sahipleri yoktu. Türkiye Selçuklu Devleti'nde halka, "Büyük Dîvan" ve "ıкта arazisi"nden işleyebileceği kadar toprak verilmekte idi. Çiftçiler de bu topraklarda ürettikleri mahsulün üçte birine yakın bir kısmını devletin temsilcisi olan ıқта sahibine vermekle yükümlüydü. Bunun haricinde, çiftçiler araziye istediği gibi kullanabiliyor ve söz konusu toprakları çocuklarına da devredebiliyorlardı. Vakıf arazileri de, yine çiftçilere icara verilerek işletilmekle birlikte icar süresi iki veya üç yılı geçmemesi gerekiyordu.

Türkiye Selçuklu Devleti'nin sultanları, sadece ticareti geliştirmiyorlardı, tarımı da teşvik etmekle kalmıyor aynı zamanda destek de veriyorlardı. Anadolu'da özellikle, savaş sebebiyle boşaltılmış olan bölgelere çiftçilik ile uğraşan kitleler yerleştiriyorlardı. Böylece, hem boşaltılmış bölgelere sadece çiftçi yerleştirmekle kalmıyor, atıl kalmış topraklar da tekrar değerlendirilmiş oluyordu. Bundan daha da önemlisi, bu çiftçilere tekrar üretici olabilmeleri için de toprak, tohumluk buğday, ziraat aletleri ve çift hayvanları dağıtılıyordu. Hatta bu yeni çiftçilerden birkaç yıl vergi alınmayarak veya vergiler azaltılarak, çiftçilerin kendilerini ekonomik anlamda toparlamaları sağlanıyordu. Bu himayeci siyasetin doğal bir sonucu olarak, ülkede ziraî üretim oldukça artıyor ve halk zenginleşmeye başlıyordu.⁵¹⁷

Birinci Haçlı Seferlerinin Vekayinameleri Orta Anadolu'nun harap olmasından bahsederken XIII. yüzyılda Anadolu'yu ziyaret eden yabancı gezginler ve gözlemciler eserlerinde, Anadolu'da ekili ve dikili sahaların çokluğundan bahsederler. Bu durumun da nedeni Türkiye Selçuklu Devleti'nin ekonomik alandaki yapıcı bir yön bulunduran tutumundan ileri gelmektedir. XIII. yüzyılın başlarında Anadolu ekonomisinin durumu

⁵¹⁶ A. Bakır, *Ortaçağ İslam Dünyasında Madenler*, s. 519-595.

⁵¹⁷ S. Koca, s. 524.

tarımda, sanayide ve ticarete oldukça gelişmiş ve bolluk içinde idi.⁵¹⁸ Fakat Köseadağ Savaşı'ndan sonra Moğol hâkimiyeti döneminde çiftçilerin vergileri arttırılır ve bu durum Anadolu'nun güç kaybetmesine neden olur. Anadolu'da Türkiye Selçuklu Devleti'nin zayıflamasıyla ortaya çıkan bu durum Beylikler tarafından oluşturulan yeni düzen ile Anadolu ekonomisinin tekrar canlanmasını sağlamıştır.⁵¹⁹ Köseadağ Savaşı'ndan sonra Anadolu'yu ziyaret eden Simon de Saint Quentin,⁵²⁰ Türkiye sultanlığının çok ünlü ve çok zengin bir sultanlık olduğundan bahsetmekte ve kale, köy ve çiftlik mülklerini dile getirmektedir.⁵²¹ Korykoslu Hayton, ise Türkiye'nin geniş ve bereketli bir ülke olduğundan ve ülkede her türlü tahıl ve meyvenin bol miktarda üretildiğinden bahsetmektedir.⁵²² İbn Said ise Moğol egemenliğinden bir süre önce Anadolu'ya giden gezginlerden edindiği bilgilere dayanarak yazdıklarında Kayseri'den Sivas, Aksaray ve Konya şehirlerini birbirine bağlayan yolların kenarlarında sulama kanalları ile tarlalar, otlaklar ve kayısı, şeftali, badem, erik, armut bahçelerinden bahsetmektedir. Ayrıca bu yörelerde bakımlı ve zengin toprakların bütün yollar boyunca aralıksız devam ettiğini yazmaktadır. Ebu'l Fida da İbn Said'in bahsettiği bakımlı topraklardan ve meyvelerin yanısıra Malatya yöresindeki meyva ağaçlarından da bahsetmektedir.

Daha sonra ise Müstevfi Anadolu'nun her yerinde bağlar bulunduğundan⁵²³ Odoric Pordenone ise gittiği Erzurum'da ekmek ve başka gıda ürünlerinin bolca bulunduğu bilgisini verirken⁵²⁴ el-Ömerî de Anadolu'daki ürün çeşitliliğinden bahsederek hemen hemen her çeşit meyvenin yetiştiğini, deniz kıyılarında narenciyelerin bir kısmının yetiştiğinden bahsetmiştir. Ama muz, hurma ve bazı narenciye çeşitlerinin ise yetiştirilemediğini belirtmiştir.⁵²⁵ el-Ömerî'nin Anadolu'da yetişen bir diğer meyvenin ise nar olduğunu anlatır. Denizli İli'nin görünüş itibarıyla bahçelik olmasından dolayı Şam şehrine benzetir. Ancak Denizli'nin suyu ve meyvesinin Şam'dan daha çok olduğunu belirterek Denizli ile Şam'ı karşılaştırır. Ayrıca Denizli'nin çok denilecek derecede ekilmiş çiftlikleri olduğunu belirterek burada

⁵¹⁸ C. Cahen, s. 160, 161.

⁵¹⁹ S. Koca, s. 519-595.

⁵²⁰ C. Cahen, s. 161.

⁵²¹ Quentin, s. 49.

⁵²² Korykoslu Hayton, s. 50.

⁵²³ C. Cahen, s. 162.

⁵²⁴ S. Lee, **Odoric Pordenone Seyahatnamesi**, s. 10.

⁵²⁵ Ömerî, s. 181; Şihabeddin el-Ömerî, **Mesâlikü'l Ebsâr**, s. 144.

meyvelerden en çok nar meyvesi yetiştiğini aktarır. Burada nar meyvesinin oldukça ucuz olduğunu ve narın çekirdeksiz olmasının yanında tatlı olduğunu da belirtir.⁵²⁶

Anadolu'da yetiştirilen gıda maddeleri ile ilgili bilgilere ulaştığımız bir diğer seyahatname ise İbn Battuta'nın seyahatnamesidir. Seyahatnamede Anadolu'nun birçok yerinde tarımsal faaliyetlerin yapıldığı öğrenilmektedir. Bu konu hakkında ayrıntılı bilgiler olmamakla birlikte belli başlı tarımsal ürünlere değinen İbn Battûta, bu ürünlerin ticari hayatta da önemli bir yeri olduğunu aktarmaktadır. İbn Battûta eserinde İznik'ten bahsederken şehrin içinde bahçeler, tarlalar ve evler olmakla birlikte her insanın evi, tarlası ve bahçesinin toplu halde yan yana olduğunu belirtir. Ayrıca bahçeler için gerekli olan suyun da buranın hemen yakınındaki kuyulardan temin edildiğini belirterek bu şehirde meyvenin her türlüünün yetiştiğinden bahseder. İbn Battûta, İznik'te ceviz yetiştirildiğinden bahsederken kestanenin de bolca bulunduğu ucuz olduğunu ve rengi açık kabuğunun ince üzümünün ise tanesinin tek çekirdekli, kocaman ve çok tatlı olduğunu bilgisini verir.⁵²⁷

Kastamonu'da ceviz ve kestane yetiştirildiğini aktaran İbn Battûta, ürün bolluğundan dolayı Kastamonu'da fiyatların ucuz olduğunu da bildirmektedir. Öyle ki on iki kişiden oluşan kabilelerine bir dirhemlik kestane ve ceviz aldıklarında herkes aldıkları bu bir dirhemlik kestane ve cevizlerden yese dahi ceviz ve kestaneler yine de artmaktaydı.⁵²⁸ İbn Battûta, ayrıca Sinop'ta incir ve üzüm yetiştirildiğini, bunların yanında erik, elma, kayısı ve şeftali gibi meyvelerin de yetiştirildiğini aktarmaktadır. Burada da denize doğru konuşlanmış bir dağa çıkıldığında dağın eteklerindeki bağlar, bahçeler ve gürül gürül akan sular görünmektedir.

İbn Battûta, seyahatnamesinde Anadolu'da arpa ve buğday tarımının yapıldığına ilişkin bilgiyi ise Kastamonu Bey'i tarafından Kastamonu'ya yarım gün uzaklıktaki bir kasabanın buğday ve arpa hasadının tamamen kendisine hibe edilmesi konusunu anlatırken verir. Buğday ve arpa fiyatlarının burada oldukça düşük olduğundan müşteri bulamadığından ürünü kendilerine arkadaşlık eden bir hacıya bıraktıkları bilgisini verir.⁵²⁹

⁵²⁶ Ömeri, s. 193; Şihabeddin el-Ömeri, **Mesâlikü'l Ebsâr**, s. 160.

⁵²⁷ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 431.

⁵²⁸ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 439.

⁵²⁹ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 440.

Anadolu’da arpa ve buğday tarımının yapıldığından bahseden el-Ömerî, bir mud buğdayın ortalama fiyatının on beş dirhem olduğunu ve arpanın da böyle olduğu hatta daha az fiyat ettiğini ifade eder. Etin rıtlı bir dirhem iken yemiş, süt ve balın ise oldukça ucuz olduğundan bahseder. el-Ömerî’ye göre halkın, çiftçilerin ve ekincilerin vakitleri oldukça hoştur ve bunlar sanki gümüşlü sabahlarda altınlı akşamlarda yaşamaktaydılar. El- Ömerî’ye göre bu durumun düşük vergi, bol mera ve deniz limanları gibi oldukça türlü sebepleri vardı.⁵³⁰

İbn Battûta, “kamaruddin” isimli kayısı türünün Antalya ve Konya’da önemli bir ticari değere sahip olduğundan ve Antalya’da bademin de yetiştirildiğinden bahsetmektedir. Antalya’nın bağ ve bahçeleri çok ve meyvelerinin leziz olduğuna değinen İbn Battûta, halkın "kamaruddin" adını verdikleri bir çeşit kayısının çok nefis olduğu bilgisinin yanında Antalya’da badem yetiştirildiğinden ve söz konusu bademin lezzetli olduğu için kurutulduğunu belirtir. Kurutulmuş bademin Mısır'a gönderildiğini, Kahire çarşılarında nadir ve pahalı kuruyemişlerden biri olarak satıldığını kaydedeler.⁵³¹ İbn Battûta, “kamaruddin” isimli kayısı türünün büyük, güzel, meyvesi bol, sayısız nehir, çayları ve eşsiz bahçeleri olan Konya şehrinde de yetiştirildiğini belirterek bu kayısı türünün Mısır ve Suriye'ye ihraç edildiğinden bahseder.⁵³²

Seyahatnamelerde ayrıntılı olmamakla birlikte İbn Battûta’nın eserinden Anadolu’da ziyaret ettikleri Göynük’te safran tarımının yapıldığı anlaşılmaktadır.⁵³³ İbn Battûta’nın çağdaşlarından el-Ömerî de Anadolu’da Germiyan İli’ne bağlı Şarköy’de pirinç üretiminin yapıldığını aktarmaktadır.⁵³⁴ İbn Battûta, “Lâdik” dediği Denizli’de bir kaliteli pamuk yetiştirildiği ve pamuğun iyi eğirilmesi uzun süre dayanmasını sağladığını belirtir.⁵³⁵

Timur’a elçi sıfatıyla seyahat eden Clavijo ise seyahatnamesinde Erzincan’da bağlı bahçeli köyler bulunduğunu ve bütün ovanın buğday tarlaları ve üzüm bağları ile

⁵³⁰ Ömerî, s. 192; Şihabeddin el-Ömerî, **Mesâlikü'l Ebsâr**, s. 144, 145, 159.

⁵³¹ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 403.

⁵³² İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 412.

⁵³³ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 433.

⁵³⁴ Ömerî, s. 191; Şihabeddin el-Ömerî, **Mesâlikü'l Ebsâr**, s. 158.

⁵³⁵ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 408.

dolu olduğunu belirterek ayrıca adım başı güzel bahçelerin yanı sıra verimli tarlaların bulunduğu bilgisini verir.⁵³⁶

XIV. Haçlı Seferine katılan Geoffroi de Villehardouin'in bahsettiklerinden Çanakkale çevresinde güçlü bir tahıl üretimi yapıldığı görülmektedir. Geoffroi de Villehardouin, İtalyanların 1204'de "Abydos"u ele geçirip, hasat mevsiminde bulunmalarından da yararlanarak ihtiyaçları olan buğdayı adı geçen yerden topladıklarını belirtmektedir.⁵³⁷

XV. yüzyılda Anadolu'yu ziyaret eden Bertrandon ise Tarsus civarında buğday üretildiğinden bahseder.⁵³⁸

Seyahatnamelerden edindiğimiz bilgilerden XIV. ve XV. yüzyıl Anadolu'sunda kırsal alanlarda buğday, pamuk ve pirinç üretildiğini, şehir civarlarında ise meyve yetiştiriciliği ve bağcılık yapıldığı anlaşılmakla birlikte XIV. yüzyıl Anadolu'sunda Kütahya'da pirinç, Denizli'de pamuk, İznik'te kestane, ceviz ve üzümün Anadolu'da yetiştirilen bazı tarım ürünlerinden olduğu öğrenilmektedir.⁵³⁹

5.4. Anadolu'da Hayvancılık

Hayvan beslemek Türk ekonomik hayatındaki üretimin esasını oluşturmaktadır. Bundan dolayıdır ki Türklerin yiyecekleri daha çok hayvansal gıda esaslı olmuştur. Hayvan beslemek gıda dışında da insanların birçok ihtiyacını karşılar olmuştur. Her şeyden önce hayvanların sütü, eti ve yağı ile gıdalarını veya bir diğer ifade ile yiyeceklerini temin ederlerken hayvanların yünü ve derisi ise giyimlerine yaramıştır. Hayvanların hepsinden en önemlisi olan at ise askeri açıdan devletin ordusunun en önemli araçlarından biri olmuştur. Ayrıca tüm bunlara ek olarak hayvanların kolaylıkla satılıp paraya çevrilip gerekli ihtiyaçlarını giderebildikleri bir "mal" idi. Bundan dolayı Türklerin hayvan beslemesi Türklerin hayatını birçok yönden etkilemiş olduğu ifade edilebilir.⁵⁴⁰ Türklerin hayvan besleyiciliği ile alakalı bilgileri elde edebildiğimiz kaynaklardan bazıları ise seyahatnamelerdir. Bu anlamda Anadolu'yu gezen birçok seyyah tarımsal faaliyetlerin yanında hayvancılık yapıldığına dair bilgiler

⁵³⁶ Clavijo, s. 72 - 92.

⁵³⁷ Geoffroi de Villehardouin-Henri De Valenciennes, **IV. Haçlı Seferi Kronikleri**, (çev. Ali Berktaş), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2008, s. 36.

⁵³⁸ Broquière, s. 177.

⁵³⁹ S. Koca, s. 524, 525.

⁵⁴⁰ T. Baykara, **Türkiye Selçuklularının Sosyal**, s. 281.

vermektedirler. Anadolu'da yetiştirilen hayvan türlerine dair bazı önemli bilgiler, söz konusu seyyahların kaleme aldığı seyahatnamelerde bulunmaktadır. Anadolu'daki hayvan türlerinden ilki seyyahların özellikle önemini belirttikleri atlardır. Simon de Saint Quentin, Türkiye Selçuklularının zenginliği ile alakalı bilgi verirken bir emirin bir kış mevsiminde kendi arpa yemliğine otlaklardaki ve haradakiler hariç on bin at bulundurabilme zenginliğinde olduğunu belirtmektedir. Ayrıca atların satıldığına ilişkin de bilgi vermiştir.⁵⁴¹ Anadolu atlarının çok kaliteli olduğunu özellikle belirten bir diğer seyyah ise Korykoslu Hayton'dur.⁵⁴² XIV. yüzyılda Anadolu'yu gezen İbn Battûta, seyahatnamesinde, Anadolu'da yer alan hayvancılık faaliyetlerine yönelik ayrıntılı bilgi vermese de kendisine at hediye edildiğinden bazen at satın aldığından ve çeşitli hayvanların ticari hayattaki varlığından bahsetmektedir. Anadolu atlarının cinslerinin kıymetli olduklarına ilişkin bilgiyi İbn Battûta'nın, Ayasuluk'ta aldığı bir atın çalındığından bahsederken "aldığım en güzel atım" ifadesinden anlaşılabilir.⁵⁴³ Anadolu'da yetiştirilen atların özelliklerinden bahseden El-Ömerî ise Anadolu'da yetiştirilip satılan iğdiş atlardan bahsederken, Arap atları gibi şecerelerinin bulunduğunu bu atların çok kıymetli ve pahalı olduklarını aktarmaktadır. El-Ömerî'nin seyahatnamesinde de İbn Battûta'nın seyahatnamesinde at ile alakalı verdiği bilgileri doğrulayan bilgiler mevcuttur. Anadolu'da yetiştirilen atların özelliklerinden bahseden El-Ömerî ise Anadolu'da yetiştirilip satılan iğdiş atlardan bahsederken, Arap atları gibi şecerelerinin bulunduğunu ve çok kıymetli ve pahalı olduklarını aktarmaktadır.⁵⁴⁴

Anadolu'da at haricinde diğer hayvanların da beslendiğinden bahseden Marco Polo, Türkiye'de Türkmenlerin dağlarda ve koyunları için iyi otlaklar buldukları geniş fundalıklarda yaşadıklarını ve çok iyi Türkmen atları ve çok değerli çok iyi katırların da burada doğduklarını belirtir.⁵⁴⁵ Simon de Saint Quentin ise Anadolu'da yapılan hayvancılıktan bahsetmekte ve yetiştirilen küçükbaş hayvanları, küçükbaş hayvanlarından sağlanan yünün değerini ve özellikle kılları kullanılan keçilerin yetiştirilmesini yazmaktadır.⁵⁴⁶ İbn Battûta'nın Denizli'de bayram namazından önce, mezarlıkta kesilen kurbanlık hayvanlardan ve ihtiyaç sahiplerine dağıtılan etlerden

⁵⁴¹ Quentin, s. 50.

⁵⁴² Korykoslu Hayton, s. 50.

⁵⁴³ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 407, 427.

⁵⁴⁴ Ömeri, s. 184; Şihabeddin el-Ömeri, *Mesâliku'l Ebsâr*, s. 158.

⁵⁴⁵ Marco Polo, s. 75.

⁵⁴⁶ Quentin, s. 50.

bahsetmesi, Anadolu'da at dışında başka hayvanların da beslendiğini göstermektedir.⁵⁴⁷ El- Ömerî, eserinde davar, sığır ve binek hayvanlarının Anadolu'da bol miktarda yetiştirildiğini söylemektedir. Bunlar arasında atlar, koyunlar ve ineklerin daha çok miktarda yetiştirildiğini belirterek bu tür hayvanların daha çok doğum yaptığından bu ülkelerde daha bol bulunduğunu aktarmaktadır. Bu diyarların koyunlarının eti ve yağı itibarıyla lezzetli olup çok iştah açıcı bir tadı olduğundan bahseder. Ayrıca Şam, Diyarbakır, Irak ve İran taraflarında insanlar koyunlarını Anadolu'dan temin etmektedirler. Hayvansal gıdalardan et ve süt mamullerinin fiyatları ile alakalı bilgi vermiş olan el- Ömerî söz konusu mamüllerin bedava denecek derecede bir ucuzlukta olduğunu belirtir. Bir baş koyunun değerinin ise Anadolu'daki dirhem değerine göre on iki dirhem olduğunu ve kendi ülkesinin dirhemi değerinde ise karşılığının dokuz dirhem olduğunu anlatır. Sütün ise özellikle baharda oldukça bol olduğunu aktarmaktadır.⁵⁴⁸ Türklerin Anadolu'da hayvancılık yaptıkları hakkında seyahatnamesinde bilgi vermiş olan bir diğer seyyah ise Macaristanlı György'dir. Elverişli otlaklarda hayvan sürülerini doyurmak için her yeri gezip dolaştıklarını belirten György'nin vermiş olduğu bu bilgiye istinaden Anadolu'da hayvancılık XV. yüzyılda da yapılmaya devam edilmekteydi.⁵⁴⁹

1200 ve 1450 tarihleri arasında Anadolu'yu ziyaret etmiş seyyahların vermiş olduğu bilgilerden anlaşılmaktadır ki Anadolu' da hemen hemen her durumda hayvan beslemek, Türklerin hayatını birçok yönden etkilemiştir.

5.5. Anadolu'da Cariye ve Köle Ticareti

Türkçe'de "köle" nin yanında "kul bende, halayık, esir" ve kadın köle anlamında ise "cariye yahut odalık" isimleri kullanılır. Farsça'da "bende, gulam", "kadın köle için "keniz"; Arapça'da "abd, rakik, memlûk, kinn, gulam, rakabe, vasif, milkü'l-yemin" ve kadın köleler için "memlûke, vasife, cariye, eme" ve "gurre" kelimeleri kullanılmıştır.⁵⁵⁰ Eskiden savaşlarda esir edilen veya herhangi bir suretle ele geçirilip satın alınan erkeklere "köle", kadın olanlarına ise "cariye" denilmektedir.⁵⁵¹ Buna

⁵⁴⁷ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 410.

⁵⁴⁸ Ömeri, s. 181, 182; Şihabeddin el-Ömeri, *Mesâlikü'l Ebsâr*, s. 144, 145.

⁵⁴⁹ Macaristanlı György, s. 67.

⁵⁵⁰ M. Akif Aydın, Muhammed Hamidullah, "Köle", *TDVİA XXVI*, Ankara 2002, s. 237.

⁵⁵¹ İbrahim Etem Çakır, "Osmanlı Toplumunda Köle ve Cariyeler, Sofya 1550-1684", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi I/36*, (2014), s. 201-216.

paralel olarak kölelik, bir insanın bütün varlığı ile bir başkasının tasarrufunda olmasıdır.⁵⁵²

Kölelik, İlkçağlardan başlayarak Ortaçağ'a, dolayısıyla da İslam dönemine intikal eden sosyal, ekonomik ve kültürel kurallar dizisi çerçevesinde işlerliğini sağlayan bir kurumdur.⁵⁵³ Köle ve cariyeler şahsi mükellefiyetler bakımından hür insanlardan farksız iken, hukukî, sosyal ve iktisadî yönlerden ise farklıdır. Çünkü köle ve cariyeler hukukî işlemlere konu olması bakımından mal kabul edilir.⁵⁵⁴ Cariye ve köle ticareti Anadolu'da Türk devlet ve beylikleri döneminde İslam hukukuna göre yapılmakta idi.⁵⁵⁵ İslâm hukukunun tanıdığı haklar çerçevesinde Türkiye Selçuklu topraklarında cariyeye alım satımı bir ticari faaliyete dönüşmüştü.⁵⁵⁶ İslamiyet ise kölelik kaynağını savaş esirleriyle sınırlandırmış olmasına rağmen uygulamada esir ticareti, insan kaçırma, hediyeleşme gibi farklı kaynaklardan da köle sağlanmıştır.⁵⁵⁷

Esir elde etme kaynaklarından biri savaşlardı ve savaşlar sırasında ele geçirilen esirler, eğer öldürülmeyecek kadar şanslılarsa, devletin vereceği karara bağlı olarak serbest bırakılır, kurtarmalık denilen fidyeleri ödenmek suretiyle hürriyetlerine kavuşur, Müslüman esirler ile takas edilir ya da köle yapılırdı. Kölelerin devlete ayrılan beşte birlik kısmı dışındakiler ise savaşçılara dağıtılır idi.⁵⁵⁸ Osmanlı kanunlarına göre savaşta elde edilen esirlerin beşte biri padişaha düşmekte ve Padişah'tan geriye kalan köleleri ise diğer devlet büyükleri arasında paylaşırlardı.⁵⁵⁹ Johannes Schiltberger, 16 yaşında iken, Macaristan Kralı Sigismund'un hizmetinde 1396'daki Niğbolu Muharebesi'ne katılmış ve esir olmuştur. Sultan Bayezid'in Bayezid'in huzuruna getirilen Schiltberger,

⁵⁵² Hüseyin Bayarslan, "Osmanlı Devleti'nde Köleleştirme Ve Azat Etme Yöntemleri", **Ulakbilge 5/10**, (2017), s. 439-452.

⁵⁵³ A. Bakır, "Ortaçağ İslam Dünyasında Köle Fiyatları", **Bellekten LXXXI/292**, (Ankara 2017), s. 715-766.

⁵⁵⁴ İ. E. Çakır, s. 201-216.

⁵⁵⁵ Cariye ve kölelerin hukuk bakımından haklarına dair ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Akgündüz, **İslâm Hukukunda Kölelik-Câriyelik Müessesesi ve Osmanlı'da Harem**, İstanbul 1995, s. 113 vd; Hasan Tahsin Fendoğlu, **İslâm ve Osmanlı Hukukunda Kölelik ve Cariyelik Kamu Hukuku Açısından Mukayeseli Bir İnceleme**, Beyan Yayınları, İstanbul 1996, s. 132, vd.

⁵⁵⁶ Sedat Bıçak, **Türkiye Selçuklu Toplumunda Kadın (XI-XIV. yy)**, (basılmamış yüksek lisans tezi) Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2007, s. 95.

⁵⁵⁷ H. Bayarslan, s. 439-452.

⁵⁵⁸ M. A. Aydın, M. Hamidullah, s. 239.

⁵⁵⁹ İsmail Parlatır, "Türk Sosyal Hayatında Kölelik", **Bellekten XLVII/187**, (Ankara 1983), s. 806-829.

muhtemelen çocuk denecek kadar küçük yaşta olmasından dikkat çekmiş ve öldürülmemiştir.⁵⁶⁰

Türkiye Selçuklular döneminde Anadolu’da canlı bir esir ticareti vardı. Söz konusu bu ticaret, iktisadi hayatın önemli bir parçasıydı. Anadolu’da her yıl kurulan ve uluslararası bir Pazar özelliğinde olan Yabanlu pazarında, en önemli ticari metallerden birisi de cariyelerdi. Özellikle Kıpçak ve Rum cariyeleri bu ticaret kapsamında önemli bir yer tutmaktaydı.⁵⁶¹ Ayrıca şehir merkezlerinde kurulan pazarlarda da cariye ticareti yapılmaktaydı. Özellikle kazanılan savaşları müteakip ele geçen cariyeler şehirlerdeki söz konusu bu pazarlarda satılırdı. İbn Bibi’nin verdiği bilgiye göre, İzzeddin Keykâvus’un 1216 tarihinde Ermeni Leon’u mağlup ettiği savaşta köle ve cariyelerin de içinde yer aldığı o kadar çok ganimet elde edilmişti ki Kayseri şehrinde fiyatlar düşmüş, köle(gulâm) ve cariyeler de elli dirheme satılmıştır.⁵⁶²

Kıpçak ülkesi XIII. yüzyıl boyunca İslam dünyasının çeşitli ülkelerine köle ihraç eden başlıca bölgeydi. Kıpçak ülkesindeki bu köleler Karadeniz yoluyla Sivas şehrine getiriliyordu. Sivas’tan da Mısır ve güney ülkelerine ihraç ediliyordu. Sivas şehrinde esir ve köle pazarların mevcudiyetinden dolayı Sivas şehri esir ve köle ticareti bakımından büyük bir Pazar oluşturuyordu. Sivas şehrinde mevcut olan söz konusu esir ve köle pazarları varlıklarını XV. yüzyıla kadar devam ettirmiştir.⁵⁶³

Selçuklulardan sonra Anadolu’da Beylikler döneminde de cariye ve köle ticareti yapılmakta idi. Nitekim köle ticareti bütün denizci Türk beylikleri gibi Karesioğulları Beyliği’nin de önemli gelir kaynaklarından biri idi. Ege’de ve Marmara’da Bizans sahillerine, İtalyan ve Bizans tüccarlarının gemilerine yapılan saldırılar ile Hristiyanlar esir alınıyordu. Esirler arasında zengin ailelere mensup olanlardan kurtuluş parası alınarak serbest bırakılıyorlardı. Kalanlar ise köle olarak köle pazarlarında satılmakta idi. Sürekli savaş esiri elde edilmesinden dolayı Karesi Beyliği’nde çok sayıda köle vardı. Bu durum köle tüccarlarının beylik topraklarına gelmesine neden olmaktaydı.

⁵⁶⁰ Schiltberger, s. 11, 12.

⁵⁶¹ O. Turan, **Selçuklular Târîhi Ve Türk İslam**, s. 367.

⁵⁶² O. Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2011, s. 336.

⁵⁶³ O. Turan, “*Selçuklular Zamanında Sivas Şehri*”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi**, IX/4, (Ankara 1951), s. 447-457.

Anadolu’da köle ticaretinin yapıldığı bir diğer önemli şehir ise Karesi Beyliği’nin hâkimiyetinde olan Balıkesir şehri idi. Nitekim İbn Batûta Balıkesir’de iken Margalîta adında bir Rum cariye satın aldığından bahsetmişti. İbn Fazlullah el-Ömerî, Karesi Beyliği denizcilerinin her an Bizans ile savaşta olduğunu, bu yüzden de Rum gençlerini ve Hazar (Slav) kızlarını kaçırdıklarını, beylik şehirlerine savaşlar sebebiyle çok sayıda kölenin getirildiğini, bu yüzden köle tacirlerinin burada hiç eksik olmadıklarından bahsetmektedir.⁵⁶⁴ el-Ömerî ise Karesi Beyliği’nde seferler sonucunda esir aldıklarını vurgulayarak burada pek çok esir alındığından kölelerinin çok olduğunu belirtir. “Bundan dolayı bu şehir köle ticaretlerinden ve bu gibi işlerde çalışan ve ticaret yapan kişilerden hali değildir.” bilgisini vermektedir.⁵⁶⁵ El-Ömerî’nin eserinde Anadolu’da kölelik ve cariye ile alakalı bilgi verdiği bir diğer il ise Magnisya(Manisa) memleketidir. Söz konusu ilin sahibinin Saruhan olduğu bilgisini vererek bunların kölelerini ve cariyelerini kimse ellerinden almaya muktedir olmadığını belirtmektedir.⁵⁶⁶

Bir cariye ve kölenin fiyatını belirleyen unsurlardan biri cariye ve kölenin sahip olduğu vasıflardı. Nitekim kölenin fiyatını, kölenin satıldığı bölgedeki siyasi gelişmeler, kölenin cinsiyeti, yaşı, dini, ırkı, sağlık durumu, meziyetleri, kusur ve noksanları belirlediği gibi cariye ve kölenin hangi işlerde çalıştırılacağı da belirlemekteydi. Abdulhalik Bakır’a göre vasıfsız cariye grubunda olan İbn Battuta’nın Ayasuluk’ta aldığı cariyenin fiyatı kırk dinardı.⁵⁶⁷ İbn Battûta, bizzat kendisinin aldığı cariyelerden birini Ayasuluk’da(Selçuk) kırk dinara satın almıştı.⁵⁶⁸ Ayasuluk Anadolu’nun önemli ticaret limanlarından biri idi ve ticaretteki önemini 1402 Ankara Savaşı’ndan sonra Timur’un Batı Anadolu’ya yönelik faaliyetlerinde söz konusu ticari önemi göz önünde tuttuğu ifade edilebilir. Nitekim bu dönemde İzmir, önem bakımından Ayasuluk ve Balat’tan sonra gelmektedir. Adı geçen bu iki liman Venedik, Ceneviz ve Mısır arasında uluslararası bir liman konumundaydı. Buralar gıda, kumaş, iplik ticaretinin yapıldığı

⁵⁶⁴ H. Kayhan, s. 53-62.

⁵⁶⁵ Ömerî, s. 198; Şihabeddin el-Ömerî, **Mesâlikü’l Ebsâr**, s. 166.

⁵⁶⁶ Ömerî, s. 199.

⁵⁶⁷ A. Bakır, *Ortaçağ İslam Dünyasında Köle Fiyatları*, s. 715-766; S. Bıçak, s. 96, 97; Zeynep Güngörmez, “Ortaçağda Akdeniz Köle Ticaretine Dair Bazı Tespitler”, **Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi II/4**, (2016), s. 87-105.

⁵⁶⁸ Söz konusu dönemde Ayasuluk şehri beyliklerden Aydınöğularının hâkimiyetinde olup şehrin hâkimi, Aydınöğlü Muhammed’in oğlu “Hıdır Bek” idi. İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 425.

yerler olmanın yanında aynı zamanda köle alım satımının da icra olunduğu limanlardı.⁵⁶⁹

Bertrandon de la Broquière'in ziyaret tarihi olan 1432 senesinde Bertrandon, Bursa pazarında epeyce yüksek bir salonda Hristiyanların kadınlı erkekli satıldığını görmüştür. Kölelerin bankların üzerine oturtulduklarını ayrıca bu köleleri satın almak isteyenlerin kadınların başlarını çok az el ve kollarının sadece bir kısmını görebildiğinden bahsetmektedir.⁵⁷⁰ Heath Lowry'e göre Broquière'in anlattıklarından Bursa şehrinde kölelerin de satışının yapıldığı gelişen uluslararası bir ticaret merkezi olarak öne çıkan bir Osmanlı şehri idi.⁵⁷¹

1438 yılında Osmanlı'ya esir olmuş Macaristanlı György'e göre kölelere daha rahat ve daha kolay bir biçimde bakabilmek amacıyla her şehirde köle satışı ve alımında uzmanlaşmış tüccarlar bulunmaktaydı. Söz konusu tüccarlar diğerlerinden farklı olarak yetkilerini doğrudan padişah'tan aldıkları bir ayrıcalığa sahiptiler. Bu tüccarlar padişahın koymuş olduğu kanunlar çerçevesinde, kimsenin karşı çıkamayacağı bir biçimde, istediklerinden köle alabiliyor, istediklerine satabiliyor ve istediklerine rehin olarak verebiliyorlardı. György, bu tüccarların köle ticaretini sadece şehirlerde yapmakla kalmadıklarını ordular ile birlikte sefere çıkararak savaşlar ya da çatışmalar sırasında esir düşenleri doğrudan askerlerin elinden satın aldıklarını ifade eder. Tüccarların "bu köleleri de koşullara göre ellerinde yeterince köle olup olmamasına bağlı olarak kimi zaman çok ucuz bir fiyattan kimi zaman da oldukça yüksek bir fiyattan sattıklarını" belirtmektedir. "Benim de onlardan sık sık duyduğum gibi" ifadesiyle ellerinde "o kadar çok köle olurdu ki bir köleyi üç kuruşa" da satabiliyorlardı. Ayrıca tüccarların köle ve cariye konusunda uzman olduklarını⁵⁷² belirterek "bu adamlar birinin suratına bakar bakmaz onun değerini, yaptığı işi ve toplumsal durumunu" bilirlerdi. Köle tüccarlarının elinde "kundaktaki bebekler ve küçük çocuklar da mal gibi alınıp satılırlar."⁵⁷³

⁵⁶⁹ Yahya Başkan, "Timur, Rodos Şövalyeleri Ve Batı Anadolu Seferi", **Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic** 9/4, (Spring 2014), s. 139-148.

⁵⁷⁰ Broquière, s. 202.

⁵⁷¹ Heath W. Lowry, s. 59, 60.

⁵⁷² Macaristanlı György, s. 51.

⁵⁷³ Macaristanlı György, s. 52.

Macaristanlı György'e göre Anadolu'da köle ve cariye ticareti ya da seyyahın kendi ifadesi ile "her şehirde insan alım satımı piyasası ve bu iş için resmi olarak belirlenmiş bir meydan" bulunmaktaydı. Macaristanlı György, Bertrandon'un aksine şehirlerdeki köle pazarlarında satılan köle ve cariyelerin daha kötü şartlarda satıldığını ve muamele gördüğünü yazmaktadır. György'e göre zavallı köleler, zincirlerle ya da iplerle bağlanmış bir halde, "mezbahaya götürülen koyunlar" gibi kölelerin satıldığı meydana getirilirlerdi. Bu zavallılar bu meydanda "sergilenir, incelenir, soyulur, evrilip çevrilirdi". Tanrı'nın kendi suretinde yarattığı, akıl ve mantıkla donattığı bu güzel varlık, "akıldan yoksun bir hayvan" gibi bu pazarlarda "aşağılık fiyatlara satılırdı."⁵⁷⁴ Macaristanlı György 1438 ve 1458 tarihleri arasında esir olarak kaldığı Anadolu'da daha sonra efendisi ile yaptığı anlaşma ile özgürlüğüne kavuşur.⁵⁷⁵

Gregory Palamas, Selanik'ten İstanbul'a giderken Türklere esir olmuş ve 1355 yılında fidyesi ödenerek serbest bırakılmıştır.⁵⁷⁶ Palamas, esir olduktan sonra İznik'e götürülmüştür. Bu sırada Türkler, esirlere sadece nakil esnasında muhafızlık yapıyorlardı. Şehirlere veya köylere vardıklarında ise esirleri serbest bırakıyorlar ve onlara diledikleri gibi hareket etme imkanı vermekteydiler. Bir muhafız alayı da onları bir bölgeye götürdükten sonra geri dönüyorlardı. Bu durumda onlara bu sefer başka muhafızlar eşlik ediyorlardı.⁵⁷⁷

Osmanlılar döneminde sokaklarda köle satan kefilsiz dellaller ve hür Müslüman kızlarını kısa süreli köle olarak pazarlayan kadın esirciler, kanunlara aykırı hareket ettikleri ve vergi ödemediklerinden Osmanlı Devleti, esirciler loncasının teşviki ile köle satışlarını denetlemeye çalışıyordu. Bunun dışında köle ticareti genellikle kurallara bağlı olarak yapılırdı. Ancak kuralların ihlal edildiği anlaşılırsa ve bu durum kadı tarafından teyit edilirse yapılan satış geçersiz olurdu. Satıcı ticarete konu olan kölenin kusurlarını belirtmek zorunda idi. Alıcı köleyi aldıktan sonra satış sırasında belirtilmeyen bir kusur olduğunu fark ettiğinde kölenin iadesi için kadıya müracaat edebilme hakkı vardı. Satışı yapılan bireyin köle olması zorunluydu. Nitekim hür bir insanın satışı geçersiz olduğu gibi, hürriyeti bir şarta bağlanmış olan kölelerin de belirli bir süre sonra özgür kalmaları gerektiği için satışları geçersiz sayılırdı. Ayrıca

⁵⁷⁴ Macaristanlı György, s. 52.

⁵⁷⁵ Macaristanlı György, s. 30, 144.

⁵⁷⁶ H. Demircan, **Orhan Gazi Ve Gregory Palamas**, s. 40-42.

⁵⁷⁷ H. Demircan, **Orhan Gazi Ve Gregory Palamas**, s. 41, 52.

kadınların çıplak olarak teşhir edilmesi ise yasaktı ve sadece yaşlı kadınlar, kadın kölelerin vücutları hakkında bilgi sahibi olabiliyorlardı.⁵⁷⁸

Cariyeler ve köleler hediyeleşme vasıtası olarak da kullanılırdı. Nitekim kendisinin bizzat aldığı cariyeler hariç Anadolu'da Beyler tarafından kendisine cariyeler ve köle hediye edildiğinden bahseden İbn Battûta, seyahatnamesinde Birkî Emirinin İkramları başlığında kendisine Mîhâîl adında bir Rum köle hediye edildiğini yazmaktadır.⁵⁷⁹ İbn Battûta, İzmir'de Umur Bey'in Şeyh İzzeddin'e verdiği hediyeler arasında ise bir grup cariyeler ve genç bir kölenin⁵⁸⁰ de bulunduğu bilgisini vermektedir.

5.6. Anadolu'da İhracat ve İhracat Ürünleri

Anadolu'da kurulan Türk devletlerinin ekonomilerinde ihracat önemli bir yer tutmakla birlikte ihraç malları arasında Türkmenlerin at, koyun, keçi sürülerinden elde ettikleri ürünlerin başında gelmekteydi.⁵⁸¹ Ayrıca İran, Irak ve Suriye gibi İslam ülkelerine sürüler halinde canlı mal ihraç edilmekte ve sürat, çeviklik ve dayanıklılık bakımından çok ünlü olan Kastamonu, Kütahya ve Karaman atları, yabancılar tarafından yüksek fiyatlar ödenerek satın alınmaktaydı. Anadolu'nun deri ve deri mamulleri de yabancı tüccarlar tarafından satın alınan mallar arasındaydı. Ankara keçilerinden elde edilen tiftikler ise, Batılı tüccarlar tarafından Fransa ve İngiltere gibi Avrupa ülkelerine götürülerek pazarlanmaktaydı. İhraç malları arasında, Anadolu'da üretilen ipekler "seta Turchia" adı ile tanınmakta ve hemen hemen her şehirde dokunan çeşitli renk ve desende pamuklu kumaşlar önemli bir yer tutuyordu. Türkmen halıları ve börekleri de, Paris ve Londra sosyeteleri tarafından daima aranan moda olan eşyalar arasında yer alıyor ve talep görüyordu. Batı ülkeleri, boya endüstrisinin hammaddesi olan şap madenini de Türkiye'den ithal ediyorlardı. Toros dağlarından elde edilen keresteler de, Antalya ve Makri limanları vasıtasıyla Mısır'a ihraç ediliyordu.⁵⁸²

⁵⁷⁸ H. Bayarslan, s. 439-452.

⁵⁷⁹ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 424.

⁵⁸⁰ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 426.

⁵⁸¹ S. Koca, s. 523.

⁵⁸² S. Koca, s. 523; O. Turan, **Selçuklular Târihi Ve Türk İslam**, s. 363-375; C. Cahen, s. 160-169.

Alaeddin Keykubad'ın Venedikliler ile yaptığı ticarî anlaşmada ve B. Pegolitti'nin eserinde ham ve işlenmiş ipek de ihraç malları arasında zikrediliyor ve ticarete " Türkiye ipekleri" "Seta Turchia" adı ile tanınıyordu.⁵⁸³

Antalya Kemhaları yani ipekleri, Erzincan Buharinleri, Mardin ve Muş pamukluları, Karaman'ın renkli kumaşları ve hamam takımları, Denizli 'nin altın işlemeli "Ak-alemlü" denilen bezleri, Ankara ve Sivas'ın yünlü kumaşları, Diyarbakır ve Kastamonu'nun "sahtiyanları" oldukça ünlü olup Avrupa'ya ve doğunun sanayi illeri beldelerine ihraç ediliyordu.⁵⁸⁴

Yakut el-Hamavî'ye göre Anadolu'da Ceyhan üzerinde el-Massîsa şehrinde bit üremez ve yıkandığında herhangi bir değişiklik meydana gelmeyen Massîsa kürkleri yapılırdı ve diğer ülkelere bir kürk yaklaşık 30 dinara ihraç edilirdi.

Türkiye Selçuklular döneminde Anadolu'da Diyarbakır ve Kastamonu, Anadolu deri sanayinin merkezi konumundaydı. Beylikler döneminde ise mazı sepicilikte kullanılmaktaydı. Söz konusu dönemde sepicilikte kullanılan mazının ve özellikle derinin ihraç malları arasında yer alması, dericiliğin Beylikler döneminde de oldukça ileri seviyede olduğunu göstermektedir. Anadolu'da Moğol istilasından sonra gerileyen deri sanayisi Osmanlılar döneminde yeniden canlanarak Avrupa dericiliğinin gelişmesine zemin hazırlamıştır.⁵⁸⁵

İbn Battûta, Anadolu'da ayak bastığı Alanya'yı, tanıtırken burada tüccarların çoğunlukta olduğunu ve genelde İskenderiye, Dimyat ve diğer Mısır şehirlerine kereste ticareti yapıldığından bahsetmektedir.⁵⁸⁶ Antalya'da badem yetiştirildiği bilgisini vermesinin yanında bademin lezzetli olduğu için kurutulduğunu belirtir. Kurutulmuş bademin Mısır'a gönderildiğini, Kahire çarşılarında nadir ve pahalı kuruyemişlerden biri olarak satıldığını kaydedeler.⁵⁸⁷ İbn Battûta, "kamaruddin" isimli kayısı türünün büyük, güzel, meyvesi bol, sayısız nehir, çayları ve eşsiz bahçeleri olan Konya şehrinde de

⁵⁸³ O. Turan, **Selçuklular Târîhi Ve Türk İslam**, s. 364; A. Bakır, *Ortaçağ İslam Dünyasında Dokuma*, s. 749-826.

⁵⁸⁴ A. Bakır, *Ortaçağ İslam Dünyasında Dokuma*, s. 749-826.

⁵⁸⁵ A. Bakır, "Ortaçağ İslam Dünyasında Deri, Tahta ve Kağıt Sanayi", **Bellekten LXV/242**, (Ankara 2001), s. 75-160.

⁵⁸⁶ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 402.

⁵⁸⁷ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 403.

yetiştirildiğini belirterek bu kayısı türünün Mısır ve Suriye'ye ihraç edildiği bilgisini verir.⁵⁸⁸

İlkçağlardan beri Antalya ile Mısır arasındaki ticaret her zaman çok aktif bir halde olmuştur. Baharat, keten, şeker gibi maddeler Mısır'dan Antalya'ya gelirken; meşe palamudu, kitre zamkı, şap, kereste, zift gibi sanayi malları da Antalya'dan dış ülkelere ihraç edilmiştir. Ticari açıdan Batı ile yakın olması nedeniyle Antalya'da Avrupa menşeli kumaşlar da mevcut olmuştur. Özellikle Venedikli ve Cenevizli tüccarlar, Antalya pazarında lider konumdadırlar. Örneğin söz konusu tüccarlardan Floransa merkezli Bardi ailesi, Antalya ile yaptıkları ticaret sırasında limana girişte % 2 gümrük vergisi verirken, çıkışta bu vergiden muaf olma ayrıcalığına sahip bulunuyorlardı. Fakat Kıbrıslı tüccarlar giriş-çıkış için % 2'ye ek olarak, komisyon ücreti olarak da % 2'lik bir vergiyi vermekle yükümlüydüler. Selçuklular ile başlayan ve Tekeoğulları ile devam eden Müslüman Türkler hâkimiyeti altındaki Antalya'da şehrin ekonomik açıdan gelişmesinde esnaf kuruluşları ve ahi teşkilatları oldukça önemli bir etken idi.⁵⁸⁹

İbn Battûta, Aksaray'da dokunan halı ve kilimlerin Aksarâyî diye tanındıklarını belirterek üretilen söz konusu malların Suriye, Irak, Çin, Hindistan ve diğer Türk ülkelerine ihraç edildiğini anlatmaktadır.⁵⁹⁰ İbn Battûta, Gümüşhane'den bahsederken buradan gümüş çıkarıldığından bahsetmekte ve buraya Irak ve Şam'dan tüccarlar gelerek mal aldıklarını belirtmektedir.⁵⁹¹ İbn Battûta, çıkarılan bu gümüşün ticari hayatta önemli bir yeri olduğunu vurgulamaktadır.

Anadolu'da satılan ürünler arasında gümüş, bakır ve demirin yanında at, güzel koku, sabun satıldığını belirten Simon de Saint Quentin ayrıca şarabın da alınıp satıldığı bilgisini vermektedir.⁵⁹² XIII. yüzyılın sonlarından XV. yüzyılın ortalarına kadar yaklaşık iki asır boyunca Avrupa ülkelerinin kullanmış oldukları şap, Anadolu'dan karşılanmıştır. Hatta öyle ki, XIII. yüzyılın ortalarında Selçuklu sultanından şap madenlerini işletme imtiyazını alan biri Venedikli, diğeri de Cenevizli iki İtalyan tüccar Konya'da bulunmaktaydı.⁵⁹³ Nitekim XIII. yüzyılda Fransa Kralı adına Moğolistan'a

⁵⁸⁸ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 412.

⁵⁸⁹ F. Emecen, "Antalya" TDVİA III, İstanbul 1991, s. 234.

⁵⁹⁰ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 414.

⁵⁹¹ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 417.

⁵⁹² Quentin, s. 50.

⁵⁹³ F. Tızlak, s. 363.

elçi olarak giden Wilhelm Rubruk'un geri dönüşünde bu konu ile ilgili olarak kaleme aldığı gözlemleri de bu durumu doğrulamaktadır. Moğolistan'daki görevini yerine getirdikten sonra 1253 yılında Konya'ya uğrayan rahip Wilhelm von Rubruck, Selçuklu sultanının, ülkesinde şap işletme imtiyazını Cenevizli Nicolaus de Santo Siro ile Venedikli Bonifatius de Molendino isimli iki İtalyan tüccara vermiş olduğunu anlatır. W. Rubruk, Selçuklu ülkesinde bu kişilerden başkasına şap satılmadığını, bu yüzden de onların ellerindeki şapın fiyatlarını oldukça yükselterek piyasaya sürdüklerini gözlemlerine dayanarak anlatmaktadır. Hatta söz konusu madenin dış ülkelere ihraç tekeli de adı geçen İtalyan tüccarlara aitti.⁵⁹⁴ Avrupa pazarlarında aranan ve oldukça iyi kalitedeki Şebinkarahisar şapının ihraç kapısı Trabzon idi. Afyon, Kütahya bölgesinden elde edilen şapın da ihraç kapısı Efes ve Milet limanlarıydı. Söz konusu limanlardan ihraç edilen şapa Avrupa ülkelerinin rağbet etmesinin başlıca sebebi, Avrupa'da dokumacılık endüstrisinin henüz yeni gelişmekte olması ve ihtiyaç duyduğu boya hammaddesi olan şapın dışarıdan alınması gerektiği idi.⁵⁹⁵

Karesi Beyliği'nde hayvancılık ekonominin bir diğer dalını oluşturmaktaydı ve bu nedenle Anadolu'da hayvancılık oldukça gelişmişti. Karesi Beyliği ile ilgili bilgi veren el-Ömerî, Anadolu'da atın ve diğer büyükbaş ve küçükbaş hayvanların çok sayıda yetiştirildiğinden, hatta bunların bir kısmının İran, Irak, Suriye ve Diyarbekir'e ihraç edildiğinden bahsetmektedir.⁵⁹⁶

Anadolu'dan İstanbul'a sevk edilen ve Avrupa pazarlarına ihraç edilen ipek ise çok önemli idi. Diyarbakır ve Siirt çevresinde istihsal edilen ipektен başka ipek ürünleri en çok Alaşehir ve Balıkesir taraflarında elde edilmekteydi. Burada çıkan ipekler Rum ve Avrupa ülkelerine ihraç ediliyordu. Balıkesir ipekleri genellikle Bizans ipek dokumacıları tarafından satın alınıyordu ve bu ipek Rum ipeği ile rekabet içindeydi. İstanbul kumaşları da en çok bu ipektен yapıldı.⁵⁹⁷ Bertrandon ise Bursa'nın çarşısı ve pazarında her cinsten ipekli, pamuklu kumaşlar, kıymetli taşlar ve bol miktarda inci satıldığı bilgisini vermektedir.⁵⁹⁸

⁵⁹⁴ Rubruk, s. 140.

⁵⁹⁵ F. Tızlak, s. 626, 164; Mehmet Ersan, "XIII-XIV. Yüzyıllarda Şap Ticareti ve Şebinkarahisar", **Şebinkarahisar I. Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildiriler**, İstanbul 2000, s. 55 - 61.

⁵⁹⁶ H. Kayhan, s. 53-62.

⁵⁹⁷ Ömeri, s. 197; Şihabeddin el-Ömeri, **Mesâlikü'l Ebsâr**, s. 166; A. Bakır, *Ortaçağ İslam Dünyasında Dokuma*, s. 749-826.

⁵⁹⁸ Broquière, s. 202.

ALTINCI BÖLÜM

1200 Ve 1450 TARİHLERİNDEKİ SEYAHATNAMELERE GÖRE ANADOLU'DA KÜLTÜREL HAYAT

6.1. Anadolu'da Misafirperverlik

Türkler, dünyada misafirperverlik, cömertlik ve hayırseverliği ile tanınmışlardır. Sahip oldukları bu hasletler nedeniyle ki Türk devletleri, han, hamam, cami, çeşme, medrese ve tekke gibi sosyal müesseseler inşa etmiş ve geleceğe miras bırakmışlardır. Adı geçen müesseselerden bahseden seyyahlardan XIV. yüzyılda Anadolu'yu ziyaret eden ve Antalya'ya geldiğinde bir medresede konaklayan İbn Battuta burada bir Cuma camii olduğunu söylemiştir⁵⁹⁹ ki günümüzde Selçuk Mahallesinde bulunan ve Alaeddin, Yivli, Eski veya Ulu Cami gibi adlarla anılan cami I. Alaeddin Keykubat zamanında, eski bir kilisenin üzerine yapılmıştır.⁶⁰⁰ Bursa'da hamam⁶⁰¹ pırıl pırıl bir mekândır dediği Antalya'daki zaviye⁶⁰² XV. yüzyılda Bertrandon De La Broquière'in Kütahya'da konakladığı Türk kervansarayı Türklerin Anadolu'da inşa ettiği müesseselerden sadece bir kaçıdır.⁶⁰³

Seyahatnamelerde Türklerin insanlara hizmet anlayışını yansıtan örneklere de rastlamaktayız. İbn Battûta, Anadolu gezisinde sadece konaklama yerleri ve evlerde değil, ahî zaviyeleri ve ahi zaviyelerinin yanında başka zaviyelerde ve medreselerde misafir olarak kalmıştır. Seyyahlardan bazıları da kervansaraylarda konaklamıştır. Ayrıca İbn Battuta, eserinde Anadolu coğrafyasında yaşayan Türklerden gördüğü ilgiyi ve cömertliği “Anadolu'ya geldiğimizde hangi zaviyeye gidersek gidelim büyük alaka gördük. Komşularımız kadın ya da erkek bize ikramda bulunmaktan geri durmuyorlardı”⁶⁰⁴ ifadeleriyle belirtmektedir.

Türlere mahsus bir özellik olarak dikkatimizi çeken cömertlik ve misafirperverlik aynı zamanda Anadolu'daki ahileri de karakterize eden özelliklerin de

⁵⁹⁹ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 403.

⁶⁰⁰ M. A. Budak, *İbn Battuta Ve eL-Ömeri'nin Anlatımıyla Geç Ortaçağ'da Antalya İle Alanya*, s. 353-372.

⁶⁰¹ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 428.

⁶⁰² İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 405.

⁶⁰³ Broquière, s. 197-199.

⁶⁰⁴ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 400.

başında gelmektedir. Anadolu’da Selçuklular döneminde kurulmaya başlanan, Osmanlılar döneminde de yapımı devam eden ahi zaviyeleri, yolculara ve misafirlere bedava yiyecek, içecek ve yatacak yer temin eden “konuk evleri”dir. Ahî zaviyeleri cömert kişiler tarafından kurulur, konuk ağırlama hizmetleri için de kullanılırdı.⁶⁰⁵ Ahîlerin misafirperverlik geleneğini Anadolu’da yaşatmaları noktasında bize en çok bilgiyi veren XIV. Yüzyılın birinci yarısında Anadolu’nun birçok şehrini gezen İbn Battûta, Anadolu’ya uğradığında ahilerin kendilerine gösterdikleri misafirperverliği aktarırken; “Ben onlardan daha ahlaklı ve erdemlisini görmedim dünyada.” İfadelerinden sonra Şiraz ve İsfahan ahalisinin davranışlarının biraz ahî tayfasını andırırsa da ahîlerin yolculara daha fazla ilgi ve saygı gösterdiklerini belirterek sevgi ve kolaylıkta da Şiraz ve İsfahanlılardan daha ileri düzeyde olduklarından⁶⁰⁶ bahseder. İbn Battûta, henüz Anadolu seyahatinin başında gördüğü bu ilgiden çok memnun kalmış olacak ki diğer ülkelerde gördüğü ilgiyle kıyaslayarak, bu ilgiden duyduğu memnuniyeti belirtir.

İbn Battûta, Burdur’da misafir olduğu yeri ve yöre halkının kendilerine gösterdiği ilgiyi anlatırken burada kendileri için büyük bir ziyafet hazırlandığını ve kendilerine ikram etmek için kurbanlar kesildiğini anlatmaktadır. Seyyah, burada yöre hatibinin evinde konakladığını, ahî yiğitlerin içlerinden birinin bağında bir ziyafet hazırladıklarını ve kurbanlar kestiklerini aktarmaktadır. Onların, kendileriyle tanışmaktan duydukları sevinci hayret verici bulan seyyah, birbirlerinin dillerini bilmedikleri, anlamadıkları ve aralarında bir tercüman dahi olmadıkları halde hiç sıkılmadan onlarla tam bir günlerini geçirdiklerini anlatmaktadır.⁶⁰⁷ İbn Battûta’nın karşılaştığı bu durum Anadolu insanının ne denli içten ve sevgi dolu bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Ayrıca zengin fakir ayrımı yapılmaksızın ellerinden geldiğince misafirlerini ağırlamaya, onların gönüllerini hoş tutmaya çalışmışlardır.

İbn Battûta, Denizli’ye uğradığında ahilerin kendilerine gösterdikleri ilgiyi ve yakınlıkla karşılaştığından bahsederken ahîlerin kendilerini misafir etmek için münakaşa ettikleri bilgisini verir. İbn Battûta, şehre girdiklerinde çarşıdan geçerken dükkânlardan çıkan bazı insanların onların hayvanlarını çevirerek dizginlerine

⁶⁰⁵ H. Ceylan, s. 49.

⁶⁰⁶ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 404.

⁶⁰⁷ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 406.

sarıldıklarını görürler. Ardından aniden başka bir grubun çıkıp onları durdurduğunu ve çekişmeye başladıklarını görürler. Her iki grubun aralarındaki münakaşa uzayınca bazıları hançerlerini çekip ötekilere saldırmaya kalkışır. Onların aralarındaki konuşmalardan hiçbir şey anlayamadıklarını belirten seyyah, korkmaya başladıklarını anlatır. Sonra Hak Teâlâ'nın kendilerine Arapça bilen, hacca gitmiş bir adam gönderdiğini ve ona, bunların ne istediğini sorunca adam da onlara münakaşa edenlerin yiğit ahîler olduklarını ve kendileriyle ilk karşılaşmaların Ahı Sinân'ın adamları, sonradan onları durduranların ise Ahı Tûmân'ın gençleri olduklarını söyler. Her iki tarafın da kendilerinin, onların yanlarında konuk olmalarını istediklerinden çekişiyorlarmış. Kendilerine gösterdikleri yüksek misafirperverliğe şaşırın İbn Battûta, onların sonunda misafirlik işini kur'a çekmek suretiyle halledip barıştıklarını anlatır. Kim kazanırsa önce o tarafın tekkesine konuk olmalarına karar verilir. Kur'a, Ahı Sinan'ın takımına düşer. Bunun üzerine Sinan bunu haber alır ve kendi yoldaşlarından bir grupla seyyahı karşıladıklarını ve beraberce onun tekkesine gittiklerinde kendilerine hemen yiyecek sunduklarını anlatır.⁶⁰⁸

İbn Battûta'nın anlatmış olduğu bu durum Anadolu insanının misafire verdiği önemi ve geleneklerine bağlılığını belirtmektedir. İbn Battûta, aynı geleneğin Anadolu'nun diğer şehirlerinde de geçerli olduğunu belirtmekle beraber bu geleneğin, misafiri önce karşılayan hangi grupsa misafiri onların zaviyelerine götürmek şeklinde olduğunu söylemektedir. İbn Battûta, Sivas'ta da benzer bir durumla karşılaşır ve bunu notlarında anlatır.

Şehre yaklaştığımız zaman bizi Ahı Bıçakcî (Bıçakçı) Ahmed'in yoldaşları karşıladı. Bunlar, kimi yaya, kimi atlı olup kalabalık bir grup halindeydiler. Onlardan sonra Ahı Çelebi'nin yoldaşları çıktı karşımıza. Ahı Çelebi, ahıların ileri gelenlerinden olup rütbece Bıçakcî'dan üstündür. Bunlar kendilerinde misafir olmasını istedilerse de ilk gelenlerin önceliği ve ricasından ötürü bu isteği yerine getirmek mümkün olmadı. Beraberce şehre girdik. Hepsi de misafir ağırlamakla övünüyorlar. Hele ilk gelenler kendi tekkelerinde misafir oluşumuzdan dolayı sevinç duyuyor, diğerlerine caka satıyorlardı. Öteki ahı dergâhlarında yapıldığı gibi yatacak yerimizi, yiyeceklerimizi ve hamamımızı hazırladılar bize. En güzel şekilde misafir edildik ve aralarında üç gün kaldık.⁶⁰⁹

⁶⁰⁸ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 409.

⁶⁰⁹ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 416.

İbn Battûta'nın Denizli ve Sivas ahilerine ilişkin vermiş olduğu bu bilgi Anadolu'ya özgü birtakım kuralları anlamamıza yardımcı olmaktadır. Her şeyden evvel bir şehirde birden fazla zaviye olduğu ve bu zaviyelerde gelen misafiri karşılamak için ahilerin birbirleri ile yarıştığı anlaşılmaktadır. Bunun nedeni ise gelen misafiri ilk karşılayanın zaviyesine götürme hakkı olmasındandır. Bu duruma itiraz durumunda ise kuraya başvurulduğu öğrenilmektedir.

Günümüzde günlük konuşmalarımızda sıklıkla kullandığımız “Tanrı misafiri”, “misafir rızıkıyla gelir”, “misafir uğur getirir” “misafir odası”, “başımın üstünde yerin var” gibi deyimler ve sözler Türk kültüründe misafirperverliğe verilen önemi belirtmektedir.⁶¹⁰ Söz konusu deyimlerden “Tanrı misafiri”ni tam olarak karşılayan durum ise İbn Battuta ve arkadaşlarının Anadolu'ya geldiklerinde Birgi'de misafir olarak kalmalarıdır. Nitekim İbn Battûta ve arkadaşları Birgi'ye vardıklarında, yolda halktan bir adamla karşılaştıklarında ona ahî zaviyesini sormuşlar. Fakat bu zat, seyyahı ve arkadaşlarını yaz mevsimi olduğundan kendi evinin bulunduğu bağa götürüp misafirlerini da'mda misafir eder. Ev sahibinin misafirlerine çeşitli meyvelerden ikram ettiğini ve güzel yemekler hazırlayıp, bineklerine de yem verdiğini ifade eden seyyah ve arkadaşları geceyi adı geçen evde geçirirler.⁶¹¹ İbn Battûta'nın vermiş olduğu bu bilgilerden Anadolu'da her evin bir misafirhane olduğunu gösteren bir örnek teşkil etmektedir.

İbn Battûta'nın eserinden Anadolu'da misafirliğin en az üç gün olduğu bilgisi edinilmektedir. İbn Battûta, Erzurum ziyareti sırasında Ahî Tûrnân'ın zaviyesinden misafirliklerinin ikinci gününde ayrılmak istediklerini söylediklerinde zaviye sahibinin bundan gücenerek, "Eğer böyle yaparsanız bizim itibarımızı yok etmiş olursunuz şehirde! Çünkü konukluk en aşağı üç gün olmalı!" demiş olduğunu naklederek orada üç gün misafir olmak zorunda kaldıkları bilgisini verir.⁶¹² Buna benzer bir diğer bilgi de İbn Battûta'nın Bursa kaplıcalarına ilişkin verdiği notlarında görülmektedir. Kaplıcalara misafir olarak gelenlerin konaklamaları için bir zaviye bulunmakta ve gelenler burada üç gün kalırlar. Yolcular, kaldıkları bu üç günlük süre boyunca doyurulur. Söz konusu

⁶¹⁰S. Koca, “*Ahîlerin Türkiye Selçuklu Devrindeki Rollerini*” II. Ahî Evran-ı Veli ve Ahîlik Araştırmaları **Sempozyumu**, (Kırşehir 2006), s. 305-315; H. Ceylan, s. 48.

⁶¹¹ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 419.

⁶¹² İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 418.

zaviye Türkmen beylerinden biri tarafından yapılmıştır.⁶¹³ Seyyahın anlattığı her iki örnekten de Anadolu'da insanlar misafirlerini en az üç gün ağırlama ve misafir etme anlayışına sahip olduğu ve bu misafirlik süresinde ise misafirlerin yiyecek, içecek ve yatacak yer gibi ihtiyaçlarının karşılandığı anlaşılmaktadır.

Anadolu'da misafirler ağırlandığında misafirlerin bineklerine de yem verilir ve misafirlerin binekleri ahırlarda bağlanırdı. İbn Battûta Anadolu'ya geldikten sonra seyahat etmek için zaman zaman binek hayvanı satın almış veya kendilerine at hediye edilmiştir. Bunu seyahatnamesinde yer yer zikretmiştir. Mudurnu'da gittikleri ahî zaviyesinde hayvanları bağlayacak bir yer bulamadıklarından kar ve soğuk sebebiyle hayvanların dışarıda kalamayacağını, zaviyede ahırın da mevcut olmamasından hayvanları için bir barınak arayışına girerler. Bu esnada halktan Arapça bilen birine rastladıktan ve ondan hayvanlarını bağlayacakları bir yer bulmasını rica ettiklerini anlattıktan sonra şu cevabı aldıklarını söylüyor; "Buradaki evlerin kapılarının küçük olması sebebiyle hayvanların içeri alınması mümkün değil. Evlerde barınamazlar ama çarşıdaki tavlayı tarif edeyim. Aslında çarşıya gelen bütün yolcular hayvanlarını oraya bırakırlar." Bu yere hayvanlarını bağladıklarını ve arkadaşlarından da birini bekçilik etsin diye avludaki boş dükkânlardan birine yerleştirdiklerini bildiren⁶¹⁴ İbn Battûta'nın anlatıları ahî zaviyelerinde birer ahır bulunduğunu, mevcut olmayan yerlerde de umumî ahırların varlığına ilişkin bilgi edinmemizi sağlamaktadır.

XV. Yüzyılda Anadolu'yu ziyaret eden Bertrandon De La Broquière ise eserinde Kütahya'da şehrin evlerinden uzakta kalan bir kervansaraya yerleştiklerini ve burada binekleri için arpa ve saman bulduklarını anlatır.⁶¹⁵ Bu bilgidен anlaşılmaktadır ki XV. Yüzyıl Anadolu'sunda yolcuların konakladığı kervansaraylar vardır. Burada yolcular hem konaklayıp hem de binekleri için yem temin edebilirlerdi. Bertrandon De La Broquière'in Türklerin misafirperverliğine bir diğer örnek ise Türklerin kendisine ızgara et ikram ettiklerini "onlar bana karşı çok iyi bir kabul gösterirken" bilgisiyle vermekte ve başından geçen bir olayı anlatmaktadır.⁶¹⁶

⁶¹³ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 428.

⁶¹⁴ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 435.

⁶¹⁵ Broquière, s. 196.

⁶¹⁶ Broquière, s. 199.

6.2. Anadolu’da Resm-i Kabul ve Selamlaşma

Seyyahlardan bazıları Anadolu’da ziyaret ettiği şehirlerin hükümdarlarıyla ve yöneticileriyle bir araya gelmişlerdir. Hatta bazı hükümdarlarla aynı sofrayı paylaştıkları da görülmektedir. Anadolu misafirperverliğinin temeli misafiri hoş tutmak olduğundan dolayı Anadolu yöneticileri de gelen misafirlere iyilikle muamele etmiş ve misafirlerini kendi divanlarında ağırlamışlardır.

İbn Battûta, Kastamonu’nun yönetimini elinde bulunduran İsfendiyaroğullarından Şücâeddin Süleyman Paşa İbn Şemseddin Timur Candar’ın (1308 – 1341) resm-i kabul törenini gözlemlemiştir.⁶¹⁷ İbn Battûta’nın gözlemlerine göre Kastamonu hükümdarının âdeti ikindiden sonra umumi meclis kurmaktır. O zaman geldiğinde sofralar hazırlanarak kapılar açılır; yolcu, köylü, şehirli ve yabancı kim varsa gelir, kimse geri çevrilmez, herkese bir şeyler ikram edilir. Özel divan ise sabahleyin erkenden kurulmakta ve önce padişahın oğlu huzura gelerek babasının elini öptükten sonra ardından devletin üst düzey görevlileri huzura çıkarlar.⁶¹⁸

İbn Battûta, seyahatnamesinde Birgi sarayını ziyaret ettiği esnada kendi adına verilen resm-i kabulü de anlatmaktadır.

Çıktığımız uzun merdiven bitince ortasında havuz bulunan muhteşem bir salona girdik. Havuzun kenarlarında ağzından su akıtan tunç aslan heykelleri vardı. Salonun çevresi, üzerleri kumaş döşeli sedirlerle kaplanmıştı. Bunlardan biraz daha yüksekte olan bir peyke ise hükümdar için kurulmuştu. Buraya geldiğimizde kendisine ait peykeyi eliyle kenara itip bizimle beraber sedirlere oturdu. Müderris fakih sağ tarafına, kadı onun yanına, bense daha geride bir yere oturdum. Hafızlar sedirin sağ tarafında yer aldılar. Onlar hükümdarın huzurundan bir an olsun ayrılmıyorlardı.⁶¹⁹

İbn Battûta’nın seyahatnamesinde vermiş olduğu bu bilgiden saraylarda devlet ricalinin hiyerarşik düzeninin ve konukların nasıl ağırlandığı anlaşılmaktadır. Saraylarda devlet ricalinin hiyerarşik düzeninin ve konukların nasıl ağırlandığı bilgisini vermiş olan bir diğer seyyah ise Bertrandon De La Broquière’dir. Bertrandon De La Broquière, Konya’da kendisinin tanık olduğu Karamanoğlu İbrahim Bey’in Kıbrıs Kralı’nın elçilerini huzuruna kabul etme merasimi anlatılır. Kıbrıs Kralı’nın Karamanoğlu İbrahim Bey’e elçilerle gönderdiği hediyelerin hükümdara takdiminden

⁶¹⁷ M. Şeker, **Anadolu’nun Türkleşmesi**, s. 155.

⁶¹⁸ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 440.

⁶¹⁹ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 422.

sonra elçinin huzura kabul edildiği bilgisini verir. Bertrandon De La Broquière, seyahatnamesinde Kıbrıs elçisinin hükümdarın huzura kabulünde Karamanoğlu İbrahim Bey'in sarayında devlet ricalinin hiyerarşik düzenini anlatır.

Onu bir halının üstünde oturuyor bulduk, âdetlerini böyleymiş. Altın işlemeli kumaştan dört köşe bir yastığa yaslanmış bir halde bulunuyor, kılıcı da hemen yanında duruyordu. Kendisinin de üstünde altın işlemeli koyu kırmızı kumaştan bir giysi vardı; yanı başında, bana söylendiğine göre şehirden üç adam oturmaktaydı. Kölelerinden otuz kadarı, odanın çevresine sıralanmış bir halde ayakta duruyorlardı; hükümdarın ön tarafında ise baş vezir ayakta durmaktaydı. Elçi odaya girmeden önce getirilen armağanlar hükümdarın önünden geçmeye başlamıştı.

Hediyelerin takdiminden sonra Kıbrıs Kralının elçisi biraz öne çıkarak hükümdara saygılarını sunduktan sonra elçi söyleyeceklerini tercüman vasıtasıyla anlatacağını belirtir. Tercüman konuşmaya başlamadan önce ise vezir mektubun kendisine verilmesini ister ve mektubu aldıktan sonra yüksek sesle okumaya başlar. Bertrandon, bundan sonra elçi tercüman aracılığıyla Kıbrıs Kralının bu mektubu hükümdara selamlarını sunmak için gönderdiğini, hediyelerini de bir dostluk armağanı olarak kabul etmesini belirttikten sonra elçinin biraz ileriye onların oturduğu tarzda oturtulduğunu anlatır. Bertrandon, Kıbrıs elçisinin hiyerarşik düzene göre oturtulduktan sonra hükümdarın konuşmaya başladığını ve kardeş Kıbrıs Kralının nasıl olduğunu sorduğunu ve elçinin de kralın iyi olduğu cevabını verdiğini belirtir. Sonra elçi cevabına devam ederek kralın babasının öldüğünü ve kendisinin, ölümünden önce genç kralın babasıyla hükümdar arasında ve ülkeleri arasında var olan barış halini devam ettirmek isteyip istemediğini sormak için hükümdarın huzuruna çıkarak öğrenmek için gönderildiğini anlatıp Kıbrıs kralı açısından bu barışın memnuniyet verici olduğunu belirttiğini anlatır.⁶²⁰ Bunun üzerine hükümdarın da barıştan hoşnut olduğunu belirttikten sonra hükümdarın bunun sonrasında genç Kıbrıs kralı hakkında kralın yaşını, akıllı olup olmadığını, ülke ahalisinin ona itaat edip etmediği gibi sorular sorduğunu ve elçinin de bu sorulara gerekli uygun cevabı usulünce vermesi üzerine hükümdar kendisine anlatılanlardan memnun kaldığını söylediğini ifade eder. Sonrasında ise hükümdarın elçilere kalkmalarını bildirerek kendilerine veda ettiğini belirten Bertrandon, hükümdarın elçileri geldikleri zaman onları ne kadar önemseyse giderlerken de aynı tavrı takındığını anlatır. Bertrandon, bu bilgilerin yanında Kıbrıs elçisi ve

⁶²⁰ Broquière, s. 185, 186.

maiyetindekilerin hükümdar İbrahim Bey'in daha hayattayken hükümdar olabilecek niteliklere sahip olduğu için veliaht ilan ettiği ve İç- İli yani Ermenek eyaletini tımar olarak bıraktığı oğlu İshak Bey'e de armağanlar ve mektuplar getirildiği bilgisini verir. Bertrandon, eserinde Kıbrıs elçisinin İshak Bey'e saygılarını sunacağı zaman İshak Bey'in ayağa kalktığını ve oturduktan sonra elçiyi de kendisiyle Bertrandon'un arasında duran üç adamın önüne oturttuğu bilgisini verir.⁶²¹

İbn Battûta, seyahatnamesinde karşılaşılan sultan ve beylerin kendisiyle selamlaştıklarını, hâlini ve hatırını sordukları bilgisini yer yer anlatmaktadır. İbn Battûta'nın selamlaşmaya dair aktardığı bilgiler Anadolu'da selamlaşmaya verilen önemi göstermektedir.

İbn Battûta, Eratnalıların payitahtı Sivas'ı ziyareti sırasında "Ertenâ Bek" tarafından selam verilerek karşılandığı bilgisini vermiştir: "Ertenâ Bek bizleri sarayın girişinde karşıladı. Selâm vererek gelişimizi kutladı."⁶²²

İbn Battûta, Larende ziyareti sırasında Bedreddin bin Karaman ile karşılaşmasını da anlatır. "Sultan Bedreddîn'le av dönüşü şehir dışında karşılaştım. Atımdan indim; o da bineğinden indi. Selâm verdim. Selamımı alıp beni kucakladı." Attan inilerek selam verilmesinin memnuniyetle karşılandığını belirten İbn Battûta, Anadolu'da hükümdarların uzaktan gelen biri onunla karşılaştığında beriki bineğinden iniyorsa o da iniyor. Çünkü gelen yolcunun gösterdiği saygı, bu sultanların da saygılı davranmalarını gerektirecek bir memnuniyete kapı aralar. Selâmın at üzerinde verilmesi ise iyi karşılanmaz. Memnuniyetsizliğe, ardından da yolcunun felaketine sebep olur. Sultan selâm verdikten sonra atına binince, ardından İbn Battûta da atına bindiğini belirtir.⁶²³

Attan inilerek selam verilmesinin memnuniyetle karşılandığını ifade eden İbn Battûta, bineğinden inmeden verilen selamın ise "sû-i edeb" olarak hoşnutsuzluğa sebep olacağını belirtir. Bu durumu da Hızır Bey ile olan karşılaşmasını ve neticesini anlatarak örneklendirmiştir.

Şehir dışında kendisiyle tekrar karşılaştım. Onu at üzerinde selâmladığım için benden hoşlanmadı. Bu davranışım, onun beni hediyesiz bırakmasına sebep oldu. Onların âdetince

⁶²¹ Broquière, s. 186, 187.

⁶²² İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 416, 417.

⁶²³ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 414.

yolcu, selam vermek için atından inmelidir. O zaman beyler de atlarından inip selamı alırlar. Bu hareket onların katında pek beğenilir. Hıdır Bek bana "nah" adı verilen sırma işlemeli, ipek elbise göndermekle yetindi, başka bir şey vermedi! ⁶²⁴

Bütün bu bilgilerden anlaşılmaktadır ki Anadolu Türkleri arasında selamlaşma önemlidir. İnsanlara bineklerinden inmeden selam verilmez. Konuşma faslına geçilebilmesi için kişi önce binekten inmeli ve sonra selam vermelidir.

6.3. Hediyelerin Takdimi ve İkram Hizmetleri

Seyyahlar, Anadolu'ya ziyaretleri esnasında kendilerine takdim edilen hediyeleri ve ikramları eserlerinde kaleme almışlardır. Eseri bu tür bilgileri içeren seyyahlardan biri İbn Battûta'dır. İbn Battûta, seyahati sırasında Anadolu'da karşılaştığı beylerin, kendisine karşı göstermiş oldukları ilgi ve alakayı seyahatnamesinde dile getirmiştir. Görüştüğü beylerin kendisine az ya da çok birtakım hediye takdim ettiklerini bildiren İbn Battûta, bu durumun bir âdet olduğunu belirtir. Seyyah, Denizli ile ilgili görüşlerini belirtirken bu hususa da değinir. "Bu ülke beylerinin âdetleri arasında yolculara ilgi göstermek, onlarla tatlı dilli konuşmak, ufak-tefek hediyeler vermek vardır."⁶²⁵ Bu ifadelerle benzer bir bilgiyi el- Ömerî'nin eserinde vermiş olduğu "Bu Germiyan İli'nde bir de Şarköy şehri vardır...Bu ilin ahalişi ikramı severler."⁶²⁶ ifadesinden de öğrenebilmekteyiz.

İbn Battûta, seyahatnamesinin birçok notunda kendilerine hediye takdimi, ikram ve ihsânda bulunulduğunu belirtmekle⁶²⁷ birlikte bazı zamanlarda da doğrudan yol harçlığı olarak para gönderildiğinden⁶²⁸ bahsetmektedir.

İbn Battûta'nın seyahatnamesinde verdiği bilgilerden ilim adamlarının da gelip geçen yolculara ikramda buldukları ve bu yolculara çeşitli hediyeler takdim ettikleri görülmektedir. Seyahatnamede Fahreddin Bey'in tesis ettiği zaviyeden ve bu zaviyenin vakfiyesinden bahsederken zaviyeye uğrayan yolculara karşı ne gibi hizmetlerde bulunulması gerektiğini bildirmektedir. "Onun fermanına göre Kâbe, Suriye, Mısır, Irak, İran, Horasan ve diğer beldelerden gelen dervişlere, dergâha vardıkları gün birtakım elbise ile yüz dirhem verilmeli; ayrıldıkları zaman otuz dirhem ikram edilmeli,

⁶²⁴ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 425.

⁶²⁵ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 410.

⁶²⁶ Ömerî, s. 191; Şihabeddin el-Ömerî, *Mesâlikü'l Ebsâr*, s. 158.

⁶²⁷ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 402, 405, 409.

⁶²⁸ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 407, 410.

orada kaldıkları süre boyunca yiyecek olarak ekmek, et, pilav, yağ ve helva sunulmalıdır.”⁶²⁹ Bu bilgiye ek olarak, ayrıca Anadolu kökenli dervişlerin de on dirhem harçlık, üç gün de ağırılanma haklarına sahip olduğunu belirtir. Buradan ayrıldıktan sonra geceyi Kastamûnyalı Ahı Nizâmeddîn'in yaptırdığı tekkede geçirdiklerini belirten seyyah, burada yolcuların yiyecek masraflarının tamamen zaviyeye vakfedilen bir köyden karşılandığı bilgisini verir.⁶³⁰ Bu bilgiden XIV. Yüzyılda insanların yolcuların ihtiyaçlarının karşılanması konusundaki hassasiyetlerine bir örnek teşkil etmesinin yanında Anadolu’da on dirhem harçlık verilmesi ve üç gün de ağırılanma süresinin olması refah seviyesini de göstermektedir.

İbn Battûta, Eğirdir ve Milas’ta kendilerine binek hayvanı ya da at hediye edildiğinden bahseder. “Sultan beni yaya görünce hemen bir at gönderdi, özür diledi! Tören dönüşü medreseye varınca atı geri yolladım ama kabul etmedi. Şöyle dedi: "Onu sana emanet olarak vermedim, hediye verdim!"⁶³¹ “Mîlâs hükümdarı bize binek hediye etti, ihtiyaçlarımızı eksiksiz gördü.”⁶³²

İbn Battûta, bu hediyeler dışında seyahatnamesinde misafirlere ikram hizmetlerinin Türklerin âdetlerinin gereği olduğunu belirtmiştir. “Hükümdar koyun tulumları içinde un, pirinç ve yağ gönderdi bize. Türklerde böyle bir âdet vardır. Orada kaldığımız süre içinde her gün yanımıza azık gelmekte, bunlarla yemeklerimizi hazırlamaktaydık.”⁶³³

XV. Yüzyılda Anadolu’yu ziyaret etmiş ve kendilerine yapılan ikram hizmetleri hakkında bilgi vermiş olan seyyah Ruy Gonzâlez de Clavijo, gezi notlarında İnebolu hakkında bilgi verirken kendilerine gönderilen yiyecekleri belirtmektedir. “İsfendiyar’ın adamı, bizim Timur’un nezdine giden elçiler olduğumuzu anlayarak bizi ziyaret etti. Bize bir koyun, birçok tavuk, ekmek ve şarap gönderdi.”⁶³⁴

XV. Yüzyıl seyyahlarından Bertrandon De La Broquière, Bursa’ya bir konaklama mesafesinde bulunan Aksu kasabasına uğradıklarında ise karşılaştıkları ikramlara ilişkin bilgi verir. Bu kasabada konakladıkları günün akşamında ise Türklerin kendilerine

⁶²⁹ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 441.

⁶³⁰ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 442.

⁶³¹ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 407.

⁶³² İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 412.

⁶³³ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 421.

⁶³⁴ Clavijo, s. 74.

ızgara et ikram ettiklerini anlatır. “Akşam Türkler bana çok pişirilmeyen, yarı yarıya pişmiş denilebilecek ızgara et yedirdiler; bunlar parça parça kesilerek ve bir şişe geçirilerek ızgarada pişiriliyordu. Onlar bana karşı böyle güzel bir kabul gösterdiler.”⁶³⁵ Seyyahın seyahatnamesinde vermiş olduğu bu bilgi Türklerin misafir ağırlamanın önemine bir örnek teşkil etmektedir.

İbn Battûta, seyahatnamesinde hediye takdiminde kölelerin de olduğu bilgisi mevcuttur. İbn Battûta, seyahatnamesinde Birkî Emirinin İkramları başlığında kendilerine bir köle hediye edildiğini anlatmıştır: “Onun sunduğu meyveleri ve yemekleri yedik. Sonra yüz miskal ağırlığında altın, bin dirhem gümüş, bir takım elbise, at ve Mîhâîl adında bir Rum köle hediye etti bana. Adamlarımıza da elbise ve para ikramında bulundu.”⁶³⁶ Ayrıca İbn Battûta, İzmir’de Umur Bey’in Şeyh İzzeddin’e verdiği hediyeler arasında bir grup cariye ve genç bir kölenin⁶³⁷ bulunduğundan bahseder.

Bütün bu bilgiden, Anadolu’da misafire hediye takdimi ve ikram hizmetleriyle misafir ağırlamaya verilen önem anlaşılacakla beraber hediyelerin çeşitleri ve yolcuların konakladıkları bazı yerlerde yolcuların yolculuk ihtiyaçlarının ücretsiz karşılanması Anadolu’da refah seviyesini ortaya koyması bakımından önemlidir.

Seyahatnamelerde Anadolu’ya gelip geçen yolculara hediye verilmesinin yanında diğer ülkelerdeki devlet hükümdarlarından dönemin Türk devlet hükümdarlarına hediye gönderildiği bilgisi vardır. Bu konuyla ilgili eserinde bilgi vermiş olan seyyah ise Bertrandon De La Broquière’dir. Bertrandon De La Broquière, Konya’da kendisinin tanık olduğu Kıbrıs Kralı’nın Karamanoğlu İbrahim Bey’e elçileriyle gönderdiği hediyeleri anlatırken elçinin hükümdarın huzuruna çıkmadan önce getirilen armağanların hükümdara takdim edildiğini belirtir. Bertrandon De La Broquière, seyahatnamesinde Kıbrıs Kralı’nın Karamanoğlu İbrahim Bey’e elçilerle gönderdiği hediyelerin nelerden oluştuğunu kaydeder. Söz konusu hediyelerin ise altı parça Kıbrıs işi yün pelüş, kaç metre uzunlukta olduğunu bilmediğini belirttiği renkli kumaşlar, yaklaşık kırk kelle şeker, iki tane zembekli ok yayı, bir düzine kadar ok ve bir tane de haberci şahin olduğu bilgisini verir.

⁶³⁵ Broquière, s. 199.

⁶³⁶ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 424.

⁶³⁷ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 426.

Kıbrıs kralının elçileri tarafından Karamanoğullarının hükümdarı Karamanoğlu İbrahim Bey'in oğlu İshak Bey'e de armağanlar ve mektuplar takdim edildiği bilgisini veren Bertrandon, daha sonra Karamanoğlu İbrahim Bey'in âdetleri gereği elçiye harcaması için elli gümüş akçe ve hükümdarın büyük oğlunun ise otuz akçe para gönderdiğini belirtir.⁶³⁸

Seyahatnamelerde Anadolu'ya gelip geçen yolculara hediye verilmesinin yanında dönemin Türk devlet hükümdarlarının diğer devlet hükümdarlarına hediye gönderildiğinden bahseden Johannes Schiltberger, Sultan Bayezid'in Mısır, Bağdat ve İran hükümdarlarına gönderdiği hediyelere dair bilgi vermektedir. Schiltberger, esir olduktan sonra Sultan Bayezid'in Gelibolu'ya bir haberci göndererek, kendilerinin deniz yoluyla başkenti "Brussa" dediği Bursa'ya götürülmelerini emrettikten sonra Sultan Bayezid Bursa şehrine gelir. Sultan Bayezid şehre gelince Burgonya Dükünü, onun kurtarmış olduğu adamlarıyla birlikte alıp Sarayının yakınındaki bir eve götürdüğünü anlatır. Bayezid Mısır Sultanı'na Macaristan Derebeylerinden Hodor ile almış askeri, şeref hediyesi(ihsan) olarak gönderdiğinde hediye olarak kendisinin de gönderilmek üzere olduğunu belirterek üç yarısı yüzünden yolda ölebileceğinden hediye olarak gönderilmediğini anlatır. Bunlar arasında ben de bulunacaktım. Böylece kendi ifadesiyle Türk Kralının nezdinde kaldığını anlatır. Ayrıca Sultan Bayezid'in Bağdat ve İran krallarına da armağan olarak tutsaklar gönderdiği bilgisini verir.⁶³⁹

6.4. Anadolu'da Giyim

Giyim kuşam kültürün önemli bir unsurudur. Giyim kuşam aynı zamanda toplumun sosyal ve ekonomik gelişmişliği hakkında da ipuçları verir. Eğer insanların yaşadıkları coğrafyanın iklim şartları çetin ise giyeceklerin kalınlıkları artar ve yünlü pamuklu dokuma gelişir.⁶⁴⁰ Türklerden konargöçer olanların ekonomileri de hayvancılığa dayanmakta idi. Bu nedenle yaşadıkları coğrafya ve yaptıkları iş onların giyim kuşamlarını da etkiliyordu. Giyeceklerine temel teşkil eden malzemeler ise koyun, keçi, sığır ve deve gibi hayvanlardan elde edilen deri ve bu hayvanların postlarından üretilen giyeceklerin yanında dokudukları yün kumaş ve bezden de iç

⁶³⁸ Broquière, s. 185 -187.

⁶³⁹ Schiltberger, s. 38, 39.

⁶⁴⁰ Tuğrul Yıldırım, *Âşıkpaşazâde'de Türk Kültürü Unsurları*, (basılmamış yüksek lisans tezi), Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2004, s. 53.

çamaşırı giyerlerdi.⁶⁴¹ Nitekim Anadolu'yu ziyaret eden seyyahlardan Marco Polo, Anadolu'da Türkmenlerin hayvan derisinden giysiler giydikleri⁶⁴² bilgisini vererek Türkmenlerin giyiminden bahseder.

Türklerin giymiş oldukları giyeceklerin, at üzerinde durmaya ve biniciliğe elverişli olması da gerekiyordu. Bu nedenle giyim, rahat, hareket kabiliyetini engellemeyen, soğuk veya serin hava nedeniyle de vücudu sıcak tutan bir mahiyette olmalı idi. Aşıkpaşazade, Süleyman Paşa'nın, Çimpe kalesini fethetmesinde yardımcı olan bir gayrimüslimi, ihsan olarak; "Kaftan", şapka, beline kuşak ve ayakkabı vererek donattığından bahseder ki bu giysiler dönemin önemli giyecekleridir. Türkler,"kaftan" denilen bir üstlük, ayağa da çizme giyiyorlardı. Diz kapağına kadar uzanan bir iç donu ve üstlerine de kısa kollu bir cepken giyerlerdi. Kaftanları düzdü ve yırtmaçlı değildi. Ayaklarına giydikleri ayakkabıya da"etük" diyorlardı ve deriden yapılan çizmeler ise diz kapağına kadar çıkıyor, üst kısmı içliğin altında kalarak kapatılıyordu. Ayağa giyilen nesne ise "çarık" idi. En çok giyilen ayakkabı çizme idi ve çarık çizmeden sonra en çok giyilen ayakkabı idi.⁶⁴³

Anadolu'da bir haçlı seferi için bilgi toplamak amacıyla ziyaret eden Bertrandon, Türklerin dizlerine kadar çıkan çizmeler giydiklerini ve gösterişli giysiler kullandıklarından bahsederken bunların bazılarının kadifeden, bazılarının pamuklu kumaştan ve kimilerinin de başka kumaşlardan ama hepsi de giyilmiş elbiselerin üstünden geçirilerek kullanıldığından bahseder. Ayrıca giyimlerinin onların ne savaşmalarına, ne yürümelerine ve ne de iş yapmalarına engel olmadığını ve bu yüzden de Türklerin iyi giyindiklerinin söylenebilir olduğunu belirtir.⁶⁴⁴ Bertrandon, Türklerin savaş giysilerine gelince; Türklerin kuşanabilecekleri her türlü silah ile teçhiz edilmiş olarak giyindiklerini ve şehirlerarasında oldukça kalabalık kabileler halinde at sürdüklerinden bahseder. Onların üstünde, küçük küçük oynak demir parçalarının pullar halinde deriye tutturulmasıyla meydana gelen zırhlı gömlekler ve ayrıca kol zırhları görür. Zırhlı gömleğin kalçanın yarısına kadar indiğini belirten Bertrandon, zırhlı gömleğin uçlarına ise çepeçevre ipek kumaş tutturulduğundan ve bunların da bacakların yarısına kadar sarktığından bahseder. Başlarında ise başın şekline uygun şekilde

⁶⁴¹ T. Yıldırım, s. 54.

⁶⁴² Marco Polo, s. 75.

⁶⁴³ T. Yıldırım, s. 55.

⁶⁴⁴ Broquière, s. 264.

yapılmış, beyaz renkli, zırlı yuvarlak tolgalar taşımaktaydılar. Yukarı doğru yarım kadem yükselerek başı koruyan bu zırhın arkasında bir, önünde bir, yanlarında da bir olmak üzere dört madeni pul bulunuyordu. Bunlar kılıç darbelerine karşı yanakları ve yüzü koruyorlardı.⁶⁴⁵

Türkler başlarını, Hunlardan beri “kalpak” adını verdikleri deriden yapılmış bir başlık ile örtmekteydiler. Uygurlar döneminde askeri sınıfın başında bulunan “börk”, Osmanlılar zamanına kadar intikal etmiştir. Börkler, insanların başlarını hem güneşten hem de soğuktan korumaktaydı. Börkler, kürk, deri, yün ve keçeden yapılmakta idi. Börklerin ön ve arka yanlarında ise siperleri bulunmaktadır. Sözkonusu börkler çeşitli renklerde ve şekillerde olabilmekte idi.⁶⁴⁶

Aşıkpaşazade, Alaeddin Paşa'nın Orhan Gazi'ye askerin alamet- farikâsı olarak, etraftaki beylerin “kızıl-börk”, giymesi sebebiyle kendisinin”ak-börk”giymesi gerektiğini söyler. Bunun üzerine Bilecik'te “ak-börk”ün işlenmeye başlandığını zikreder. Aşıkpaşazade'ye göre börkü Orhan Gazi giydiği gibi ona bağlı olanlar da giydiler. Aşıkpaşazade, baş kısmına takkenin üzerine giyilen “burma tülbentin” de Orhan Gazi döneminde ortaya çıktığını ve divana gelen beylerin burma tülbentlerinin olmaması halinde ayıplandıklarından bahseder. Eflak oğlu Drakula'nın da burma tülbent giydiğini belirten Aşıkpaşazade, burada tülbenti tabiiyet sembolü olarak kullanmıştır. İdari alanda burma tülbent giyen beyler, savaşlarda ise börk giyerlerdi. Kula şahin de savaşlarda börk giymekte idi. Börkün altına da “şevgüle” giymişlerdir. Takke gibi bir başlık olan şevgülenin önü kısa ve arkası uzun olup içi ise deri ile kaplıdır.⁶⁴⁷ Zamanla börkler çeşitlenir ve Osmanlılar, Azap askerlerine kırmızı börk, Yeniçerilere ise beyaz börk “ak-börk” giydirirler.⁶⁴⁸ Bertrandon'un bahsettiği askerlerin başlarında başın şekline uygun şekilde yapılmış, beyaz renkli, zırlı yuvarlak tolgalar⁶⁴⁹ muhtemelen söz konusu beyaz börk olmalıdır. Yeniçeriler börklerin üstüne ise burma, tülbent, sarık sarar ve törenlerde “üsküf” denen başlıklar giyerlerdi. Börklerin başa geçen kenarlarındaysa işlemeli bir süsü vardı.⁶⁵⁰

⁶⁴⁵ Broquière, s. 266.

⁶⁴⁶ Emel Esin, “Börk”, **TDVİA VI**, İstanbul 1992, s. 327.

⁶⁴⁷ T. Yıldırım, s. 57; Âşık Paşazade, s. 97, 98, 121.

⁶⁴⁸ T. Yıldırım, s. 56.

⁶⁴⁹ Broquière, s. 266.

⁶⁵⁰ T. Yıldırım, s. 56; Âşık Paşazade, s. 121.

Konargöçerlik hayattan yerleşik hayata geçilmesinden sonra giyimde kullanılan kumaş çeşitleri artmış ve giyim malzemeleri de yaygınlaşmıştır. Deriyi dine aykırı sayan Budizm’i kabul eden birtakım Türkler, dokumaya önem vermişlerdir. Ancak, dericilik Budizm inancına mensup olanların dışındaki Türkler için çok önemli olmakla beraber Osmanlılar döneminde çok ileri bir düzeyde idi.⁶⁵¹ Aşıkpaşazade, Vezir Mahmut Paşa’nın Midilli hisarını fethettikten sonra yörenin sipahisi, şehirlisi, köylüsü ve mallarının yanında “ kumaşları”nın da kaydedilmesini istediğini zikreder.⁶⁵² Gedik Ahmed Paşa ise Alaiye’yi fethettikten sonra Alaiye’nin malından, “kumaşından” hiçbir şey almamıştır. Burada özellikle belirtilen “kumaş”, Osmanlıların güçlenmesinden sonra giyim kuşamın ham maddesini teşkil etmesinden dolayı önemlidir.⁶⁵³

Anadolu’yu 1437’de ziyaret etmiş olan Pero Tafur Edirne’ye seyahati esnasında halkın giyimini gözlemlemiş ve burada halkın güzel giyimli olduğundan bahseder. Pero Tafur’a göre burada insanlar, ön tarafları açık, uzun giysiler ve aynı malzemedен yapılmış uzun kaftanlarla kendi usullerine göre örtünürler. Bunlar yünlü, ipekli ve sırmalı İtalyan kumaşından dikilen elbiseler olduğunu belirten Tafur, burada gördüğü en önemli ve en bol bulunan şeyin ise çeşit çeşit kürkleri olduğundan bahseder. Söz konusu kürkleri ise samur, sansar ve büyük miktarda ermin ve orada kalitesi kadar yumuşaklığı nedeniyle de oldukça kıymetli olan ve böyle soğuk bir ülke için hem uygun olan hem de vücudu sıcak tutan tilki derisidir. Halkın birçoğu başlarını keten örtü ile örttüklerini bir diğer kısmının ise Burgos’taki kır şenliklerinde kullanılanlara benzer şapkalar kullandıklarını yazmaktadır.⁶⁵⁴

Tuğrul Yıldırım’a göre Türklerin İslamiyeti kabul etmeleriyle birlikte, dinlerinde bir değişim olduğu gibi giyim ve kuşamlarında da değişikliklere neden olmuştur. Özellikle; Arap ve İran çevreleri ile etkileşim artmış olduğundan bu kültürler ile iç içe yaşayan Türkler de artık giyim ve kuşam kültürlerinde “tesettür” denilen örtünme kavramı ile tanışmışlardı. Bu nedenle kadın ve erkek arasındaki giyim mesafesi de

⁶⁵¹ T. Yıldırım, s. 57.

⁶⁵² Aşık Paşazade, s. 245.

⁶⁵³ T. Yıldırım, s. 54.

⁶⁵⁴ Pero Tafur Seyahatnamesi, s. 44, 45, 151.

açılmaya başlamıştı. Böylece, Türklerin yeni giyim tarzlarında dini vasıflar ön plana çıkmış ve ağırlık kazanmaya başlamıştır.⁶⁵⁵

Sultan II. Murat'ın 1438 tarihindeki Macaristan seferinde esir olmuş ve bu nedenle de Anadolu'da bulunan Macaristanlı György XV. Yüzyıl Anadolu'sunda Müslümanların giyiminden bahsederken dinlerine uygun sade, iffetli ve saygılı bir biçimde giyindiklerini belirtir. Macaristanlı György, Müslümanların giyimini tasvir ederken;

Uzun ve büyük harmaniler ve pantolonlar giyerler. İster kadın olsun ister erkek, küçük ya da büyük, köylü ya da kasabalı ya da kentli ve soylu, hepsi de dinlerine uygun biçimde, o kadar iffetli ve saygılı bir biçimde giyinirler ki hiçbir biçimde uygunsuz, yakışık almayan, sahte ve yüzeysel, hafif ya da atılgan hiçbir davranışa tanık olamazsınız. Dindar ermiş olarak kabul edilenlerde tutum ve davranışlarında, hareketlerinde ve giyim kuşamlarında o kadar sade, tekdüze ve alçak gönüllüdürler ki örnek teşkil edecek bir duruş sergilerler.⁶⁵⁶

Anlaşılmaktadır ki Müslümanlar, hem dinlerine göre giyinmekte hem de davranışları sade ve alçakgönüllüdür. Macaristanlı György Türk kadınlarının davranışlarındaki terbiyenin önemini vurgulamanın yanında Türk kadınlarının büyük bir tevazu içinde giyinmekte olduklarından, giyim kuşamlarında en ufak bir aşırılık ya da süs olmadığını yazmıştır. Kadınlar, başlarını çeşitli örtülerle örtüp baş ve boyunlarını büyük bir iffet ve özenle sarmaktadırlar ve bu arada örtünün yüzlerinin sağ tarafına gelen bölümünü de aşağıya doğru uzatmaktadırlar ki evlerinden çıkmaları gerektiğinde ya da evlerinin içinde bir adamla karşılaştıklarında, örtüyü çekip gözleri dışında tüm yüzlerini örtebilsinler. Söz konusu giyim tarzının ise köylülerden halk tabakasından sıradan insana kadar hepsi için geçerli olduğunu belirtir.⁶⁵⁷ Bununla birlikte yüzyıllarca geleneksel ev giysisi olarak iki bölümde incelenebilecek olan kadın giyim tarzı, yüzyıllara göre genel özelliklerini koruyarak küçük farklılıklar da gösterir. Sokak giysisi olarak ferace, yaşmak ve her zaman olmamak koşuluyla bazen de peçenin kullanıldığı görülür. Ferace, önden açık, bedeni ve kolları bol, eteği yere kadar uzun, yakasının kesimi dönemlere göre biçim değiştirebilen ve sokağa çıkarken giyilen bir dış giyim türüdür. Yaşmak, kadınların sokakta ferace ile kullandığı, genellikle bir parçası baştan çeneye diğer parçası ise çeneden başa doğru bağlanan iki bölümden oluşan, feracenin

⁶⁵⁵ T. Yıldırım, s. 58.

⁶⁵⁶ Macaristanlı György, s. 69, 64.

⁶⁵⁷ Macaristanlı György, s. 76.

üstünden sarkıtıldığı gibi, yakanın içinde de olabilen; zenginlerin ve saraylıların kolalayarak kullandığı beyaz bir örtüdür.⁶⁵⁸

Seyahatnamelerde Anadolu'da giyim hakkında bilgi verilen bir diğer konu ise XIV. Yüzyılda ahîlerin giyimi konusudur. İbn Battuta, seyahatnamesinde ahîlerin giyinişlerine dair önemli bilgiler verir. Bu konuda ayrıntılı bir şekilde tasvirler yapmamış olsa da XIV. Yüzyıl Anadolu'sunda ahîlerin diğer insanlardan biraz daha farklı giyindikleri anlaşılmaktadır.

İbn Battuta, eserinde Anadolu'da halkın giyimi hakkında ayrıntılı olmasa da anlattıklarından giyime dair bilgi bulmak mümkündür. İbn Battuta'nın seyahatnamesinde Türk kadınlarının kıyafetleri konusunda açıkça bilgi vermemiştir. Seyahatnamesinde, Anadolu'da “dünyanın en güzel ve en temiz kıyafetli halkı burada yaşar”⁶⁵⁹ bilgisiyyle halkın genel olarak temiz elbiseler giydiklerini anlatır. Bu bilgiye istinaden bu kıyafeti kadınların giyimleri için de söylemiş olabileceği ifade edilebilir.⁶⁶⁰

İbn Battuta, eserinde Anadolu'da Rum halkın kıyafetlerini anlatır. Rum erkeklerinin en belirgin özelliğinin kırmızı veya beyaz renkte başlık giymeleri olduğunu belirtirken Rum kadınlarının da başlarına doladıkları büyük sargılarla örtündükleri⁶⁶¹ bilgisini verir. Yavuz Ercan'a göre Türkiye Selçukluları ve Beylikler dönemleri boyunca, gayr-i müslimlere yönelik katı bir giysi zorunluluğu getirilmediği gibi Osmanlı Devleti'nde ise bu konudaki bir kısıtlamaya dair ilk belge, Fatih dönemine tarihlenmektedir.⁶⁶² Muhammed Ali Budak'a göre Denizli'de yaşayan Hristiyanların, mecbur bırakıldıkları için değil, kendi istedikleri için bu şekilde giyindikleri sonucuna varılabilir.⁶⁶³

İbn Battuta, eserinde Anadolu'da ahîlerin kendilerine özgü bir kıyafetlerinin olup olmadığı konusunda açık bir bilgi vermemesine rağmen ahîlerin bazılarının giyimine dair bilgi verir. Seyahatnamede ahîlerin giyim kuşamına dair ilk bilgiyi Antalya'da seyyahı ve arkadaşlarını zaviyelerine davet eden ahînin giyim kuşamına dair verdiği

⁶⁵⁸ Sevgi Gürtuna, “Klasik Dönemde Osmanlı Kadınının Giyim Tarzı”, **Türkler Ansiklopedisi XI**, (ed. Hasan Celal Güzel), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 1773.

⁶⁵⁹ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 400.

⁶⁶⁰ M. Şeker, **Anadolu'nun Türkleşmesi**, s. 142.

⁶⁶¹ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 408.

⁶⁶² Yavuz Ercan, “Osmanlı İmparatorluğunda Gayrimüslimlerin Giyim, Mesken ve Davranış Hukuku”, **OTAM**, (1), (Ankara 1990), s. 117-125.

⁶⁶³ M. A. Budak, Seyahatnamelere Göre Ortaçağ'da Batı Anadolu, s. 80.

bilgidir. Söz konusu ahîden bahsederken sırtında yıpranmış bir elbise ve başında da keçe bir külâhın olduğu bilgisini verir. Sonrasında misafir olduğu aynı zaviyede ahîleri toplu olarak görmüş ve giyimlerini şu bilgiyi vererek tasvir etmektedir;

Mecliste sırtlarında "kaba" yani "kaban" ayaklarında mest bulunan; bellerine iki arşın uzunluğunda bıçak asan; başlarını alta yün bir takke, onun üzerinde de bir arşın uzunluğunda iki parmak genişliğinde uzun serpuşlarla örten bir grup delikanlı vardı. Yiğitler burada toplandıkları vakit serpuşlarını çıkarıp önlerine koyarlar. "Zerdani" cinsinden (ince, şeffaf sarı ipekten mamul) güzel bir takke veya buna benzer bir şey kalır başlarında.⁶⁶⁴

İbn Battûta, burada her gencin belinde kılıç olduğunu ve giyimlerinin sokaktaki halktan farklı olduğunu belirtmektedir. Ahilerin kılıç taşınması ise ahîlerin, bir sanat ve meslek topluluğu olmakla beraber, iktisadi vasıflarının yanında ahîlerin, kötülöklere karşı oldukları gibi kötölükleri ortadan kaldırmaya, böylece toplumda huzuru ve güvenliği sağlamaya çalışan kimseler olduğu bilinmektedir.⁶⁶⁵ Ayrıca tarikatlarda görülen hırka, tac ve takke gibi kıyafetlerin ahiler tarafından da giyildiği fütüvvet-nâmelerden anlaşılmaktadır.⁶⁶⁶ İbn Battuta, eserinde Konya ahîlerinin giyimi hakkında şu bilgiyi vermektedir;

Konya'da ahî yiğitlerinden olan ve büyük bir tekkenin postnişinliğini yapan İbn Kalemşâh adlı belde kadısının dergâhında konakladık. Bu adamın kalabalık bir öğrenci topluluğu vardır. Onlar "Fütüvvet"te kendilerini müminlerin emiri Ali b. Ebû Tâlib'e dayandırıyorlar.

İbn Battuta'ya göre bu silsile tarikat kütüklerinde mevcut olup Sufiler nasıl hırka giyme töresine sahipse ahîler de şalvar giymektedirler.⁶⁶⁷ Ahîlerin şalvar giymesi, Ebû Hafs Ömer es-Sühreverdi'nin fütüvvetnamesinin ahîlik teşkilatına giriş kuralları arasında "fütüvvet kadehinden içme, seravil giyme" şartı vardır. Bu durum bazı fütüvvetnâmelerde "şalvar giymeye" dair fasılların açılmasına neden olduğundan dolayı şalvar, ahilerin önemli kıyafetleri arasına girmiştir. Ahilerin şalvar giymesi, dünya içinde kalmayı ve dünyayla mücadeleyi sembolize etmenin yanında Alâaddevle

⁶⁶⁴ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 405.

⁶⁶⁵ M. Şeker, **İbn Battuta'ya Göre Anadolu'nun Sosyal, Kültürel ve İktisadi Hayatı ile Ahîlik**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001, s. 81.

⁶⁶⁶ Mehmet Ali Hacıgökmen, "Ahilerin Genel Görünüşleri Üzerine Bir Çalışma", **Türk Kültürü Ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi (67)**, (2013), s. 103-119.

⁶⁶⁷ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 412.

Simnani'ye ait fütüvvetnamede, fütüvvette şalvar giymenin ayıpları örteceği nefsi şehvetten men edeceği belirtilmiştir.⁶⁶⁸

6.5. Medreseler ve İlim Adamlarına Verilen Önem

Macaristanlı György, Türklerin Anadolu'da büyük okulları olduğunu belirtmiş ve bu okullarda Sultanın, devletin yönetilmesi için ferman eylediği yasalar ve kuralların öğretildiğini eserinde kaydetmiştir. Söz konusu okulları başarıyla tamamlayanların adalet ya da idare mevkiinde farklı görevlere getirildiklerini belirten György, müneccim ve müderrislerin mevki derecelerinin olduğunu kaydetmiştir. Ayrıca üst derecede olanların müderris olarak adlandırıldıklarını kaydeder. Bilgin hocaları da danışman olarak nitelendirildiklerini ve danışmanlar için El Kur'ân'ı, namaz ve ibadet ile ilgili âdetleri bilmenin yeterli olduğu bilgisini verir.⁶⁶⁹

Seyyah İbn Battuta ise XIV. yüzyılda ziyaret ettiği Anadolu'da Milas Sultanı Menteşeoğlu "Şucâeddîn Urhân Bek"i boyu posu, temiz ahlâkı ve zekâsıyla tanıdığı bilgisini verdikten sonra genellikle fakih ve âlimlerle bir arada bulunduğunu ve onlara değer verdiğini belirterek fıkıh bilginlerinden oluşan bir grubu daima yanında bulundurduğu bilgisini verir. Ayrıca bilgin ve fazilet sahibi Fakîh Harezmî'nin de bunlardan biri olduğunu kaydetmiştir.⁶⁷⁰ İbn Battuta seyahatnamesinde Eğirdir'de Ulucami karşısındaki medreseye gittiklerini⁶⁷¹ ve Antalya şehrinde medreselerin olduğu⁶⁷² bilgisini vererek Anadolu'daki kurumlar konusunda bilgi elde etmemizi sağlamaktadır.

⁶⁶⁸ Abdülbaki Gölpınarlı, "İslam ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilâtı ve Kaynakları", İÜİFM XI/1-4, (Ekim 1949-Temmuz 1950), s. 3-354; M. A. Hacıgökmen, s. 103-119.

⁶⁶⁹ Macaristanlı György, s. 83.

⁶⁷⁰ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 411.

⁶⁷¹ İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 406.

⁶⁷² İbn Battûta Seyahatnamesi I, s. 403.

SONUÇ

Bu çalışmada Anadolu adı ve anlamı, coğrafi mahiyeti, 1200 ve 1450 tarihleri arasında Anadolu'yu ziyaret eden seyyahların seyahatnameleri dikkate alınarak Anadolu'nun dini kültür öğeleri, şehirleri, sosyal ve kültürel hayat unsurları üzerinde durmaya çalıştık. Seyyahların seyahat etme nedenlerinin de incelenmeye çalışıldığı söz konusu çalışmada belli başlı şu sonuçları çıkarmak mümkündür.

Öncelikle 1200 ve 1450 tarihleri arasında Anadolu'yu ziyaret eden farklı milletlere mensup seyyahların seyahat ettikleri dönemleri, seyahat etme nedenleri ve kaleme aldıkları seyahatnamelerini vücuda getirme amaçları birbirlerinden farklıdır. Bu nedenle seyyahların; kültürünü geliştirmek, Hristiyanlığı yaymak, bir Haçlı seferi için araştırma yapmak, elçilik görevi ile Anadolu'yu ziyaret etmek gibi oldukça farklı nedenler ile seyahat ettiklerinden seyahatnamelerinde üzerinde durdukları konuların da farklı olduğunu söylemek mümkündür. Seyyahlar, seyahat yolculuklarında birçok yer gezmiş ve buralara dair notlarını bir araya getirerek seyahatnameler vücuda getirmişlerdir. Bundan dolayı seyahatnameler, birinci elden kaynak olma hüviyetindedirler. Ayrıca seyahatnamelerin birçoğu seyyahın bizzat kendisi tarafından kaleme alındığı gibi seyyahın ölümünden sonra çoğunlukla seyyahın gezi notlarından istifade edilerek dostları tarafından da kitap haline getirilmişlerdir. Seyyahlar söz konusu notlarında gezdikleri Anadolu'daki şehirlerin coğrafi yapısı, Anadolu'nun ekonomisi ve toplumsal hayatlarına dair gözlemlerine dayanarak bilgiler vermişlerdir. Ayrıca seyyahlar sadece gördüklerini değil halktan duyduklarını da notlarına eklediklerini seyahatnamelerinde belirtmişlerdir.

1200 ve 1450 tarihlerinde Anadolu ile alakalı bilgi vermiş olan seyyahların ortak özellikleri Carpini, Quentin ve Rubruk, Moğolların Hanlarını Hristiyanlığa davet etmek amacıyla Papa tarafından elçi sıfatıyla Moğollara gönderilmiş olmalarıdır.

1200 ve 1450 tarihleri arasındaki seyahatnameleri kaleme alan seyyahları ve söz konusu tarihler arasında Anadolu hakkında vermiş oldukları bilgileri değerlendirmeye çalıştığımızda amaçları yalnızca gezmek ve yeni kültürler tanımak olan kişilerin de bulunduğu öğrenilmektedir. Bu kişilerin ilki İbn Battûta'dır. Seyyahlardan Quentin, Rubruk, Marco Polo ve Clavijo gibi elçi olanların olduğu gibi Pero Tafur gibi hem bir Hristiyan hacı ve tüccar olanlar da vardır. Osmanlı'yı bir Haçlı seferi için araştırma

yapmak amacıyla ziyaret ettiği anlaşılabilen seyyahlar arasında Bourgogne dukası Philippe le Bon'un görevlendirdiği Bertrandon de la Broquiere'in ajan olduğu ve Schiltberger ise asker veya esir olarak değerlendirilebilir. Anadolu'da esir olarak bulunmuş diğer seyyahlar da Gregory Palamas ve Macaristanlı György'dir. Odoric Pordenone ise kendi iradesi ile Hristiyanlığı yaymak amacı ile seyahat etmiştir.

Seyyahlar, seyahat ettiği şehirlerin ilk olarak coğrafi özelliklerinden ve sonrasında idari durumundan bahsetmiş olup Türklerin misafirperverliği hakkında bilgi vermişlerdir. Ayrıca Anadolu'nun yerüstü ve yeraltı zenginlikleri, ekonomik durumu ve siyasi durumu hakkındaki bilgilere seyyahların anlatımıyla ulaşma imkânı bulabilmekteyiz. Seyyahlar, seyahatnamelerinde seyahat ettikleri döneme göre Anadolu'da Türkiye Selçukluları dönemi, Babai ayaklanması, Moğol istilası, Anadolu Beylikleri, Osmanlı ve Karamanlı mücadelesi ve Timurluların siyasi tarihleri hakkında bilgi vermişlerdir. Anadolu'nun ticaret hayatı ve kültürel özellikleri hakkında da bilgi vermişlerdir. Seyahatnamelerde kilise, cami ve kiliseden tahvil edilen cami gibi yerlerin tasvirlerine rastlamakla beraber az da olsa okul, hastane gibi kurumlar hakkında da bilgi bulmak mümkündür. Aynı şekilde Türklerin fiziksel ve ahlaki özellikleri, hayat biçimleri, ibadetleri, Türk kadını gibi konulara da ayrıntılı yer vermişlerdir. Anadolu topraklarındaki gayrimüslimlerin ibadethaneleri, ibadet ve hayat biçimleri gibi konular Avrupalı bazı gezginler tarafından tasvir edilmiştir.

1200 ve 1450 tarihleri arasında Anadolu'ya yolculuk yapan seyyahlar arasında en ünlülerinden biri İbn Battuta'dır. Kendisi sadece Anadolu'yu değil Afrika ve Asya'da da birçok yere gitmiş, önemli devlet yöneticileri ve ilim adamlarıyla görüşmüş ve söz konusu konular hakkındaki izlenimlerini kaleme almıştır. İbn Battuta ile aynı dönemde eserini kaleme alan el-Ömeri ise, bir devlet adamı olmasının etkisiyle olsa gerek İbn Battuta'dan farklı olarak o dönemin politik durumunu da ele almış ve bu bağlamda incelendiğinde İbn Battuta ile ikisinin bir bakıma eserlerinde anlattıkları bilgiler tamamlayıcı niteliktedir. Zira birisi sosyal ve kültürel durumu anlatırken diğeri de aynı dönemin siyasi durumunu da yansıtmaktadır.

Avrupa'dan gelen seyyahlar, eserlerinde Türklere ve Müslümanlara karşı önyargılı bir tutum takınmış olsalar da Bertrandon de La Broquiere'in seyahatnamesinde kaydettiği gibi Türkleri samimi ve dürüst bulduğunu ayrıca inanıp

görerek onların nerede bulunurlarsa bulunsunlar hep yiğitçe davrandıklarını ve Türklerin misafirperverliğine hayranlığını da ifade etmişlerdir. Ayrıca diğer seyyahlardan farklı olarak tüm seyahatlerini bir esir olarak gerçekleştiren Schiltberger ise Bayezid ve Timur gibi oldukça büyük bir öneme haiz olan tarihi kişiliklerin, bir yere kadar taraflı da olsa nasıl bir karaktere sahip oldukları bilgisini vermiş ve Ankara Savaşı gibi önemli olaylara tanık olmuştur.

Anadolu'ya 1200 ve 1450 tarihler arasında deniz ve kara yollarını kullanarak gerek elçi sıfatıyla seyahat etmiş ve gerekse ticari ve bilgi edinmek amaçlı seyahat etmiş olan seyyahların Anadolu'daki güzergâhları kullandıkları seyahatnamelerinde vermiş olduğu bilgilerden öğrenebilmekteyiz. Bu anlamda doğuya gelen seyyahların farklı yolları kullandıklarını ve en çok kavşak noktasında bulunan şehirler üzerine yazmış oldukları anlaşılabilir. Ayrıca seyyahlar seyahatnamelerinde, seyahat ettikleri şehirlerin, coğrafi özelliklerinden, idari durumundan ve misafir ediliş şekilleri hakkında bilgi vermişlerdir. Seyahatnamelerde, ziyaret ettikleri toplumların çoğu gelenekleri hakkındaki bilgileri elde edebilmenin yanında yerüstü ve yeraltı zenginlikleri, ekonomik durumu ve siyasi durumu hakkındaki bilgilere seyyahların anlatımıyla ulaşabilmekteyiz. Anadolu'da Moğol istilası, Osmanlı ve Karamanlı mücadelesi, Babai ayaklanması, Anadolu'nun ticaret hayatı ve kültürel özelliklerini seyyahlar, seyahatnamelerinde şahit oldukları şekilde ele almışlardır.

Netice itibarıyla 1200-1450 tarihleri arasında Anadolu ile ilgili bilgi vermiş ve Anadolu'ya seyahat etmiş olan seyyahlar, bazen dini ve kişisel amaçlar güttükleri gibi ticari ve siyasi amaçlar da gütmekteydiler. Kimi seyyahların elçilik görevleri de bulunmakta idi. Anadolu'yu coğrafi, etnik, dini, kültürel, sosyal, ekonomik ve siyasi açıdan ele alan bu seyahatnameler günümüzde ilgi gören kaynaklardan olmuşlardır

KAYNAKÇA

- AÇIKEL, Ali, “*Osmanlı Dönemi’nde Tokat Kazasında Ahiler ve Ahi Zaviyeleri*”, I. **Uluslararası Ahilik Kültürü ve Kırşehir Sempozyumu Bildiriler Kitabı I**, (Kırşehir 2011), s. 1-21.
- AKGÜNDÜZ, Ahmet, **İslâm Hukukunda Kölelik-Câriyelik Müessesesi ve Osmanlı’da Harem**, İstanbul 1995.
- ARSAL, Sadri Maksudi, **Türk Tarihi ve Hukuk**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2014.
- Âşık Paşazade, **Osmanoğulları’nın Tarihi**, (çev. Kemal Yavuz, M. Saraç), K Kitaplığı, İstanbul 2003.
- AYKUT, A. Sait, “*İbn Battûta*”, **DİA XIX**, İstanbul 2009.
- BAKIR, Abdulhalik, “*Ortaçağ İslam Dünyasında Dokuma Sanayi*” **Belleten LXIV/241**, (Ankara 2001), s. 749-826.
- BAKIR, Abdulhalik, “*Ortaçağ İslam Dünyasında Madenler ve Maden Sanayi*”, **Belleten LXI/232**, (Ankara 1997), s. 519-595.
- BAKIR, Abdulhalik, “*Ortaçağ İslam Dünyasında Deri, Tahta ve Kağıt Sanayi*”, **Belleten LXV/242**, (Ankara 2001), s. 75-160.
- BAKIR, Abdulhalik, “*Ortaçağ İslam Dünyasında Köle Fiyatları*”, **Belleten LXXXI/292**, (Ankara 2017), s.715-766.
- BARKAN, Ömer Lütfi, “*Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler*”, **Vakıflar Dergisi II**, İstanbul 1974, s. 279-387.
- BAŞKAN, Yahya, “*Timur, Rodos Şövalyeleri Ve Batı Anadolu Seferi*”, **Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic 9/4**, (Spring 2014), s. 139-148.
- BAYARSLAN, Hüseyin, “*Osmanlı Devleti’nde Köleleştirme Ve Azat Etme Yöntemleri*”, **Ulakbilge 5/10**, (2017), s. 439-452.

- BAYKARA, Tuncer, **Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I Anadolu'nun İdari Taksimatı**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988.
- BAYKARA, Tuncer, **Türkiye Selçuklularının Sosyal ve Ekonomik Tarihi**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2004.
- BAYKARA, Tuncer, “*Türkiye Selçuklu Döneminde Toplum ve Ekonomi*”, **Türkler Ansiklopedisi VII**, (ed. Hasan Celal Güzel), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.
- BAYKARA, Tuncer, “*Türkiye Selçuklu Döneminde Toplum ve Ekonomi*”, **Türkler Ansiklopedisi VII**, (ed. Hasan Celal Güzel), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.
- BAYKARA, Tuncer, “*Ulu cami: Selçuk Şehrinde İskânı Belirleyen Bir Kaynak Olarak*”, **Bellekten LX/227**, (Ankara 1996), s. 33-58.
- BEKÇİ, Selma, **Eski Türklerde Yemek Kültürü**, (basılmamış yüksek lisans tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2002.
- BEŞİRLİ, Hayati, “*Yabancı Seyyahların Gözünden Farklı Yüzyıllarda Türk Yemek Kültürü*”, **TÜBAR XL**, (Güz 2016), s. 11- 31.
- BİÇAK, Sedat, **Türkiye Selçuklu Toplumunda Kadın (XI-XIV. yy)**, (basılmamış yüksek lisans tezi) Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2007.
- BİLGEGİL, M. Kaya, **Rönesans Çağı Cihan Edebiyatında Türk Takdirkârlığı**, Salkımsöğüt Yayınları, Erzurum 2009.
- Bertrandon De La Broquière'in Denizaşırı Seyahati**, (çev. İlhan Arda), Eren Yayıncılık, İstanbul 2000.
- BUCH, Wilfred, “*14./15. Yüzyılda Kudüs'e Giden Alman Hacıların Türkiye İzlenimleri*”, (çev. Yüksel Baypınar), **Bellekten XLVI/183**, (Temmuz 1982), s. 509- 534.
- BUDAK, Muhammed Ali, “*İbn Battuta Ve eL-Ömeri'nin Anlatımıyla Geç Ortaçağ'da Antalya İle Alanya*”, **Cedrus IV**, (2016), s. 353-372.

- BUDAK, Muhammed Ali, **Seyahatnamelere Göre Ortaçağ'da Batı Anadolu**, (basılmamış yüksek lisans tezi), Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa 2015.
- CAHEN, Claude, **Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler**, (çev. Yıldız Moran), e Yayınları, İstanbul 1994.
- Plano Carpini'nin Moğolistan Seyahatnamesi(1245- 1247)**, (çev. Ergin Ayan), Gece Kitaplığı, Ankara 2015.
- CÖHCE, Salim, "*Ruy Gonzales de Klaviyo'nun Gezi Notlarına Göre Gümüşhane ve Çevresi*," **Geçmişten Günümüze Gümüşhane Sempozyumu (13-17 Haziran 1990)**, (Haz. Nasuhi Ünal Karaarslan), Gümüşhane Valiliği, Ankara 1991, s. 85-92.
- CLAVİJO, Ruy Gonzâles De, **Timur Devrinde Kadis'ten Semerkand'a Seyahat**, (çev. Ömer Rıza Doğrul), Köprü Kitapları, İstanbul 2016.
- CRUCIS, Ricoldus De Monte, **Bir Dominikan Keşişin Anadolu ve Ortadoğu Yolculuğu 1289-1291**, (çev. Ahmet Deniz Altunbaş), Kronik Kitap, İstanbul 2018.
- ÇAKIR, İbrahim Etem, "*Osmanlı Toplumunda Köle ve Cariyeler, Sofya 1550-1684*", **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi I/36**, (2014), s. 201-216.
- ÇAM, Nusret, "*Ulucami*", **TDVİA XLII**, İstanbul 2012.
- DEMİRCAN, Hüsnü, **Orhan Gazi Ve Gregory Palamas**, (basılmamış yüksek lisans tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1993.
- EMECEN, Feridun, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600)**, İstanbul 2015.
- EMECEN, Feridun, "*Antalya*", **TDVİA III**, İstanbul 1991.
- ERCAN, Yavuz, "*Osmanlı İmparatorluğunda Gayrimüslimlerin Giyim, Mesken ve Davranış Hukuku*", **OTAM (1)**, (Ankara 1990), s. 117-125.
- ERDEN, Cihan, Evliya Çelebi Seyahatnâmesi'nde Türk Hamamları,(basılmamış yüksek lisans tezi), Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2015.

- ERGİN, Muharrem, **Dede Korkut Kitabı**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 2011.
- EROĞLU, Süreyya, A. Alev Direr Akhan, “*Seyahatnameler’de Sinop*”, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 17/1**, (2013), s. 257-272.
- ERSAN, Mehmet, “*XIII-XIV. Yüzyıllarda Şap Ticareti ve Şebinkarahisar*”, **Şebinkarahisar I. Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildiriler**, İstanbul 2000, s. 55 - 61.
- ERTUĞRUL, Selda, “*İsa Bey Camii*”, **TDVİA XXII**, İstanbul 2000.
- ERZİ, H. Adnan, “*Bursa’da İshaki Dervişlerine Mahsus Zaviyenin Vakfiyesi*”, **Vakıflar Dergisi II**, İstanbul 1974, s. 423-429.
- ESEMENLİ, Deniz, “*Alâeddin Camii ve Medresesi*”, **TDVİA II**, İstanbul 1989.
- ESİN, Emel, “*Börk*”, **TDVİA VI**, İstanbul 1992.
- ESKİKURT, Adnan, “*Ortaçağ Anadolu Ticaret Yolları*”, **Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (S. 33)**, (2014 Güz), s. 15-40.
- EYİCE, Semavi, “*Hamam (Tarih ve Mimari)*”, **TDVİA XV**, İstanbul 1997.
- EYİCE, Semavi, **İlk Osmanlı Devrinin Dini - İctimai Bir Müessesesi Zâviyeler ve Zâviyeli - Camiler**, Sermet Matbaası, İstanbul 1963.
- Reşîduddîn Fazlullah, **Câmiu’t-Tevârîh (İlhanlılar Kısmı)**, (çev. İ. Aka, M. Ersan, A. H. Khelejani), Ankara 2013.
- FENDOĞLU, Hasan Tahsin, **İslâm ve Osmanlı Hukukunda Kölelik ve Cariyelik Kamu Hukuku Açısından Mukayeseli Bir İnceleme**, Beyan Yayınları, İstanbul 1996.
- GÖLPINARLI, Abdülbaki, “*İslam ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilâtı ve Kaynakları*”, **İÜİFM XI/1-4**, (Ekim 1949-Temmuz 1950), s. 3-354.
- GÜMÜŞÇÜ, Osman, “*Yaylak ve Kışlak*”, [\(09.05.2019\)](https://islamansiklopedisi.org.tr/yaylak-ve-kislak).
- GÜNEŞ, Ahmet, “*16. Yüzyılda İznik’te Zaviyeler ve Gelir Paylaşımı*”, **DTFC Tarih Araştırmaları Dergisi 23/36**, (Ankara 2004), s. 123-150.

- GÜNEL, Gökçe, “*Anadolu Selçuklu Dönemi’nde Anadolu’da İpek Yolu- Kervansaraylar- Köprüler*”, **Kebikeç / 29**, (2010), s. 133-146.
- GÜNGÖRMEZ, Zeynep, “*Ortaçağda Akdeniz Köle Ticaretine Dair Bazı Tespitler*”, **Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi II/4**, (2016), s. 87-105.
- GÜRTUNA, Sevgi, “*Klasik Dönemde Osmanlı Kadınının Giyim Tarzı*”, **Türkler Ansiklopedisi XI**, (ed. Hasan Celal Güzel), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.
- GÜZEL, Abdurrahman, **Tekke ve Zaviyelerin İslâm Düşüncesindeki Yeri ve İlgası**, Ankara 1992.
- HACIGÖKMEN, Mehmet Ali, “*Ahilerin Genel Görünüşleri Üzerine Bir Çalışma*”, **Türk Kültürü Ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi (67)**, (2013), s. 103-119.
- HEYD, W., **Yakın-Doğu Ticaret Tarihi**, (çev. Enver Ziya Karal), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2000.
- İbn Fadlan, **İbn Fazlan Seyahatnamesi**, (çev. Ramazan Şeşen), Bedir Yayınları, İstanbul 1975.
- İbn Battûta Seyahatnamesi I**, (çev. Sait Aykut), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2004.
- İNAN, Abdülkadir, “*Orun ve Ütüş Meselesi*”, **Makaleler ve İncelemeler I**, TTK, Ankara 1987, s. 240-254.
- KAFESOĞLU, İbrahim, **Türk Milli Kültürü**, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2011.
- KARA, Seyfullah, **Selçuklular'ın Dini Serüveni Türkiye'nin Dini Yapısının Tarihsel Arka Plânı**, Şema Yayınları, İstanbul 2006.
- KARA, Mustafa, “*Tekke*”, **TDVİA XL**, İstanbul 2011.
- KARAKÖK, Tunay, “*Candaroğulları Beyliği Döneminde Sosyal- Kültürel Hayat'a Dair Bir Değerlendirme*”, **Kastamonu Eğitim Dergisi XX/ 3**, (Eylül 2012), s. 1091-1106.

- KAYHAN, Hüseyin, “*Karesioğulları Beyliği Ekonomisi*”, **Çanakkale Araştırmaları Türk Yılı**, (S. 22), (Bahar 2017), s. 53-62.
- KEMALOĞLU, Muhammet, “*Türkiye Selçuklularında Gayr-ı Müslim Tebaa ile Kurulan Sosyal İlişkiler*”, **Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, (Yıl: 4/ S. 7), (2012-Güz), s. 168-185.
- KILIÇ, Rüya, “Anadolu Selçuklular ve Beylikler Döneminde Sufi Çevreler: Toplu Bir BakışDenemesi”,[\(http://bilig.yesevi.edu.tr/index.php?menu_v=onceki_sayilar_alt&ilgili_sayi=195\)](http://bilig.yesevi.edu.tr/index.php?menu_v=onceki_sayilar_alt&ilgili_sayi=195).(28.08.2019).
- KOCA, Salim, “*Türkiye Selçuklu Sultanlarının İzledikleri Ekonomik Politikalar*”, **Türkler Ansiklopedisi VII**, (ed. Hasan Celal Güzel), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.
- KONUKÇU, Enver, “*Clavijo'nun Doğu Anadolu (Erzincan-Doğu Bayezid) Yolculuğu (1404-1405)*, **XI. Türk Tarih Kongresi II, (Ankara 5-9 Eylül 1990)**, TTK, Ankara 1994, s. 795-803.
- Korykoslu Hayton, **Doğu Ülkelerinin Altın Çağı**, (çev. Altay Tayfun Özcan), Selenge Yayınları, İstanbul 2015.
- LEE, Songja, **Odoric Pordenone Seyahatnamesi (1318-1330)**, (basılmamış yüksek lisans tezi), Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2015.
- LOWRY, Heath W., **Seyyahların Gözüyle Bursa(1326- 1923)**, (çev. Serdar Alper), Eren Yayınları, İstanbul 2004.
- Macaristanlı György, **Türkler, Türklerin Gelenekleri, Görenekleri ve Hinlikleri Üzerine Bir İnceleme**, (çev. Lale Aslan Özcan), Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2009.
- MADEN, Sedat,“*Türk Edebiyatında Seyahatnameler ve Gezi Yazıları*”, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (37)**, (Erzurum 2008), s. 147-158.

- Marco Polo, **Dünyanın Hikaye Edilişi Harikalar Kitabı I**, (çev. Işık Ergüden), İthaki Yayınları, İstanbul 2003.
- OCAK, Ahmet Yaşar, “*Anadolu’nun Türkleşmesi ve İslâmlaşması*”, **DİA III**, İstanbul 1991.
- OKAY, Fadime, **Schiltberger’in Hatıratı(Çevirisi ve Kritiği)**, (basılmamış yüksek lisans tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar 2009.
- OKUR, İbrahim, **Uygarlığın Kritik Yolu Olarak Temizliğin Tarihi**, Okursoy Yayınları, İstanbul 2005.
- ÖGEL, Bahaeddin, “*Türk Mutfağının Gelişmesi ve Türk Tarihi Gelenekleri*”, **Türk Mutfağı Sempozyumu Bildirileri, (31Ekim-1Kasım1981)**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1982, s. 15-18.
- ÖGEL, Bahaeddin, **Türk Mitolojisi I**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1971.
- ÖZCAN, Koray, “*Anadolu-Türk Kent Tarihinden Bir Kesit: Selçuklu Döneminde Anadolu-Türk Kent Model(ler)i*”, (**Bilig 38**), (2006), s.161- 184.
- ÖZCAN, Ayça, “*Antik Yazarlar ve Modern Seyyahların Gözüyle Burdur Antik Kentleri*”, **I. Burdur Sempozyumu Bildiriler Kitabı I, (16-19 Kasım 2005)**, (ed. Gökay Yıldız vd.), Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Burdur 2007, s. 656-660.
- ÖZDEMİR, Rifat, “*Osmanlı Devleti'nin Tarikat, Tekye ve Zaviyelere Karşı Takip Ettiği Siyaset*”, **OTAM 5/5**, (1994), s. 259-310.
- ÖZMENLİ, Mehmet, “*Ortaçağ’ da Türklerde Kadın Ve Aile*”, **International Journal Of Social Science, (Spring II)**, (2018), s. 347-356.
- PARLATIR, İsmail, “*Türk Sosyal Hayatında Kölelik*”, **Belleten XLVII/187**, Ankara 1983, s. 806-829.
- Pero Tafur Seyahatnamesi (9 Mayıs 1437-22 Mayıs 1438)**, (çev. Hakan Kılınç), Kitap Yayınevi, İstanbul 2016.

- RAMSAY, W. M., **Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası**, (çev. Mihri Pektaş), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1960.
- RÁSÓNYI, László, **Tarihte Türklük**, (ed. Ö. Andaç Uğurlu), Örgün Yayınevi, İstanbul 2008.
- ROUX, Jean Paul, **Türklerin Tarihi**, Kabalcı Yayınları, İstanbul 2013.
- RUBRUK, Wilhelm Von, **Moğolların Büyük Hanına Seyahat**, (çev. Ergin Ayan), Ayışığı Kitapları, İstanbul 2012.
- SEVİN, Veli, **Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I**, TTK, Ankara 2001.
- SÜMER, Faruk, **Oğuzlar(Türkmenler)**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1967.
- SCHILTBERGER, Johannes, **Türkler ve Tatarlar Arasında (1394-1427)**, (çev. Turgut Akpınar), İletişim Yayınları, İstanbul 1997.
- ŞEKER, Mehmet, **Anadolu'nun Türkleşmesi Ve Kültürel Hayatı**, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2006.
- ŞEKER, Mehmet, **İbn Batuta'ya Göre Anadolu'nun Sosyal, Kültürel ve İktisadi Hayatı ile Ahîlik**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001.
- ŞEKER, Mehmet, **Anadolu'da Bir Arada Yaşama Tecrübesi**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2005.
- ŞEKER, Mehmet, **İbn Batuta'ya Göre Anadolu'nun Sosyal- Kültürel ve İktisadi Hayatı İle Ahîlik**, Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1993.
- ŞEŞEN, Ramazan, **İbn Fazlan Seyahatnâmesi**, Bedir Yayınevi, İstanbul 1995.
- Şihabeddin el-Ömerî, “*Mesalikü'l-Ebsar'ın Anadolu Beylikleri Kısımının Çevirisi*”, **XIII-XV. Yüzyıllar Kuzey-Batı Anadolu Tarihi Çoban-Oğulları Candar-Oğulları Beylikleri**, (çev. Yaşar Yücel), TTK, Ankara 1980.
- Şihabeddin b. Fazlullah el- Ömerî, **Mesâlikü'l- Ebsâr**, (çev. Ahsen Batur), Selenge Yayınları, İstanbul 2014.

- TIZLAK, Fahrettin, “*Osmanlılardan Önce Türklerde Madencilik*”, **Türkler Ansiklopedisi VII**, (ed. Hasan Celal Güzel), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.
- TOGAN Zeki V., “*Reşideddin’in Mektuplarında Anadolu’nun İktisadî ve Medenî Hayatına Ait Kayıtlar*”, **İÜİFM. XV/1-4**, İstanbul 1955, s. 33-50
- TUNCEL, Metin, “*Anadolu*”, **DİA III**, İstanbul 1991.
- TURAN, Osman, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2011.
- TURAN, Osman, **Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi**, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2010.
- TURAN, Osman, **Selçuklular ve İslamiyet**, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2010.
- TURAN, Osman, **Selçuklular Târîhi ve Türk İslam Medeniyeti**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1993.
- TURAN, Osman, “*Selçuklular Zamanında Sivas Şehri*”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi IX/4**, (Ankara 1951), s. 447-457.
- TURAN, Osman, “*Selçuk Kervansarayları*”, **Bellekten XI/ 39**, (1946), s. 471- 479.
- ÜNSAL, Veli, “*Doğu Karadeniz’in Tarihi Coğrafyası*”, **Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi VIII/2**, (Erzurum 2008), s. 129 - 144.
- Villehardouin, Geoffroi De, Henri De Valenciennes, **IV. Haçlı Seferi Kronikleri**, (çev. Ali Berktaş), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2008.
- YILDIRIM, Tuğrul, **Âşıkpaşazâde’de Türk Kültürü Unsurları**,(basılmamış yüksek lisans tezi), Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2004.
- YILMAZ, Özgür, “*Yabancı Seyahatnamelerde Anadolu Şehri*”, **Disiplinlerarası Turizm Araştırmaları Kongresi III**, Detay Yayınları, Ankara 2014, s. 772-783.
- QUENTİN, Simon De Saint, **Bir Keşişin Anılarında Tatarlar Ve Anadolu(1245-1248)**, (çev. Erendiz Özbayoğlu), Antalya 2006.

Sözlükler

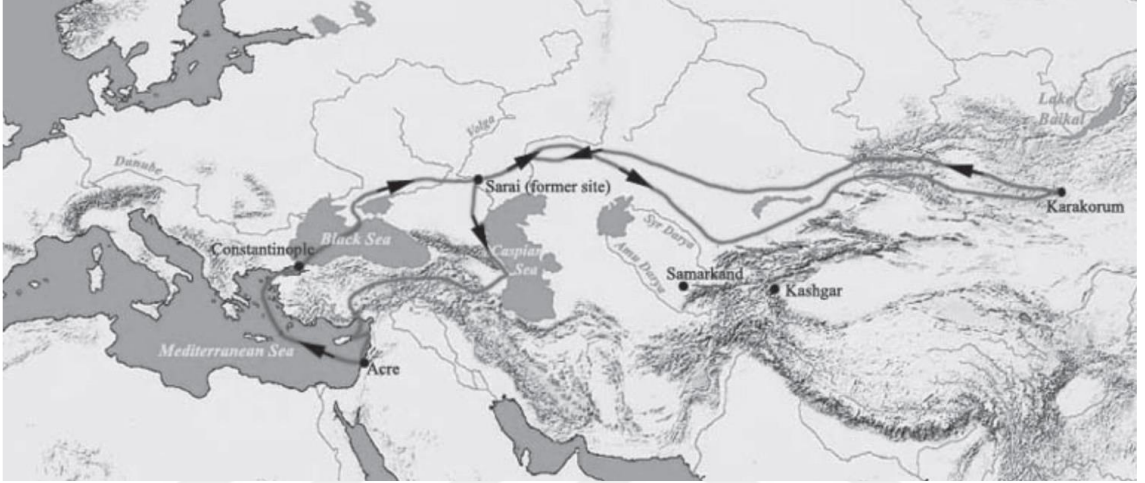
Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük, Hamam maddesi, [http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5CD6B2872E3687.\(10.05.2019\)](http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5CD6B2872E3687.(10.05.2019)).

PAKALIN, Mehmet Zeki, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, I, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1993.

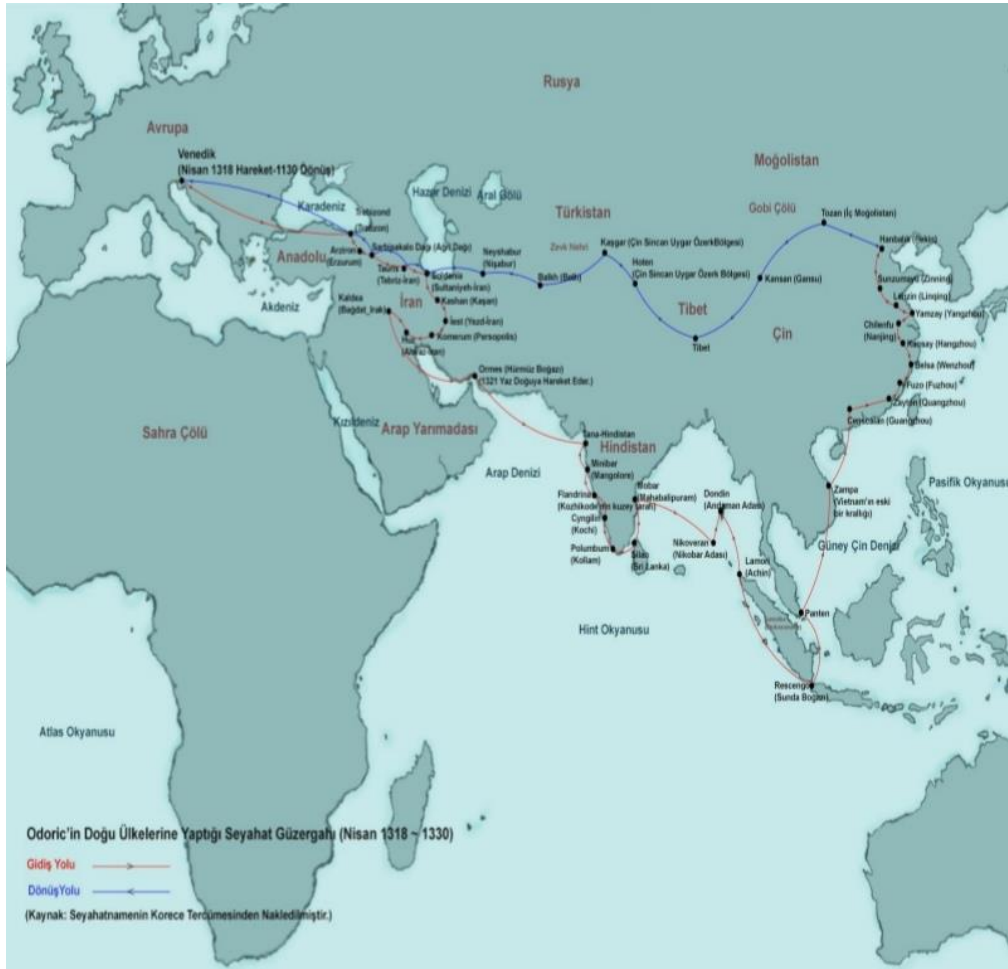
EKLER

Ek. 1. Wilhelm Von Rubruk'un Seyahat Güzergâhı⁶⁷³

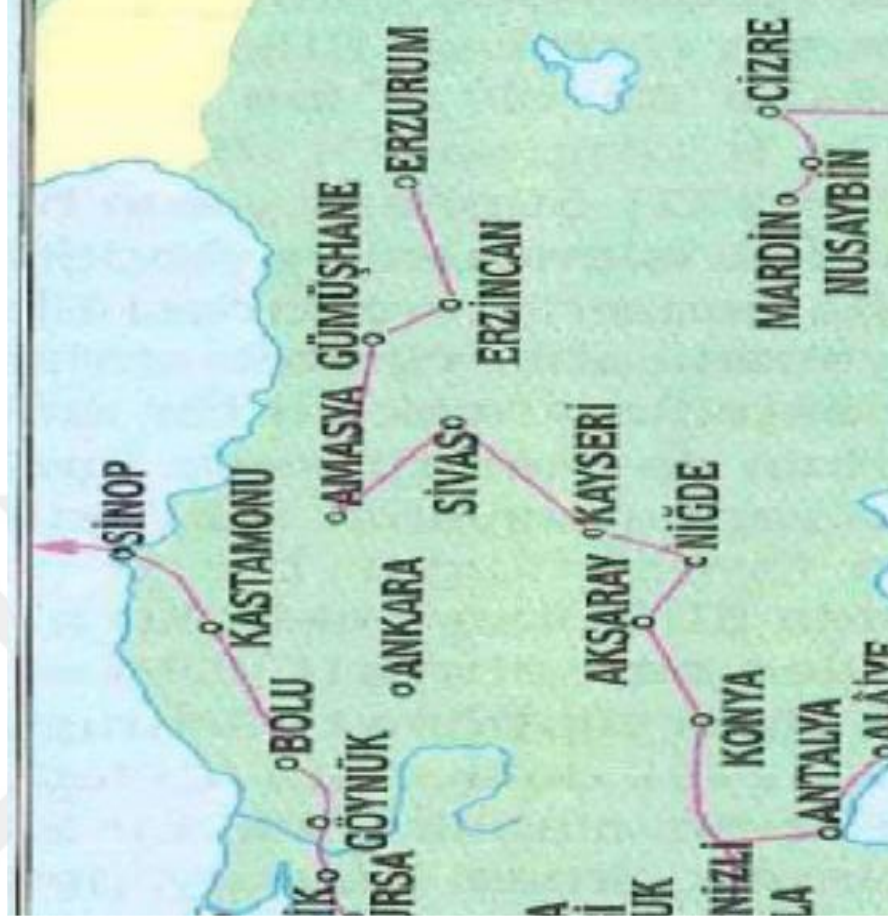
⁶⁷³ S. Eroğlu, A. Alev Direr Akhan, s. 257-272.

Ek.2. Odoric Pordenone'nin Seyahat Güzergâhı⁶⁷⁴

⁶⁷⁴ S. Lee, *Odoric Pordenone Seyahatnamesi*, s. 84.

Ek. 3. İbn Battûta'nın Seyahatinde Anadolu Güzergâhı⁶⁷⁵

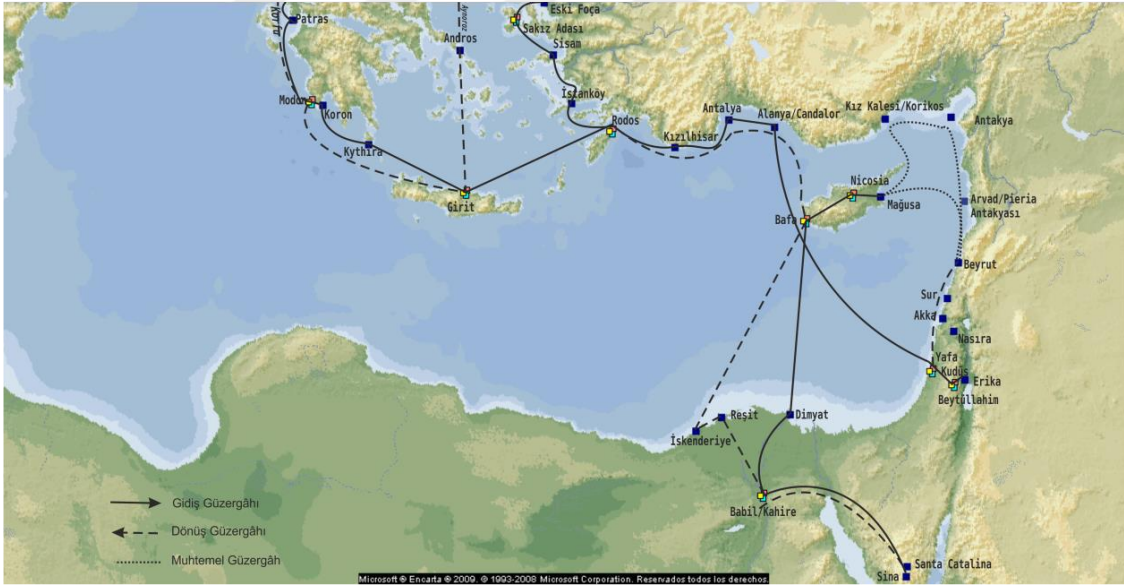

⁶⁷⁵ A. Sait Aykut, "İbn Battûta", *DİA XIX*, İstanbul 2009, s. 366.

Ek. 4. Pero Tafur'un İtalya Seyahatinin Güzergâhı⁶⁷⁶

Ek.5. Pero Tafur'un Doğu Akdeniz Seyahatinin Güzergâhı⁶⁷⁷

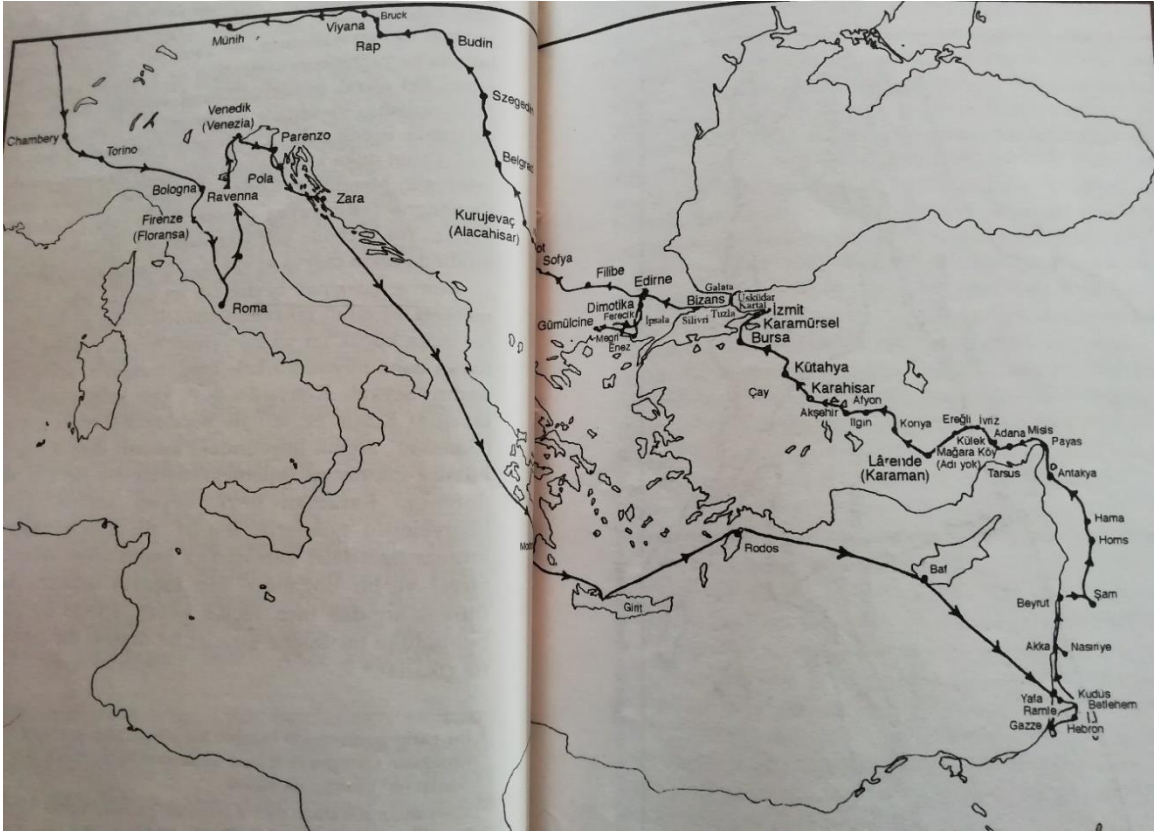
⁶⁷⁶ Pero Tafur Seyahatnamesi, s. 22.

⁶⁷⁷ Pero Tafur Seyahatnamesi, s. 26.

Ek. 6. Pero Tafur'un Anadolu Seyahatinin Güzergâhı⁶⁷⁸

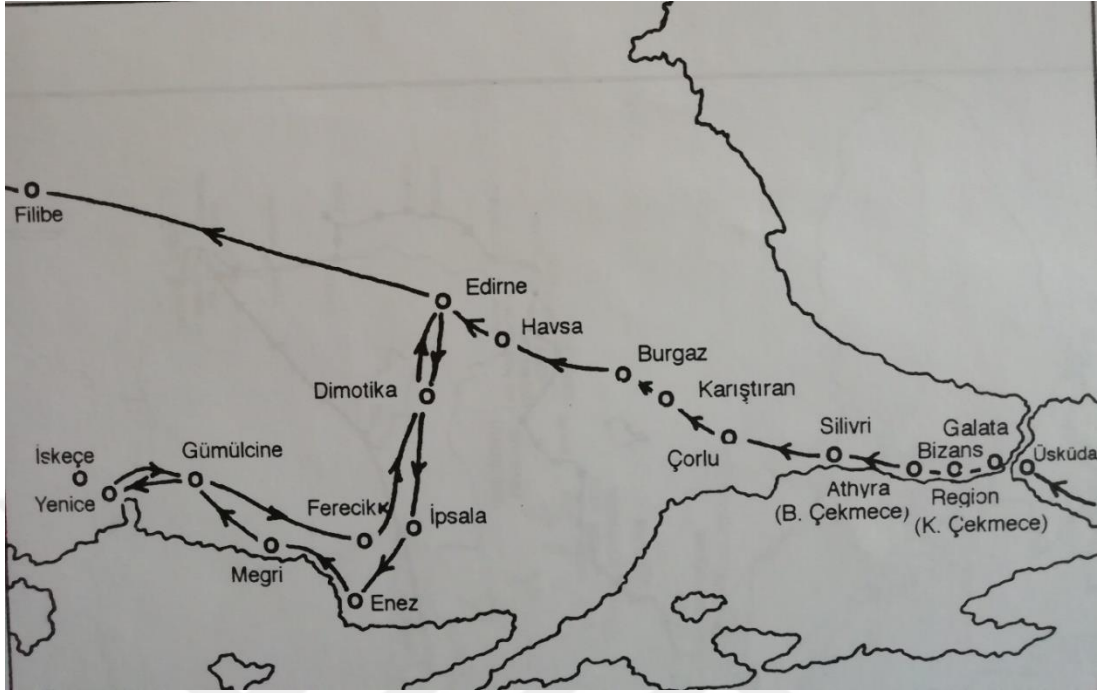
Ek.7. Bertrandon de La Broquière'in Doğu Seyahatinin Güzergâhı⁶⁷⁹

⁶⁷⁸ Pero Tafur Seyahatnamesi, s. 36.

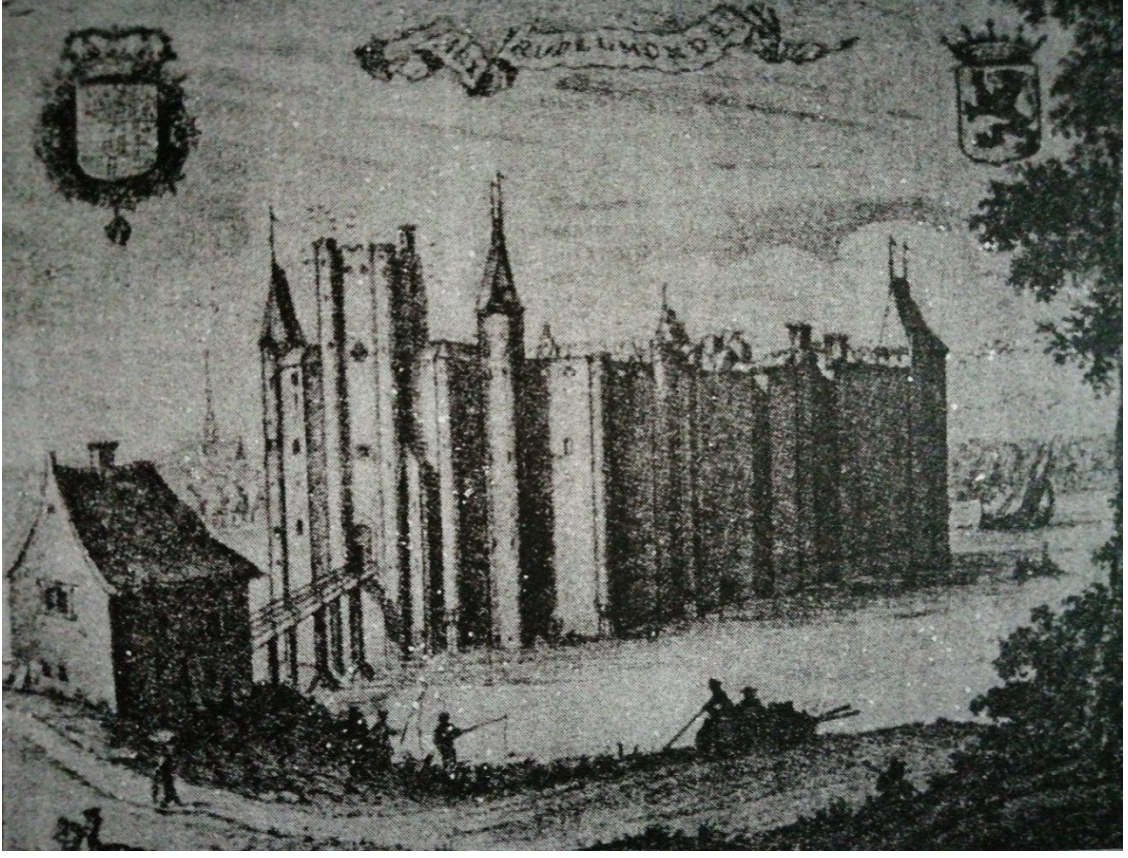
⁶⁷⁹ Broquière, s. 24, 25.

Ek.8. Bertrandon de La Broquière'in Trakya Seyahatinin Güzergâhı⁶⁸⁰

⁶⁸⁰ Broquière, s. 26.

Ek. 9. Bertrandon de La Broquière'in Seyahatinden sonra Bourçoqne dükü Philippe le Bon tarafından hediye edilen Rupelmonde Şatosu⁶⁸¹

⁶⁸¹ Broquière, s. 59.